

PERIÓDICO OFICIAL

DEL ESTADO DE QUINTANA ROO

LAS LEYES Y DEMÁS DISPOSICIONES OBLIGAN POR EL SOLO HECHO DE PUBLICARSE EN ESTE PERIÓDICO

Chetumal, Q. Roo a 08 de marzo de 2025

Tomo I

Número 49 extraordinario

Décima Época

REGISTRADO COMO ARTÍCULO DE SEGUNDA CLASE EN LA OFICINA LOCAL DE CORREOS

EDICION DEL ESTADO LIBRE Y SOBERANO DE QUINTANA ROO

ÍNDICE

PODER EJECUTIVO DEL ESTADO. LEY DE ACCESO DE LAS MUJERES A UNA VIDA LIBRE DE VIOLENCIA DEL ESTADO DE QUINTANA ROO. VERSIÓN LENGUA MAYA.-----PÁGINA.-2

PODER EJECUTIVO DEL ESTADO. LEY DE LOS DERECHOS D.E NIÑAS, NIÑOS Y ADOLESCENTES DEL ESTADO DE QUINTANA ROO. . VERSIÓN LENGUA MAYA.PÁGINA.-58

PODER EJECUTIVO DEL ESTADO. LEY PARA LA IGUALDAD ENTRE MUJERES Y HOMBRE DEL ESTADO DE QUINTANA ROO. . VERSIÓN LENGUA MAYA.PÁGINA.-126

**LEY DE ACCESO DE LAS MUJERES A UNA VIDA
LIBRE DE VIOLENCIA DEL ESTADO DE QUINTANA ROO**

Traducido a la lengua Maya

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL
CH'ÚUPALALO'OB BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U
LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Ser en el mundo, ser nosotros
Wiiniki lyóok'ol kaab, jée bixo'one'
To be in the world, to be ourselves

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI'
U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO.**

*Ts'ook túumbenkunajil ts'áab k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'ob le
Péetlu'umo' tu k'iinil 08 ti' septiembre tu ja'abil 2020.*

**YÁAX JO'OLTS'ÍIB
PÉETS'EL I
Jejeláas Belbest'aano'ob**

JAATS TS'ÍIB 1.- Le jejeláas belbest'aano'ob ichil le a'almajt'aana' u ti'al kaajo'ob yéetel ti'al u chíimpolta'al tumen le Péetlu'umo'.

Le A'almajt'aana' ku chúukbesik u yóol yéetel ku múuk'ankinsik u A'almajt'aan yo'olal u Páajtalil u Kuxtal Ch'úupalalo'ob beyxan Ko'olelo'ob Yéetel Ma' u Loobilta'alo'ob ti' u Péetlu'umil Quintana Roo, yéetele' kaxtik u je'ets'el belbest'aano'ob ka máak'anta'ak tu Péetlu'umil Quintana Roo, u Méek'tankaajo'ob yo'olal, ikil u na'atiko'ob ilmaj *género*, u kanáanta'al, u bo'olsi'ipita'al yéetel u xulsa'al u loobilta'al ch'úupalalo'ob yéetel ko'olelo'ob; beyxane' ka je'ets'ek u chúuntuukulo'ob yéetel le bixilo'ob u jajilkunta'al u kuxtalo'ob ma' loobili' áantik u ch'íijilo'ob yéetel u yutsil kuxtalo'ob je'exbix tu tuukulo'ob éetbisbail yéetel ma' u péech' óolali'

Tuláakal ba'ax ku síijil ikil u máak'anta'al yéetel u na'atk'ajal le a'almajt'aana', yaan u k'áat u ya'alik u kanáanta'al, u yáanta'al yéetel u xulsa'al sukbe'en ba'axo'ob tu'ux ku loobilta'al ch'úupalalo'ob yéetel ko'olelo'ob, beyxane' u bo'olsi'ipilo'ob, wa k'a'anane', je'exbix jets'a'an te belbest'aano'obo' wa jéemáakalmáak uláak' ti'al tsolmeyajil, ichi kaaj wa ti'al p'is óolalil yaan u yilo'ob.

Ichil u máak'anta'al yéetel u na'atk'ajal le a'almajt'aana' ku táakbesa'al chúuntuukulo'ob yaano'ob te Noj A'almajt'aano' yo'olal keetilil (ichil p'is óolal) yéetel xiib yéetel ko'olelo'ob, u tsikbe'enil u toj óolal le ch'úupalalo'ob yéetel ko'olelo'obo', ma' u péech' óolta'al yéetel u jáalk'abil ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob, beyxane' le belbest'aano'ob ti' le Noj A'almajt'aano'.

JAATS TS'ÍIB 2.- Ti'al u máak'anta'al le a'almajt'aana' yaan u na'ata'al je'ex:

I. A'almajt'aan: A'almajt'aan yo'olal u Páajtalil u Kuxtal Ch'úupalalo'ob beyxan Ko'olelo'ob Yéetel Ma' u Loobilta'alo'ob ti' u Péetlu'umil Quintana Roo;

II. Noj A'almajt'aan: U Noj A'almajt'aan yo'olal u Páajtalil u Kuxtal Ch'úupalalo'ob beyxan Ko'olelo'ob Yéetel Ma' u Loobilta'alo'ob;

III. Péetlu'umil: U Péetlu'umil Quintana Roo;

IV. Méek'tankaajo'ob: U Méek'tankaajo'ob u Péetlu'umil Quintana Roo;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

V. Tsolmeyajil ti' le Noj Lu'umo': Chuka'an Tsolmeyajil ti'al u Kanáanta'al, u Yáanta'al, u Bo'olsi'ipta'al yéetel u Xulsa'al Loobil ti' le Ch'úupalalo'ob yéetel ti' le ko'olelo'obo';

VI. Tsolmeyajil ti' le Péetlu'umo': U Chuka'an Tsolmeyajil le Péetlu'umo' ti'al u Kanáanta'al, u Yáanta'al, u Bo'olsi'ipta'al yéetel u Xulsa'al Loobil ti' le Ch'úupalalo'ob yéetel ti' le ko'olelo'obo';

VII. Nu'ukbesaj le Noj Lu'umo': U Nu'ukbesaj le Noj Lu'umo' ti'al u Kanáanta'al, u Yáanta'al, u Bo'olsi'ipta'al yéetel u Xulsa'al Loobil ti' le Ch'úupalalo'ob yéetel ti' le ko'olelo'obo';

VIII. Nu'ukbesaj le Péetlu'umo': U Nu'ukebsaj le Péetlu'umo' ti'al u Kanáanta'al, u Yáanta'al, u Bo'olsi'ipta'al yéetel u Xulsa'al Loobil ti' le Ch'úupalalo'ob yéetel ti' le ko'olelo'obo';

IX. U Loobilta'al Ch'úupo'ob yéetel Ko'olelo'ob: Jéeba'axak ba'al, yo'olal u *género*, ku táasik ti' loobil wa jump'éeel muk'yaajil tu tuukul, tu wíinkilal, tu ba'alba'ailo'ob, tu ayik'al, *violencia* séeksual, wa beetik u kíimilo'ob, ichil u kuxtalo'ob;

X. Bix u yúuchul Loobil: Bix u yúuchul jejeláas loobil ti' le ch'úupalalo'ob yéetel le ko'olelo'obo';

XI. Máax loobilta'an: Le ch'úup wa ko'olelo' je'elba'axak u ja'abil ku yúuchul ti' jump'éeel jéemáakalmáak loobil;

XII. Máax loobiltik máak: Le máak ku beetik je'el máakalmáak loobil ti' le ch'úupalalo'ob wa ti' le ko'olelo'obo';

XIII. U páajtalilo'ob máakil le Ch'úupo'ob yéetel Ko'olelo'obo': Lela' yaan u yil yéetel u páajtalilo'ob ma' u béeytal u konchajal, u jatstal yéetel táakpaja'ano'ob ichil u páajtalilo'ob máak yaano'ob ichil le Kombensyoon ti'al u Xulsa'al Tuláakal Bix u Yúuchul Péech' Óolal ti' le Ch'úupo'ob yéetel le Ko'olelo'obo' (CEDAW), le Kombensyoon ti'al u Páajtalilo'ob Mejen Paalal, Kombensyoon *Interamericana* ti'al u Kanáanta'al, u Bo'olsi'ipilta'al yéetel u Xulsa'al Loobil ti' le Ch'úupalalo'ob yéetel le ko'olelo'obo' (Belem Do Pará) yéetel uláak' jeets' t'aano'ob way tu yóok'ol kaaba' yaan u yilo'ob;

XIV. U na'atil ilmaj género: Jump'éeel na'at syeentifikoo, ti'al xiixtajil yéetel politikoo yo'olal ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob. Ku ts'áaik u'uybil u xulsa'al le bix u síijil u péech' óolta'alo'ob yo'olal u *género* yo'olal tuukulo'ob je'exbix ma' keetili', ma' p'is óolalil yéetel u ebenixkunta'al máak yo'olal u *género*. Ku k'a'aytik keetilil ichil le *género'ob* yéetel éetbisibail, *adelanto* yéetel u toj kuxtal le ch'úupalalo'ob yéetel le ko'olelo'obo'; ku yáantik u meyajta'al jump'éeel múuch' kuxtal tu'ux le ch'úupalalo'ob, ko'olelo'ob yéetel le xiibo'obo' yaan ti'ob jump'éeel láayli' k'a'anani, u pech'alkunta'al u páajtalilo'ob ekonomykoos yéetel ti'al u béeytal u jala'achtiko'ob kaaj wa yaantalo'ob te tu'ux ku ts'áabal yeybil ba'axo'ob;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

XV. U múuk'a'ankunsa'al Ch'úupo'ob yéetel Ko'olelo'ob: Jump'éeel noj k'iintsil tu'ux le ch'úupo'ob yéetel ko'olo'ob ku máano'ob ti' jump'éeel súutuk loobilil, ma' keetili', péech' óolalil, u ts'áabal ti'ob máan máank'antbil wa u jáal óolta'alo'ob, tak jump'éeel súutukil ti' koosyeensya yéetel jáalk'abil, ku chiikpajal ikil u meyajtiko'ob u páajtalil u yeyiko'ob ba'axo'ob ku taal kéen u máak'antiko'ob u páajtalilo'ob;

Xoot' ts'iib túumbekinsa'ab 04-07-2017

XVI. P'éektalil Ch'úupo'ob wa Ko'olelo'ob: Jejeláas bix u p'éektal ch'úupo'ob wa ko'olelo'ob, yéetel ku chiikpajal kéen úuchuk ti'ob loob wa óolaj chéen tumen ch'úupo'ob wa ko'olelo'ob.

Xoot' ts'iib túumbekinsa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 2 ti' 47

XVII. Éetbisabil: Le chúuntuukula' ku kaxtik ka yanak múuch' éet kuxtal yéetel *responsabilidad*, ikil u tsikbe'enta'al máak tu juunalil yéetel u máansa'al tuukultbil le jejeláasil yaan ichil máako'ob yéetel múuch'o'ob ka béeyak u je'ets'el keetiliil (tu jejeláasil bix u yúuchul);

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017. Túumbekinsa'ab POE 08-09-2020

XVIII. Keetil: Le chúuntuukula' je'etsik ka yanak páajtalilo'ob kuxtal, ba'alba'a'ailo'ob, áantajilo'ob yéetel uláak' páajtalilo'ob yaan te Noj A'almajt'aano' yéetel ichil le p'is óolalo' , yéetel ma' ka péech' óolta'ako'ob yo'olal u ja'abilo'ob, wa ts'o'oka'an u beel wa ma', *religión*, u t'aan, u miatsil, u u'uyajba'il séeksual, bix yaan u toj óolal, wa uláak' ba'al ku yúuchul yéetel le máako'obo', beyxane'

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017. Túumbekinsa'ab POE 08-09-2020

XIX. U pech'alkunsa'al género: Keetiliil ichil ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, ka ts'áabak 50% ko'olelo'ob yéetel 50% xiibo'ob ichil ts'áa yeybil u jala'acho'ob kaaj yéetel u k'ubenta'al meyaj kaaj tu k'ab máak.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 3.- Tuláakal le kanáantalil ku s'iijil ti' le a'almajt'aana', yaan u jakkuntiko'ob u kanáanta'al, u yáanta'al, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u xulsa'al le jejeláas bix u yúuchul loob te ch'úupo'ob wa le ko'olo'obo' ichil u kuxtalo'ob ka k'a'aytak u ch'iijilo'ob tu beel yéetel u yutsil táakpajalo'ob ichil le jejeláas ba'alo' tu'ux u kuxtal máak.

JAATS TS'ÍIB 4.- Lelo'oba' le noj chúuntuukulo'ob ti'al ka yanak u páajtalil u kuxtal ch'úpalo'ob wa ko'olelo'ob ma' loobili' k'a'abet u chiimpolta'alo'ob ikil u páattuukulta'al yéetel u máak'anta'al u politikaas ti'al kaaj le Péetlu'umo' yéetel le méek'tankaajo'obo':

I. Keetiliil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil le p'is óolalo';

II. U tsikbe'enta'al u tojil kuxtal ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

III. Ma' u p'éech' óolta'alo'obi';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

IV. U jáalk'abil ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob, beyxan

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

V. U pech'alkunsa'al u páajtalil ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil u kuxtalil yéetel u jo'olpóopil kaaj le Péetlu'umo'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 5.- Lelo'oba' le jejeláas bix u yúuchul loobilo' [ti' ch'úupo'ob wa ko'olelo'ob]:

I. U loobilta'al u tojil u tuukul máak.- Lela' jéemáakalmáak ba'al wa péets' óolal ku loobiltik u tuukul máak, je'elbix: ma' kanáanta'al tu beeli', u p'áatal tu juunal, ma' u kanáanta'al, u tuukulil yaan u k'eech máak, pooch'ilo'ob, u p'áasta'al máak, u loobilta'al u wíinkilal ch'úup wa ko'olel, u jáal óolta'al, u jats óolta'al, u yaantal u xk'eechil, u k'aasil ketkunta'al yéetel yaanal máak, ma' u cha'abal u yaantal u jáalk'abil, u yooksa'al sajkil, le ba'axo'ob beetik u lúubul u yóol le máax ku loobilta'alo', u jats óoltikubáaj, u p'íitilkunsik buka'aj u yajkuntikubáaj wa tak u kínsikubáaj;

Wáalal 3 ti' 47

II. U loobilta'al u wíinkilal máak.- Lela' jéemáakalmáak ba'al ku beetik loobil óot beeta'abij, tu'ux ku bíilalkunta'al u múuk' máak wa jéemaakalmáak ts'oon wa ba'al ku béeytal u p'áatik yaajil -wa ma'- ichil u wíinkilal máak tu yóok'olil u wíinkilal, wa tu ka'ap'éelal;

III. U loobilta'al u ba'alba'ail máak.- Lela' jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolal ku beetik k'aas tu tojil kuxtal le ku loobilta'alo'. Ku chíikpajal ikil u k'eexpajal, u lúuk'sa'al, u ts'o'oksa'al, u ch'áabal wa sa'atbesa'al u ju'uno'ob máak, u ba'alba'alilo'ob, u páajtalil u lúubul taak'in yo'olal u ba'alba'ail máak, wa uláak' bix meyajta'al taak'in, ku bíilal yo'olal u ma'alobkunsik u kuxtal yéetel je'el u béeytal u táasik loob ti' u ba'alba'il le máax ku loobilta'alo'.

IV. U loobilta'al u ayik'al máak.- Lela' jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolal ku beeta'al tumen le loobil máako', ku loobiltik u tojil kuxtal le ku loobilta'alo' yóok'ol u ayik'al. Ku chíikpajal ikil u jéesa'al u máas náajaltik taak'in máak, beyxane' ikil u náajaltik máas p'íit [ket uláak'] ti' jump'éelili' meyaj, ichil jump'éelili' kúuchil meyaj;

V. Violencia séeksual.- Lela' jéemáakalmáak ba'al ku óolajtik u wíinkilal wa u séeksualidad le máax loobilta'ano' yéetel xane' ku loobiltik u jáalk'abil, u toj kuxtal yéetel toj óolal u wíinkilal. Lela' jump'éel bix u yúuchul péets' óolal tu'ux le xiibo'obo' ku nojba'alkuntikuba'ob yo'olal ko'olelo'ob le kéen u loobiltiko'ob wa u yiliko'ob chéen je'ex jump'éel ba'al;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VI. U loobilta'al máak yéetel sajbe'enil.- Ku yila'al lela' jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolal ku beeta'al yo'olal u óolajta'al wa u p'áasta'al máak, tu'ux le máax loobilta'ano' ku yilikubáaj

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

topil tu tojil kuxtal yéetel u tuukul je'ex juntúul máak, yéetel xane' ku jach kaxta'al u jáal óolta'alo'ob tumen uláak'o'ob, yéetel lela' beetik ma' u ma'alob táakpajalo'ob ichil u kaajalo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VII. U loobil obstétrica.- Lela' jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolal óot beeta'abij tumen aj ilaj k'uja'ano'ob wa ix ilaj k'uja'ano'obe' ku loobiltik wa u beetik óolaj tu k'iinil yo'omilil yéetel kéen k'a'amak chaampaalil, beyxane' ma' u yaantal yo'omo'ob tu beeli' chiika'an tumen ku péech' óolta'alo'ob, u ts'áabal luk'ik ts'aak ma' tu beeli yaani', u tu'usul wa k'oja'ano'ob, lelo'oba' beetik u lúuk'sa'al u jáalk'abo'ob yéetel ma' u tsa'ayal u yeyiko'obi' tu beel ba'ax u k'áatiko'ob yo'olal u wíikilal yéetel u séeksualidado'ob; je'exbix lelo'oba': ma' u yáanta'alo'ob tu beeli' chéen xi'ik u ja' le chaampaalo' wa u kanáanta'alo'ob tu beeli' ichil ka'ap'éel wináal kéen k'a'amak le chaampalo', wa kex u k'a'amal yéetel sesaryaa yéetel ku páajtal ka'ach u k'a'amal yaanal bix, yéetel le ko'olelo' ma' tu yóoytaj yéetel ma' tu yóotaj bey ka'achilo';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 28-05-2014, 04-07-2017

VIII. U loobilta'al u páajtalilo'ob u yaantal u paal máak.- Lela' jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolal ku xulbesik wa ku loobiltik u páajtalil ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob ka u yeyiko'ob jáalk'abilil wa u k'áatiko'ob ka yanak u paalal, jaytúul wa bix kéen kuxlako'ob yéetel u paalal, u ch'áaiko'ob méetodos antikoseptibos je'elbix u k'áatiko'ob, wa u páajtalil u yeyiko'ob wa u s'iisiko'ob u paalal áanta'anij, beyxane'

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 28-05-2014. Túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

IX. Uláak' ba'axo'ob ku loobiltik wa je'el u táasiko'ob óolaj tu tojil kuxtal, u toj óolal yéetel u jáalk'abil ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 4 ti' 47

**KA'AP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB
Bix u yúuchul loobil**

**PÉETS'EL I
Yo'olal Loobil ichil u Baatsil Máak**

JAATS TS'ÍIB 6.- Yo'olal ka máak'anta'ak le a'almajt'aana', yaan u na'atk'ajal je'exbix loobil ichil baatsil (*violencia familiar*) jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolal óot beeta'abij, kaxtik u pets'ik, u k'ax óoltik, u ti'alintik wa u loobiltik u wíinkilal, u tuukul, u tojil kuxtal, u ba'alba'ail, u ayik'al wa u séeksualidad le ch'úupo'ob yéetel le ko'olelo'obo', ichil wa tu taankabil u yotoch u baatsil, tu'ux le loobil máako' u ch'i'ilamkaabil (u k'íik'elil), u íichamtsil, u nuup, wa kex u mach k'abo'ob.

Le bix u na'atk'ajal loobil ichil baatsil ts'áan ichil le jaats ts'íiba', ku je'ets'el yéetel mix táan u lúuk'sik jeets' t'aano'ob yaan ichil uláak' beelbest'aano'ob ti' le Péetlu'umo'.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 7.- Le tsolmeyajilo'ob ti'al áantajil, xak'alkanáanil yéetel bo'olsi'ipi'il ku jets'ik le Péetlu'umo' yéetel le méek'tankaajo'obo', junmúuch' nu'ukulo'ob yéetel meyajo'ob ti'al u kanáantiko'ob le máax ku loobilta'al ichil u baatsil je'ex jump'éeel u k'a'anani meyaj ka u jajkuntik u yaantal jéets' óolal ti' le ch'úupo'ob yéetel le ko'olelo'obo' beyxan u ma'alob máak'anil u páajtalil wíinikil. Le wo'olale', k'a'abet u beetpajal:

I. U ts'áabal áantajil, ka'ansajil yo'olal p'is óolal, *tratamiento psicológico especializado* xma' bo'olbili' te le máax loobilta'ano'obo', ku yáantik u múuk'a'ankunta'alo'ob yéetel u yutskintik le toopil tu táasaj le óolajo';

II. U ts'áabal ka'ansajilo'ob ka'analtak, chuka'an u yóol yéetel xma' bo'olili' ti' le loobil máako' ka xulsa'ak u tuukul u loobiltik máak, yéetel jump'éeel ts'áa xookil ku ts'o'oksik le *estereotipos* beetik u nojba'alkuntikbáaj xiibo'ob [yo'olal ko'olelo'ob], beyxane' le bix u yúuchul *machismoo'* tu síijsajo'ob le loobilo';

III. Ka kaxta'ak ma' u ts'áabal le áantajo' te máax loobilta'an yéetel le loobil máako' ti' jump'éeelili' tu'ux yéetel tumen chéen juntúululi' máak. Mix táan u yóota'al u ts'áabal áantajil tumen juntúul máak ts'o'ok u bo'otik si'ipil úuch u beetik jump'éeel loobil;

IV. Ka kaxta'ak ma' u yaantal súutukilo'ob u tsikbal wa ka'a t'anikuba'ob ichil le loobil máako' yéetel le máax loobilta'ano' tumen ma' tu yutstali';

V. U yáanta'al u jáal óoltikbáaj wa u jats óoltikubáaj le loobil máako' iknal le máax loobilta'ano'; beyxane'

VI. U yáanta'al u máak'anil yéetel kanáaniil le kúuchil tu'ux u ta'akunsikubáaj le máax loobilta'ano' yéetel u paalal. Le chíikbesajil yo'olal tu'ux yaano'obe' múukulta'anij yéetel yaan u ts'áabal ka'anal áantajil ti'al u tojtal u tuukulo'ob yéetel ka'anal áantajil ti'al p'is óolal xma' bo'oliltaki'. Le meyajnáalo'ob ti'al kúuchilo'ob u ta'akunsikubáaj máax loobilta'ane' k'a'abet u yaantal ti'ob u *cédula profesional* yo'ola le ka'anal xooko' ti' tu'ux ku máak'antiko'ob u meyaj. Mix bik'iin je'el u béeytal u meyaj ichil le kúuchilo'ob ta'akbe'enil le máako'obo' ts'o'ok u bo'otiko'ob si'ipil úuchik u beetiko'ob jump'éeel loobil.

Wáalal 5 ti' 47

Yo'olal le súutukilo'ob tu'ux ku loobilta'al ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob ichil u baatsilo'obe' yaan u máak'anta'al le jets' t'aano'ob yaan ichil u A'almajt'aanil u Yáanta'al yéetel U Xak'alkanáanta'al Loobil ichil Baatsil tu Péetlu'umil Quintana Roo, chéen wa ma' u k'uxtik le A'almajt'aana'.

PÉETS'EL II

Yo'olal Loobil tu Kúuchil Meyaj yéetel ichil Ts'áa Xookil

JAATS TS'ÍIB 8.- Je'ex loobil tu kúuchil meyaj yéetel ichil ts'áa xookile' ku na'atk'ajal bey le ku beeta'al tumen máako'ob yaan ba'ax u yiluba'ob ichil u meyajo'ob, ichil u ts'áa xookil wa yaan

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

u yil yéetel le máax loobilta'ano', kex wa jela'an u eebenixil u ka'ananil u meyaj, tu'ux jéemáakalmáak ba'al wa pets' óolale' ku óolajtik u tojil anikil, u tojil kuxtal, u tojil u yóol yéetel u jáalk'abil le máax loobilta'ano', beyxane' ku xulsik u kuxtal jets'eknakil yéetel ma' u béeykuntik éetbisbail.

Lela' je'el béeytal u na'atk'ajale' je'ex junmáanal loobile' wa kex junmúuch' ba'axo'ob táasik le loobilo'. Beyxane' ku yila'al bey *acoso* wa *hostigamiento* séeksual.

JAATS TS'ÍIB 9.- Loobil tu kúuchil meyaj u k'áat u ya'ale' tuláakal tu'ux ku ya'ala'al ma' ti' ko'olebil kéen u meyaj, ma' u tsikbe'enta'al u p'áatal meyají', wa le jejeláas nu'ukulo'ob u meyajé'; u mejenkunsal u meyaj; u sajkuunta'alo'ob; u che'ejta'alo'ob; u ya'abkunta'al u meyaj, ma' u cha'abal u ts'áaiko'ob chu'uch je'elbix jets'a'an te a'almajt'aano', yéetel jejeláas bix u yúuchul péech' óolal yo'olal u *género*.

Jaats ts'íib túumbekinsa'ab POE 09-12-2014

JAATS TS'ÍIB 10.- Loobil ichil ts'áa xook u k'áat u ya'ale' tuláakal ba'al ku loobiltik u tojil u yabiltmubáaj le xoknáalo'obo' tumen ku péech' óolta'al yo'osal u *género*, u ja'abilo'ob, u kondisyoón sosyaal, le tu'ux na'ak u xooko', u talamil u kuxtal wa u wíinkilal, ku beeta'al, wa ku yúuchule', tumen u ixka'ansajo'ob wa u aj-ka'ansajo'ob.

JAATS TS'ÍIB 11.- *Hostigamiento* séeksuale' leti' le pets' óolalo' ku yúuchul tu'ux le meyajnáal máas kaabal u eebenixil u meyajé' ku tusbelta'al tumen juntúul loobil máak ichil u kúuchil u meyaj, ichil ts'áa xookil wa tu ka'ap'éelal. Ku chiikpajal ichil u t'aan máak, ba'ax ku beetik wa tu ka'ap'éelal, tu'ux yaan séeksualidad *lasciva*.

Le *acoso* séeksualo' jump'éeel loobil tu'ux, kex ma' u yaantal tusbeelil ich meyajé', ku pets' óolta'al máak yéetel beetik ma' u páajtal u lúuk'sikubáaj yéetel u lúuk'ul ti' jump'éeel sajbe'enil le máax ku loobilta'alo', kex wa ku beeta'al junmáanal wa ya'abmáanale'.

JAATS TS'ÍIB 12.- Le Péetlu'um yéetel le méek'tankaajo'obo', ichil tak tu'ux ku béeytalo'obe', yaan u máak'antiko'ob lelo'oba':

I. U jets'ik tsolmeyajilo'ob ti'al kaaj tu'ux ku jajkunta'al u máak'anta'al u páajtalil le ko'olelo'obo' ka kuxlako'ob yéetel ma' u loobilta'alo'ob tumen le máaxo'ob ku meyajóob éetel, ichil ts'áa xookil, wa tu ka'ap'éelal;

II. U k'a'ayta'al yéetel u ts'áabal óojeltbil ichil le kaajo'obo' le *hostigamiento* séeksual yéetel *acoso* séeksuale' bo'olsi'ipilo'ob aktáan le Péetlu'umo'.

Xoot' ts'íib túumbekinsa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 6 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

III. U pattuukulta'al tsolmeyajo'ob ku ts'áaiko'ob xka'a muk'a'ankuxtal ka'ansajil uti'al ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob yéetel ti' máaxo'ob beetik'o'ob loob, yéetel

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

IV. U muk'a'ankunsa'al ba'ax ku taasik a'almajil ich bo'olsi'ipilil uti'al u je'ets'el ti' máaxo'ob ku ch'a'paachtiko'ob máak tumen ka'anal u meyajo'ob kéet yaanal máak wa tumen ku ch'a'paachtiko'ob máak tumen chéen taak u táats' maan u k'abo'ob.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 13.- Uti'al u béeykunsa'al u je'ets'el ti' máaxo'ob taak u táats' maan u k'abo'ob ich acoso séeksual, le Péetlu'uma' yéetel u méektankaajo'obe' unaj u:

I. U ka'a beetal u jets'kunskubáajo'ob u tsikbe'enil ko'olelo'ob ich u láaj jejeláasil ba'alo'ob tu kuxtal;

II. U je'ets'el meyajo'ob uti'al u ch'éenel le ba'alo'oba' ich naajil xooko'ob wa kúuchilo'ob meyaj ma' ti' kaaji' wa ti' táan kaaj, ich jejeláas éejenilo'ob wa moka'aano'ob yéetel xook mola'ayo'ob, kúuchil náajal meyajo'ob wa much'kabil meyajo'ob;

III. U beetal u tuukulta'al sáasil tsolmeyajo'ob séeb u na'atpajlo'ob ti' láakal máak ich naajil xooko'ob, kúuchilo'ob meyaj, uti'al u beeta'al u bo'oltiko'ob le ba'ax ku beetiko'ob ma' tu beeli' yéetel u ch'e'ejel u beeta'al.

IV. Ku we'et'el u ts'áabal k'ajóoltbil u k'aaba' le máax loobilta'ano' utia'al ma' u ka'a lúubul loobil ti' tu ka'atéen, u jóok'sa'al péeksilt'aan ju'uno'ob wa u beeta'al u xump'ajtik u xook wa u meyaj.

V. Uti'al u jets'el le ba'ax ku ya'alik le xoot' ts'iib máaniko' unaj u láaj xak'al kaxta'al tuláakal takpoolilo'ob beeta'an yóok'sal le máax taak u beetik le loobil wa óolajo', yéetel u ta'akbenkunsa'al u k'aaba' máaxo'ob beet le takpoolo';

VI. U ts'áabal áantajil ich toj óolal tu tuukulil máak yéetel ich a'almajil, yéetel ka'analmeyajil beyxan yéetel xma' bo'olalil ti' máax k'amik le loobilo' wa le óolajo', yéetel

VII. U tuukul jets'ta'al bo'ol si'ipilo'ob ich tsolmeyajilo'ob ti' u jo'olpópilo'ob máaxo'ob taak u beetiko'ob le loobilo' wa le óolajo' le kéen ma' u k'aat u yu'ubiko'ob wa u k'amiko'ob le takpoolo'.

**PÉETS'EL III
Loobil ich Kaaj**

JAATS TS'ÍIB 14.- Loobil ich kaaje' ku na'atpajal ba'alo'ob ku beeta'al tumen máako'ob wa much' máako'ob mixtáan u chíimpoltiko'ob u páajtalilo'ob ko'olelo'ob ku bisiko'ob máak ti' jáal óolal, pech'óolal wa ma'u cha'abal u táakpajlo'ob ich ba'alo'ob ku yúuchul táan kaaj.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 15.- Péetlu'um yéetel méektankaajo'ob ich ba'alo'ob yaan tu k'ab, unaj u jajkunsiko'ob u ch'éenel tuláakal loobilil ich kaaj, ich:

Wáalal 7 ti' 47

I. Ka'a ka'ansajil uti'al ma' u yaantal *estereotipos*, yéetel u yaantal u yoojelta'al ba'ax beetbil le kéen taakchajak úuchul loobil ku jentáantik ko'olelo'ob ich jumpéel kaaj mina'an éetbisbail yéetel péech' óolalil;

II. U pattukulta'al jump'éel nu'ukbesajil uti'al u ch'úukta'al máako'ob taak u beetiko'ob loob wa le kaaj taak u loobiltik ko'olelo'ob, yéetel

III. U je'ets'el máabents'íibo'ob yéetel tuláakal k'áatkanáantsilo'ob beyxan yéetel máaxo'ob táakpaja'ano'ob, lela' uti'al u je'ets'el meyajo'ob ich almejen si'ipil ti' wa máax yéetel u séebalkunsik u paklan máansa'al chíikulajo'ob ich jejeláas mola'ayo'ob.

**PÉETS'EL III KA'ATÉEN
DIGITAL LOOBLO'OB**

Péets'el oksa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 15 KA'ATÉEN.- *Digital* loobile' ku na'atpajal tuláakal ba'alo'ob ku beeta'al tumen máako'ob wa much' máako'ob ich *Tecnologías* ti' *Información* yéetel *Comunicación* ku bisiko'ob máak ich jáal óolal, pech'óolal wa ku beetik ma' u yaabikunsikubáa máak, u tsikbe'enil máak tu'ux xan mixtáan u cha'ik ch'íijsik u wíinkilil wa bix u yilikubáa ko'olel.

Ku yila'al xan je'elbix *digital* loobil u ts'áabal k'ajóoltbil, u ts'áabal ilbil, u máansa'al wa u ka'a máansa'al ba'axo'ob cha'antbil (contenido audiovisual), táabsaj t'aano'ob, oochelo'ob tu'ux ku ye'esik ba'alo'ob séeksualo'ob, wa u wíinkilal máak na'an u nok', lela' ma' éejenta'an tumen le máax ku ye'esalo'.

Xoot' ts'íib oksa'an POE 08-09-2020

**PÉETS'EL IV
Mola'ay Loobil**

JAATS TS'ÍIB 16.- Mola'ay loobile' ku na'atpajal ba'axo'ob ku beeta'al tumen meyajnáal kaajo'ob, meyajnáal Péetlu'umilo'ob wa méek'tankaajo'ob ku péech' óoltiko'ob máak, tumen taak u xaankunsiko'ob wa ma' mixtáan u cha'iko'ob u je'ets'el tu beel páajtalilo'ob ko'olelo'ob, tu'ux xan mixtáan u cha'ik u je'ets'el tu beel almejen táankaajo'ob ku biilalo'ob uti'al u ma' u yúuchul, u táakmuk'tik, xak'alkaxtik, u bo'olsi'ipiltik, u ch'éensik tuláakal u jejeláas loobilo'ob.

JAATS TS'ÍIB 17.- Péetlu'umil yéetel méek'tankaajo'ob, ich ba'alo'ob yaan tu k'ab, unaj u tsolmeyajtiko'ob le jala'ach mola'ayilo'obo' uti'al u yaantal u kanáanta'akiko'ob, tojbe'enilo'ob, yéetel u je'ets'el páajtalilo'ob ko'olel ich xma' loobilil.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 18.- Utí'al u jaajkunsal u je'ets'el u páajtalilo'ob ko'olel ich xma' loobilile', Péetlu'umil méek'tankaajo'ob, ich ba'alo'ob yaan tu k'ab, unaj u yilik ma' u yúuchul, u táakmuk'tik, xak'alkaxtik, u bo'olsi'ipilitik yéetel u yutsilkunsik ba'ax óolajta'ano'.

Wáalal 8 ti' 47

PÉETS'EL V

Loobil Kíinsaj Ko'olelil yéetel u Táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul Loobil Género ti'

JAATS TS'ÍIB 19.- Ti' loobilkinsaj ko'olelil ku na'atpajal k'ak'aas loobil *género* ti' ko'olelo'ob, tu'ux ku pepelche'etal u páajtalilo'ob, ich ba'alo'ob táan kaajil wa ma' ti' kaaji', múuch' ba'alo'ob wa jejeláas ba'alo'ob ku jáal óoltiko'ob ma' u je'ets'el Péetlu'um a'almajt'aano'ob, u béeytal u k'uchul u kíinsa'al máake', wa u k'uchul u kíinsajil ko'olel.

JAATS TS'ÍIB 20.- U táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul loobil *género* ku na'atpajal ti' jejeláas ba'alo'ob ku beeta'al tumen jala'achil ich séeba'anil utí'al u ma' u yúuchul wa u ch'éejsik loobilkinsaj ko'olelil ich jumpéel lu'umil, ku je'ets'el tumen wíiniko'ob wa tumen le kaajo'.

JAATS TS'ÍIB 21.- U táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul loobil *género* ti' ko'olelo'ob, ich bix jets'a'anil ich u jaats ts'íibil 23 tu Noj A'almajt'aanil, u nonoj meyaje' u jajkunsik u je'ets'el u kanáanta'alo'ob, u ch'éenel u loobilta'alo'ob yéetel u ch'éejsa'al u xma' keetilil ku jentáantik páajtalil wíinik, le beetike' Péetlu'um ichil u Nu'ukbesajile' unaj u:

I. U beetik jump'éel múuch'bal tu'ux ku paklan meyajo'ob jejeláas mola'ayo'ob k'a'anan na'at ilmaj *género* ti'ob utí'al u ch'a' paachtiko'ob u je'ets'el beyo';

II. U beeta'al jejeláas ba'alo'ob utí'al u táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul, ich kanáantsilil yéetel p'is óolalil utí'al u xulbesa'al u kíinsaj ko'olelil;

III. U beeta'al tsolts'iibo'ob utí'al u ts'áabal k'ajóoltbil ba'ax ku yúuchul tu kúuchilo'ob tu'ux ku beeta'alo' yéetel bix u bin jóok'ol chíikbesajilo'ob loob ti' ko'olel;

IV. U ts'áabal taak'in utí'al u béeytal u beeta'al jejeláas ba'alo'ob ku táanilbe'enkunsik ma' u yúuchul loobil *género* ti' ko'olelil, yéetel

V. U ts'áabal óojeltbil ti' táan kaaj ba'axten táan u beeta'al jejeláas ba'alo'ob ku táanilbe'enkunsik ma' u yúuchul loobil *género* ti' ko'oleli, taak tu'ux u náakal u je'ets'el le jejeláas ba'alo'oba'.

JAATS TS'ÍIB 22.- U a'almajil u táanilbe'enkunsal ba'alo'ob utí'al ma' u yúuchul loobil *género* ti' ko'olelil, ich éejenilo'ob jets'a'antak ich u jaats ts'íibil 24 ich u Noj A'almajt'aanil yaan u ts'áabal le kéen:

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

I. Si'ipilo'ob ku óolajtik kuxtalil, jáalk'abil, mixtáan u kanáantik toojbe'enil ko'olelil, ku k'askúuntik jets' óolal kaaj ich u Péetlu'umil Quintana Roo yéetel u kajnáalo'ob wa bey u ba'atelt'aanta'alo';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

II. U yaantal jump'éeel jejeláasil loobil mixtáan u cha'ik u je'ets'el tu beel páajtalilo'ob ko'olelo'ob, yéetel

Wáalal 9 ti' 47

III. Mola'ayo'ob ti' páajtalil wíinik ku taalbalo'ob noj lu'umil wa Much'k'abmeyajo'ob ti' Páajtalil Wíinik tu Péetlu'umila', mola'ayo'ob ku taalbalo'ob kaaj wa táanxel lu'umo'ob, wa u ka'ap'éeelal, wa bey u k'áatiko'obo'.

JAATS TS'ÍIB 23.- Tu k'ab yaan u Noj Jala'achil Noj lu'um ichil u meyaj Beelankúuchil Jala'achil u ya'alik wa yaan u táanilbe'ekunsa'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loobil *género*, je'elbix éejenta'an ichil u jets'alil jaats ts'íib 24 ti' le Noj A'almajt'aano'.

U Nojbéeytalil u Noj Jala'achil Péetlu'umil yaan u k'amil le k'áatalila', ichil u meyaj Beelankúuchil Jala'ach Péetlu'umile' yaan u jóok'sik u t'aanil u táanilbe'enkunsa'al beetbil ba'alo'ob tumen táan u yúuchul loobil *género* ti' ko'olelil je'elbix u ya'alik Noj Jala'achil ichil u jaats ts'íibil 24 yéetel 25 ich le Noj A'almajt'aano'.

Beelankúuchil Jala'achile' tu k'ab yaan u jo'olintik u yilik u meyajta'al jejeláas ba'alo'ob k'a'anantak uti'al u yilik ma' u yuuchul le loobilo' je'elbix u jets' a'alik U A'almajil u Táanilbe'enkunsa'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul Loobil *Género*.

Jaats oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 24.- U yúuchul loobil kíinsaj ko'olelile', unaj u yutsilkunsa'al tuláakal loobil ucha'an je'el bix u ya'alik le Noj A'almajt'aano'.

**PÉETS'EL VI
Túuxt'aan Kanáantsil**

JAATS TS'ÍIB 25.- Túuxt'aan kanáantsil, lela' jejeláas ba'alo'ob ku beeta'al uti'al u kanáanta'al máak yéetel séebanil, tu'ux u máas k'a'anane' u yáanta'al máax loobilta'ano', lela' utia'al u táanilbe'enkunsa'al ma' u yúuchul yayaajil, le túuxt'aano'oba ku ts'áabal ti'ob ti' jala'acho'ob tu k'ab yaan, lela' ku káajal u meyajajo'ob le kéen ila'ak si'ipilo'ob wa loobilo'ob táan u yúuchul ti' ko'olelil.

Le túuxt'aan kanáantsilo' unaj u yaantal ti';

- a. Súutukil, tu'ux yéetel u k'íinil táan u túuxt'aanta'al;
- b. U xu'ulul u mantatsil;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

- c. U wooj xookil le ju'un táan u beeta'alo';
- d. U jejeláasil le túuxt'aan táan u ts'áabalo';
- e. Máax jala'achil táan u beetik le túuxt'aano';
- f. Chiikulilo'ob máax loobilta'ano';
- g. Chiikulilo'ob máax beetik le k'áatakilo', chéen wa lela' ma' leeti' le loobilta'ano', yéetel máax ti';
- h. Chiikulilo'ob máax beet le loobilo';

Wáalal 10 ti' 47

- i. U ya'alal máaxubáajo'ob ichil le máax loobilta'ano' yéetel máax beetik le loobo';
- j. Wa ts'o'ok u yáax takpoolta'al le máax beet le loobo';
- k. Bix anakbalo'ob yéetel taak'in ichil u láak'stsilo'ob;
- l. Ba'ax úuchij, bix úuchik u yúuchul yéetel ba'axten jóok'sa'ab le túuxt'aanil kanáantsilo', yéetel
- m. Chiikulil máax ku áantaj ich a'almajil, chéen wa beyo'.

Jaats oksa'ab POE 04-07-2017

U noj jala'achil le Péetlu'umilo' ichil u meyaj yéetel jejeláas mola'ayo'obo' yaan u ts'áaik óojeltbil ich jejeláas *medios* ti' *comunicación*, bix táan u bin u ts'áabal túuxt'aan kanáantsilo', yéetel xan ba'ax ku tasik lela'.

Jaats oksa'ab POE 04-07-2017

Wa k t'aan ich almejen loobil ku loobiltik ko'olelil ti' ba'axo'ob yaan u yil *géneroe*, U Mola'ayil Yéeybal Quintana Roo yéetel U Kúuchil P'is Óolal ti' Yéeybal ti' Quintana Rooe', yaan ti'ob u páajtalil ti' le jala'acho'obo' u ts'áabal ti'ob u túuxt'aan kanáantsil je'elbix u ya'alil le jaats ts'íiba'.

Jaats oksa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 26.- Le túuxt'aan kanáantsilo'ob chiimpolt'aanta'ano'ob way ti' le a'almajt'aana', lelo'oba' jach chéen uti'al wiiniko'ob yéetel ku we'et'el u bin u máansa'al, lelo'oba' yaan jejeláaso'ob je'elbix:

- I. Séeb péekbalil;
- II. Táanilbe'enkanáanil, yéetel
- III. Ti' lu'unkab páajtalilo'ob.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

Túux't'aan kanáantsilo'ob ti' séeb péekbalil yéetel ti' táanilbe'enkanáanil, ts'áabja'an tumen tsolmeyajnáalo'ob yéetel p'is óolalo'obe', yaan ti' 72 horas uti'al u xu'ulul u mantatsil yéetel u béeytal u chowakkinsa'al je'el buka'aj k'a'anane' uti'al u kanáanta'al le máax loobila'ano', lela' unaj u éejenta'al u chowakkinsa'al u mantatsil te súutuk táan u k'áatalo' ba'ale' mix k'a'abet u máan 8 horas je'ets'ek beyo', wa ku táakpajal u lúuk'sa'al u nu'ukul yéetel u ba'albailo'ob máax beet le loobo' uti'al u yaantal u k'iinil u xak'alkaxanta'al bix úuchik u yúuchul le loobilo' lela' yaan u yila'al u ts'áabal tuláakal k'iino'ob k'a'anantak uti'al u p'is óolta'al tu beel, lela' bey u tsolik le a'almajt'aano'.

*Jaats túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017, 08-09-2020
Jaats lúuk'sa'an POE 08-09-2020*

JAATS TS'ÍIB 27.- Lelo'oba' séeb péekbal túux't'aan kanáantsilo'ob:

I. U jóok'sa'al tu yotoch máax beetik le loobilo', tu otoch wa tu'ux kajakbal le máax k'amik le loobilo', mix ba'al yaan u yil máax ti'altik le otocho' wa ti' máax k'aaba' yanik, kex wa xan táan u rentartiko'ob.

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 11 ti' 47

II. Náapul ku we'et'el ka náats'ak máax beetik le loob tu yotoch máax k'amik le loobilo', beyxan tu'ux ku meyaj, tu'ux ku xook, máax beetik le loobilo' mixtáan u béeytal u náats'al xan ti' mix juntúul u láak'sil le máax k'amik le loobil, beyxan wa máax suuk u xíimbaltik.

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

III. U ka'a suut tu yotoch máax k'am le loobilo', le kéen ts'o'ok u kanáanta'akal u wiinikilil, yéetel

IV. Ku we'et'el le máax beetik le loobilo' ka u sajbeskuns taak u ka'a beetik loob, óolaj tu kuxtal wa u ya'al taak u kiins máax loobila'ano' wa láak'tsililo'ob, wa u ya'al taak u beeta'al wa ba'ax u béeytal u taasik yayaj óolal ti' wa máax wa tu ba'albailo'ob.

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 28.- Lelo'oba'a táanilbe'enkanáanil túux't'aan kanáantsil:

I. U lúuk'sa'al ta'akbil ts'oono'ob ku ti'altik máax beetik le loobo' wa ts'oono'ob kex wa ma' u ti'ali' ba'ale tu k'aab yaan, ts'oono'on xan tu k'ab yaan ba'ale' tu k'aaba' mola'ayo'ob yaan. Le belbest'aana' ku táakpajal xan nu'ukul loobil ku juup'xoto'ob wa u jeel ba'alo'ob ku beetiko'ob loob wa u jeel ba'alo'ob ku biilalchajal uti'al u sajbeskunsal máax k'amik le loobilo'.

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

II. U beeta'al jump'éeel tsolts'iibil tu'ux ku tal tuláakal nu'ukulo'ob yéetel ba'albailo'ob wa nu'ukulo'ob meyaj ku biilalchajal ku ti'altik ti' le máax k'amik le loobilo';

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

III. Nu'ukulo'ob yéetel ba'albailo'ob ti'ano'ob ich u yotoch le máax k'amik le loobilo' kex wa ma' u ti'ali' ba'ale' ku biilalo'ob;

IV. U páajtal u yookbal ich otoch, jala'acho'ob, kanáan kaajo'ob wa tuláakal máax ku taasik áantajil ti' le máax k'amik le loobilo' uti'al u mo'olol u nu'ukulo'ob, u ba'albailo'ob u ti'al yéetel u ti'al u paalalo'ob.

V. U láaj k'u'ubul tuláakal u jeel ba'alo'ob ku biilalchajal chéen u ti'al le máax k'amik le loobilo' je'elbix chíikuilil ju'uno'ob le máax k'amik le loobilo' yéetel chíikuilil ju'uno'ob u paalal le máax k'amik le loobilo';

VI. U núuka'al t'aano'ob yéetel séeb péekbal áantajil ti' le máax k'amik le loobilo' tu'ux u béeytal u yookbalo'ob tu yotoch uti'al u ts'áabal ti' le áantajilo'wa je'el máakalmáak otoch anakbal le máax k'amik le loobilo'; yéetel

VII. U beeta'al u k'áatakil ka ka'ansa'al yéetel mu'uk'a'ankuxtalil, ich xma' bo'olalil yéetel na'at ilmajil *género* ti' le máax beetik le loobo' ich kaajil mola'ayo'ob u yóojelo'ob ka'ans lela'.

Jaats ts'iib 29. U meyaj u Mola'ay Xak'alkaxansi'ipil yéetel p'is óolalo'ob ich bo'olsi'ipilil, ich láak'tsilil, yéetel lu'unkabil, ichil jejeláas ba'alo'ob yaan tu k'abo'ob, je'el bix u ya'alik u Tsol A'almajt'aanil ti' le Noj Mola'ayil Xak'alkaxan Péetlu'um, u Tsol A'almajt'aanil ti' le Noj Páajtalil P'is Óolal, ti' le Lu'unkab A'almajt'aanil yéetel Bo'olsi'ipilil, béeyina xan ti' uláak' belbest'aano'ob ti' le Péetlu'umila', u ts'áaiko'ob séeb péekbalil yéetel táanilbe'enkanáanil

Wáalal 12 ti' 47

túuxt'aano'ob je'elbix u ya'alik le jaats ts'iiba', lelo'oba' unaj u yiliko'ob:

Jaats túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

I. U yaantal péek óolal wa sajbeskunsil;

II. U kanáanta'al máax loobilta'ano', yéetel

III. U yaantal le ba'axo'ob ts'o'ok u ya'alalo'.

JAATS TS'ÍIB 30.- Lu'unkab páajtalil túuxt'aano'obe', leeti' lelo'oba':

I. Le máax beet le loobo' yaan u téek ts'e'elel u páajtalil u xiimbaltik u paalal;

II. U we'et'el ka le máax beet le loobilo' u koonik, *empeñartik*, u máansik ti' u jeel máak u ju'unil u yotoch wa lela' yuumilta'an ich u yéetkajtal wa maana'an ich tu ka'atúulilo'ob;

III. U p'áatal le otoch chéen tu k'ab le máax k'am le loobilo';

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

IV. U Téek tse'e'el u nu'ukulo'ob yéetel u ba'albailo'ob le máax beet le loobilo', lela' unaj u tsolts'iibta'al ich u Nu'ukbesajil Tsolts'iibil Ba'albail yéetel Paklankoonol, lela' yaan u ka'a su'utul wa jajkuns'a'ab u ts'áabal tséenal ti' le paalalo'obo', yéetel

V. Mantats' u séeb ts'áabal ts'éenal.

Lelo'oba yaan u tusbeelmeyajta'al tumen kúuchilo'ob p'is óolal ti' láak'tsilil wa kúuchil p'is óolalo'ob ti' jejeláas ba'alo'ob tu Péetlu'umil.

JAATS TS'ÍIB 31.- U meyaj jala'ach p'is óolalo'ob u yilik u ts'áaiko'ob wa ma' le túuxt'aano'obo' yéetel bix kéen p'is óolto'ob wa bix kéen u beet u bo'olta'al le si'ipilo'. Lela' yóok'sal p'is óolalo'ob ti' lu'unkab páajtalil, ti' láak'tsilil, wa bo'olsi'ipilil, unaj u yúuchulo'ob ich kúuchilo'ob p'is óolal.

Jala'ach'o'obe' yaan u séeb ilmajko'ob le kéen yaanchajak ti'ob chíikulo'ob ba'ax yéetel bix úuchik u yúuchul wa ku ts'áaiko'ob séeb péekbalil túuxt'aan wa táanilbe'enkanánil túuxt'aan le kéen u yilo'ob bix táan u yúuchul, lela' uti'al u ts'áabal u k'iinilo'ob k'a'anantak uti'al u kanáanta'al le máax ku loobilta'alo' wa xan ma' u ts'áaiko'ob le túuxt'aano'ob. Kex wa ma' túuxt'aanchaja'ano'ob tumen tsolmeyajnáalo'ob.

JAATS TS'ÍIB 31 KA'ATÉEN.- Jala'ach'o'ob yaan u páajtalilo'ob u ts'áaiko'ob túuxt'aano'ob ku ya'alik u jaats ts'íib 29 ti' le A'amajt'aana', unaj u ts'iibta'al ich jo'op'éel k'iino'ob le ts'o'ok u jóok'sa'alo', ichil u Noj Nu'ukbesaj Chíikulil Loob ku yúuchul ti' Ko'olelil (Banco Nacional de Datos e Información sobre casos de Violencia contra Mujeres), BANAVIM,

Wáalal 13 ti' 47

Yéetel u ts'iibta'al ich u Péetlu'um Nu'ukbesajil Chíikulil Loob ku yúuchul ti' Ko'olelil (*Banco Estatal de Datos e Información sobre casos de Violencia contra Mujeres*), BAESVIM.

Jaats' ts'íib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 32.- Wiiniko'ob máanal 12 ja'abo'ob ti'obe' yaan ti'ob u páajtalil u káatiko'ob tu juunalo'ob ti' le jejeláas jala'ach'o'obo' ku yu'ubikubáajo'ob uts, lela' uti'al yaan u xak'alkaxta'al ba'ax ku yúuchul uti'al u ts'áabal le túuxt'aano'obo'. Wa ti' paalal na'an ti'ob 12 ja'ab ti'obe' je'el máaxak u yoojel ba'ax loobil ku máansik lela', yaan ti'ob u páajtalil u beetiko'ob le takpoolo' uti'al u yila'al u ts'áabal le túuxt'aan kanáantsilo'.

Jaats' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

**PÉETS'EL VII
Almejen Loobil**

Péets'el oksa'ab POE 04-07-2017

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 32 KA'ATÉEN.- Almejen loobil ti' ko'olelil ich *género* leeti': tuláakal ba'ax ku beeta'al wa mixtáan u beeta'al, taak xan chéen wa ma' u éejenta'al *género*, le ba'ax ku beeta'al wa ma' ich u kuxtalil kaaj wa ma' ti' kaaji', lela' ku pepeche'etik, jáal óoltik, péech' óoltik u je'ets'el tu beel le almejen páajtalilo'ob yéetel yéeybail páajtalilo'ob ti' juntúul ko'olel wa ya'ab ko'olelo'ob, ma' u cha'abal u je'ets'el u tojbe'enilo'ob wa u páajtalilo'ob ich u meyaj, wa ba'ax taak u beeta'al, ma' u cha'abal u almejen meyaj tu beel, mix u jets' tuukulta'al ba'axo'ob u k'áat, u jáalk'ab tuukulil, wa u cha'abal u chíinkubáaj uti'al u yéeyta'al uti'al u yaantal ti' jump'éeel meyaj ich almejenil, báaxalkuuch'o'ob, wa u beetikubáajo'ob meyajnáalo'ob kaaj.

Yaan u na'atpajal ba'alo'ob ku beeta'al wa ku ch'éenel u beeta'al wa ba'ax chéen tumen yaan ba'ax u yil *género* wa chéen tumen ko'olel le máax k'amik le almejen loobila' ku bisik ma' u je'ets'el tu beel u kuxtal.

U béeytal u chíikbesikubáaj ich jejeláas loobilo'ob jets'a'antak ich le A'almejt'aana' yéetel u béeytal u si'ipiltik tumen je'el máaxake' ma' chéen tumen péetlu'um jalá'acho'ob, ka'analmeyajnáalo'ob, éetmeyajo'ob, meyajnáalo'ob almejen mola'ayo'ob, *medios* ti' *comunicación*, tumen juntúul máak wa much' máako'ob.

Jaats ts'íib oka'ab POE 04-07-2017, túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 32 ÓOXTÉEN.- Almejen loobil ti' ko'olelile' u béeytal u chíikbesikubáaj ich u jeel jejeláasil, ich le ba'axo'ob ku yúuchula':

I. U xche' je'ets'el ba'alo'ob chéen tumen ku yila'al *estereotipos* ti' *género*, u beeta'al ba'alo'ob jeela'antak wa suuk u beeta'alo', wa ma' u cha'abal u beet u meyaj tu beel.

II. Ma' u cha'abal u je'ets'el tu beel u almejen páajtalilo'ob wa u yéeybail páajtalilo'ob tu'ux mixtáan u ts'áabal taak'in unaj u ts'áabalo', wa mixtáan u ts'áabal óojeltbil ba'ax unaj u ts'áabal óojeltbil,

Wáalal 14 ti' 47

u éetas ts'áabal bo'ol si'ipilo'ob mix jets'a'ano'ob ich le a'almajilo', u sajakbeskúunsa'al máax wa u sajakbeskúunsa'al u láak'tsilo'ob;

III. U Ts'íibta'al wa u ts'áabal ko'olelo'ob báaxalkuuch ich jump'éeel jatsaljaats yéeybal (*distrito electoral*) tu'ux le almejen mola'ayo' jach na'an máaxo'ob yéeyej ich le yeytáambal máaniko', kex wáa ich méek'tankaajil, péetlu'umil wa ti' noj lu'umil;

IV. U ts'áabal chíikulaajo'ob ma' jaajtaki' wa u ya'alal ba'alo'ob ma' jaajtaki' wa u ya'alal ti' ba'alo'ob ma' chuka'antaki' ti' ko'olelo'ob ichi u meyaj kuucho'ob, ich u báaxalkuuch'o'ob, ich u meyaj jo'olpóopilo'ob, le ba'alo'oba' u béeyatal u bisik ma' u jets'ik u meyaj tu beeli'.

V. U ya'alal ti' le ko'olelo'ob u beetiko'ob u jeel ba'alo'ob mina'an tu k'ab, wa u ya'alal u éetas beet ba'alo'ob wa ba'alo'ob k'astak ma' suka'an u beetik ich u meyaj;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VI. Ma' u cha'abal u beetiko'ob meyajo'ob tu beel wa u jets' beetiko'ob ba'al yaan tu k'abo'ob;

VII. Ko'olelo'ob u náajaltmajo'ob le yeytáambalo', ko'olel meyajnáalo'ob ti' táan kaaj, ko'olel jo'olpópilo'ob, ma' u cha'abal u k'amkuucho'ob, wa ma' u cha'abal u much'meyajo'ob uti'al u jetsiko'ob u meyajo'ob tu beel, wa ma' yu'ubal u t'aano'ob wa u tse'elel ti'ob u páajtalil yéeybail;

VIII. U ts'áabal ti' u Mola'ayil Yéeybal chiikulil máak ma' jaajtak wa ma' chuka'antak yo'osal máax le ko'olel taak u chiinikubáajo'ob báaxalkuuch, wa u ts'áabal chiikulil máax le ko'olel ku chiinikubáaj báaxalkuuch ma' ich le k'iino'ob le k'áata'ano', lela' uti'al u yila'al ma' u náajaltik wa u yila'al u jóok'sa'al ich le yeytáambalo';

IX. U péech' óolta'al ko'olel u jets'ik u almejen páajtalilo'ob chéen tumen yo'omchajan, binka'aj u sijijséj u paal, wa na'tsil je'eskunajil, lelo'oba' ku ch'a'abal uti'al ma' u ka'a su'utul u meyaj ko'olel wa u je'ets'el báaxalkuch u náajaltmajo'ob wa u meyajo'ob tu beel je'elbix u ya'alik le a'almajt'aano'.

X. Ma' u cha'abal u jets' beeta'al ba'alo'ob ku ya'alik u Almejen Noj A'almajt'aanil Péetlu'umil, je'elbix xan u a'almajt'aanil yéeybal, wa ma' u cha'abal u je'ets'el u tojbe'enil yéetel u páajtalilo'ob ku kanáantik ma' u loobilta'alo'ob ich u meyaj ich almejenil;

XI. U beeta'al je'ex ba'axak u béeytal u péech' óoltik máak je'elbix u ya'alil u Almejen Noj A'almajt'aanil Péetlu'umil Quintana Roo wa u A'almajil xma' Loobil ti' Ko'olelil tu Péetlu'umil Quintana Roo, wa tu jaats ts'íibil 32 tu A'amajilil Péetlu'umil Quintana Roo, ku we'et'el u beeta'al ba'alo'ob ku pepelche'tik u yo'olal máak wa u tojbe'enil yéetel u páajtalilo'ob ko'olel u náajalmajo'ob le yeytáambalo' wa u ich u meyaj ich almejenil;

XII. U ts'áabal óojeltbil wa jóoksa'al tsikbalo'ob ti' wa máax yo'osal u kuxtal wa yo'osal u meyaj jajtak wa ma' jaajtaki' yo'osal ko'olelo'ob u chiinmubáajo'ob báaxalkuuch, wa ko'olelo'ob u náajalmajo'ob le yeytáambalo' wa táan u jets'ik u meyajo'ob ich almejenil,

Wáalal 15 ti' 47

chéen uti'al u péech' óolta'al wíinik yéetel u k'exik u tuukul máak ich le yeytáambalo' wa uti'al u p'atik báaxalkucho'ob, u kuucho'ob wa u meyajo'ob;

XIII. U tusbeelta'al yéetel u muuk' wa u beeta'al u beetik wa ba'ax máak ma' u káati' wa u táakpajalo'ob ich meyajo'ob ti' táan kaaj mixtáan u kibiko'ob, wa u beeta'al ba'alo'ob tu k'aaba' wa tu k'aaba' u kuuch ich u meyaj ich almejenil;

XIV. Ma' u cha'abal u meyajo'ob tu beel ko'olelo'ob wa u ka'a suuto'ob tu meyaj wa u beetiko'ob tu beel u kuucho'ob ti' táan kaaj le ts'o'ok u xak'alkaxta'al na'an u si'ipilo'ob tumen le almejen jala'acho'obo';

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

XV. Ma' u cha'abal u beeta'al tu beel u yéeybal k'aytuukul uti'al ma' u páajtal u keetlan tu beel ich le yeytáambalo' wa u yúuchul ich keetil.

XVI. Ma' u cha'abal u jets'ik u almejen páajtalilo'ob ko'olelo'ob ich u suukbe'enilo'ob, ba'alo'ob suuk u beeta'al ich u miatsil wa ich u belbest'aano'ob wa ba'alo'ob ku loobiltik u tojbe'enilo'ob yéetel u páajtalilo'ob wíinik;

XVII. U beeta'al ba'alo'ob ku loobiltik u wíinkilal, yéetel loobilil séeksual, *psicológica*, loobil ich náajal taak'in wa loob tu nu'ukulo'ob wa u ba'albailo'ob ti' ko'olel wa u jets'ik tu beel u almejen páajtalilo'ob;

XVIII. U tusbeelta'al yéetel muuk' juntúul ko'olel yéetel sajakbe'ensil u jóok'sik wa u ts'íibtik ju'uno'ob wa u éejentik jets' t'aano'ob mixtáan u kibik wa u éejentik jets' t'aano'ob na'ano'ob ich le a'almajt'aano';

XIX. Ma' u je'ets'el tu beel péetlu'um a'almajilo'ob, noj lu'um a'almajilo'ob yéetel táanxel noj lu'um a'almajilo'ob ku chíimpoltiko'ob u je'ets'el tu beel almejen páajtalilo'ob ko'olel;

XX. Ma' u xo'okol, wa ma' u cha'abal u je'ets'el yéeybail ko'olel ich jáalk'abil, wa ma' u cha'abal u táakpajal iknáal almejen much'máako'ob wa u táakpajal ich almejen mola'ayo'ob wa kaajil mola'ayo'ob ku meyajo'ob yéetel keetil *género*.

XXI. U ta'aka'al chíikulilo'ob wa ma' u cha'abal u ts'íibtikubáajo'ob ich payt'aano'ob uti'al u táakpajalo'ob báaxalkuuch'o'ob, wa ma' u cha'abal u jets' t'aano'ob tu beel wa u beetiko'ob u meyajo'ob tu beel ich jejeláas ba'alo'ob tu k'abo'ob yaan;

XXII. U beeta'al wa u t'it'besa'al k'aytuukulo'ob ma' jaajtaki' wa k'aytuukulo'ob ku beetik u k'exik u tuukul máak tu k'aaba' ko'olel ku báaxalkuuch chéen tumen yaan *estereotipos* ich *género* uti'al u beetik u p'atik u báaxalkuuch ich le yeytáambalo', le k'aytuukulo'oba' ku taasik u muk'a'ankúunsik u wu'uyikubáaj máak máas nojoch, ma' u yaantal keetlamil, péech' óolal ti' ko'olel, uti'al u yéemsik u yóol, wa uti'al u k'exik ti' k'aasil bix u yila'al máak, uti'al xan u cha'abal u je'ets'el tu beel u almejen páajtalilo'ob wa u yéeybail páajtalilo'ob;

XXIII. U sajakbeskúunsa'al juntúun wa ya'ab ko'olelo'ob wa u láak'tsilo'ob, wa u yéet meyajo'ob uti'al u beetik u p'atik wa u ch'éenel u táakpajal ich u báaxal kuucho' wa u p'atik u meyaj kuuch u náajalmajo' wa yéeya'ano'.

XXIV. Ma' u cha'abal ko'olel u jets'iko'ob u kuxtal ich p'is óolalil yéetel jáalk'abil u kanáantiko'ob u almejen páajtalilo'ob;

Wáalal 16 ti' 47

XXV. Ma' u cha'abal u meyaj tu beel wa u jets' beetik ba'alo'ob tu k'ab yaan juntúul ko'olel yaan ti' jump'éeel kuuch, táaka'an xan u bo'olta'an chúuka'an, áantajilo'ob uti'al u tséen kubáaj wa u jeel áantajilo'ob unaj u ts'áabal ti' tu meyaj, lelo'oba' unaj u yúuchul láayli' yéetel keetil;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

XXVI. Ma' u cha'abal u meyaj tu beel wa u jets' beetik ba'alo'ob tu k'ab yaan juntúul ko'olel yaan ti' jump'éeel kuuch, yéetel xan yúuchul ich keetil.

XXVII. U ts'áabal bo'ol si'ipilo'ob ku maan u k'abil wa na'ano'ob ich le a'almajilo' tu'ux ku beetik ma' chiimpolta'al u almejen páajtalilo'ob wa ma' u yúuchul ich keetilil.

XXVIII. U ts'áabal chiikulilo'ob ma' chuka'antaki' wa ma' jaajtaki' ti' le tsolmeyaj jala'acho'ob, yeybaltáambal jala'acho'ob wa ti' je'el máaxak jo'olpóopil chéen uti'al u yéemsik u yóol wa uti'al ma' u cha'abal u je'ets'el u almejen páajtalil ko'olel wa ma' u cha'abal u yúuchul le yeybaltáambal tu beelo'.

XXIX. U líik'sa'al a'albil ba'alo'ob ma' jaajtaki' wa t'aano'ob ku pepelche'tik u yóol ko'olel ich u meyaj chéen tumen ku tukulta'al *estereotipos* ti' *género*, lelo'oba' uti'al u k'askunta'al bix u yila'al táan kaaj wa uti'al u yila'al u tse'elel ti' u tojbe'enilo'ob wa u páajtalilo'ob;

XXX. U jóok'sa'al wa u na'aksa'al oochelo'ob, ba'alo'ob cha'antbil, wa chiikulilo'ob, wa t'aano'ob yo'osal juntúul ko'olel ku báaxal kuuch wa meyajnáal ti' táan kaaj, u ye'sa'al wa u na'aksa'al je'ex tu'uxake' wa je'ex ba'axak medio virtual, lelo'oba' uti'al u k'askunta'al bix u yila'al táan kaaj wa uti'al u yila'al u tse'elel ti' u tojbe'enilo'ob wa u páajtalilo'ob;

XXXI. Uláak' jejeláas bixilo'ob ku loobiltik wa u béeytal u beetik loobil tu yóol wa tu wiinkilal ko'olel wa ku tselik u jáalk'abil ko'olel ich u táan meyaj ich almajenil kaaj, wa u tse'elel ti' u muuk' u t'aan wa u tse'elel ti' u tojbe'enilo'ob wa u yéeybal páajtalilo'ob.

Almejen loobil ti' ko'olel ich *género* yaan u bo'olsi'ipilta'al ich u a'amajil yeytáambal, ich bo'ol si'ipilil yéetel u ka'a ka'atil.

Jaats ts'íib oksa'ab POE 04-07-2017, túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 32 KANTÉEN.- Wa k t'aan yo'osal almejen loobil ti' ko'olel yo'osal *género*, Péetlu'um yéetel u Méek'tankaajo'obe' ich ba'alo'ob ti'an tu k'abo'ob unaj u:

I. U je'ets'el táan kaaj meyajilo'ob ku yilik u jajkúunsik u páajtalilo'ob ko'olel uti'al u yaantal ti'ob jump'éeel kuxtal ich xma' loobil tu'ux ku jets'iko'ob tu beel u tojbe'enilo'ob yéetel u almejen páajtalilo'ob.

II. U yila'al u jóok'sa'al tsolmeyajo'ob tu'ux ku yila'al u táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul almejen loobil tu'ux xan ku kanáantik ko'olelo'ob ich *género*;

III. U je'ets'el meyajo'ob ku yilik u ch'éejsa'al almejen loobil ti' ko'olel ich *género*, tu'ux ku paklan múul meyajo'ob almejen mola'ayo'ob;

Wáalal 17 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

IV. U ts'áabal áantajil chúuka'an tu'ux ku táakpajal áantaj ich ts'aakil, *psicológica*, áantajil ich bo'olsi'ipilil ich xma' bo'olalil ti' ko'olelo'ob loobilta'ano'ob ich almejenil yo'osal *género*, yéetel

V. U xak'alkaxta'al, yéetel u je'ets'el tsolmeyaj bo'olsi'ipilo'ob ti' je'el máaxak ku almejen loobiltik ko'olelo'ob.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

**ÓOXP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB
TI' Máaxo'ob tu k'ab yaan, Nu'ukbesajilo'ob yéetel Tsolmeyajilo'ob**

**PÉETS'EL I
U Táakpajal Péetlu'um yéetel U Méek'tankaajo'ob ich U Noj Nu'ukbesaj uti'al U
Táanilbe'elkunsal ma' u yúuchul, U Ts'áabal Áantajil, U Bo'olsi'ipilta'al yéetel u
Ch'éejsa'al Loobil ti' Ko'olel**

JAATS TS'ÍIB 33.- Péetlu'umil yéetel Méek'tankaajo'obe', unaj u paklan múuch' meyajo'ob yéetel Noj lu'umil uti'al múuch' beeto'ob yéetel u yiliko'ob u meyaj tu beel le Noj Nu'ukbesajilo'.

Tuláakal meyaj kéen u beeto'obe' unaj u máak'anchajal yéetel xma' péech' óolil. Uti'al lela', unaj u beeta'al ichil u t'aan, wa ichil u na'atsil t'aan, u yila'al buka'aj u ja'ab yaan ti', u yila'al bix anik u kuxtal ich le kaajo', u'uyajbail séeksual wa u jeel jejeláas ba'alo'ob uti'al u yila'al u táakpajalo'ob ich le a'almajila'.

**PÉETS'EL II
U Noj Nu'ukbesaj uti'al u Táanilbe'elkunsal ma' u yúuchul, U Ts'áabal Áantajil, U
Bo'olsi'ipilta'al yéetel u Ch'éensa'al Loobil ti' Ko'olel**

JAATS TS'ÍIB 34.- Péetlu'umil yéetel Méek'tankaajo'obe', unaj u paklan múuch' meyajo'ob uti'al u yila'al u beetchajal u Péetlu'um Nu'ukbesajil uti'al u táanilbe'elkunsal ma' u yúuchul, u ts'áabal áantajil, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u ch'éejsa'al loobil ti' Ko'olelo'ob, lela' ku kaxtik múul paklan meyajo'ob, tu'ux ku kaxtik múul meyaj yéetel nu'ukulo'ob, a'almajilo'ob, mola'ayo'ob, ts'áa meyajo'ob ich jejeláas much' máako'ob uti'al u táanilbe'elkunsal ma' u yúuchul, u ts'áabal áantajil, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u ch'éejsa'al loobil ti' ko'olelo'ob.

Le Péetlu'um Nu'ukbesajila' yaan u beetchajal yéetel u táakpajalil u jo'olpópilo'ob:

I. U Beelankúuchil Jala'ach (*Secretaría de Gobierno*), lela' yaan u jo'olintik;

II. U Mola'ayil Quintanarroense ti' Ko'olel (*Instituto Quintanarroense de la Mujer*), tu'ux yaan u noj íich'aktik

III. U Beelankúuchil u Jóok'ol Táanil Kaaj (*Secretaría de Desarrollo Social*);

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

IV. U Beelankúuchil Kanáambalil Kaaj (*Secretaría de Seguridad Pública*);

V. U Mola'ayil Péetlu'umil Xak'alkaxan Si'ipil (*Fiscalía General del Estado*);

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

Wáalal **18** ti' **47**

VI. U Beelankúuchil Xook (*Secretaría de Educación*);

VII. U Beelankúuchil Toj Óolal (*Secretaría de Salud*);

VIII. U Nu'ukbesalil U Jóok'ol Táanil Baatsil Péetlu'umil yéetel u Nu'ukbesajil Méek'tankaajo'ob (*Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia del Estado y los Sistemas Municipales*);

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

IX. Mola'ayo'ob táakpajalno'ob ich u meyaj méektankaajil uti'al u yáantik yéetel kanáantiku páajtalilo'ob ko'olel;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

X. U Beelankúuchil Meyaj yéetel U Táanilbe'enkunsal u Jóok'ol Táanil Kaaj (*Secretaría del Trabajo y Previsión Social*);

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

XI. U Beelankúuchil U Jóok'ol Táanil Meyajo'ob Koolnáal, Meyaj Wakax, ich Kaaj yéetel Chuk Kay (*Secretaría de Desarrollo Agropecuario, Rural y Pesca*);

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017, túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

XII. U K'amk'ubenkúuchil ich Keetil Género (*Comisión para la Igualdad de Género*) ich u A'almajil Péetlu'umil, yéetel

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017, túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

XIII. U Mola'ayil Yeytáambal tu Péetlu'umil Quintana Roo (*Instituto Electoral de Quintana Roo*);

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017, túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

XIV. U Chúun Kúuchil P'is Óolal tu Péetlu'umil Quintana Roo (*Tribunal Superior de Justicia de Quintana Roo*)

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

XV. U Kúuchil P'is Óolal ti' Yéeybail tu Péetlu'umil Quintana Roo (*Tribunal Electoral de Quintana Roo*), yéetel

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

XVI. U K'amk'ubenkúuchil Noj Jala'ach uti'al u Yáanta'al Máaxo'ob Loobilta'ano'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo (*Comisión Ejecutiva de Atención a Víctimas del Estado de Quintana Roo*).

Xóot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

U jo'olpópil u Noj páajtalil Jala'achil tu Péetlu'umil Quintana Roo, ich u meyaj u Beelankúuchil Jala'ach, yaan ti' u páajtalil u páayt'aantik ich u meyajil u Nu'ukbesalil Péetlu'umil yéetel u jejeláasil jala'achilo'ob ku tukultik tu beel u t'a'analob, u t'a'anal xan ka'anal meyajob u yoojelo'ob le meyajob yéetel meyajnáalo'ob ich le táan kaajo'.

JAATS TS'ÍIB 35.- U Beelankúuchil Péetlu'um Jala'achil yaan u máak'antik jump'éeel meyal tu'ux ku táaktajal belbest'aano'ob uti'al u tojbeeltik u meyaj ichilo'ob yéetel yaan u ts'áaik k'ajóoltbil máaxo'ob táakpaja'an ichilo'ob uti'al u tuukul meyajob wa u éejentiko'ob, wa beyináao', tumen u jo'olpópil Noj Jala'achil le Péetlu'umilo'.

PÉETS'EL III

**Tu Péetlu'um Tsolmeyajil ku Chúuka'ankunsik ba'alo'ob uti'al u Táanilbe'enkunsal, u
Yáanta'al, u Bo'olsi'ipilta'al yéetel u Ch'éejsa'al Loobil ti' Ko'olel**

JAATS TS'ÍIB 36.- U Nu'ukbesajil Péetlu'umile' yaan u táakpajal ichil meyajilo'ob ich na'at ilmajil *género* uti'al u:

Wáalal 19 ti' 47

I. U táakmuk'ta'al yéetel u meyajta'al yéetel kanáanil, tsikbe'enil tu páajtalil ko'olel;

II. U káajal u bin u k'e'exel bix u tuukil wa bix u beetik wa ba'ax ko'olel yéetel xiib, lela' uti'al u táanilbe'enkunsal u beeta'al ba'alo'ob uti'al ma u yúuchul loobil, u yáanta'al yéetel u ch'éejsa'al ba'ax ku beetik máak chéen yo'osal u tuukultik wa u yilik estereotipos ku muuk'ankunsik loobil wa ku cha'ik u loobilta'al ko'olel.

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

III. U ka'ansik wa u ts'áa xook uti'al u kaambal máak yo'osal páajtalil wíinik tu meyajnáalo'ob ku bo'olsi'ipilo'ob, meyajnáalo'ob kanáan kaaj yéetel uláak' meyajnáalo'ob táan kaaj ku meyajob ti' u almejenil kaaj ku táanilbe'enkunsik ma' u yúuchul loob, u yáanta'al, u bo'olsi'ipilta'al wa u ch'éejsa'al loobil ti' ko'olel;

IV. U payt'aanta'al ka ka'ansak máak yo'osal páajtalil wíinik ti' ko'olelo'ob meyajnáalo'ob ku bo'olsi'ipilo'ob, lela' uti'al u ts'áabal ti'ob nu'ukulo'ob uti'al u meyajob tu beel yéetel uti'al u kaniko'ob u na'at ilmajto'ob *género*;

V. U ts'áabal meyajob xma' bo'olalil uti'al u yáanta'al yéetel u kanáanta'al máaxo'ob loobilta'ano'ob, ichil u meyaj jala'acho'ob yéetel mola'ayo'ob táan kaaj wa ma' ti' kaaji';

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VI. U muk'a'ankunsa'al yéetel yáanta'al tsolmeyajo'ob xook paalal ti' táan kaaj wa ma' ti' kaaji' ku táakmuk'tik u k'exik u tuukulil máak yo'osal bix u káajal, ba'axten ku yúuchul wa ba'ax ku taasik u yúuchul loobil ti' ko'olel;

VII. U Pattuukulta'al tsolmeyajo'ob uti'al u yáanta'al yéetel u yila'al ka'ansa'al máak máaxo'ob loobilta'ano'ob uti'al u tojbeelkunsiko'ob u beelo'ob wa u kuxtalo'ob uti'al xan u ch'a' beejtiko'ob u kuxtalo'ob;

VIII. U yilik u jajkunsa'al u je'ets'el meyajo'ob xak'alkaxan uti'al u beeta'al meyajo'ob uti'al u yila'al ba'axten ku yúuchul, amal k'iinil yéetel ba'ax ku taasik wa ku p'atik to'on le kéen úuchuk loob ti' ko'olel, le xak'alkaxana' uti'al u p'is ilmajta'al wa ku meyaj tu beel wa ba'ax u bin ti' uti'al u ma'alob meyaj uti'al u táanilbe'enkuntik ma' u yúuchul, u yáantik, u bo'olsi'ipiltik yéetel u ch'éejsik tuláakal u jejeláas loobil;

IX. Yaan u ts'áabal k'ajóoltbil amal wakp'éeel winalo'ob tu láakal ba'ax xak'alkasta'abi' yéetel u tsoliko'ob kex wa jayp'éeel loobilo'ob ucha'antako'ob ti' ko'olel uti'al u bin u beeta'al u Kúuchil Péetlu'umil Ch'íikulilo'ob Tu'ux Ku Yúuchul Loobil ti' Ko'olel;

X. U yila'al u táakpajal tu beel ichil le *Plan Estatal de Desarrollo* u almejen meyaj le jala'acho' uti'al u yila'al u ch'éejel loobil ti' ko'olel;

XI. U yila'al u sukpajal ti' máak ka taakpoltak le kéen úuchuk loob ti' ko'olel ichil u yila'al u meyaj tu beel le jejeláas mola'ayo'obo' uti'al u kanáanta'al u tojbe'enil yéetel u wíinkilal ko'olel; yéetel

XII. U pattuukulta'al jump'éeel tsolmeyaj uti'al u k'a'amal k'áat áantajilo'ob ich páajtalil wíinik yéetel u kanáantsil ko'olel uti'al u muk'a'ankunsa'al mola'ayo'ob, kúuchilo'ob áantajil yéetel kúuchilo'ob tu'ux u béeytal u ta'ak bo'oyisikubáajo'ob ko'olelo'ob loobilta'ano'ob.

Wáalal 20 ti' 47

Le Péetlu'um Nu'ukbesaja' unaj u táakbesik tuláakal tsolmeyajo'ob ku ya'alik xoot's'iibo'ob VII, VIII, XI yéetel XII tu jaats ts'iib 49 ich le Noj A'almajt'aano', tu'ux unaj u táakbesa'al meyajo'ob ku ya'alik le jaats ts'iiba' yaan ba'al u yil yéetel le tsolmeyajo'obo'.

JAATS TS'ÍIB 37.- U Jala'achil Péetlu'ume' yaan u yilik u táakbesa'al ichil u Taak'inil uti'al Xupbil jump'iit uti'al u yila'al u jets' meyajta'al ba'ax ku kaxtik le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel le Péetlu'um Tsolmeyajo'.

PÉETS'EL IV

**U T'o'oxol Meyaj uti'al u Táanilbe'enkunsa'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul, uti'al
Áantajil, uti'al u Bo'olsi'ipilta'al yéetel uti'al u Ch'éejsa'al Loobil ti' Ko'olel**

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 38.- Péetlu'um yéetel Méek'tankaajo'obe', yaan u múul meyajó'ob uti'al u jajkunsik u jets' meyajta'al ba'axo'ob ku kaxtik le jaats ts'iiba' yéetel le Noj A'almajt'aano'oba' éejenta'abno'ob ich jejeláas ba'alo'ob tu k'ab yaan ich le a'almajilo' yéetel ich le jejeláas nu'ukulo'ob.

**YÁAX JAATSIL
Uti'al Péetlu'umil**

JAATS TS'ÍIB 39.- U Jala'achil Péetlu'ume', je'elbix éejenta'ab ba'ax ku ya'alik le A'almajt'aan yéetel u belbest'aano'oba' u jets' meyajt:

I. U múul meyaj yéetel u almejen meyajó'ob paachal yéetel u almejen tuukulil le noj jala'acho' taak beyxan yéetel u na'at ilmajil *género* uti'al u táanilbe'enkunsal ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul, uti'al Áantajil, uti'al u bo'olsi'ipilta'al yéetel uti'al u ch'éejsa'al loobil ti' ko'olel;

II. U jets'ik ba'alo'ob yaan tu k'ab ku belbest'antik u je'ets'el le a'almajt'aana';

III. U máak'antik, u paklan meyajtik yéetel u jets' meyajtik le Péetlu'um Tsolmeyajo', tu'ux ku yáantikubáaj yéetel jejeláas jala'acho'ob ku meyajó'ob yéetel le a'almaila';

IV. U paklan áantik uti'al u ch'a' meyajta'al yéetel u muk'a'ankunsa'al le Noj Nu'ukbesajo' yéetel le Péetlu'um Nu'ukbesajo';

V. U táakbesikubáaj uti'al u máak'anta'al le Noj Tsolmeyajo';

VI. U muk'a'ankunsik yéetel cha' jo'olintik u meyajta'al táan kaaj mola'ayo'ob yéetel mola'ayo'ob ma' ti' kaaji' ku ts'áaiko'ob áantajil ti' ko'olelo'ob loobilta'ano'ob;

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VII. U máak'ant u Péetlu'um Nu'ukbesaj yéetel u pattukultik u moka'aano'ob ku páajtalkunsik u múul meyaj yéetel le Noj Nu'ukbesajo';

VIII. U Ch'a' jo'olintik u paklan meyaj yéetel le noj jala'acho', tsolmeyajo'ob uti'al u yila'al u ts'áabal áantajil, u ka'ansa'al máak uti'al u kaambal máak yo'osal u páajtalilo'ob ko'olel yéetel yo'osal xan ma' u yúuchul loob ti' ko'olel, je'elbix éejenta'ab ich le Péetlu'um Tsolmeyajo' yéetel le Noj Tsolmeyajo';

IX. U jo'olintik u je'ets'el tsolmeyajo'ob uti'al u jóok'olo'ob táanil le ko'olelo'obo', yéetel ma'alobkunsa'al u kuxtal;

Wáalal 21 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

X. U jo'olintik u yilik u yaantal taak'in, meyajnáalo'ob yéetel xan nu'ukulo'ob meyaj ti' le péetlu'um tsolmeyajo'obo';

XI. U yilik u meyajta'al kúuchilo'ob tu'ux u béeytal u ta'ak bo'oyisikubáaj máaxo'ob loobilta'ano'ob je'el bix u ya'alik u meyaj áantajil pattukulta'an ich le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel le Noj Nu'ukbesajo';

XII. U yilik u beeta'al tsolmeyajo'ob uti'al u ts'áabal k'ajóoltbil u páajtalilo'ob ko'olel uti'al u yaantal ti'ob jump'éeel kuxtal ich xma' loobilil, beyxan u yaantal ti'ob u páajtal ka tsi'ikko'ob yéetel u kanáanta'al u tojbe'enilo'ob yéetel u páajtalilo'ob wiinik;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XIII. U jo'olintik u beeta'al tsolmeyajo'ob uti'al ka ka'ansa'ak u tojbe'enkunsik u kuxtal le máaxo'ob beetik loob;

XIV. U t'i'it'besa'al wa u ts'áabal óojeltbil ich tuláakal jejeláas *medios* ti' *comunicación* ba'ax ku ya'alik le A'almajt'aana';

XV. U ts'áaik jump'éeel tsoolil tu'ux ku ya'alik bix u bin meyaj le tsolmeyajo'obo';

XVI. U jo'olintik u beeta'al xak'alkaxano'ob uti'al u yila'al ba'axten úuch le loobilo' yéetel ba'ax jejeláas ba'alo'ob ku p'atik le loobilo';

XVII. U xak'altik yéetel u p'is ilmajtik wa táan u meyaj tu beel le jejeláas ba'alo'ob ku beetiko'obo', le almejen meyaj'obo' ti' le táan kaajo' yéetel xan wa táan u meyaj tu beel le péetlu'um tsolmeyajo'obo', yéetel le jejeláas ba'ax kun jóok'olo' wa ku bin chíikpajalo';

XVIII. U yilik u táakpajal jejeláas much' máako'ob ma' ti' kaaji' tu'ux u noj meyaj'obe' u kanáantiko'ob u páajtalil ko'olelo'ob, yéetel u jets' meyajtiko'ob péetlu'um tsolmeyajo'ob;

XIX. U k'amiko'ob tsol xikino'ob ku taalbal ti' múuch' máako'ob ma' ti' kaaji' bix u béeytal u ma'alobkunsik u meyaj'ob ich táanilbe'ensil, áantajil, bo'olsi'ipilil yéetel ch'éejsil loob ti' ko'olel, lelo'oba' uti'al u ma'alobkunsiko'ob xan u nu'ukul meyaj'ob.

XX. U beetik u páajtal u beeta'al xak'al xooko'ob tumen mola'ayo'ob uti'al u beeta'al tu beel le jaats ts'iib máaniko';

XXI. U jo'olintik u túumbenkunsa'al a'almajt'aano'ob uti'al u táakbesa'al ichil na'at ilmaj *género* uti'al u je'ets'el tu beel le A'almajila';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XXII. U k'iimbesa'al paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj, paklan meyajta'al tu beel le a'almajila';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

XXIII. U ts'áaik xook tu meyajnáalo'ob ti Noj Páajtalil P'is Óolal uti'al u bin u ka'analtal u meyajob, meyajnáalo'ob kúuchilo'ob p'is óolal, *peritos*, yéetel ti' u meyajnáalo'ob ku k'amiko'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob, ich tsolmeyajo'ob yéetel xooko'ob masabk'iin ich:

Wáalal 22 ti' 47

a) Páajtalil wiinik yéetel *género*;

b) Na'at ilmaj *género* uti'al meyajta'al tu beel tuss beelilo'ob le kéen túuxta'ak táanilbe'en xak'alkaxant ti' bo'ol si'ipilo'ob yaan ba'al u yil yéetel péech' óolal, loobil yéetel kíinsaj ko'olel;

c) U táakbesa'al na'at ilmaj *género* ich le meyaj *periciales*, yéetel xu'ulsa'al *estereotipos* yo'osal bix u kuxtalil ko'olel ich kaaj.

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XXIV. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana', ku ts'ábalo'ob xan tumen le a'almajilo' wa uláak' belbest'aano'ob.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

Tsolmeyajo'ob ku ya'alik u xoot' ts'iibo'ob VIII, IX, XII, XIII yéetel XXIII yáan u táakpajalo'ob ich u Péetlu'um Tsolmeyajo'ob.

Jaats túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

**KA'AP'ÉEL JAATSIL
Uti'al Beelankúuchil Jala'ach
(Secretaría de Gobierno)**

JAATS TS'ÍIB 40.- Uti'al Beelankúuchil Jala'ach (*Secretaría de Gobierno*):

I. U jo'olintik le Péetlu'um Nu'ukbesaja', u k'amik u ya'almajil táan u yúuchul loob ti' género, beyxane' u yilik u paklan meyaj yéetel u yilik u je'ets'el meyajob wa ba'alo'ob uti'al ka béeychakaj beya'.

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

II. U pattukultik almejen meyajob yéetel na'at ilmajil *género* uti'al u muk'a'ankunsik u tuukulil ka tsikbe'enta'ak u páajtalil ko'olel;

III. U jo'olintik ka máak'anchajak le Péetlu'um Tsolmeyajo' yéetel u jeel jejeláas jala'acho'ob táakpaja'ano'ob ich le Péetlu'um Nu'ukbesajo';

IV. U tuukultik bixil kéen paklan meyajnako'ob le jejeláas péetlu'umil yéetel méek'tankaaj jala'acho'ob yéetel le noj jala'acho' uti'al u táanilbe'enkunsal ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, uti'al Áantajil, uti'al u bo'olsi'ipilta'al yéetel uti'al u ch'éejsa'al loobil ti' ko'olel;

V. U jo'olintik paklan meyajta'al jejeláas ba'alo'ob yéetel u yilik ka jaajchajak u meyaj U Jala'achil Péetlu'um yéetel u Jala'achil Méek'tankaaj uti'al kanáantsilil, aantajil, bo'olsi'ipilta'al yéetel uti'al u ch'éejsa'al loobil ti' ko'olel;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VI. U jo'olintik ka jaajchajak meyajo'ob uti'al ts'áabal k'ajóoltbil kanáantsilo'ob ti' u páajtalil ko'olel, ka jets' meyajta'ak tumen mola'ayo'ob yéetel múuch' maako'ob ku taalballo'ob Péetlu'um Tsolmeyajo'ob Kaaj (*Administración Pública Estatal*);

VII. U jets'ik, u biilalkunsik, u kanáanmeyajtik yéetel u yilik ma' u sa'atal tsolmeyajo'ob yéetel nu'ukulo'ob uti'al u ma'alobkunsal le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel le Péetlu'um Tsolmeyajo';

Wáalal 23 ti' 47

VIII. U yilik ka u beet meyajo'ob le Péetlu'um Nu'ukbesajo', lela' uti'al u p'is ilmajtik wa táan u meyaj tu beel yéetel xan wa unaj u k'e'exel wa u ka'a tuukulta'al bix k'a'abet u meyaj yéetel ba'ax k'a'abet u beetpajal uti'al u bin u bin u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

IX. U pattukultik, yéetel jump'éeel ilmajil tu'ux u béeytal u paklan táakpajal jejeláas almejenilo'ob uti'al u táanilbe'ensa'al ma' u yúuchul, u yáanta'al, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u ch'éejsa'al loobilo'ob ti' ko'olel;

X. U beetik jump'éeel yáax xak'alkaxan yéetel na'at ilmajil *género* amal k'iino'ob yo'osal tuláakal jejeláas loobilo'ob ku yúuchul ti' ko'olel yéetel xan ti' mejen ch'úupalal ich tuláakal ba'al ich u kuxtalo'ob, lela' uti'al u yiliko'ob bix k'a'abet u pattukultiko'ob almejen meyajo'ob uti'al u táanilbe'ensa'al ma' u yúuchul, u yáanta'al, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u ch'éejsa'al loobilo'ob ti' ko'olel;

XI. U t'it'besik wa u ts'áaik k'ajóoltbil ich jejeláas *medios* ti' *comunicación* bix úuchik u jóok'ol le xak'alkaxano' wa ba'ax chíikpaj ich le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel ich le Péetlu'um Tsolmeyajo';

XII. U k'iimbese'al paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj, paklan meyajta'al tu beel le a'almajila';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XIII. Yéetel u jeelo'ob éejenta'ano'ob uti'al u je'ets'el tu beel le a'almajt'aana'.

ÓOXP'ÉEL JAATSIL

**Uti'al u Beelankúuchil Tsoituukulil yéetel u Jóok'ol Táanil Kaajo'ob
(Secretaría de Planeación y Desarrollo Regional)**

JAATS TS'ÍIB 41.- Uti'al u Beelankúuchil u Jóok'ol Táanil Kaajo'ob:

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

I. U yilik u jóok'ol táanil kaaj yéetel jump'éeel paakat tu'ux ku kanáantik u páajtalil ko'olel yéetel na'at ilmajil *género* uti'al u jajkunsal ti'ob u jets'iko'ob jump'éeel kuxtal ich xma' loobil;

II. U múul meyaj uti'al u ts'áabal k'ajóoltbil u Páajtalil Ko'olel;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

III. U pa'ajo'oltik jump'éel almejen meyaj uti'al u jóok'ol táanil Péetlu'umil tu'ux ku kaxta'al u jóok'ol táanil ko'olelo'ob yéetel ka béeychajak u táakpajal ti' tuláakal ba'ax ich u kuxtalob;

IV. U táakmuk'tik almejen meyajob uti'al u ma'alobkunsik bix u kuxtalil ko'olelo'ob yéetel u baatsilo'ob ti'ano'ob ich óotsilil.

V. U táakmuk'tik almejen meyajob uti'al u yila'al u yaantal keetil ti' tuláakal ba'al ich ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, yéetel u muk'a'ankunsik ko'olelo'ob uti'al ma' u yaantal xma' keetil yo'osal *género*;

VI. U táakmuk'tik almejen meyajob uti'al u táanilbe'enkunsa'al ma' u yúuchul loob yéetel u ts'áabal áantajil ti' ko'olel;

Wáalal **24** ti' **47**

VII. U jets'ik, u biilalkunsik, u kanáanmeyajtik yéetel u yilik ma' u sa'atal tsolmeyajo'ob yéetel nu'ukulo'ob uti'al u ma'alobkunsa'al le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel le Péetlu'um Tsolmeyajo';

VIII. U k'iimbasa'al paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj, paklan meyajta'al tu beel le a'almajila';

IX. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana';

KAMP'ÉEL JAATSIL

**Uti'al Beelankúuchil Kanáambalil Kaaj
(Secretaría de Seguridad Pública)**

JAATS TS'ÍIB 42.- Uti'al Beelankúuchil Kanáambalil Kaaj (*Secretaría de Seguridad Pública*):

I. U ts'áaik ka'ansajmeyajil ti' tuláakal meyajnáalo'ob ti' mola'ayo'ob kanáambalil kaaj uti'al u k'amiko'ob loobilo'ob ti' ko'olel;

II. U jets'ik meyajob ich paklanil yéetel u jeel jala'acho'ob uti'al u k'uchulo'ob taak tu'ux u k'áat le a'almajt'aana';

III. U táakpajal tu Kúuchil Péetlu'umil Chiikulilo'ob Tu'ux Ku Yúuchul Loobil ti' Ko'olel; yéetel ka u jets'ik ba'ax ku ya'alik u xoot' ts'íibil IX tu jaats ts'íib 36 ti' le A'almajt'aana';

IV. U pattukultik almejen meyajob uti'al u táanilbe'enkunsa'al ma' u yúuchul loob ti' ko'olel, beyxan ti' máasewal ko'olelo'ob wa ko'olelo'ob u k'uchulo'ob wa ku jóok'olo'ob táanxel lu'umo'ob, ich ba'alo'ob yaan u yil ti' u kuxtalob táan kaaj wa ma' ti' kaaji'.

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

V. U Jets'ik tuukulmeyajo'ob, meyajo'ob uti'al u yila'al u ts'áabal áantaj *psicoterapéutico reeducativo* yéetel na'at ilmaj *género* ti' máaxo'ob beetik loob uti'al u tojbeelkunsik u kuxtalo'ob ich kaaj;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VI. U jets' meyajtik yéetel u kanántik bix u bin u meyaj le tsolmeyajo'ob ti'an tu k'ab;

VII. U pa'ajo'oltik meyajo'ob yéetel tsolmeyajo'ob ku táakmuk'tik u suuktal u tsikbe'enta'al u páajtalil ko'olel, beyxan le ko'olelo'ob k'alantak táan u bo'oltiko'ob u si'ipilo'ob, máasewal ko'olelo'ob yéetel ko'olelo'ob u k'uchulo'ob wa ku jóok'olo'ob táanxel lu'umo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VIII. U pattukultik almejen meyajo'ob yéetel na'at ilmaj *género* uti'al u táanilbe'enkunsal ma' u yúuchul loob ti' ko'olel, áantajil, bo'olsi'ipilta'al yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

IX. U jets'ik, u biilalkunsik, u kanáanmeyajtik yéetel u yilik ma' u sa'atal tsolmeyajo'ob yéetel nu'ukulo'ob uti'al u ma'alobkunsal le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel le Péetlu'um Tsolmeyajo';

X. U k'iimbasa'al paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj, paklan meyajta'al tu beel le a'almajila';

XI. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana';

Wáalal 25 ti' 47

**JO'OP'ÉEL JAATSIL
Uti'al Beelankúuchil Xook
(Secretaría de Educación)**

JAATS TS'ÍIB 43.- Uti'al Beelankúuchil Xook (Secretaría de Educación):

I. U jets'ik almejen tuukulo'ob ti' xook uti'al u yúuchul ich keetil, u yaantal ich pachalil yéetel ich xma' péech' óolil ich ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, beyxane' u tsikbe'enta'al u páajtalil wiinik;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

II. U yilik u jajkunsal u je'ets'el meyajo'ob uti'al u yilik u jóok'ol táanil ich tuláakal u éebil xook;

III. U yilik u jajkunsal u je'ets'el u páajtalil mejen ch'úupalal yéetel xo'olelo'ob, tak xan tu'ux anakbal máasewal kaajo'ob yéetel chan kaajtalalo'ob, u ka'ansal xook ti'ob yéetel u yila'al ma' u p'atiko'ob u xooko'ob ich tuláakal u éebil xook ich u yilik u ts'áabal ti'ob becas wa áantaj taak'in ti'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

IV. U yilik u beeta'al xak'alkaxan ich jejeláas paklan ka'ansajo'ob uti'al u pa'atal nu'ukulo'ob uti'al u séeb kaxta'al u yúuchul loobil ti' ko'olel ich naajil xooko'ob;

V. U ka'ansik ti' le ka'ansajo'obo' u páajtalil ko'olel yéetel u páajtalil mejen ch'úupalal;

VI. U pa'ajo'oltik yéetel u jets'ik tsolmeyajo'ob uti'al u yilik le ma' úuchuk loobil ti' ko'olel ich tu naajil xooko'ob, lela' uti'al u túuxta'al yáax t'aanil ti' le ko'olel táan u xooko' je'el u béeytal u loobilta'ale';

VII. U pattukultik yéetel u t'it'besik nu'ukulo'ob xook ku táakmuk'tik u táanilbe'enkunsik ma' u yúuchul loob yéetel u ts'áabal áantajil le kéen úuchuk loob ti' ko'olel;

VIII. U táakmuk'tik ka'ansajmeyajilo'ob ti' tuláakal meyajnáalo'ob ti' naajil xooko'ob uti'al u kaambalo'ob yo'osal páajtalil chan ch'úupal yéetel u paajtalil ko'olelo'ob, beyxane' u táakmuk'tik almejen meyajo'ob uti'al u táanilbe'enkunsal ma' u yúuchul loob ti' ko'olel, áantajil, bo'olsi'ipilta'al yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

IX. U jets'ik, u biilalkunsik, u kanáanmeyajtik yéetel u yilik ma' u sa'atal tsolmeyajo'ob yéetel nu'ukulo'ob uti'al u ma'alobkunsal le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel le Péetlu'um Tsolmeyajo';

X. U k'iimbasa'al paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj, paklan meyajta'al tu beel le a'almajila';

XI. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XII. U pattukultik tsolxooko'ob ich tuláakal éebil xook, tu'ux ku táakmuk'tik u tuukulil u yaantal jump'éeel kuxtal ich xma' loobilil ti' ko'olel yéetel u tsikbe'enta'al tojbe'enil yéetel jejeláas páajtalilo'ob, beyxane' uti'al u na'ata'al tu beel u je'ets'el u páajtalil taatatsil yéetel na'atsil ich jáalk'abil, je'elbix jump'éeel ba'al ku yúuchul táan kaaj;

Wáalal 26 ti' 47

ka beeta'ak yéetel ka'akatil ich ka'atúulal ich xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob yo'osal u xook u paalal yéetel u ch'iijisik u paalalo'ob, yéetel;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XII. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

**WAKP'ÉEL JAATSIL
Uti'al Beelankúuchil Toj Óolal
(Secretaría de Salud)**

JAATS TS'ÍIB 44.- Uti'al Beelankúuchil Toj Óolal (Secretaría de Salud):

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

I. Ichil u almejen meyajil toj óolale', unaj u pattukulta'al yéetel na'at ilmaj *género* u táanilbe'enkuksa'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

II. U ts'áaik áantajil ich u jejeláas toj óolal mola'ayo'ob yéetel ka'anal meyajo'ob uti'al u ts'áabal jump'éeel ma'alob áantajil tu toj óolal máak yéetel xan áantajil *psicológica* yéetel na'at ilmaj *género* ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob;

III. U ts'áaik ka'ansajmeyaj xooko'ob ti' meyanáalo'ob toj óolal mola'ayo'ob yo'osal loobil ti' ko'olel yéetel u yáanta'al máaxo'ob loobilta'ano'ob;

IV. U jets'ik tsolmeyajo'ob yéetel ka'anal meyajo'ob tu beel, buul k'iin yéetel buul áak'ab ich mola'ayo'ob táan kaaj ku meyajo'ob ti' áantajil ti' ko'olelo'ob loobilta'ano'ob;

V. U ts'áaik áantajil *psicoterapéuticos* yéetel u ka'ansik yéetel na'at ilmaj *género* ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob yéetel xan máaxo'ob beetik le loobo', lela' uti'al u tojbeelkunsiko'ob u kuxtalo'ob ich kaaj;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VI. U ts'áaik k'ajóoltbil ich jejeláas toj óolal mola'ayo'ob, beyxan ti' much' máako'ob ku meyajo'ob yo'olal toj óolal ma' ti' kaaji', unaj u k'iimbesiko'ob jump'éeel paklank'aaxt'aan uti'al u jets'iko'ob u Noj Belbest'aanil ich ba'alo'ob yo'osal toj óolal, u páajtalil u ya'abkunsukubáaj máak yéetel u páajtalil uti'al ma' u loobilta'al ko'olel ichil meyajil u táanilbe'enkuksa'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob yéetel u ts'áabal áantajil ti' ko'olelo'ob loobilta'ano'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 28-05-2014, 04-07-2017

VII. U máansik máaxo'ob loobilta'ano'o tu k'ab mola'ayo'ob ku ts'áaikob áantajil yéetel ku kanántiko'ob ko'olelo'ob;

VIII. U jajkunsik u ts'áaik ma'alob áantajil, jump'éeel áantajil tu beel ko'olelo'ob loobilta'ano'ob, taak xan ti' máasewal ko'olelo'ob, ko'olelo'ob ku taalo'ob wa ku jóok'olo'ob táanxel lu'um, yéetel ko'olelo'ob k'ala'antako'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

IX. U suukpajal u táakpajal meyaj ich le Péetlu'um Tsolmeyajo', uti'al u pattukultik túumben nu'ukulo'ob wa bixilo'ob uti'al u táanilbe'enkuksa'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel, yéetel u paklan meyaj yéetel u jeel jala'acho'ob tu k'abo'ob yaan xan u jets'iko'ob le a'almajt'aanila';

Wáalal 27 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

X. U jajkunsik ka le áantajil ku ts'áabal tumen le toj óolal mola'ayo'obo' ka u tsikbe'ento'ob u páajtalil ko'olel taak xan ti' máasewal ko'olelo'ob, ko'olelo'ob ku taalo'ob wa ku jóok'olo'ob táanxel lu'um, xlo'bayano'ob yéetel ko'olelo'ob k'ala'antako'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XI. U ts'áaik ka'ansajmeyajil xook ti' meyajnáalo'ob ti toj óolal mola'ayo'ob, utia'al u je'ets'el Noj Belbest'aano'ob yaano'ob u yil yéetel u ts'áabal áantajil ti' toj óolal yo'osal ma' u yaantal loobil ich láak'tsilo'ob, loobil séeksual wa loobil ti' ko'olel;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XII. U yáantik jala'acho'ob ku xak'alkaxantiko'ob loobil ti' ko'olelo'ob, tu'ux unaj u ya'alik:

- a) Jaytúul máako'ob loobilta'ano'ob táan u yáanta'alo'ob ich le kúuchilo'obo' yéetel jaytúul táan u k'amiko'ob áantajil ti' toj óolal;
- b) Bix úuchik u yúuchul le loobil ti' le ko'olelo'obo';
- c) Ba'ax jejeláas loobil úuchik u yáanta'al le ko'olelo';
- d) Ba'ax tu taasaj wa ba'ax tu p'ataj le loob úuch te' ko'olelo'obo'; yéetel
- e) Buka'aj taak'in xu'up le úuchik u ts'áabal le áantajil ti' le máax loobilta'ano'.

XIII. U k'iimbesik paklank'aaxt'aano'ob uti'al múulmeyaj ti' ba'alo'ob yaan u yil yéetel le a'almajila';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XIV. U ts'áaik ka'ansajmeyajil yéetel u bin u k'exik u tuukulil yéetel tsolmeyajo'ob ti' le meyajnáalo'ob ti' le toj óolal mola'ayo'ob táankaaj yéetel ma' ti' kaaji' yo'osal loobil (*obstétrica*) ku k'amik ko'olel ichil u yo'omil wa le kéen síijik u chan paal;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 28-05-2014

XV. U jets'ik tsolmeyajo'ob uti'al u ts'áabal áantajil ti' ko'olelo'ob, xlo'bayán, máasewal ko'olelo'ob, ko'olelo'ob ku k'exikubáajo'ob táanxel lu'um, ko'olelo'ob k'ala'antako'ob, u ka'ansa'alo'ob yo'osal toj óolal ich séeksual, séeksual páajtalilo'ob yéetel páajtalilo'ob uti'al u ya'abkunsikubáaj máak;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 28-05-2014. Túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XVI. U ts'áaik áantajil ti' toj óolal ti' ko'olelo'ob loobilta'ano'ob ich séeksual yo'omchaja'ano'ob, ts'o'ok u jach tukultiko'ob u yéemsiik u chan paalal, lela' wa le yo'omilo' úuch tumen (*violación*) loobilta'an, ts'o'ok xan u takpoolta'al aktan ti' u Kúuchil P'is Óolal, u yéemsa'al chan paale' unaj u beetchajal le ma' máanak 90 p'éel k'iino'ob káajak le yo'omilo';

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

Xoot' ts'iib Oksa'ab POE 04-07-2017

XVII. Unaj u ts'áaik áantajil uti'al u yéemsa'al paal wa bey u k'áatik le ko'olel loobilta'ano', wa chéen paale' tu'ux na'an u ja'ab ti'e' unaj u beeta'al le k'áatakilo' tumen u taatatsil/na'atsil, wa na'an ti' lelo'oba' unaj u beeta'al le k'áatakil tumen juntúul tutor, beyina wa le yo'omila' úuch tumen úuch loobil (*violación*), ts'o'ok xan u takpoolta'al aktan ti' u Kúuchil P'is Óolal, u

Wáalal 28 ti' 47

yéemsa'al chan paale' unaj u beetchajal le ma' máanak 90 p'éel k'iino'ob káajak le yo'omilo';

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

XVIII. U ts'áaik áantajil ti' máax loobilta'an (*violación*), le ma' yéemsa'ak le chan paalo', u tso'olol tuláakal ba'ax ku taasik wa ba'ax u béeytal u yúuchul wa yéemsa'ak le chan paalo', lela' uti'al u jach tukulik wa u k'exik ba'ax ts'o'ok u tukultik, lela' unaj y yúuchul je'elbix u ya'alik u A'almajil Bo'olsi'ipil tu Péetlu'umil Quintana Roo, yéetel

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

XIX. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

**UKP'ÉEL JAATSIL
Uti'al Mola'ayil Péetlu'umil Xak'alkaxan Si'ipil
(Fiscalía General del Estado)**

K'aaba' oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'IIB 45.- Uti'al Mola'ayil Péetlu'umil Xak'alkaxan Si'ipil (*Fiscalía General del Estado*):

Jaats túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

I. U jo'olintik u ka'ansalmeyaj yéetel u beetik u ka'analtal u meyajil meyajnáalo'ob Péetlu'um Kanáan Kaajo'ob, meyajnáalo'ob Kúuchil P'is Óolal yéetel tuláakal meyanáalo'ob ku jets'iko'ob a'almajilo'ob yo'osal u páajtalil ko'olel;

II. U ts'áaik tsolnu'uk wa tsolxikin ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob, uti'al u séeb ts'áabal yéetel u ma'alob áantajil yéetel u ts'áabal séebil túuxt'aan kanáantsil uti'al u táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul loob, je'elbix éejenta'ab tumen le A'almajt'aana', U nonoj A'almajil Mola'ayil Péetlu'umil Xak'alkaxan Si'ipil (*Fiscalía General del Estado*), u Belbest'aano'ob yéetel u jeelo'ob ku je'ets'elo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017, 08-09-2020

III. U tsol a'alik ba'ax k'a'abet uti'al u k'amik séeb áantajil ti' toj óolal ti' máax loobilta'an;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

IV. U betik u Noj Kúuchil Ch'íikulil ku ya'alik u xoot' ts'íib III tu jaats ts'íib 15 ti' le A'almajt'aana' yo'osal túuxt'aano'ob kanáantsil ti' máaxo'ob k'a'abet, yéetel u ts'áaik xookilo'ob ku ya'alik jaytúul máako'ob loobilta'ano'ob ts'o'ok u yáanta'alo'ob;

V. U ts'áaik ch'íikulil chuka'antak yo'osal mola'ayo'ob táan kaaj yéetel ma' ti' kaaji' ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob tu'ux u béeytal u yáanta'al;

VI. U paklan meyaj ich almejenil uti'al u táanilbe'enkunsa'al uti'al ma' u yúuchul loob; yéetel uti'al u yáanta'al ko'olelo'ob loobilta'ano'ob;

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VII. U táakmuk'tik u k'éexel u tuukul máak uti'al u suukpajal u ta'akalpool yéetel u suukpajal u chíimpolta'al páajtalil wiinik yéetel u páajtalil ko'olel, beyxane' k'a'abet u jajkunsik u kanáanta'al máax ku beetik le takpoolo' uti'al ma' u yúuchul mix ba'al ti';

Wáalal 29 ti' 47

VIII. U k'iimbesik paklank'aaxt'aano'ob uti'al u paklan meyaj yéetel múul meyaj uti'al u je'ets'el le a'almajila';

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

IX. U betik jump'éel nu'ukbesaj tu'ux ku ts'íibta'al yéetel ku ta'akal loobilo'ob ku yúuchul ti' ko'olelo'ob, tu'ux ku tsolik xan u jejeláasil, u ya'alik tu'ux úuchij, tu'ux kaxta'ab u wiinkilal, bix kuxukbal ka'ach kaaj le máax loobilta'ano' yéetel le máax beet le loobo', u ya'alik xan máaxuba'ob wa láak'tsilo'ob wa ma', u táakbesik xan wa k'a'abet u beeta'al tusbeelil wa ma', wa yáaxil u yuuchul wa jaytéen, ba'ax bo'olsi'ipil ts'áabij wa láayli táan u bo'olsi'ipilta'al wa ba'ax beeta'al uti'al u yutsilkunsik le loob ucha'ano', le nu'ukbesaja' yaan u k'a'abetchajal uti'al u tukulta'al almejen meyajo'ob uti'al u beeta'al ba'alo'ob uti'al u táanilbe'enkunsa'al ma' u yúuchul loob, u p'is óolta'al wa u bo'olsi'ipilta'al;

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

X. U jets'ik u péekbalil Alba yéetel u jeelo'ob yaan na'at ilmaj *género* ti'ob uti'al u séeb kaxta'al ko'olelo'ob, chan ch'úupalal yéetel xlo'bayan saatalo'ob, lela' uti'al u xak'alta'al péech' óolal si'ipilo'ob, kíinsaj ko'olelo'ob, u ko'onol máak wa u paliltsilta'al máak (*trata de personas*) tu'ux ku tse'eel u jáalk'abil máak wa ma' u cha'abal u kuxtal máak tu beel;

Xoot' ts'íib oksa'ab POE 04-07-2017

XI. U yilik u meyajtik u Kúuchil Tojbe'enil Ko'olelo'ob (*Centro de Justicia para Mujeres*), je'elbix u tsolik tu Ukp'éel Péets'el tu Nonoj A'almajt'aanil tu Kúuchil P'is Óolal tu Péetlu'umil (*Fiscalía General del Estado*);

Xoot' ts'íib oksa'ab POE 04-07-2017. Túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

XII. U k'amik takpoolo'ob tu'ux ku yúuchul almejen loobil ti' ko'olel yéetel ka u beet xak'alkaxanilo'ob k'a'abet;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017. Túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

XIII. U ts'áaik ka'ansajmeyaj xooko'ob ti' meyajnáalo'ob mola'ayilo'ob p'is óolal, peritos yéetel tuláakal meyajnáal ku yáantik máaxo'ob loobilta'ano'ob ich tsolmeyajo'ob yéetel xooko'ob masab k'iin ich:

a) Páajtalil wíinik yéetel *género*;

b) Na'at ilmaj *género* uti'al u beeta'al jump'éel ma'alob meyaj le kéen chúunsa'ak le xak'alkaxano' yéetel u bo'olsi'ipilta'al tu beel ich ba'alo'ob yaan u yil péech' óolalil, loobil yéetel kíinsaj ko'olelil;

c) Táakbesa'al na'at ilmaj *género* ich u xak'alkaxano'ob;

d) U ch'éejsa'al estereotipos yo'osal u kuxtalil ko'olel ich kaaj, yéetel u jeelo'ob

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

XIV. U jeelo'ob éejenta'ano'ob ichil u je'ets'el le A'almajt'aana.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

**WAXAKP'ÉEL JAATSIL
Uti'al Mola'ayil Quintanarroense ti' Ko'olel
(Instituto Quintanarroense de la Mujer)**

JAATS TS'ÍIB 46.- Uti'al Mola'ayil Quintanarroense ti' Ko'olel (*Instituto Quintanarroense de la Mujer*):

Wáalal 30 ti' 47

I. U betikubáaj je'elbix Beelankabil Jo'olpóopil ti' le Péetlu'um Nu'ukbesajil, ich u meyaj u Nojk'aabil;

II. U táakbesik xak'alkaxano'ob ku jo'olintik Péetlu'um Tsolmeyajo'ob ti' táan kaaj yo'osal ba'axten ku yúuchul, bixij yéetel ba'ax ku taasik wa ba'ax ku p'atik loob ti' ko'olel, beyxane' u p'is ilmajtik ba'ax ku beeta'al yo'osal u táanilbe'enkunsa'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel u ch'éejsa'al loob, yéetel xan chíikulilo'ob ku ts'áaik jejeláas mola'ayo'ob ku meyajjo'ob yo'osal páajtalilo'ob ko'olel ich le méek'tankaajo'ob. Le ba'ax jóok' ti' le xak'alkaxano'obo' yaan u ts'áabalo'ob k'ajóoltbil ti' táan kaaj, lela' uti'al u ma'alobkunsa'al ba'alo'ob ku beeta'alo'ob uti'al u yilik u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

III. U ya'alik ti' le jala'acho'ob ku jets'iko'ob le a'almajt'aana', máakalmáak tsolmeyajo'ob, nu'ukulo'ob wa ba'alo'ob beetbij tu beel wa ma'alobtak ku biilal uti'al u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

IV. U ya'alik ti' le Péetlu'um Nu'ukbesajilo', ka éejenta'ak u máak'anta'al kúuchilo'ob tu'ux u béeytal u ta'ak bo'oykubáajo'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob, je'elbix u ya'alik u xoot' ts'iib VI tu jaats ts'iib 7, u xoot' ts'iib XI tu jaats ts'iib 39 yéetel u Ka'ap'éeel Jaatsil tu Kamp'éeel Jo'olts'iibil ti' le A'almajt'aana';

V. U múul meyaj yéetel mola'ayo'ob ti' le Péetlu'um Nu'ukbesajo' uti'al u pattukultiko'ob yéetel u p'is ilmajtiko'ob bix u yáantiko'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob ich le kúuchilo'ob tu'ux ku ta'ak bo'oykubáaj máako';

VI. U jo'olintik ka beetchajak kúuchilo'ob áantajil yéetel kanáantsilil ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob;

VII. U yilik u táakbes máaxo'ob loobilta'ano'ob uti'al u yookolo'ob ich tsolmeyajo'ob uti'al u xooko'ob wa u kaniko'ob u tojbeelkunsik u kuxtalo'ob ich kaaj;

VIII. U táakmuk'tik yéetel u ch'úuktik wa táan u ts'áabal áantajil tu beel tumen mola'ayo'ob táan kaaj wa ma' ti' kaaji', lela' wa táan u ts'áabal tumen ka'anal meyajnáalo'ob, wa táan u ts'áabal yéetel xma' péech' óolalil;

IX. U t'it'besik wa u ts'áaik k'ajóoltbil u tuukulil ka tsikbe'enta'ak u páajtalil ko'olel yéetel ka jajkunsal'ak tu beel u p'is óolta'al máak yéetel ka kanáanta'ak máak ku takik pool uti'al ma' u yúuchul mixba'al ti';

X. U k'iimbesik paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj, paklan meyaj uti'al u je'ets'el le a'almajila';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XI. U k'amik ti' much' máako'ob ma' ti' kaaji', tsolnu'uko'ob wat tsolxikino'ob yo'osal u tojbeelta'al ba'alo'ob ku táanilbe'enkunsal'ak uti'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel u bo'olsi'ipilta'al loobilo'ob ti' ko'olel, lela' uti'al u ma'alobkunsal'ak nu'ukulo'ob wa meyajob uti'al u ch'éejsa'al loob, yéetel

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

XII. Yéetel u jeelo'ob éejenta'ano'ob uti'al u je'ets'el le A'almajt'aana'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 31 ti' 47

BOLOMP'ÉEL JAATSIL

Uti'al Péetlu'um Nu'ukbesaj u Ch'iijisa'al Baatsil (*Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia del Estado*) yéetel u Méek'tankaaj Nu'ukbesajilo'ob

JAATS TS'IIB 47.- Uti'al Péetlu'um Nu'ukbesaj u Ch'iijisa'al Baatsil (*Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia del Estado*) yéetel u Méek'tankaaj Nu'ukbesajilo'ob, tu k'ab yaan:

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

I. U paklan meyaj, yéetel xan u múul meyaj séeba'anil uti'al u jajkunsik u je'ets'el ba'ax ku ya'alik le a'almajt'aana';

II. U táakpajal uti'al u pattukulta'al tuukulmeyajo'ob yéetel tsolmeyajo'ob ku jajkunsik u je'ets'el u tsikbe'enta'al u páajtalil ko'olel yéetel ku kaxtik u ch'éejsik jejeláas loobilo'ob ku ku ya'alal ti'ob ti' le mola'ayo'ob ku betiko'ob le meyajaj;

III. U táakmuk'tik tsolmeyajo'ob uti'al u bin u k'exik u tuukulil kaaj uti'al u tsikbe'entik u páajtalil ko'olel; yéetel

IV. U múulmeyaj uti'al u yilik u k'a'amal yéetel u yilik u muk'a'ankunsa'al u Péetlu'um Nu'ukbesajil.

**LAJUMP'ÉEL JAATSIL
Uti'al Méek'tankaajo'ob**

JAATS TS'ÍIB 48.- Uti'al Méek'tankaajo'ob, bix úuchik u éejenta'al yéetel le a'almajt'aana', u Noj A'almajt'aanilo'ob, yéetel u jeel a'almajilo'ob yéetel xan u táakpajal na'at ilmaj *género*, ich le jejeláas ba'alo'ob tu k'ab yaan:

I. U nu'ukbesik yéetel u tsolik bix kéen u beetej uti'al u yilik u tuukul meyaj je'el bix u almejen meyajil noj lu'um yéetel u meyajil péetlu'um taak xan u meyajil méek'tankaaj uti'al u yila'al u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

II. U múulmeyaj yéetel noj lu'um yéetel péetlu'um uti'al u yilik u k'a'amal yéetel u yilik u muk'a'ankunsa'al u Péetlu'um Nu'ukbesajil;

III. U táakmuk'tik, u múul meyaj yéetel Péetlu'um, u ts'áaik ka'ansajmeyaj ti' le meyajnáalo'ob ku yáantiko'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob;

IV. U jets'ik meyajajo'ob k'a'anantak uti'al u je'ets'el u belbest'aano'ob le Noj lu'um Tsolmeyajo' yéetel le Péetlu'um Tsolmeyajo';

V. U táakbesikubáaj uti'al u máak'a'antal tsolmeyajo'ob uti'al u ka'ansal yéetel xooko'ob ka u tojbeelkúunso'ob u kuxtal máaxo'ob beetik loob;

VI. U ts'áaik k'ajóoltbil tsolmeyajo'ob tu'ux ku ka'ansa'al máak yéetel xooko'ob yo'osal paacháalil yéetel xan keetil ich *género* uti'al u ch'éejsa'al loobil ti' ko'olel;

VII. U táakmuk'tik u máak'a'antal kúuchilo'ob tu'ux u páajtal u ta'ak bo'oytikubáaj máaxo'ob loobilta'ano'ob, beyxane' uti'al u ta'akikubáaj uti'al ma' u loobilta'al;

Wáalal 32 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VIII. U táakbesikubáaj yéetel u múul meyaj uti'al u táanilbe'enkunsal ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

IX. U beetik jump'éeel éejenil yéetel Noj lu'ul Nu'ukbesaj yéetel Péetlu'um Nu'ukbesaj, tsolmeyajo'ob chíikulo'ob uti'al u ts'áabal k'ajóoltbil ba'ax yo'osal jejeláas loobilo'ob ti' ko'olel;

X. U k'iimbesik paklank'aaxt'aano'ob uti'al u múulmeyaj yéetel jejeláas mola'ayo'ob uti'al u je'ets'el tu beel le a'almajila', yéetel

XI. U k'amik tuláakal ba'ax yaan u yil yéetel loob ti' ko'olel, ba'alo'ob ti'an tu k'ab ku ya'alik le A'almajt'aana', ku ya'alik le Noj A'almajt'aanil yéetel xan u jeel belbest'aano'ob ich a'almajil.

JUNLAJUMP'ÉEL JAATSIL

**Uti'al Beelankúuchil Meyaj yéetel U Táanilbe'enkunta'al Múuch' Kuxtal
(Secretaría del Trabajo y Previsión Social)**

Jaatsil oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 48 KA'ATÉEN.- Uti'al Beelankúuchil Meyaj yéetel U Táanilbe'enkunta'al Múuch' Kuxtal (Secretaría del Trabajo y Previsión Social)

I. U jo'olintik meyajob ku ch'a'apachtik u yaantal keetil ti' tuláakal máak yéetel ma' u yaantal péech' óolal ti' ko'olel yéetel ti' xiibo'ob ich ba'alo'ob yaan u yil yéetel meyaj yéetel u táanilbe'enkunta'al múuch' kuxtal;

II. U pattukultik, yéetel jump'éeel tuukul tu'ux ku je'ets'el na'at ilmaj género ich u almejen tuukulil uti'al u táanilbe'enkunta'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, áantajil, bo'olsi'ipilil yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel;

III. U táakmuk'tik u tsikbe'enta'al u páajtalil wíinik yéetel u páajtalil ko'olel ich tuláakal yaan u yiil yéetel meyaj;

IV. U pattukultik yéetel u ts'áaik k'ajóoltbil nu'ukulo'ob yéetel tsolmeyajo'ob ku táakmuk'tiko'ob u táanilbe'enkunsal ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel ich u kúuchilo'ob meyaj;

V. U tsolnu'uktik máaxo'ob loobilta'ano'ob tu kúuchilo'ob meyaj yo'osal mola'ayo'ob ku yáantik yéetel ku kanáantik ko'olel;

VI. U k'iimbesik paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyaj yéetel paklan meyaj yéetel jejeláas mola'ayo'ob uti'al u je'ets'el tu beel le a'almajila';

VII. U jo'olintik tsolmeyajo'ob tu'ux ku táakbesik ko'olel ich keetil meyaj ich jejeláas kúuchilo'ob;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VIII. U máak'antik, u biilalkúunsik, u ch'úuktik u meyajta'al tu beel yéetel u kanáantik tuláakal nu'ukulo'ob yéetel meyajto'ob ku beeta'al uti'al u ma'alobkúunsa'al wa u tojbeelta'al le Nu'ukbesaja' yéetel le Tsolmeyaja';

IX. U jets'ik séebkunalilo'ob yéetel u jets'ik meyajto'ob k'a'anatak, ich u paklan meyaj yéetel jejeláas jala'acho'ob uti'al u je'ets'el tu beel tuláakal ba'ax ku ya'alik le a'almajt'aana';

XI. U máak'antik yéetel u táakmuk'tik u je'ets'el u tsolmeyajil uti'al u kanáanta'al u páajtalil meyaj ti' ko'olelo'ob loobilta'ano'ob ich loobilil baatsil ku betik ma' u bin meyaj wa tumen bin u ta'ak bo'oytikubáaj ti' jump'éel kúuchil, yéetel

Wáalal 33 ti' 47

XII. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana'.

Jaats ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

KA'ALAJUMP'ÉEL JAATSIL

**Uti'al Beelankúuchil U Jóok'ol Táanil Meyajo'ob Koolnáal, Meyaj Wakax, Kaaj yéetel
Chuk Kay (Secretaría de Desarrollo Agropecuario, Rural y Pesca)**

Jaatsil oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'IIB 48 ÓOXTÉEN.- Uti'al Beelankúuchil U Jóok'ol Táanil Meyajo'ob Koolnáal, Meyaj Wakax, Kaaj yéetel Chuk Kay (Secretaría de Desarrollo Agropecuario, Rural y Pesca):

I. U táakmuk'tik u táakbesa'al na'at ilmaj *género*, ich u pa'atuukulta'al almejenilo'ob yéetel tsolmeyajo'ob ich u jejeláas jaatsilo'ob uti'al u jóok'ol táanil, u ts'áabal k'ajóoltbil yéetel u jóok'sa'al táanil náajal taak'in meyajto'ob, béeyina xan u meyajil ich kool, u pa'ak'al yich che'ob, *horticultura*, meyajil kaab, meyajil wakax, *agroindustria*, u jóok'sa'al táanil mejen kaajo'ob yéetel u ch'a'akal koombil che'ob;

II. U paklan meyaj uti'al u je'ets'el meyajto'ob uti'al u yila'al u yaantal paacháalil yéetel keetil ich ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob uti'al u jóok'olo'ob táanil yéetel ma' u yaantal péech' óolal ich le jejeláas tsolmeyajo'ob ti' jejeláas jaatsilo'ob meyaj ku táanilbe'enkuntik le Beelankúuchila';

III. U ts'áaik k'ajóoltbil ichil u tsolmeyajo'ob, u suukpajal u tsikbe'enta'al u páajtalil wiinik yéetel u páajtalil ko'olel kaajakbalo'ob mejen kaajo'ob, béeyina xan tu'ux yaan máasewal kaajo'ob;

IV. U jets'ik séebkunalilo'ob yéetel u jets'ik meyajto'ob k'a'anatak, ich u paklan meyaj yéetel jejeláas jala'acho'ob uti'al u je'ets'el tu beel tuláakal ba'ax ku ya'alik le a'almajt'aana';

V. U máak'antik xak'alkaxan xooko'ob ti' le tsolmeyajo'ob yéetel áantajilo'ob k'umba'antak ti' mejen kaajo'ob tu'ux mixtáan u táakbesa'alo'ob tumen ko'olel wa xiib wa tumen u ja'abil;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VI. U máak'antik, u biilalkúunsik, u ch'úuktik u meyajta'al tu beel yéetel u kanántik tuláakal nu'ukulo'ob yéetel meyajto'ob ku beeta'al uti'al u ma'alobkúunsa'al wa u tojbeelta'al le Nu'ukbesaja' yéetel le Tsolmeyaja'; yéetel

VII. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana'.

Jaats ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

ÓOXLAJUMP'ÉEL JAATSIL

**Uti'al U K'amk'ubenkúuchil ti' Keetil Género ich u Noj Mola'ayo'ob A'almajt'aanil ti'
Péetlu'um (Comisión para la Igualdad de Género de la Legislatura del Estado)**

Jaatsil oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'IIB 48 KANTÉEN.- Uti'al U K'amk'ubenkúuchil ti' Keetil Género ich u Noj Mola'ayo'ob A'almajt'aanil ti' Péetlu'um (*Comisión para la Igualdad de Género de la Legislatura del Estado*):

I. U yilik u meenta'al tu beel yéetel u ya'alik ti' u meyajnáalo'ob Péetlu'um Nu'ukbesajo' ka meyajnako'ob tu beel je'elbix u ya'alik le A'almajt'aana', beyxano'ob u Péetlu'um Tsolmeyaj, u Ja'aba'anja'ab Tsolmeyajil le Péetlu'um Nu'ukbesajo' yéetel belbest'aano'ob a'alantak tumen le Péetlu'umo' wa le Noj lu'umo' ich ba'alo'ob yo'osal Páajtalil Wíinik yéetel u Páajtalil Ko'olel;

Wáalal 34 ti' 47

II. U séeb ts'áaik áantajil yéetel u yilik bix u bin le áantaj ku ts'áaik ti' le meyajto'ob ku beetik le Péetlu'um Nu'ukbesajo' ich le ba'alo'ob ti'an tu k'abo';

III. Uti'al u je'ets'el le máanak xóok' ts'iibo'obo', máax jo'olpóoptik u K'amk'ubenkúuchil ti' Keetil Género, yaan u páajtalil ti' u k'áatik u tso'olol ti' bix u bin u meyajto'ob u meyajnáalo'ob u Péetlu'um Nu'ukbesajo';

IV. U táakmuk'tik aktan ti' u Noj Mola'ayil A'almajt'aan ti' Péetlu'umil u yaantal na'at ilmaj género ich tuláakal u jaatsmanjaatsil u meyaj yo'osal talamilo'ob ku jéentantik ko'oleo'ob ich le Péetlu'umil Quintana Roo;

V. U táakmuk'tik aktan ti' u Noj Mola'ayil A'almajt'aan ti' Péetlu'umil, tuukulmeyajo'ob wa u chúunsik meyajto'ob yaano'ob u yil yéetel le Péetlu'um Nu'ukbesajo', tu'ux ku táakmuk'tik u yaantal ti' keetil ti' ko'olel ich tuláakal ba'ax yéetel xma' loobil yéetel xan xma' péech' óolalil ti' leeti'ob;

VI. U táakmuk'tik túumbensajilo'ob ti' le a'almajt'aano'ob ich ba'alo'ob je'elbix u táailbe'enkunta'al ma' u yúuchul loob, áantajil, bo'olsi'ipilil yéetel u ch'éejsa'al loob ti' ko'olelo'ob;

VIII. U beetik, u táakmuk'tik yéetel jo'olintik u a'almajt'aan meyajil ich ki'imakóolal yéetel u belbest'aano'ob le péetlu'umo', yéetel xan u belbelt'aan le méek'tankaajo', lela' uti'al u

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

túumbenkunsik tu beel jujump'éelal u makt'aano'ob uti'al u kaxta'al pacháalil yéetel keetil, yéetel xma' péech' óolalil yéetel na'at ilmaj *género*;

IX. U táakbesikubáaj ichil u Muuch'kabmeyajil Péetlu'um Nu'ukbesaj, yéetel

X. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana'.

Jaats ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

KANLAJUMP'ÉEL JAATSIL
Uti'al U Mola'ayil Yeytáambal tu Péetlu'umil Quintana Roo
(Instituto Electoral de Quintana Roo)

Jaatsil oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 48 JO'OTÉEN.- Uti'al U Mola'ayil Yeytáambal tu Péetlu'umil Quintana Roo
(Instituto Electoral de Quintana Roo):

I. U múulmeyaj yéetel paklanil yéetel xan séeba'anil uti'al u je'ets'el tu beel le ba'ax ku ya'alik le A'almajt'aana';

II. U táakpajal uti'al u pattuukulta'al nu'ukulo'ob, tsolmeyajo'ob yéetel meyajo'ob uti'al u jajkunsal u tsikbe'enta'al u páajtalil wíinik yéetel u páajtalil ko'olel tu'ux xan u kaxta'al u ch'éejsa'al le yúuchben almejenil ku loobiltik ko'olel;

III. U jo'olintik u bin u k'exik u tuukul máak uti'al u tsikbe'enta'al u almejen páajtalil ko'olel yéetel uláak' jaats máako'ob táan u p'a'astalo'ob yéetel u ka'ansa'al máak yéetel xooko'ob uti'al u ch'éensa'al u beeta'al loob;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

IV. U jóok'sik tuukul meyajo'ob ti' le jala'acho'ob ku jets'iko'ob le a'almajt'aana', ku jets'iko'ob le tsolmeyaja' uti'al u betiko'ob ba'alo'ob tu beel k'a'anantak uti'al u ch'éejsa'al loob ti' ko'olelo'ob;

Wáalal 35 ti' 47

V. U táakmuk'tik tsolxooko'ob ti' naajil xooko'ob yo'osal pacháalil yéetel keetil ich *géneros* uti'al u ch'éejsa'al almejen loobil ti' ko'olel;

VI. U k'iimbesik yéetel almejen mola'ayo'ob, paklank'aaxt'aano'ob uti'al múul meyajo'ob uti'al u je'ets'el le almejenila';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

VII. U táakbesik na'at ilmaj *género* ich u ch'úukta'al u máansa'al cha'antbil ich máaben cha'an (*televisión*) wa u máansa'al wu'uybil ich chíikulil t'aano'ob (*radio*) yáax k'a'ay yéeybalil yéetel xan k'a'aj yéeybalil tu'ux ku ts'áabal péeksilo'ob le táan u yúuchul le yéeytambalo';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 08-09-2020

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VII. U bo'olsi'ipiltik, je'el bix u ya'alik le a'almajt'aano' ba'alo'ob ku beeta'al tu'ux ku almejen loobilta'al ko'olel ich *género*;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

IX. U ka'ansik meyajnáalo'ob ti' le mola'ayo', máaxo'ob ti'ano'ob ich le muuch'k'ab meyajilo' tu'ux anakbal le kúuchil yéeybalo', beyxane' ti le Yéeybal Tsolkikino'ob yéetel Méek'tankaajilo'ob uti'al u táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul loob yéetel u ch'éejsa'al almejen loobil ti' ko'olel yo'osal u *género*, yéetel

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

X. U jeelo'ob u béeytal u je'ets'elo'ob ich le a'almajt'aana'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

Jaats ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

**JO'OLAJUMP'ÉEL JAATSIL
Uti'al U Chúun Kúuchil P'is Óolal tu Péetlu'umil Quintana Roo
(Tribunal Superior de Justicia de Quintana Roo)**

Jaatsil oksa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 48 WAKTÉEN.- Uti'al U Chúun Kúuchil P'is Óolal tu Péetlu'umil Quintana Roo (Tribunal Superior de Justicia de Quintana Roo), ichil u meyaj u Mola'ayil Páajtalil Wiinik yéetel u jeel múuch' meyajob u beetiko'ob:

I. U múul meyaj ich paklanil uti'al u je'ets'el tub eel ba'ax ku ya'alik le A'almajt'aana';

II. U táakpajal ichil u pattuukulta'al nu'ukulo'ob yéetel tsolmeyajo'ob tu'ux ku kaxtik u jaajkunsik yéetel ku ch'a'apachtik u ch'éejsa'al loob ti' ko'olel, yéetel

III. U táakmuk'tik u tsikbe'enta'al u páajtalil wiinik yéetel u páajtalil ko'olel, yéetel u ts'áaik u paajtalil ti' ko'olel tojbe'enil ich u kuxtal yéetel na'at ilmaj *género*.

Jaats ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

**WAKLAJUMP'ÉEL JAATSIL
Uti'al U Kúuchil P'is Óolal ti' Yéeybal tu Péetlu'umil Quintana Roo
(Tribunal Electoral de Quintana Roo)**

Jaatsil oksa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 48 UKTÉEN. Uti'al U Kúuchil P'is Óolal ti' Yéeybal tu Péetlu'umil Quintana Roo (Tribunal Electoral de Quintana Roo)

Wáalal 36 ti' 47

I. U ts'áaik tuukul meyajob uti'al jala'acho'ob tu'ux u meyajobe' u jets'iko'ob le A'almajt'aana', ba'alo'ob wa tsolmeyajo'ob tu beel tu'ux ku kaxta'al u ch'éejsa'al almejen loobil ti' ko'olelo'ob;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

II. U táakpajal uti'al u pattuukulta'al nu'ukulo'ob yéetel tsolmeyajo'ob tu'ux ku kaxta'al u jajkunsik ti' ko'olel u tsikbe'enta'al u páajtalil ko'olel yéetel tu'ux ku kaxta'al u ch'éejsa'al almejen loob ti' ko'olel;

III. U táakmuk'tik tsolxooko'ob tu'ux ku ka'ansa'al pacháalil yéetel keetil ich *géneros* uti'al u ch'éejsa'al almejen loobil yo'osal género, yéetel

IV. U táakmuk'tik u tsikbe'enta'al almejen páajtalilo'ob yéetel yéeybal páajtalil ti' ko'olelo'ob yéetel xan ti' u páajtalilo'ob u jeel jaats máako'ob táan p'a'asta'alo'ob yéetel u táakmuk'tik u beeta'al almejen loobil yéetel ka'ansaj xooko'ob yéetel xan ka'ansaj meyajo'ob.

Jaats ts'íib okesa'ab POE 08-09-2020

UKLAJUMP'ÉEL JAATSIL

Uti'al K'amk'ubenkúuchil Noj Jala'ach uti'al u Yáanta'al Máaxo'ob Loobilta'ano'ob

(Comisión Ejecutiva de Atención a Víctimas)

Jaatsil okesa'ab POE 08-09-2020

JAATS TS'ÍIB 48 WAXAKTÉEN.- Uti'al K'amk'ubenkúuchil Noj Jala'ach uti'al u Yáanta'al Máaxo'ob Loobilta'ano'ob *(Comisión Ejecutiva de Atención a Víctimas)*:

I. U jets'ik yéetel u paklan meyaj yéetel u beetik tuláakal ba'al k'a'anantak uti'al u táakmuk'ta'al, tsikbe'enta'al, kanáanta'al yéetel u ts'áaik u páajtalil ti' u je'ets'el tu beel u páajtalilo'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob; beyxane' u je'ets'el meyajo'ob uti'al tuláakal jala'acho'ob ich ba'alo'ob ti'an tu k'abo'ob ka u chíimpolto'ob u betiko'ob tu beel ba'alo'ob unaj u betiko'ob uti'al u táanilbe'enkunta'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, xak'alkaxanta'al, bo'olsi'ipilta'al yéetel u yutsilkunta'al tu beel le loob ucha'ano';

II. U jajkunsik u je'ets'el tu beel u páajtalilo'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob ichil u bo'olsi'ipilil yéetel u tojbe'enil u je'ets'el le belbest'aano'obo';

III. U jajkunsik u je'ets'el tu beel u ts'áabal ti' máak áantajilo'ob ku ts'áaik Péetlu'umil ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob ich p'a'asajilo'ob ich u páajtalil wíinik, lela' uti'al u yila'al u tojbelta'al u kuxtal ich kaaj;

IV. U ts'áaik tuukul almejen meyajo'ob ti' le Péetlu'umo' uti'al u táanilbe'enkunta'al ma' u yúuchul loob yéetel tu'ux ku p'a'asta'al páajtalil wíinik, beyxane' uti'al u k'a'amal le loobilo', u ts'áabal áantajil, kanáantsilil, u bo'olsi'ipilta'al tu beel ich jajkunalil je'el bix k'a'abeto' yéetel uti'al yutskinsa'al tu beel le ba'ax k'askuncha'aja'ano' wa le loob ucha'ano' je'el bix éejenta'an ichil u tojbe'enilo'ob u A'almajt'aanil ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

V. U máak'antik meyajo'ob ts'o'ol u yáax a'alal ich u A'almajt'aan Máaxo'ob Loobilta'ano'ob ich u Péetlu'umil Quintana Roo uti'al u séeb ts'áabal áantajil le kéen u kuxtale' wa u wíinkilile' ti'an ich óolajil;

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

VI. U jo'olintik u paklan meyajta'al tumen le péetlu'um mola'ayo'obo' uti'al u ts'áaiko'ob áantajil ich tuláakal yaan u yil yéetel kanáantsilil, utskinajil le ba'ax k'askunta'abo' wa le loob ucha'ano' wa u p'e'esa'al páajtalil wíinik ich le ba'alo'ob ku ya'alik u

Wáalal 37 ti' 47

A'almajt'aan Máaxo'ob Loobilta'ano'ob ich u Péetlu'umil Quintana Roo, beyxane' ich u jo'olinta'al le paklan meyajilo'ob.

VII. U jets'ik p'is meyajo'ob uti'al u ka'ansaj meyaj, ts'áabal xook, u amal túumbenkunsik u ka'anal meyajil meyajnáalo'ob ti' táan kaaj wa máaxo'ob ku biilal ti'ob le mola'ayo'obo', je'elbix éejenta'an le ba'ax ku ya'alik le A'almajt'aan Máaxo'ob Loobilta'ano'ob ich u Péetlu'umil Quintana Roo;

VIII. U táakmuk'tik meyaj ich paklanil tu'ux le jejeláas mola'ayo'obo' yéetel jejeláas múuch' máako'ob ich péetlu'um yéetel ich méektankaaje' ku meyajo'ob uti'al u kanáanta'al máaxo'ob loobilta'ano'ob yéetel xan ku ts'áaiko'ob áantajil wa tojbeeltik máaxo'ob loobilta'ano'ob yéetel xan máaxo'ob loobilta'an u páajtalil wíinik;

IX. U múul meyaj uti'ak u tuukulta'al bix kéen u beeto'ob wa ba'ax kéen u beeto'ob uti'al u táanilbe'enkunsiko'ob ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, u ts'áabal áantajil yéetel uti'al u xak'alkaxanta'al si'ipilo'ob wa tu'ux ku p'a'asta'al páajtalil wíinik;

X. U yilik wa táan u meyaj tu beel wa u máak'antik tsolmeyajo'ob ku séeb ts'áaiko'ob áantajil, kanáantsilil, yéetel ku ts'áaik u páajtalil ti' máak u yaantal ti' tojbe'enil ich jajkunilil yéetel u yutskinsa'al tuláakal ba'ax k'askunsa'ano', wa lela' jach k'as le óolal ucha'ano' wa jach p'a'asa'ab u páajtalil wíinik wa ti' si'ipilo'ob tu'ux k'a'abet u k'a'alal máak uti'al u bo'oltik le si'ipilo' beeta'an ti' wa máax loobilta'ano', yéetel

XI. U ts'áaik áantajil ti' múuch' meyaj máako'ob ku taalbalo'ob táan kaaj tu'ux u meyajo'obe' u ts'áaiko'ob áantajil, áantajil ti' máax loobilta'an, ich kaajo'ob wa tu'ux istik yaj u k'uchul áantajil tumen kaajo'ob wa kúuchilo'ob chichantak wa ti'ano'ob ich óotsilil.

Jaats ts'iib oksa'ab POE 08-09-2020

**KAMP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB
Ti' Máaxo'ob Loobilta'ano'ob**

**YÁAX JAATSIL
U Ts'áabal Áantajil ti' Máaxo'ob Loobilta'ano'ob**

JAATS TS'ÍIB 49.- Uti'al Péetlu'um yéetel méek'tankaaj jala'acho'obe' ich ba'alo'ob ti'an tu k'abo'obe' unaj yu'ubiko'ob tu beel loobilo'ob ku yúuchul ti' wa máax, ich u:

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

I. U yilik u k'a'amal wa u chíimpolta'al meyajo'ob yéetel tsolmeyajo'ob tu'ux lela' ku ts'áabal ti' kanáantsilil;

II. U táakmuk'tik áantajil ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob ku taalbal ti' toj óolal mola'ayo'ob, kanáambalil kaaj yéetel u jeel mola'ayo'ob táan kaaj ku táakpajalo'ob áantajil, beyxane' tumen mola'ayo'ob ma' ti' kaaj u taalbalobi';

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

III. U ts'áaik ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob, áantajil ich toj óolal, *psicológica* yéetel áantajil ich bo'olsi'ipilil, chúuka'an, ich xma' bo'olalil yéetel séeba'anil;

IV. U ts'áaik jump'éel ma'alob kúuchil tu'ux u ta'ak bo'oytikubáaj máaxo'ob loobilta'ano'ob, yéetel

Wáalal 38 ti' 47

V. U ya'alik ti' le jala'acho'

JAATS TS'ÍIB 50.- Máaxo'ob loobilta'ano'ob ti' je'el ba'axak loobile' yaan ti'ob u páajtalil:

I. U ts'i'ikta'al tu beel le kéen u je'etskuns u páajtalilo'ob;

II. U séeb ts'áabal kanáantsilil tu beel tumen le jala'acho'obo';

III. U k'amik chíikulilo'ob jajtak yéetel chuka'antak uti'al u béeytal u yéeyik tu'ux u bin uti'al u k'áatik áantajil;

IV. U k'amik áantajil ich toj óolal, *psicológica* yéetel ich bo'olsi'ipilil tu beel, séeba'an yéetel xma' bo'olalil, je'el bix u ya'alik u tsolmeyajil;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

V. U k'amik tsolxikin yéetel láak'inil uti'al u béeytal u ka'a suut náajal meyaj, lela' ti' máasewal ko'olelo'ob, xlo'bayan na'atsilo'ob yéetel ti' ko'olelo'ob ku taalo'ob wa ku bino'ob táanxel lu'um;

Xoot' ts'iib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VI. U yaantal ti' jump'éel kúuchil tu'ux u ta'al bo'oytikubáaj, tuláakal k'iino'ob wa bey k'a'anan ti'o';

VII. U tsikbe'enta'alo'ob yéetel u ts'áabal xook ti'ob tu'ux mina'an *estereotipos* yéetel tu'ux mina'an ba'alo'ob ku meenta'al kaaj wa suukbe'enilo'ob tu'ux ku p'a'asta'al máak wa tu'ux ku chichankunsa'al máak, yéetel

VIII. Tu'ux ku yúuchul loob ich baatsile', tu'ux le ko'olelo' yaan u paal, lelo'oba' yaan ti'ob u páajtalil u ta'ak bo'oytikubáajo'ob waye'.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 51.- Máax beetik le loobo' unaj u ch'a'ik áantajil psicoterapéuticos yéetel na'at ilmaj *género* uti'al u kaambal, lela' le kéen túuxta'ak t'aan tumen juntúul jala'ach.

Jaats ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

KA'AP'ÉEL JAATSIL

Uti'al Kúuchilo'ob tu'ux u Ta'ak bo'oyikubáaj Máaxo'ob Loobilta'ano'ob

JAATS TS'ÍIB 52.- Uti'al Kúuchilo'ob tu'ux u Ta'ak bo'oyikubáaj Máak, yéetel na'at ilmaj *género*:

I. U jets'ik u Péetlu'um Tsoimeyajil;

II. U kibiltik u kanáantsilil ko'olelo'ob ku ta'ak bo'oyikubáajo'ob waye';

III. U ts'áaik ti' ko'olelo'ob áantanjil k'a'anantak uti'al u toj óoltik u wíinkilal yéetel u tuukul, yo'osal u béeytal u ka'a yaantal ich kaaj, ich ma'alob kuxtalil;

Wáalal 39 ti' 47

IV. U ya'alik ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob máakalmáak mola'ayo'ob ku ts'áaiko'ob áantajil yéetel máaxo'ob ku ts'áaik p'is óol áantajil ich xma' bo'olalil;

V. U ya'alik ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob tuláakal ba'ax k'a'abet u yojeltik uti'al u yaantal ti' u páajtalil u yéeyik tu'ux u bin k'áat áantajil;

VI. U yaantal meyajnáalo'ob ti' u ka'anal u meyajjo'ob ich lela';

Xoot' ts'íib túumbenkinsa'ab POE 04-07-2017

VII. U nats'ik máaxo'ob loobilta'ano'ob yéetel mola'ayo'ob ku táakmuk'tiko'ob náajal meyaj, u ma'alobtal kúuchil náajalo'ob, wa ka'ansajmeyajil, lela' uti'al ka u kaxt meyaj tu'ux u béeytal u náajalt taak'in uti'al u ts'éentik u baatsil, yéetel

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VIII. Tuláakal ba'ax yaan u yil yéetel u táanilbe'enkunta'al ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul loob, kanáantsilil yéetel áantajil ti' máaxo'ob ti'ano'ob waye'.

Xoot' ts'íib chukbesa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 53.- Le kúuchilo'oba' k'a'abet ma'alob máak'anta'ano'ob uti'al u ta'akkubáajo'ob máaxo'ob loobilta'ano'ob, le betike' ma' ti' tuláakal máak u béeytal u ya'alal ti' tu'ux anakbal.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 54.- Le kúuchila' unaj u ts'áaik ti' máaxo'ob loobilta'ano'ob wa ti' u paalal ich xma' bo'olalil:

I. Tu'ux u wenel;

II. Jaanal;

III. Nok' yéetel xanab

IV. Áantajil ti' toj óolal

V. Áantajil ti' bo'olsi'ipilil.

VI. Áantajil *psicológico*;

VII. Tsolmeyajo'ob tu'ux ku ts'áabal xook, lela' uti'al u tojbeelkunsik u kuxtal máak, uti'al u ka'a kaajtal ich kaaj;

VIII. U ka'ansik meyaj, lela' uti'al u kaambal ka u jets' ich u náajal meyaj, yéetel

IX. U yáantik u kaxt meyaj, lela' uti'al ka páajchajak u náajal meyaj wa béey u k'áata'alo'.

Wáalal **40** ti' **47**

JAATS TS'ÍIB 55.- U p'áatal máaxo'ob loobilta'an te' kúuchila' ma' k'a'abet u máan óoxp'éel winalo'ob, lela' u béeytale' chéen wa jach óolajta'an u wiinkilal, u tuukul wa xan jach táan u máansik talamil ich u kuxtal.

JAATS TS'ÍIB 56.- Uti'al u je'ets'el le jaats ts'íib máaniko', unaj u ilmajta'al máaxo'ob loobilta'ano'ob tumen juntúul aj/ix ts'áak, *psicológico* yéetel aj/ix p'is óol uti'al u yila'al bix anik wa ku p'áatal wa ma' te' kúuchilo'oba'.

JAATS TS'ÍIB 57.- Jach ku we'et'el u je'esa'al máaxo'ob loobilta'ano'ob ich le kúuchilo'oba' wa' lela' ma' u k'áato'obi'.

JO'OP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB
Ka'akajo'ob yéetel Bo'olsi'ipilo'ob

Jo'olts'íib oksa'ab POE 04-07-2017

JUUNAB JAATSIL
Ka'akajo'ob yéetel Bo'olsi'ipilo'ob

Jaatsil oksa'ab POE 04-07-2017

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 58.- U ka'akaj tsolmeyajil ma' u je'ets'el le A'almajt'aana' yéetel yaan u bo'olsi'ipilta'al je'el bix u ya'alik le a'almajila'.

Jaats ts'íib oksa'ab POE 04-07-2017

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX JAATS TS'ÍIB.- Le Jets' Noj T'aana' yaan u káajal biilal le kéen k'uchuk u k'iinil u ts'áabal k'aj óoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil le Péetlu'umo'.

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- U Noj Jala'achil le Péetlu'umo' yaan u jo'osik u Belbest'aanil le a'almajt'aana' ich 60 k'iino'ob le káajak u biilal le Jets' Noj T'aana'.

ÓOX'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- U Péetlu'um Nu'ukbesaj ku ya'alik le a'almajt'aana', yaan u táakpajal ich 30 k'iino'ob le káajak u biilal le Jets' Noj T'aana'.

KAMP'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- Ich 60 k'iino'obe' le ts'o'ok u múuch' beeta'al le Péetlu'um Nu'ukbesajo' unaj u ts'áabal u Belbest'aanilo'ob.

JO'OP'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- U yáax Péetlu'um Xak'alkaxanil ku ya'alik u xoot' ts'íib u jaats ts'íib 40 ti' le A'almajt'aana' unaj u beeta'al ich 185 k'iino'ob le ts'o'ok u múuch' beeta'al le Péetlu'um Nu'ukbesajo'.

WAKP'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- U taak'inil uti'al u jets' meyajta'al tuláakal ba'ax ku ya'alik le a'almajt'aana', yaan u jóok'ol ich u taak'inil éejenta'an ichil u xak'alkaxantaak'in le mola'ayo'ob, múuch' meyajto'ob ma' tu k'ab jala'achil péetlu'um yaano'obi', mola'ayo'ob ku taalballo'ob méek'tankaajil wa múuch' meyajto'ob ma' ti' táan kaaj ku taalballo'obi', lelo'oba' yaan u yutsil ilmajta'alo'ob wa tu beel ich u tuukul meyajil uti'al u je'ets'el, ba'ale' lela' mixtáan u táakpajal u beeta'al kúuchilo'ob uti'al u ta'ak bo'oytikubáaj máaxo'ob loobilta'ano'ob

Wáalal 41 ti' 47

je'elbix u ya'alik u xoot' ts'íib IV tu jaats ts'íibil 46 ti' le A'almajt'aana' tu'ux ku ya'alik lela' yaan u táakpajal ichil u jaats meyaj U Mola'ayil Quintanarroense ti' Ko'olel (*Instituto Quintanarroense de la Mujer*), lela' yaan u je'ets'el ich u xuptaak'inil tu ja'abil 2008 yéetel u jeel ja'abo'ob ku taalballo'ob. Kúuchilo'ob tu'ux u béeytal u ta'ak bo'oytikubáaj máaxo'ob loobilta'ano'ob ku ya'alik le A'almajt'aana' yaan u káajal u meyajto'ob tak tu winalil mayo tu ja'abil 2008.

UKP'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- U Kúuchil Péetlu'umil Chiikulilo'ob Tu'ux Ku Yúuchul Loobil ti' Ko'olel ku ya'alik u xoot' ts'íibil III tu jaats ts'íibil 42 unaj u táakbesikubáaj ich 185 k'iino'ob le ts'o'ok u múuch' beeta'al le Péetlu'um Nu'ukbesajo'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu junk'aalp'éel k'iino'ob tu winalil noviembre tu ja'abil 2007.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputado Presidente):

U jNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputado Secretario):

Dr. Juan M. Chang Medina.

Lic. Juan C. Pallares Bueno.

Wáalal 42 ti' 47

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB JETS' NOJ T'AAN TÚUMBENKINSA'ABO'OB

**JETS' NOJ T'AANIL 117 TI' U XIV ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 28 TU WINALIL
MAYO TU JA'ABIL 2014.**

TÉEK JAATS TS'ÍIB

Juunab. Le Jets' Noj T'aana' yaan u káajal biilal le kéen k'uchuk u k'iinil u ts'áabal k'aj óoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil Péetlu'umil Quintana Roo.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu junk'aalp'éel k'iino'ob tu winalil mayo tu ja'abil 2014.

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputada Presidenta):

U xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputada Secretaria):

Lic. Freyda Marybel Villegas Canché

Profa. Maritza Aracelly Medida Díaz

**JETS' NOJ T'AANIL 159 TI' U XIV ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 09 TU WINALIL
DICIEMBRE TU JA'ABIL 2014.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX. Le Jets' Noj T'aana' yaan u káajal biilal le kéen k'uchuk u k'iinil u ts'áabal k'aj óoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'A. Ku ts'áabal u mantats'il 365 k'iino'ob, lelo'oba' ku káajal u xo'okol le kéen káajak u meyaj le a'almajt'aano'ob túumbenkinsa'abo'obo', uti'al ka le mola'ayo'obo', múuch' máako'ob yéetel tuláakalo'obe' u máak'antiko'ob tuláakal k'a'abet uti'al ka je'ets'ek tu beel le a'almajilo'oba'.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu bolonlajump'éeel k'iino'ob tu winalil noviembre tu ja'abil 2014.

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputado Presidente):

U jNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputado Secretario):

C.Mario Machuca Sánchez.

Q.F.B. Filiberto Martínez Méndez

Wáalal 43 ti' 47

**JETS' NOJ T'AANIL 075 TI' U XV ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 04 TU WINALIL
JULIO TU JA'ABIL 2017.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB:

YÁAX JAATS TS'ÍIB. Le Jets' Noj T'aana' yaan u káajal biilal le kéen k'uchuk u k'iinil u ts'áabal k'aj óoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ku lúuk'sa'al tuláakal a'almajilo'ob ku keetlan wa máas chichan u muk' kéet le Jets' Noj T'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu junk'aal yéetel lajump'éeel k'iino'ob tu winalil mayo tu ja'abil 2017.

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputada Presidenta):

U xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputada Secretaria):

Lic. Mayuli Latifa Martínez Simón

C. Eugenia Guadalupe Solís Salazar

**JETS' NOJ T'AANIL 042 TI' U XVI ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 08 TU WINALIL
SEPTIEMBRE TU JA'ABIL 2020.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX JAATS TS'ÍIB. Le Jets' Noj T'aana' yaan u káajal biilal le kéen k'uchuk u k'iinil u ts'áabal k'aj óoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil Péetlu'umil Quintana Roo.

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Uti'al ba'alo'ob ma' ts'o'okbesa'ano'obe' wa ba'alo'ob ma' ts'áabal ts'ook t'aanil uti'al u bo'olsi'ipilta'al, yaan u je'ets'el ti'ob le a'almajt'aano'ob táan u meyajo'ob le ka chúunsa'abo'obe'.

ÓOX'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ku lúuk'sa'al tuláakal a'almajilo'ob ku keetlan yéetel le Jets' Noj T'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu jo'op'éel k'iino'ob tu winalil septiembre tu ja'abil 2020.

**U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputado Presidente):**

**U xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputada Secretaria):**

Lic. Eduardo Lorenzo Martínez Arcila.

Lic. Iris Adriana Mora Vallejo

Wáalal 44 ti' 47

**JETS' NOJ T'AANIL 043 TI' U XVI ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 08 TU WINALIL
SEPTIEMBRE TU JA'ABIL 2020.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX JAATS TS'ÍIB. Le Jets' Noj T'aana' yaan u káajal biilal le kéen k'uchuk u k'iinil u ts'áabal k'aj óoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ku lúuk'sa'al tuláakal a'almajilo'ob ku keetlan yéetel le Jets' Noj T'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu jo'op'éel k'iino'ob tu winalil septiembre tu ja'abil 2020.

**U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputado Presidente):**

**U xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:
(Diputada Secretaria):**

Lic. Eduardo Lorenzo Martínez Arcila.

Lic. Iris Adriana Mora Vallejo

Wáalal 45 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

**U K'AJLAY JETS' NOJ T'AANO'OB TÚUMBENKINSA'ABO'OB:
A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL KO'OLELO'OB YÉETEL XMA'
LOOBIL TI' U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

[A'almajt'aan Ts'áab K'ajóoltbil POE 27-11-2007 Jets' Noj T'aan 226](#)

K'iinil ka ts'áab k'ajóoltbil tu Ts'aalajil Noj Ju'unil Jala'achil Péetlu'um	Jets' Noj T'aan yéetel Nojpáajtal A'almajt'aanil	Jaats ts'iibo'ob Túumbenkinsa'abo'ob:
Tu k'iinil 28 tu winilil mayo tu ja'abil 2014	Jets' Noj T'aanil No.117 Ti' u XIV Nojpáajtal A'almajt'aanil	Yáax: Túumbenkinsa'ab u xoot ts'iib VII ti' u jaats ts'iib 5, xoot' ts'iibo'ob VI yéetel XIV ti' u jaats' ts'iib 44, yéetel ku chukbesa'ab u xoot' ts'iib VIII tak tu jaats ts'iib 5, yéetel u xoot' ts'iib XIV tak tu jaats ts'iib 44.
Tu k'iinil 09 tu winilil diciembre tu ja'abil 2014	Jets' Noj T'aanil No.159 Ti' u XIV Nojpáajtal A'almajt'aanil	KAMP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Túumbenkinsa'ab u jaats ts'iib 9.
Tu k'iinil 04 tu winilil julio tu ja'abil 2017	Jets' Noj T'aanil No.075 Ti' u XV Nojpáajtal A'almajt'aanil	JUUNAB JAATS TS'ÍIB: TÚUMBENKINSA'AB: U xoot' ts'iib XV yéetel XVI ti' u jaats ts'iib 2, xoot' ts'iibo'ob V, VI, VII yéetel VIII ti' u jaats ts'iib 5, u xoot' ts'iib II yéetel III ti' u jaats ts'iib 12, u xoot' ts'iib I ti' u jaats ts'iib 22, u ka'a xoot' ts'iibil ti' u jaats ts'iib 26, xoot' ts'iibo'ob I, II yéetel IV ti' u jaats ts'iib 27, u xoot' ts'iib I ti' u jaats ts'iib 28, u yáax xoot' ts'iibil ti' u jaats ts'iib 29, u jaats ts'iib 32, xoot' ts'iib III, V, yéetel IX ti' u jaats ts'iib 34, u xoot' ts'iib II ti' u jaats ts'iib 36, xoot' ts'iibo'ob VI, XII, XXI yéetel XXIII yéetel u ts'ook xoot' ts'iib ti' u jaats ts'iib 39, xoot' ts'iibo'ob I, yéetel XII ti' u jaats ts'iib 40, u yáax xoot' ts'iib ti' u jaats ts'iib 41, xoot' ts'iibo'ob IV, V, yéetel VII ti' u jaats ts'iib 42, xoot' ts'iibo'ob I, III, XI yéetel XII ti' u jaats ts'iib 43, xoot' ts'iibo'ob V, VI, VIII; X, XI, XIII yéetel XV ti' u jaats ts'iib 44, U k'e'exel u k'aaba' ukp'éel jaatsil ut'i'al u k'aaba'atik "U Mola'ayil Péetlu'umil Xak'alkaxan Si'ipil", u yáax xoot' ts'iibil yéetel xoot' ts'iibo'ob II, VI, VIII, yéetel IX ti' u jaats ts'iib 45, xoot' ts'iibo'ob X yéetel XI ti' u jaats ts'iib 46, xoot' ts'iib II ti' u jaats ts'iib 49, xoot' ts'iibo'ob IV yéetel V ti' u jaats ts'iib 50, u jaats ts'iib 51, xoot' ts'iibo'ob VI yéetel VII ti' u jaats ts'iib 52; yéetel chukbesa'ab: xoot' ts'iibo'ob XVII yéetel XVIII ti' u jaats ts'iib 2, xoot' ts'iib XI tak tu jaats ts'iib 5, xoot' ts'iib IV tak tu jaats ts'iib 12, u yóox xoot' ts'iib ti' u jaats ts'iib 23, u ka'a xoot' ts'iib yéetel u xóot' ts'iib a) tak m) yéetel u yóox xoot' ts'iibil tak tu jaats ts'iib 25, jaats ts'iib 31 Ka'atéen, u ukp'éel jaatsil ku k'aaba'atik "Almejen Loobil" tak tu Ka'ap'éel Jo'olts'iib ku k'aaba'atik "Jejeláasil loobilo'ob" ichil u jaats ts'iibo'ob 32 ka'atéen yéetel 32 óoxtéen, xoot' ts'iibo'ob X, XI, yéetel XII ti' u jaats ts'iib 34, xoot' ts'iib XXIV tak tu jaats ts'iib 39, xoot' ts'iib XIII ti' u jaats ts'iib 43, xoot' ts'iib XVI, XVI, XVIII yéetel XIX ti' u jaats ts'iib 44, xoot' ts'iibo'ob X, XI yéetel XII ti' u jaats ts'iib 45, xoot' ts'iib XII ti' u jaats ts'iib 46, u lajump'éel jaatsil ku k'aaba'atik "U Beelankúuchil Meyaj yéetel U Táanilbe'enkunsa'al u Jóok'ol Táanil Kaaj" yéetel u jaats ts'iib 48 Ka'atéen, u ka'alajump'éel jaatsil ku k'aaba'atik "U Beelankúuchil U Jóok'ol Táanil Meyajo'ob Koolnáal, Meyaj Wakax, ich Kaaj yéetel Chuk Kay" yéetel u jaats ts'iib 48 óoxtéen, u óoxlajump'éel jaatsil ku k'aaba'atik "U K'amk'ubenkúuchil ich Keetil Género ti' u Nojpáajtalil A'almajt'aan Péetlu'umil", yéetel u jaats ts'iib 48 KANTÉEN, u kanlajump'éel jaatsil ku k'aaba'atik "U Mola'ayil Yeytáambal tu Péetlu'umil Quintana Roo", yéetel u jaats ts'iib 48 JO'OTÉEN, u xoot' ts'iib VIII ti' u jaats ts'iib 52, yéetel u Jo'op'éel Jo'olts'iib yéetel u Juunab jaatsil ku k'aaba'atik "Ka'akajo'ob yéetel Bo'olsi'ipilo'ob" yéetel u jaats ts'iib 58.

Wáalal 46 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

Tu k'iinil 08 tu winalil septiembre tu ja'abil 2020	Jets' Noj T'aanil No. 042 Ti' u XVI Noipáaital A'almajt'aanil	YÁAX. TÚUMBENKINSA'AB: Xóot' ts'iibo'ob XVII yéetel XVIII ti' u jaats ts'iib 2; xóot' ts'iibo'ob III yéetel IV ti' u jaats ts'iib 4; u ka'a xóot' ts'iib ti' u jaats ts'iib 26; u jaats ts'iib 32 Ka'atéen, u jaats ts'iib 32 Óoxtéén, xóot' ts'iibo'ob VIII, XI, XII yéetel XIII ti' u jaats ts'iib 34, xóot' ts'iibo'ob II, XI yéetel XII ti' u jaats ts'iib 45; xóot' ts'iibo'ob III, VI yéetel VII ti' u jaats ts'iib 48 JO'OTÉEN, chukbesa'ab: xóot' ts'iib XIX ti' u jaats ts'iib 2; xóot' ts'iib V ti' u jaats ts'iib 4; u kan xóot' ts'iibil ti' u jaats ts'iib 25, u jaats ts'iib 32 KANTÉEN; xóot' ts'iibo'ob XIV, XV yéetel XVI ti' u jaats ts'iib 34, xóot' ts'iibo'ob XIII yéetel XIV ti' u jaats ts'iib 45, xóot' ts'iibo'ob VIII yéetel IX yéetel X ti' u jaats ts'iib 48 JO'OTÉEN; u jo'olajump'éeel jaatsil ku k'aaba'atik "U Chúun Kúuchil P'is Óolal" ich u jaats ts'iib 48 WAKTÉEN; u waklajump'éeel jaatsil ku k'aaba'atik "U Kúuchil P'is Óolal ti' Yéeybail tu Péetlu'umil Quintana Roo" ich u jaats ts'iib 48 UKTÉEN; u uklajump'éeel jaatsil ku k'aaba'atik "U K'amk'ubenkúuchil Noj Jala'ach uti'al u Yáanta'al Máaxo'ob Loobilta'ano'ob" ichil u jaats ts'iib 48 WAXAKTÉEN, tuláakal tak tu kamp'éeel jaatsil ku k'aaba'atik "U T'o'oxol Meyaj uti'al u Táanilbe'enkunsal ba'alo'ob uti'al ma' u yúuchul, uti'al Áantajil, uti'al u Bo'olsi'ipilta'al yéetel uti'al u Ch'éejisa'al Loobil ti' Ko'olel", ti' u Óoxp'éeel Jo'olts'iib ku k'aaba'atik "Ti' Máaxo'ob tu k'ab yaan, Nu'ukbesajilo'ob yéetel Tsolmeyajilo'ob" yéetel ku lúuk'sa'al u yóox xóot' ts'iibil ti' u jaats ts'iib 26, ti' A'almajt'aan Yo'olal u Páajtalil u Kuxtal Ko'olelo'ob Yéetel xMa' Loobil ti' u Péetlu'umil Quintana Roo.
Tu k'iinil 08 tu winalil septiembre tu ja'abil 2020	Jets' Noj T'aanil No. 043 Ti' u XVI Noipáaital A'almajt'aanil	KA'A. Chukbesa'ab u Óoxp'éeel Jaatsil Ka'atéen ku k'aaba'atik "Digital Loobil" tak tu Ka'ap'éeel Jo'olts'iib ku k'aaba'atik "Bix u yúuchul loobil" yéetel u jaats ts'iib 15 Ka'atéen ti'an ichile'.

Wáalal 47 ti' 47

**A'ALMAJT'AAN YO'OLAL U PÁAJTALIL U KUXTAL CH'ÚUPALALO'OB
BEYXAN KO'OLELO'OB YÉETEL MA' U LOOBILTA'ALO'OB TI' U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

Traducción por:

- Hugo René Ballado Poot
- Luis Reyes Caamal Caamal
- Eliazar Rigoberto Nah Ucan
- José Eduardo Montalvo Pool

**LEY DE LOS DERECHOS DE LAS NIÑAS, NIÑOS Y
ADOLESCENTES DEL ESTADO DE QUINTANA ROO**

Traducido a la lengua Maya

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL
YÉETEL XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU
PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Ser en el mundo, ser nosotros
Wíiniki lyóok'ol kaab, jée bixo'one'
To be in the world, to be ourselves

A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALA YÉETEL XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

Ts'ook túumbenkunajil ts'áab k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'ob Péetlu'umil ti' 22 ti' diciembre ti' 2023

YÁAX JO'OLTS'ÍIB Noj Táambal

JUNAB JAATSIL Ti' Yo'olal le A'almajt'aano'

Jaats ts'íib 1: Le a'almajt'aana' u ti'al u jeets'óolal wíinik, tu taan kaaj yéetel ti'al u chíimpolta'al tu Péetlu'umil Quintana Roo yéetel ku je'ets'el yo'olal xan:

I. U k'ajóolta'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob bey yu'umil u a'almajt'aano'ob, éejen óolal yéetel chúunt'aanilo'ob ti' tuláakal nojkuxtal, jáalk'abil, múuch' kuxtalil yéetel xíimbaltik kuxtal; yóok'ol chíimpóolal jets'a'an ti' jaats ts'íib 1 tu Noj A'almajt'aan ichil u Múuch' Péetlu'umil Mexicoe' beyxan le jaats ts'íib 12 tu Almejen A'almajt'aan ichil Jáalk'abil Péetlu'umil ti' Quintana Roo;

II. U jajilkunsik u yutsil ch'a'anukta'al, chíimpoolal, kanáatsil, yéetel ts'áa k'ajóoltbil le A'almajt'aan Wíiniko'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob je'elbix jets'a'an ichil Almejen Noj A'almajt'aan ichil u Múuch' Péetlu'umil Mexicoe' ti' le k'aaxt'aanilo'ob tu noj lu'umo'ob yóok'olkaab yaan ichilo'ob u Péetlu'umil Mexico yéetel ichil le Almejen A'almajt'aan tu Jáalk'abil Péetlu'umil ti' Quintana Roo;

III. U tsolik u yokbsa'al yéetel u meyajta'al u Nu'ukbesajil Kanáantsil yéetel Nu'ukbasajil Kanáantsil Péetlu'umil ti' u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob; yaan u méek'tanta'al tumen le péetlu'umilo' yo'osal u ma'alob jets'a'al le kanáanilo', táanilbe'enkunta'al yéetel u ka su'utul u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ts'o'oka'an u óolajta'alo'ob;

IV. U k'ajóolta'al le Tojbe'enkuns Chúunt'aanilo'ob yéetel u p'isilo'ob ku tojkinsik le almejeno' ichil péetlu'umil yo'osal u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, beyxan yéetel le kúuchilo'obo', ichil u páajtalilo'ob yéetel u múul meyaj péetlu'umil beyxan méek'tankaajil; yéetel u meyajil le Kúuchil Noj A'almajt'aano', pat a'almajt'aan yéetel p'is óolil yéetel u poolilo'ob a'almajt'aano'ob, yéetel u éejen óolal kúuchil almejen ti' Múuch' Péetlu'umil Mexicoe' ti' le yóok'olkaabil k'aaxt'aanilo'obo' ichil u péetlu'umilo'ob México, le Almejen A'almajt'aan ichil Jáalk'abil Péetlu'umil ti' Quintana Roo, beyxan u noj a'almajt'aan ti' u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob; yéetel

V. U je'ets'el chúunt'aanilo'ob ti' u péetlu'umil Quintana Roo uti'al u táakpajal ti' kúuchilo'ob ma' ti'al kaaji' yéetel múuch' kuxtal ti'al u meyajta'al ba'alo'ob uti'al múuch' láak'intiko'on yéetel u ch'a'anukta'al u a'almajt'aan ti' u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob; beyxan táanilbe'enkunta'al ma' u loobiltalo'ob, je'elbix jets'a'an ti' le Noj A'almajt'aano';

Jaats ts'íib 2: Uti'al jajilkunta'al u kanáanta'al u a'almajt'aano'ob ti' u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obe', u jala'achilo'ob le péetlu'umilo' beyxan méek'tankaajilo'ob yaan u ma'alob meyajo'ob yéetel yaan u táanpooltiko'ob le ma'alob tsool beejilo'ob, je'elbix jets'a'an te Noj A'almajt'aano'obo' yéetel le jets'a'an te a'almajt'aan je'ela'. Uti'al u ma'alob beeta'al, k'a'anan;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

I. U jajilkunta'al jump'éeel chuka'an tuukul, ka yanak jéetúuxa'ake' yéetel u tuukulil ti' páajtalilo'ob wíinik ichil u pattukulta'al yéetel u jets'a'al le nu'ukbesajo'obo' yéetel u meyaj jala'achilo'ob;

II. U ts'áabal óojeltbil u múuch' tambalo', u taakpajalo'ob ichil t'aano'obo' yéetel ch'a'ajóoltik u miatsil, tsikbe'enil ichil múuch'o'ob, óolilo'ob, kaambal, yéetel tojóolil ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, ichil tuláakal le ba'alo'obo' yaan u yilo'ob, yo'osal u ja'ab, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, u páajtalil koknóosytiboo (*cognositivo*) yéetel na'atiko'ob kuxtal, yéetel

III. U je'ets'el jaajil nu'ukbest'aano'ob ti'al u ch'a'ajóolta'al yéetel u p'isil u meyajjo'ob almejen, tsolmeyaj jala'achilo'ob, a'almajt'aan, ts'áa óolalo'ob ichil le yóok'olkaabil k'aaxt'aanilo'obo';

U chúunt'anilo'ob ti' u kanáanta'al mejen paalalo'ob k'a'anan u chíimpoolta'al ichil le much'taambalo'ob yo'osal jump'éeel múuch' tuukul tu'ux ku yoksa'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob. Le kéen okok uláak' tuukulo'ob, yaan u yeyta'al ti'al u ma'alob je'ets'el ichil u tojbe'entsil chúunt'aanilo'ob;

Le kéen ch'a'abak uláak' tuukul ku óolajtik ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, tu juunalo'ob wa láak'inta'ano'ob, k'a'abet u p'isa'al yéetel u tso'olol tuláakal le talamilo'ob ti'al u kanáanta'al u chúunt'aanilo'ob yéetel u jajikunta'al u tsolbeelankilo'ob;

Le táankaaj meyajjo'obo' k'a'abet u yáantiko'ob ti'al u múuk'a'ankunsik u nojoch u wíinkilal, u tojil u tuukul, u táak'in, múuch' kuxtal, miatsil, u kúuchil síijnáal, lu'umkaabil ti' le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo';

Le Páajtalilo'obo' ti' péetlu'umil yéetel u mola'ayilo'ob méek'tankaajilo'ob, ichil u jaatsil meyajil ku beetiko'ob, k'a'abet u ma'alob p'isiko'ob bix u xúupu'ul taak'in yéetel kaanik u belanil, uti'al u kanáanta'al u je'ets'e'el le a'almajt'aan je'ela';

Jaats ts'iib 3. Ch'úupalalo'ob yéetel xiipalalo'ob leti'ob ma' máas nojoch'o'ob ti' ka'alajun ja'abo'ob, yéetel tankelem wíiniko'ob le yaan ti'ob ka'alajun ja'abo'ob tak waxaklajun ja'abo'ob;

Le kéen yanak u k'áatchi'il wa ku t'a'anal tu yo'osal juntúul máak waxaklajun u ja'abo'obe', yaan u k'ajóolta'al je'ex juntúul xlo'bayan wa táankelem paalal;

Le kéen yanak u k'áatchi'il wa ku t'a'anal tu yo'osal juntúul máak máas wa mina'an ti' ka'alajun ja'abo'obe', yaan u k'ajóolta'al je'ex juntúul ch'úupalal wa xiibpal;

Jaats ts'iib 4. Ti'al u méek'ta'anta'al le a'almajt'aan je'ala', ku na'atpáajal bey:

I. U jajikunta'al páajtalil: Meyajo'ob ku séeb yúuchulo'ob, ichil almejen yéetel kaambal ti'la tsolmeyajil yéetel ma'alob jala'achilil, ti'al u tséenta'al paalal, u bo'ota'alsi'ipil yéetel ti'al

wáalal 2 ti' 66

ts'áabal óojeltbil, ku séeb kaxtiko'ob u jaajil páajtalil keetil ti'l ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

II. U Meyajilo'ob yo'osal Péech' óolal wa kaxtik kuxtal máak: Tuláakal meyajilo'ob ku beetiko'ob h'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

yaano'ob ichil jump'éel talamil tu'ux ku óolajta'alo'ob yo'osal wa u xunp'áajta'alo'ob, u jatsa'al ti' u baatsilo'ob, adiksiyoono'ob, le máax loobilta'an ti' je'elbaxa'ak táats'máansajil, máanan u k'abil yo'osal u ts'áabal meyaj wa séeksual, taatatsilo'ob lúuk'sa'an u jáalk'abil, yaan toop talamil tu wíinkilal wa tu tuukul wa uláak'o'ob; ti'al u béeytal u k'amiko'ob ayo'olal, ku machikunba'ob yéetel le p'is óolal belbest'aano' ku kanáantik le ma'alob meyajo';

III. U ma'alob k'a'amal máak ichil kúuchilo'ob: Leti' le ku ts'áabal tumen kúuchilo'ob áantajil máak bey uláak' p'isilkanáantsil ichil áantajnáalo'ob, ku p'áata'al bey u ts'ook áantajil, yéetel u máas seeba'an u béeytale', ku taanilkunsa'al u tuukulil kanáanta'al le baatsilo'obo';

IV. U máata'al paal way yóok'ol kaabe': Leti' u chiimpoltmaj le ba'ax jets'a'an ichil le yóok'olkaabil k'aaxt'aanilo'obo' tu yo'olal u A'almajt'aan u máata'al paalal tu péetlu'umil Quintana Roo yéetel uláak' belbeest'aano'ob yaan u yilo'ob;

V. U kúuchil áantajil maak: Le kúuchil wa le tu'ux ku yúuchul wa ku ma'alob k'a'amal máak ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob mina'an u kanáantsil ti' taatatsilo'ob wa u baatsilo'ob, ku ts'áabal tumen mola'ayilo'ob u ti'al kaaj, ma' ti'al kaajili' yéetel uláak' mola'ayilo'ob;

VI. U tiibil jala'achju'un: Le ju'un jo'osa'an tumen U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo', ku múuk'kankunsik le jaajiltsio' ti'al ka béeytak u ma'alob máata'al paal.

VII. Noj a'almajt'aanil péetlu'umil: U almejen Noj A'almajt'aanil u Múuch' péetlu'umil Quintana Roo;

VIII. Noj a'almajt'aanil noj lu'umil: U almejen Noj A'almajt'aanil u Múuch' péetlu'umo'ob México;

IX. U jejeláas péech'óolta'al máak: U súutukil tu'ux ku yaantal loobilsil ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, ku péech'óolta'alo'ob yo'osal u tuukulo'ob ichil uláak' bixilo'ob, ku lúuk'sa'alo'ob wa ku p'itilkunsa'al u páajtalilo'ob;

X. Jejeláas p'áatbesajil: U p'áatal jejeláas núukulo'ob, kúuchilo'ob, tsolmeyajilo'ob yéetel meyajilo'ob ku beeta'al ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, ichil le ku béeytalo', tu'ux ma' k'a'abet k'e'exel wa u bixilkunta'al. Le jejeláas p'áatbesajilo' ma' u jáal óoltik u tsolmeyaj áantajil ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob talam tu wíinkilalo'ob [ti'al u xíimbal, u t'aan, u paakat máak, uláak'o'ob] le kéen k'ana'anta'ake';

XI. U baatsil máak: Leti' u jo'olpóopil yaan ti'ob u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, kuuch kanáan paal, yéetel p'áat tu k'ab u kanáanil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u keetil naats' ti' ka'apel éebilo'ob;

XII. Nojoch wa nukuch baatsilil: Leti' kaajakbata'an tumen uláak'o'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ku bino'ob tu beel mina'an u xuul yéetel u baatsilo'ob taak kantsil éebilo'ob;

wáalal 3 ti' 66

XIII. Baatsil tu máataj paal: Leti' ts'áaba'an u kanáantik paal tumen le jo'olpóopil yaan ti'ob u páajtalil yéetel ku ts'áaik kanáan, kanáantsil, kanáanil, uts tséembaalil yéetel u ts'áabal k'ajóoltbil múuch' kuxtalil ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

beyxan táankelemo'ob ichil k'iino'ob xulkinsa'al ti'al u ma'alobta'al jump'éeel baatsilil tu'ux siij máak, tu'ux nojochchajij wa tu'ux máata'abij;

XIV. Baatsil yáax u máatik paalal: Leti' síij t' uláak' baatsil yéetel tu nojoch baatsilo'ob ku k'amik chéen wa jayp'éeel k'iino'ob tu yotoch ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yeetel u tuukul u máatan yéetel ku k'amik tuláakal u tusbeelilo'ob yo'osal u kanáanta'alo'ob, je'exbix jets'a'an ichil chúunt'aanilo'ob ti' u jaajil kanáanta'al mejen paalalo'ob;

XV. Jaajil a'almajt'aan keetil: Ku ts'aaik u láayli' páajtalil ti' je'elmáaxake' yéetel páajtalilo'ob uti'al k'ajóolta'al, u kuxtiko'ob wa u k'amiko'obl le páajtalilo'ob wíinikil yéetel le jáalk'abil k'a'anano';

XVI. U tsoolts'iib máatantsil: Le ju'un jo'osa'an tumen u Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo', ku jets'ik nu'ukbesajo'ob yo'osal máaxilil, tu'ux ku kaajtal, u nojochtal tu juunal yéetel u baatsil máak ku jets'óoltik u máata'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

XVII. Noj A'almajt'aan. Páajtalilo'ob tu Noj A'almajt'aan ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

XVIII. A'almajt'aan: A'almajt'aan ti' u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob tu péetlu'umil Quintana Roo;

XIX. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob tu súutukil loobiltsil: Leti'ob yaano'on ichil wa paachil tu jaatsil baatsilo'ob, yo'osal bix aniko'ob ti' taak'in, janal, *psicológico*, wíinkilal, mina'an u páajtalilo'ob, miatsilil, ch'i'ibalil wa noj lu'umil u taalbal máak, bix anik yo'osal u taambal kaaj wa u p'ata'al ich kaaj; ba'alo'ob yaan u yiil yéetel máakilil, u'uyajba'il séeksual, óoksajk'uuj tuukulo'ob wa meyajilo'ob ti'al u miatsil; beyxan, u súutukil p'aatbentsil, u t'i'it'besa'al baatsilo'ob, adiksyoono'ob, u óolajta'al yéetel je'elba'axak loobilil, máan u k'ab u ts'áabal meyaj ti' wa séeksual, taatatsilo'ob lúuk'sa'an u jáalk'abil, wa je'elbaxak súutukil, bix anik, sajbe'entsil wa ba'alo'ob, séeb u yúuchul wa ku p'áatalo'ob; ku belankúunta'al ti'al ma' u beeta'ali' yéetel p'íitilkúunsa'al ichil u meyajil u páajatalilo'ob;

XX. U mola'ayilo'ob kuucho'ob: Kúuchilo'ob p'is óolal wa mola'ayilo'ob p'is óolal tu péetlu'umil Quintana Roo;

XXI. Chaampaalil: U súutukil tu'ux ku taan óolta'al ch'úupalalo'ob yéetel xiibpalalo'ob ma' máanako'ob ti' 5 ja'abo'ob, te súutukila' ku múuk'a'ankúunsa'al u kuxtal ti'al u kaambalo'ob yéetel u k'a'anilkunsik páajtalilo'ob yéetel le ba'alo'ob u béeytal u beetiko'obo', tumen lela' u k'iintsil tu'ux ku béeytal u nojochtal u na'at, u yóol yéetel ba'ax u tsa'ayal u méentiko'ob;

XXII. Mola'ay Kanáantsil: U Mola'ay Kanáantsil ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel le baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XXIII. Tsolmeyaj kanáantsil ti' le Péetlu'umilo': U Tsolmeyaj Kanáantsil ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

wáalal 4 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XXIV. Tsoimeyaj Kanáantsil ti' le Méek'tankaajo': U Tsoimeyajil Kanáantsil ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ichil junjump'éeel méek'tankaajil ti' u Péetlu'umil Quintana Roo;

XXV. Chuka'an Kanáantsil: Múuch'il nu'ukbest'aano'ob ku meyajta'al ti'al u jajilkunsa'al ichil u páajatalilo'ob wíiniko'ob ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti'al tuláakal máak yéetel ti'al tu júunalo'ob yo'osal u tojbe'enkunsa'al chúunt'aanilo'ob;

XXVI. U Áantajil u Yaktáanta'al Máak: U láak'inta'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob te meyaj ts'áaba'an tu k'abo'ob yéetel ichil tsoimeyajilo'ob tu beelil, yaan u p'áata'al yóok'ol u Mola'ay Kanáantsil, yo'osal u jaatsil u páajtalil, mix yéetel u yóolalil jets'a'an ti' le Mola'ay Xak'alkaxáan Si'ip'ilo'.

XXVII. U Ch'i'ibalil Aktáantik Máak: Leti' le ch'i'ibal aktáantik ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal le maaxo'ob jets'a'an u páajtalil u ch'i'ijsa'al paalal wa ti' le maax p'aata'an kanáanto', je'ebix jets'a'an ichil le a'almajt'aan je'ela' yéetel uláak' a'almajt'aano'ob u béeytal u yookolo'obe';

XXVIII. U Aktáanta'al Máak tumen Yaanal Máak: Máax aktáantik ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob jets'a'an yóok'ol le Mola'ay Kanáantsilo', yéetel u jáatsil u páajtalilo'ob, je'elbix yéetel u táakpajal le Mola'ay Xak'alkaxáan Si'ip'ilo';

XXIX. Noj Jo'olpóopil Toj Óolal: u Noj Jo'olpóopil Toj Óolal tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XXX. xNo'ojk'abil Pat Ts'áa Xook: xNo'ojk'abil Pat Ts'áa Xook tu Péetlu'umil Quintana Roo;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 22-12-2023

XXXI. U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo': U Nu'ukbesajil ti'al u Yutsil Nojochtal Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XXXII. U Nu'ukbesajil DIFil le Méek'tankaajo': U Méek'tankaajil Nu'ukbesajilo'ob ti'al u Yutsil Nojochtal Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XXXIII. U Nu'ukbesaj Kanáantsil Péetlu'umil: U Nu'ukbesaj Kanáantsil ti'al Ch'úupalalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel Xlo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XXXIV. U Nu'ukbesaj Kanáantsil le Méek'tankaaj: U Nu'ukbesaj Kanáantsil ti'al Ch'úupalalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel Xlo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob ichil Méek'tankaajo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XXXV. U Nu'ukbesajil DIFil ti' le Noj Lu'umilo': U Nu'ukbesajil le Noj Lu'umo' ti'al u Yutsil Nojochtal Baatsilo'ob;

XXXVI. U Nu'ukbesajil Noj Lu'umil ti'al Ma'alob Kanáantsil: U Nu'ukbesajil Noj Lu'umil ti'al Ma'alob Kanáantsil ti' Ch'úupalalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel Xlo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob, yéetel

XXXVII. Nojk'aaxt'aan Noj Lu'umilo'ob: Le Nojk'aaxt'aan Noj Lu'umilo'obo' láayli' u meyajta'al t'al u páajtalil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob tu'ux ku meyaj u Noj Kaajil Mexicoe'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

wáalal 5 ti' 66

KA'AP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB

**U Tojbe'entsil Chúunt'aanilo'ob, Páajtalilo'ob yéetel K'a'anantsilo'ob ti' le
Ch'úupalalo'obo', Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob**

YÁAX PÉETS'EL

U Tojbe'entsil Chúunt'aanilo'ob

Jaats ts'iib 5. Yéetel tuláakal ku taasik le a'almajt'aan je'ela', k'aola'an bey Tojbe'entsil Chúunt'aanilo'ob, le t'aano'ob jelo'oba':

I. Le Jaajil Kanáanilo' jets'a'an ti'al mejen palalo'ob tu jaats ts'iibil 4 ti' U Noj A'almajt'aan le Noj Lu'umilo' yéetel ichil le Nojk'aaxt'aan Noj Lu'umilo'obo';

II. Le chúunt'aanilo'ob lu'unkanilil, paaklankuxtalil, múuch'kuxtalil yéetel ma'alobkuxtalilo ti' u páajalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, je'elbix jets'a'an tu jaats' ts'iib 1° ti' le Noj A'almajt'aan Noj Lu'umilo'.

III. U jaajil páajtalil keetil;

IV. U ma' péech'óolta'al máaki';

V. U múul yaantal máako'ob

VI. U páajatalil ti'al kuxtal, u ch'iijil máak yéetel u jóok'ol taanil;

VII. Le Táakpajalo';

VIII. U múuch' kuxtal miatsilo'ob;

IX. U jatsa'al le meyajo' ichil tuláakal le baatsilo'obo', múuch'kaajtal kaaj yéetel le jala'achilo'obo';

X. Tuláakal le kaambal ichil le a'almajt'aano', táankaaj meyajo'ob, le tsolmeyajilo'obo', taak'insil yéetel miatsil;

XI. U jáalk'abil tu juunal paalal;

XII. Le chúunt'aanilo'ob ti'al le wíiniko'obo';

XIII. U yookbal ti' jump'éeel jáalk'abil kuxtal, yéetel

XIV. U múuch' kuxtal máak ikil u chiimpol'ta'al u páajtalilo'ob.

Jaats ts'iib 6. Utial u máak'anta'al le a'almajt'aan je'ela' k'a'anan u jajilkunta'al le' meyajtsilo', chiimpoolal, kanáantsil, yéetel u ts'áabal k'ajóoltbil u páajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, yéetel tu ja'abilo'ob chaampaalil táanikbe'entukultiko'ob, yáaxilkuntik, le meyaj ba'alo'obo' yéetel nu'ukbest'aano'ob ku yáantiko'ob uti'al u nojochtalo'ob yéetel jump'éeel utsil múuk'a'ankuxtalil; ku ch'a'abal tuukul yo'osal le kuxtal ku máansik le ch'úupalalo'obo', xiibpalalo'obo' yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' ichil tuláakal le kaajtalilo'obo', ti'al u kanáanta'al u keetil wíinikil ti' tuláakal u páajtalilo'obo'.

wáalal 6 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Jaats ts'iib 7. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, k'a'anan u ka'ansiko'ob chiimpoolal, ts'aa óojeltbil yéetel kanáantik le páajtalilo'ob ti' ch'úupalalo'obo', xiibpalalo'obo' yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo', yéetel u chaampaalil, jets'a'an ichil U Tojbe'entsil Chúunt'aanilo'ob yo'osal le a'almajt'aan je'ela'.

Jaats ts'iib 8. Wa mina'an je'etst'aanil ichil le Noj A'almajt'aan Noj Lu'umil, ichil le Nojk'aaxt'aan Noj Lu'umilo'obo', ichil le Noj A'almajt'aan Méek'tankaajilo', ichil le Noj A'almajt'aanilo'obo', ichil le Páajtalil je'ela' wa mix ichil uláak' jump'éeel jeets't'aanil, yaan u taakmúukta'al le Noj Chúunt'aanilo'ob yaano'ob ichil le tsoolmeyajilo', wa mina'an mix jump'éeel le je'elo'oba', tu noj chúunt'aanilo'ob ti' le Páajtalilo', taanilkúunsik le Tojbe'entsil Chúunt'aanilo'obo'.

Jaats ts'iib 9. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, je'elbix ku béeytale' yaan u kaxanko'ob kanáantsil jach chéen u ti'al ch'úupalalo'obo', xiibpalalo'obo' yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaano'ob tu súutukil loobtsil.

U Nu'ukbesajil DIF Péetlu'umil yéetel u Nu'ukbesajil DIF Méek'tankaaj, ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, yaan u ts'aaiko'ob tsol meyajil ichil le mola'ayilo'obo', uti'al u kanáata'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaano'ob ichil jump'éeel súutukil loobtsil.

Jaats ts'iib 10. Jump'éeel meyaj ti'al le baatsilo', le kaajal tu'ux kajakbalo', le Péetlu'umilo', u Méek'tankaajilo'ob yéetel ti' jejel'aaso'ob, tuláakal le maako'ob ichil le lu'umkaabilo', le chiimpoolalo' yéetel le áantajil ti'al u kanáanta'al u a'almajt'aanil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, beyxan u jajilkunta'al jump'éeel ma'alob kuxtal.

Jaatsil ts'iib 11. U ka'akajilo'ob wiiniko'ob wa u yéejlo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob táan u maano'ob wa ts'o'ok u maano'ob yo'osal jump'éeel talamil, ma' a jets'a'al u páajtalilo'ob; yaano'ob ichil jump'éeel súutukil loobtsil wa peeche' óolta'ano'ob; k'a'abet a takpool ti' u Mola'ay Kanáantsil, ti' u Mola'ay Xak'alkaxansi'ip'ilo', wa jéelmáakalmáak jala'achiil, u beybal u meyajtik le xáak'al si'ipilo', beyxan wa k'a'abet, u béeytal u lñaak'inta'al le mejen palalo'obo', ti'al kanáantsil, yéetel u chuka'an lúuk'sa'al le ma' k'a'abeto' ichil le páajtalilo'.

**KA'AP'ÉEL PÉETS'EL
U Páajtalil Ch'úupalalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan
Táankelemo'ob**

Jaats ts'iib 12. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u ch'a'a óoltiko'ob le páajtalilo'ob ku ts'aa k'ajóoltbil tumen U Noj A'almajt'aan le Noj Lu'umilo', u múuch' meyaj yo'osal le u Páajtalil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, yéetel Nojk'aaxt'aan Noj Lu'umilo'obo', Noj A'almajt'aan Péetlu'umil, le Noj A'almajt'aano', le A'almajt'aan je'ela', yéetel tuláakal le A'almajt'aan ku t'aan yo'osal.

Yéetel tuláakal ku taasik le a'almajt'aan je'ela', k'ajóolta'an bey U Páajtalil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, ichil jump'éeel chuka'an tuukul mina'an u xúulil, le t'aano'ob jelo'ba':

I. U Páajtalil ti'al kuxtal, u ch'iijil máak yéetel u jóok'bal taanil;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

wáalal 7 ti' 66

- II. U Páajtalil ti'al taanil kunsal máak;
- III. U páajtalil tu máaxil;
- IV. U Páajtalil ti'al u kaajtal yéetel u baatsil;
- V. U Páajtalil u Keetil Nonoj A'almajilo';
- VI. U Páajtalil ti'al ma' u péech' óolta'al máaki';
- VII. U Páajtalil uti'al kuxtal ichil toj óolalil yéetel jump'éeel chuka'an nojochta'al;
- VIII. U Páajtalil jump'éeel kuxtal mina'an loobilil yéetel jump'éeel toojbenil óolal;
- IX. U Páajtalil ti'al kanáanta'al toj óolalil yéetel jump'éeel múuch' kuxtal;
- X. U Páajtalil ti'al u táakbesa'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel ma' u béeytali';
- XI. U Páajtalil u ka'ansal xook;
- XII. U Páajtalil je'elel yéetel u ts'áabal u'uybil;
- XIII. U páajtalil ti ka anak jáalk'abil nojbe'en, tuukulo'ob, jets' tuukul, oksaj k'ujil yéetel miatsilil;
- XIV. U Páajtalil jáalk'abil t'aan yéetel u páajtalil nu'ukbesaj;
- XV. U Páajtalil táakpajal;
- XVI. U Páajtalil uti'al muul meyaj yéetel múuch'taambal;
- XVII. U Páajtalil ichilubáajo'ob;
- XVIII. U Páajtalil kanáalil p'is óolal;
- XIX. U Páajtalil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob;
- XX. U Páajtalil Kanáantsil ti'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob mina'an u yotocho'ob;
- XXI. U Páajtalil Kanáantsil ti'al xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ku meyajjo'ob;
- XXII. U Páajtalil Kanáantsil ti'al ch'úpalalo'ob yéetel xiibpalalo'ob tu chaampaalil, yéetel
- XXIII. U Páajtalil yookbal ti' le *tecnologías de la información yéetel comunicaciono'*, beyxan ti' le Chíikuilil t'aano' yéetel le *telecomunicacioneso'*, ti' le *banda anchoa'* yéetel *Internet*, ichi le je'etsa'an ichil u A'almajt'aanil *Telecomunicaciones* Noj kaajil yéetel Chíikuilil t'aan.

wáalal 8 ti' 66

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, yaan u jajilkunto'ob tuláakal le ba'alo'ob k'a'anano'ob ti'al le páajtalil ti' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

YÁAX JAATSIL

U Páajtalil ti'al Kuxtal, u Ch'iisa'al Máak yéetel u Jóok'bal Táanil

Jaats ts'iib 13. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob u páajtalil kanáatal u kuxtalo'ob, u ch'ijsalo'ob yéetel u jóok'salo'ob táanil.

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jaatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, yaan u beetiko'ob le meyaj k'a'anano'ob uti'al u jajilkunsik u jóok'sa'alo'ob táanil paal yéetel kanáantik je'elba'axak k'aax ku yaajóoltik u ch'ijsa'al paal, beyxan xaak'alkaxtik yéetel bo'olsi'ipiltik ti' le máax ku lúuk'sik u kuxtal máak.

Jaats ts'iib 14. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u ch'a'iko'ob u yúutsil ti' le kuxtalo' ichil u k'a'abetsil tsikil yéetel ichil bixilo'ob ku jajilkunsik u yutsil nojochta'al.

Jaats ts'iib 15. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob u páajtalil ti'al ma' xulsa'al u kuxtal yéetel mix jump'éeel ba'al.

KA'AP'ÉEL JAATSIL

U Páajtalil uti'al u Táanilkunsa'alo'ob

Jaats ts'iib 16. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u Páajtalil u táanilkunsalo'ob yo'osal u meyajta'al u páajtalilo'ob, le óolal ku beeta'al:

- I. Ku ts'áabal kanáantsil yéetel áantajil je'elba'axak súutukil yéetel u páajtalilo'ob k'a'anan;
- II. Ku ts'áabal áantajil taanil ti' le nojoch wíiniko'ob ti' tuláakal le meyajilo'obo', ichil u keetil k'áataalkil ba'alo'ob, yéetel
- III. Ku ts'áabal u ch'a óolal ti'al méenta'al yéetel meyajta'al le táankaaj meyajlo'obo' uti'al u kanáanta'al u páajtalilo'ob.

ÓOXP'ÉEL JAATSIL

U Páajtalil ti' Máaxil

Jaats ts'iib 17. Le kéen síijik ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, yaan u páajtalilo'ob ti'al:

I. U yaantal u k'aaba' yéetel u p'aatk'aaba', beyxan u Noj Ts'iibta'al séeba'an yéetel mina'an u bo'olil ichil u Mola'ayil U Tsołts'iibta'al Wíinik yéetel u séeb ts'alju'unta'al yéetel mina'an u bo'olil u yáax jala'achta'an ju'unil síijil, je'ebxix jets'a'an ichil le beelbest'aano'obo' ku meyajta'alo';

walal 9 ti' 66

II. U yaantal ch'i'ibalil u Noj Lu'umil Mexicoe', yo'osal le je'etsa'an ichil U Noj A'almajt'aan le Noj Lu'umilo' yéetel le Nojk'aaxt'aan Noj Lu'umilo'obo'.

III. U k'ajóolta'al u ch'ilamkaabil yéetel tu'ux u taalbal, ichil u páajtalil yéetel k'a'anan u bin yo'osal u Jaajil Kanáanta'al le mejen palalo'obo', yéetel

IV. U kanáanta'al u máaxilil, táakbesa'al u k'aaba', ch'ilamkaabilil yéetel tuukul miatsilil, je'elbix u bisba'il yéetel u baatsil.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, yaan u múul meyajob'ob uti'al u kaxtiko'ob, yiliko'ob yéetel u ch'a'iko'ob nu'ukbesajil k'a'anan ti'al u ye'esik wa ka'a je'ets'el u máaxilil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

Le Mola'ayil Kanáantsilo' ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, yaan u ka'ansiko'ob ti' le jala'achilo'obo' u ma'alobil, ti'al u jajilkunta'al le ba'ax je'etsa'an te Noj Ts'iiba'.

Le kéen yanak jump'éeel tsolbeelankil wa tsolbeelankilo'ob uti'al u k'e'exel u p'atik'aaba' ti' le máako'obo', leti'ob yaan u páajtalil t'aan yéetel u ch'a'ajóolta'alo'ob, yo'osal u ja'abo'ob, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, u páajtalil koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal.

Wa mina'an u ju'uno'ob ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti'al u ye'esik máaxililo'obe', ma' jump'éeel talamili' ti'al jajilkunsa'al u páajtalilo'ob.

Jaats ts'iib 18. Ti'al u k'ajóolta'al u na'atsil yéetel u taatatsil ti' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, je'elbix yéetel u páajtalilo'ob yéetel u tusbeelilo'ob yo'osal u ch'ilamkaabil yéetel u keetil, yaan u ch'a'abal le jets'a'an ichil le A'almajt'aanil lu'umkaab uti'al le Almejen A'almajt'aan ichil Jáalk'abil Péetlu'umil ti' Quintana Roo.

Wa ku kaxta'al yéetel le e'esajilo'obo' ma' u na'atsil wa taatatsili', le jala'achilo'ob yaan u páajtalilo'obo', chéen wa ku ye'esa'al uláak' ba'al, yaan u jajilkunsa'al wa u na'atsil wa u taatatsilo'.

**KAMP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil Kaajtal ich Baatsil**

Jaats ts'iib 19. Ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalil ti'al u kaajtalilo'ob ichil jump'éeel baatsil. Wa mina'an taak'in ti'ob, mix jump'éeel súutukil ti'al u lúuk'sa'al yéetel u baatsil máak wa yéetel le baatsilo'ob tu'ux kaja'an ka'achilo', mix ti'al u lúuk'sa'al u páajtalil u ch'ijsa'al paalal.

Ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ma' u béeytal u lúuk'sa'alo'obi' yéetel le máaxo'ob u páajtalil u ch'ijsik paalal wa ti' u kanáanil paal, wa ti' le máaxo'ob ku kanáantiko'ob yéetel u tséentiko'ob, chéen wa ku jóok'sa'al jump'éeel ju'un yo'osal le jala'achilo'obo', tu'ux ku tso'olol le talamilo' ti'al u jats óolta'al, ichil u páajtalil ti' u Jaajil Kanáanta'al mejen paalal, yéetel u múuch t'aan jets'a'an ichil le a'almajt'aano' beyxan yéetel u ma'alob tsolbeelankilo'ob tu'ux ku jajilkunta'al u páajtalilo'ob ti' le máako'obo'. Ichil tuláakal le súutukilo'obo' yaan u ch'a'ajóolta'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel

wáalal 10 ti' 66

xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal u ja'abo'ob, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal.

Wa ti' le máaxo'obo' jets'a'an u páajtalil ti'ak ch'ijsik paalale', jach óotsililo'ob wa yo'osal u náajaltiko'ob ba'al ti'al u jaantej yéetel u baatsil ku bin meyaj táanxel kaajo'ob, máantats' yaan u talamil ti'al u tséentik ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, ma' u béeytal u tukulta'ali' bey tu p'áata'alo'obe' wa tu xúump'áata'alo'ob, ba'ale' k'a'anan u p'atiko'ob kanáantbil yéetel uláak' máako'ob, mina'an óolbil ti'ob yéetel u páajtalil ti'al u tséentiko'ob.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, k'a'abet u beetiko'ob u jets'il túumben almejeno'ob ti'al u múuk'ankunsiko'ob baats'ilo'ob uti'al ma' u jatsa'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti' le máaxo'ob yaan u páajtalil u ch'iijisa'al paalal, kuuch kanáan paal, kanáan yéetel kanáanil p'áat tu k'ab.

Jaats ts'iib 20. Wa u láak'tsilo'ob ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ts'o'ok u p'atikuba'ob, yaan u páajatalilo'ob ti'al u múul kuxtalo'ob wa ti'al u múuch' bisikuba'ob yéetel u múuch'ikuba'ob máantats' yéetel u láak'tsilo'ob, chéen wa le poolilo'ob kuucho'obo' ku jets'iko'ob uláak' tuukul ichil u noj páajtalil mejen paalalo'ob u kanáanta'alo'ob, mix yéetel u yóolajil jajilkuns yéetel ti' kanáantsil jets'a'an tumen le jala'achilo'obo' yéetel le ba'alo'ob k'a'anano'obo', tu'ux ku jajilkunsa'al u páajtalil múuch'kaab p'is óol ti' le máaxo'ob okano'obo', beyxan yaan u táanilkunsa'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

Beyxan, le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil ti'al u bino'ob xiimbal yéetel u baatsilo'ob wa jats óolta'ano'ob. Le jala'achilo'ob yéetel u páajtalil ichil le ts'áan tu k'abo' yéetel p'is óolal k'a'anan u jajilkunsiko'ob le páajtalil je'ela', beyxan yaan u jets'iko'ob u ma'alob súutukil ti'al le múul kuxtalo', beyo' ku jajilkunsik u noj páajtalil mejen paalalo'ob u kanáanta'alo'ob. Mix táan u béeytal u xu'ulul le páajtalila' tumen le jala'achilo'obo' yaan u páajtal, chéen wa ma'alob uti'al u noj páajtalil mejen paalalo'ob u kanáanta'alo'ob.

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jaatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, yaan u yáantiko'ob yéetel yaan u jo'olintiko'ob u kaxta'al yéetel ka'a nupik u baatsil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob le kéen lúuk'sa'ak u múul kuxtalo'ob, chéen wa ma'alob uti'al u noj páajtalil mejen paalalo'ob u kanáanta'alo'ob.

Kali'ikil u kaxta'al baatsilil, le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil ti'al u bino'ob Mo'oyalil kanáantsil, tu'ux ku k'a'amal máako'ob, éetas u kaxta'al le baatsilo'.

Jaats ts'iib 21. Le jala'achilo'ob yaan u yilo'ob ichil Péetlu'umil, ichil u meyaj páajtalilo'ob yaan u kanáanko'ob yéetel u ts'áaiko'ob bo'olsi'ipil yo'osal bisa'al wa k'a'ala'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob chéen beeta'ak jump'éel péech'óolal ti' le páajtalilo'obo' ts'áaba'an ti'al tu juunal wa múuch máako'ob wa mola'ayilo'ob jets'a'an u páajtalil u ch'iijisa'al paalal, kuuch kanáan paal, kanáan yéetel kanáanil p'áat tu k'ab, yéetel u táanilbe'entukultik meyajjo'ob uti'al u jajilkunsik u páajtalilo'ob.

wáalal 11 ti' 66

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo' ts'áan u yóojelto'ob yo'osal u talamil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel u ch'i'ibalil u Noj Lu'umil Mexicoe' ku bisa'alo'ob wa k'aalalo'ob yéetel ma' óolali' táanxel lu'umil, k'a'anan u múul meyajjo'ob yéetel jala'achilo'ob Noj Lu'umilo', yéetel tuláakal le jeets' t'aano'obo', uti'al u kaxtiko'ob yéetel u ka'a táasiko'ob tu Noj Lu'umil.

Le kéen juntúul ch'úupal, xiibpalal yéetel xlo'bayan beyxan táankelem ku bisa'al wa k'aalal yéetel ma' óolali' way Noj Lu'umil, wa bisa'al yéetel toj a'almajil bale' ku k'aalal yéetel ma' óolali', le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

jaatsil meyajtsilil ku beetiko'obo', k'a'anan u yáantalo'ob uti'al u kaxtiko'ob yéetel u ka'a bisiko'ob yéetel u baatsil.

Jaats ts'iib 22. Yo'osal u máata'al paalal, le jala'achilo'ob yaan u páajtal ichil le péetlu'umilo' yéetel le méek'tankaajilo'ob k'a'anan u beetiko'ob:

I. U paybe'eta'al u máata'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel u chiimpoolil u páajtalilo'ob, je'ebxix jets'a'an ichil u noj páajtalil mejen paalalo'ob u kanáanta'alo'ob;

Yo'osal u máata'al mejen ch'úupalalo'ob wa xiibpalalo'ob mina'an 2 ja'abo'ob ti'ob, k'a'abet u taanilkunsiko'ob tuláakal le kanáanilo'obo', ti'al u jajilkunsik u tséentsilil yéetel u k'ab u yiim u na'tsil, ichil le jets'a'an ti' noj k'aaxt'aano'ob.

Jaats oksa'ab POE 20-04-2022

II. U jajilkunsik u yu'uba'al yéetel u ch'a'ajóolta'al u t'aan ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal u ja'abo'ob, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal je'elbix jets'a'an ichil el Noj A'almajt'aano' yéetel le A'almajt'aan je'ela'.

III. U jajilkunsik u yáanta'al yéetel much'táambalnáal, ti'al máako'ob ku k'ubiko'ob le máatanilo' beyxan ti' le máaxo'ob ku k'amiko'obo', yo'osal u k'ajóoltiko'ob te tu'ux ku k'uchul much'táambalnáal, baatsilil yéetel ti'al kaaj;

IV. U meyajtik tuláakal le k'a'anano' uti'al u yila'al wa le máatan paalo' ma' ti'al u kaxta'al taak'in ti' le máaxo'ob ku meyajjo'ob yo'osal, yéetel

V. Yaan u láak'intiko'ob u chiimpolita'al u tsolbeelankilta'al u máata'al paal ichil u meyajil belbest'aano'ob.

Jaats ts'iib 23. Wa taak u máata'al juntúul paal táanxel u lu'umile', le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obe', ichil u jaatsil meyajtsilil ku beetiko'ob yaan u beetiko'ob le k'a'anano' uti'al u kanáantiko'ob u páajtalil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' ku máata'alo'obo', yaan u jajilkunsa'al sáansamal, yéetel yaan u p'isa'al ichil u noj páajtalil mejen paalalo'ob u kanáanta'alo'ob, beyxan u jajilkunsa'al le máata'al paalo', ma' ti'al koombili', óokbili', k'aalitsi' wa u ta'akkunta'al ikil ma' u chiimpolita'al a'almajt'aani', u tse'elel u jáalk'abil máak, u náajalta'al, u beeta'al k'aak'as si'ip'ilo'ob ti' mejen palalo'ob, wa je'elbaxak si'ip'il yo'osal ti'ob.

Ichil u tsolbeelankil jala'achilo'ob ti'al jump'éelel máata'al táanxel lu'umil, k'a'anan u ts'áabal u lu'umil máata'al tumen u Nu'ukbesaj DIF le Péetlu'umilo' yéetel, le kéen ts'áabak u ju'unil máata'al tumen le mola'ayilo'ob yaan u páajtalo', táanil k'áata'an tumen le máaxo'ob ku máatano'ob, yaan u meyajta'al yéetel le jets'a'an tumen le jaats ts'iib 31 ti' le Jejelaas Noj A'almajt'aano'.

wáalal 12 ti' 66

Le Péetlu'umilo' yaan u ch'a'ajóoltik u láak'inta'al yéetel u ma'alob beejil ti'al le máata'alo' ichil u tumen kuxtal, yo'osal u táanilbe'enkunsa'al wa u p'áata'al le tálamilo'ob u béeytal u yaantalo'ob.

Le máaxo'ob yaan u ka'anal xooko'ob ku meyajjo'ob ichil u xookil u ma'alobkunsa'al múuch' kuxtal yéetel *psicología* ti' le moya'alo'ob ti'al kaaj yéetel ma' ti'al kaaji' beyxan ku

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

chíimpooltik u nu'ukbesajil máata'al mejen palalo'ob, ichil le jets'a'an ichil le yóok'olkaabil k'aaxt'aanilo'obo', k'a'anan u ts'áabal u chíimpolil yéetel u ts'íibt'aan ti' U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' ti'al Kanáantsil;

Le u máata'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel ch'íibalil u Noj Lu'umil Mexico' ti'al táanxel lu'umil yaan u beeta'al le kéen u jajilkunsa'al tumen le jala'achilo'obo' ts'áaba'an u meyaj ichil u jaajil kanáanta'al mejen paalalo'ob, chéen ts'o'okok u yila'al tuláakal le k'a'anano' uti'al u máata'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' ichil le Noj Lu'umilo'.

Jaats ts'íib 24. Le máaxo'ob yaan u ka'anal xooko'ob ku meyajob ichil u xookil u ma'alobkunta'al múuch' kuxtal yéetel *psicología* wa Noj xookilo'ob yo'osal le mola'ayilo'ob ti'al kaaj yéetel ma' ti'al kaaji' ku beetiko'ob meyajob ti'al u ayik'al kaaj, ti'al u tojil u tuukul máak wa tsolts'íib yo'osal bix u bin múuch' kuxtal ichil u máata'al wa yo'osal u kanáanta'al máata'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo', k'a'anan u ts'áaiko'ob u ju'uno'ob, je'elbix:

I. U ju'unil ka'anal xook yéetel *cedula profesional* ti' le ka'anal xook ichil u xookil u ma'alobkunta'al múuch' kuxtal yéetel *psicología*, wa uláak' noj xookilo'ob;

II. U ts'o'okbesik tuláakal le xook ku t'aan yo'osal u nojoch mejen paalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo', baatsilo'ob, u yéet kuxtal wa máatan;

III. U ts'o'okbesik u meyaj ichil 2 ja'abo'ob, ichil u xookil u ma'alobkunta'al múuch' kuxtal yéetel *psicología*, wa u yáantajil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo';

IV. Yaan u táasik jump'éel *mok't'aan ju'unil* jo'osa'an tumen le mola'ayil áantajilo' ma' ti'al kaajtali' yéetel juntúul noj xoknaja'an taanil le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo', chéen wa juntúul noj xoknaja'an tu kaxtik ookol ti' mola'ayilo'ob ma' ti'al kaaji', yéetel

V. Yaan u táasik jump'éel chíimpoolal ts'íibilju'un jóok'sa'an tumen le mola'ayil áantajilo' ma' ti'al kaaji', tu'ux ku ya'alik le máako'ob noj xoknaja'ano'ob ichil u xookil u ma'alobkunta'al múuch' kuxtal wa *psicología* wa uláak' noj xookilo'ob beyxan le bo'olilo' ku k'amik mantats' ichil wináalo'ob.

Uti'al u ma'alob beeta'al, le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo' ku jo'osik le jala'achilo'ob yaan u páajtal yéetel yaan u tsolts'íibta'al xan.

Jaats ts'íib 25. Le kéen le máako'ob ku meyajob ti'al mola'ayilo'ob uti'al kaajtali' yéetel ma' uti'al kaaji' ku loobiltiko'ob u páajtalil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' wa ku beetiko'ob k'aas ba'alo'ob ichil u jaajil kanáanta'al mejen paalalo'ob, le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo' yaan u lúuk'sik u páajtaló'ob yéetel yaan u tse'elele le ba'ax a'ala'an ichil le jaats ts'íib máaniko'

wáalal 13 ti' 66

Ka'anal xooknáalo'ob ma' u k'a'amal u páajtalili' yaan u ináabilitarta'al yéetel u boletinarta'al tumen le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo'. Le máano', yaan u chíimpolta'al yo'osal je'elmaaxake'.

Je'elmaaxak u béeytal u takpoolo'ob ti' le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo' wa ku tukultike' yaan u ka'a yila'al le ts'o'ok u tsolts'íibta'al te yaax jaats ts'íibo' ichil le ju'un je'ela'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

JO'OP'ÉEL JAATSIL

U Je'ets'el A'almajt'aanilo'ob ich Keetlamil

Jaats ts'iib 26. Le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan y páajtalil ti'al u chiimpol'ta'alo'ob bey je'elmáaxake' yéetel páajtalilo'ob ti'al u k'aóoltalo'ob, u kuxtalo'ob wa u ch'a'anukto'ob le wíinik páajtalilo'obo' yéetel le noj jáalk'abilo'ob.

Jaats ts'iib 27. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', uti'al u jajilkunsa'al le Keetil Nonoj A'almajilo' yaan u beetiko'ob:

I. U chiimpol'ta'al le keetil *género* ichil tuláakal u yóolalo'ob yéetel jump'éeel t'aan ma' *séeksista* ichil tuláakal le noj ju'unobo';

II. U beeta'al, meyajt'al yéetel p'isa'al tsolmeyajilo'ob, táankaaj meyaj'o'ob yéetel ma'alob meyaj'o'ob ku yáantik u lúuk'sa'al talamilo'ob ti'al jump'éeel uts keetil beyxan u páajtal ti'al janal, *lactancia materna*, ti'al xook yéetel ti'al u ts'aakal ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

III. U meyajt'al ba'alo'ob uti'al u béeytal u lúuk'sa'al suukbenilo'ob, suukilo'ob, toopilo'ob, keetil, *esterotipos séeksista'ob* wa uláak' ba'alo'ob ku beetik u nojochtal u tuukulo'ob;

IV. U jets'a'al tsool beejilo'ob ti'al u jóolbesa'al ch'úpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob yaano'ob ichil jump'éeel múuch'il yéetel kaajtalilo'ob ku p'aata'al le xooko' wa yaano'ob ichil óolajtsil ti'al u jajilkunsa'al u páajtalilo'ob;

V. U je'ets'el mola'ayil nu'ukbest'aano'ob ti'al u láak'inko'ob u jajilkunsa'al le Keetil Nonoj A'almajt'aano' ichil u súutukil ti'al kaajtalilo'ob yéetel ma' ti'al kaajtalilo'obi', yéetel

VI. U mak'aanta'al xookt'aano'ob uti'al u k'ajóoltiko'ob yéetel u ch'a'aóolko'ob le páajtalilo'ob ti' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo'.

Jaats ts'iib 28. Le belbest'aano'ob ku meyajt'al ti'al ch'úpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob k'anáan u yila'alo'ob, u ts'áabal k'ajóoltbil, u chiimpool'talo'ob, u kanáanta'alo'ob yéetel u jajilkunsa'al, je'elbaxak k'íine', u páajtalilo'ob uti'al u béeytal u kaxtiko'ob le Keetil Nonoj A'almajt'aano' je'elbix yéetel le xiibpalalo'ob yéetel táankelemo'obo'; beyxan, ichil tuláakal le kaajo'.

WAKP'ÉEL JAATSIL

U Páajtalil uti'al Ma' u Péech' Óolta'al Máak

wáalal 14 ti' 66

Jaats ts'iib 29. Ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil ti'al ma' u péech'óoltalo'ob mix jump'éeel je'elsilil wa u tse'elel u páajtalilo'ob, ichil u miatsil, u ch'i'ibalil wa u kaajtalil, u t'aan, ja'ab, keetil, u óotajba'il séeksual, *estado civil*, u tuukulil k'uj, tuukulo'ob, bix anik yéetel taak'in, bix síijik, mina'an u páajtal wa u toj óolal wa uláak' ba'alo'ob yo'osal u wíinkilal wa u na'tsil, yuumtsil, u poolil, wa le máax ku kanáantsilo' yéetel le máax ku kuxtalo', wa uláak' máako'ob ichil le baatsilo'obo'.

Beyxan, le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo' unaj u beetiko'ob le tsool beejilo'ob ti'al u kanáanta'al, u meyajt'al yéetel u xulsa'al péech' óolal ku beeta'al ti' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' jáal óolta'alo'ob

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

ichil kaajtalil, wa mina'an u naajo'ob, *afrodecendientes*, k'aak'as meyajo'ob kúula'an yóok'ol mejen paalalo'ob wa uláak' ba'alo'ob tu'ux ku péech' óoltalo'ob.

Jaats ts'iib 30. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, unaj u kaxtiko'ob tsool beejilo'ob yéetel u beetiko'ob uts meyajo'ob ti'al u jajilkunso'ob u Keetik Nonoj A'almajt'aan ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo', beyxan ti'al páajtal yéetel u páajtalil ti'al ma' u péech' óoltalo'ob.

U meyajta'al le tsool beejilo'obo' yéetel u beeta'al uts ba'alo'ob yaan u yookol ti'al u tuukulil ma' péech' óolal, yéetel yaan u yoksa'al beyxan u nojochkinsa'al ichil u meyaj kaajo'ob, je'elbix ku ts'o'olalo'ob, ku ts'áabal yéetel u p'isil táankaaj meyajo'ob.

Yaan u yookolo'ob ti'al u xiix tuukulta'al le jejeláas keetilo'obo', yéetel le je'elo' u béeytal u yila'al wa ku káajal loobilal yéetel péech' óolal ti' ch'úpalo'ob yéetel xlo'bayano'ob.

Jaats ts'iib 31. Le mola'ayilo'ob ti'al kaajtalil ti' Nojpáajtalil Jala'ach, Nojpáajtalil A'almajt'aanil yéetel P'is óolil; ichi le mola'ayil méek'tankaajilo'; je'elbix le mola'ayil ma' ti'al kaajtalil, tuláakalo'ob ichil le Péetlu'umil Quintana Roo, k'a'anan u ya'aliko'ob ichil ts'iibil le ba'ax ts'o'ok u beetiko'ob ichil láalaj wakp'éel wináalo'ob ti' le Mola'ayil u Páajtalilo'ob Wíinik Péetlu'umil Quintana Roo yo'osal u táakbesa'al wíiniko'ob, u táaniikunsalo'ob yéetel yo'osal le Keetilo'; beyxan le uts ba'alo'ob ku ch'a'abal, uti'al u nojts'iibta'al yéetel u yila'al ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo', ichil le A'almajt'aano' ti'al u kanáanta'al, u yáantal yéetel u tse'eel le péech' óolal tu Péetlu'umil Quintana Roo.

Le ts'iib jeelo'obo' k'a'anan u lúuk'siko'ob, kex chéen, u ja'abo'ob, séekso, u xookil yéetel yo'osal u péech' óolal.

Jaats ts'iib 32. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, unaj u kaxtiko'ob tsool beejilo'ob ti'al u lúuk'sa'al le suuko', suukbenilo'ob, u miatsil wíinik wa uláak' ba'alo'ob ku topik u éetbisbail ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yo'osal u keetil wíinik wa ku beetiko'ob je'elba'axak péech' óolal, ku jajóoltik u jaajil kanáanta'al mejen paalalo'ob.

UKP'ÉEL JAATSIL

U Páajtalil u Ma'alob Kuxtal Máak yéetel Jump'éel Utsil Muk'a'ankuxtalil

wáalal 15 ti' 66

Jaats ts'iib 33. Le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil ti'al u kuxtalo'ob ichil jump'éel uts siijnáal yéetel láat' múuk'a'an kuxtal, beyxan jum'péel kuxtal tu'ux je'el u béeytal u jóok'ol taanil, toj óolalil, uts u nojochtal yéetel jeets' óol, ichil u wíinkilal beyxan u tuukul, le ba'alo'obo', ichi u yóol, u tsikbe'enil, miatsilil yéetel ich kaaj.

Yo'osal le je'elo', k'a'anan u kaláanta'al ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' ti' tuláakal yaajóolal, ma' u yáanta'ali' u xunp'áajta'al, u jaats'al u wíinkilal, *psicológico* yéetel *abuso* séeksual, máan u k'ab u ts'áabal meyaj yéetel séeksual, ichil le je'ela' ku bin je'elbaxak óolalil, je'elbix u máansal kombil, *prostitución*, *pornografía*, *Turismo sexual infantil*; u ts'u'uts'ik ba'al búuytik u tuukul máak yéetel uláak'o'ob, u lúuk'sa'al u jáalk'abil máak, beyxan uti'al ma' u ja'ats'alo'obi', kex k'aaxtak, ti'al ma' wíiniki' wa to'oto'opil.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Uti'al u ma'alob beeta'al, le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo' yaan u jets'ik tsol meyajilo'ob ma' u xu'ulul yéetel ma' bo'olil ti'al áantajil yéetel chuka'an áantajil ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ts'o'ok yáajóolta'al u wiinkilal yéetel tu toojil u tuukul máak wa *abuso* séeksual.

Jaats ts'iib 34: Uti'al le máaxo'ob jeets'a'an u páajtalil u ch'iijisa'al paalal, kuuch k'a'anan paal, kanáan yéetel kanáanil p'aat tu k'ab ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, u ka'akajilo'ob ti'al u ts'áa, ichil u páajtalil yéetel ichil u meyajil, jump'éeel ma'alob kuxtal uti'al u jóok'ol táanil chuka'an, u janal, yéetel k'aab u yiim, k'a'anan tu kuxtal ichil le yáaxo'ob 6 wináalo'ob s'iijik, yéetel u táanilkunsa'al, tak ichil u 2 ja'abo'ob u kuxtal, ichil le páajtalil jets'a'ano'obo'.

Jaats túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, unaj u jajilkunsiko'ob le ts'iib je'ela' yéetel ba'alo'ob k'a'anano'obo'.

**WAXAKP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil u Yaantal Máak ich xMa' Loobilil yéetel u Chuka'an u Yóol Máak**

Jaats ts'iib 35: Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalil ti'al u kuxtalo'ob ichil jump'éeel kuxtal mina'an u loobilal yéetel uti'al u kanáantik u tojbe'enil óol, beyo', u béeytal u k'uchul ti' jump'éeel ma'alob kuxtal yéetel u múuk'a'ankúunsa'al u nojochtal.

Jaats ts'iib 36: Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', k'a'abet u ch'a'aooltiko'ob u na'atil ilmaj *género* ti'al u súutukil loobilil.

Jaats ts'iib 37: Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jaatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, k'a'anan u kaxtiko'ob le k'a'abeto' uti'al u kanáantiko'ob u ma'alobta'al u wiinkilil yéetel *psicológica* yéetel u ka'a ts'áabal u páajtalil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti'al u chíimpoolta'al u páajtalilo'ob yéetel u jajilkunsiko'ob u ka'a óokol ti' le kuxtalo'.

U ma'alobta'al yéetel u ka'a ts'áabal páajtalilo'ob, jets'a'an te' ts'iib máaniko', yaan u jajilkunsa'al ichil jump'éeel kúuchil tu'ux u béeytal u ma'alobtal u wiinkilal yéetel *psicológica*, le chíimpoolalo' yéetel u k'a'abetil u chíimpoolta'al máak ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

wáalal 16 ti' 66

Jaats ts'iib 38: Wa le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob loobilta'ano'ob, yaan u jets'a'al le A'almajt'aan ti' Máax Loobilta'an ti' u Péetlu'umil Quintana Roo yéetel uláak' a'almajt'aano'ob yaan u biilal te'ela'. Ti' tuláakal súutukilo'ob, le *protocolo* ti'al a'antajil yaan u yilik u ja'ab, u múuk'a'ankúunsa'al kuxtal, koknoosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal uti'al u beeta'al u meyajilo'ob ti' áantajil yéetel kanáantsil, beyxan ma'alobkinsa'al u muuk' kuxtal yo'osal le loobilo'.

Uti'al u jajilkunsa'al le jets'a'an ti' le jaatsil ts'iib máaniko', le Múuch' Kúuchil Kanáantsil ti' Péetlu'umil k'a'anan u múul meyaj yéetel le Múuch' Kúuchil Kanáantsil Máax Loobilta'an tu Péetlu'umil, yaan u méenta'alo'ob ichil u Páajtalilo'ob ti' le máax loobilta'ano' tu Péetlu'umil Quintana Roo, je'elbix a'ala'an ich le jeets' t'aano'obo'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALALO'OB, XIIBPALALO'OB YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

BOLOMP'ÉEL JAATSIL

U Páajtalil Kanáantsil Toj Óolal yéetel Múuch' Kanáantsil Kaajnáalo'ob

Jaats ts'iib 39. Le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil ti'al k'aanko'ob jump'éeel ma'alob toj óolal, beyxan u ts'áabal ts'aak ti'ob tumen máaxo'ob ku ts'aako'obo', uti'al le je'elo', le jala'achilo'ob yaan u páajtalilo'ob, yéetel u meyaj U Nu'ukesaj Toj Óolal le Péetlu'umo', U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo' yéetel le ku meyajob ichil le U Nu'ukesaj Toj Óolal le Péetlu'umo', beyxan le ku meyajob ichil u Jala'ach Belankil méek'tankaajo'ob, k'a'anan u ts'áaiko'ob áantajil mina'an u bo'olil yéetel jach ma'alob, yo'osal u láak'inta'al kanáanta'al yéetel u ma'alobta'al u kuxtal.

Le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil ti'al k'aanko'ob jump'éeel ma'alob toj óolal *bucodental*, le je'ela' utial u kaxta'al, yila'ak, u meyajta'al yéetel u ts'aaka'al k'oja'anilo'ob yéetel u yaaj óolal *bucodental*.

Jaats ts'iib túumbenkinta'ab POE 22-12-2023

Jaats ts'iib 40: Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob yéetel páajtalilo'ob yaan ti'ob, k'a'anan u jajilkunsiko'ob u páajtalil ti'al le kanáalil kaajo'.

Jaats ts'iib 41: Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, unaj u kaxtiko'ob Noj A'almajt'aano'ob uti'al u múuk'k'aankunsiko'ob u kuxtal mejen palalo'ob yéetel u na'ob, ti' u chaampaalilo' yéetel u nojoch u kuxtal, beyxan le u k'aab yiime', yaan u yookol xan le Noj A'almajt'aanilo'ob yéetel le tsol meyajilo'ob yo'osal u yu'uk'ul ja'ob kalkuntik máak, *estupefacientes* yéetel ba'axo'ob beetiko'ob u búuyul máak

Jaats ts'iib túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

LAJUMP'ÉEL JAATSIL

**U Páajtalil u Táakbesikubáaj ich Múul Yaantal Ch'úpalalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel
xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'obo' yéetel yaan ti'ob Talamil tu Wiinkilalo'ob**

Jaats ts'iib 42. Le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wiinkilal, yaan u Páajtalil Keetil Nonoj A'almajil, yéetel u béeytal u jets'ik le páajtalilo'ob yaan ichil le Almejen Péetlu'umilo', le yóok'olkaabil k'aaxt'aanilo'obo', le Noj A'almajt'aan Noj Lu'umilo', le A'almajt'aan ti'al u nojochtal kaaj yéetel u Múul Áantajil ti' le Máaxo'ob yéetel talamil tu wiinkilal ti' u Péetlu'umil Quintana Roo, le A'almajt'aan je'ela' yéetel uláak' A'almajt'aano'ob yaan u biilal te'ela'.

wáalal 17 ti' 66

Le kéen anak jump'éeel k'áatchi' wa jump'éeel tuukulil yo'osal ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel talamil tu wiinkilal, yaan u ya'ala'al ti' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob juntúul wiinik yéetel talamil tu wiinkilal.

Le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wiinkilal yaan u páajtalil u yoksa'alo'ob ichil múuch' kuxtal, yéetel u kuxtal je'elmaáaxake' ichil le múuch'kaajtalilo', beyxan u k'áataakil yaan tu láak' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Jaats ts'iib 43: U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umilo', U Nu'ukbesajilo'ob DIFil le Méek'tankaajo'obo' yéetel uláak' jala'achilo'ob yéetel u páajtalo'ob, k'a'anan u beetiko'ob:

I. U k'ajóolta'al yéetel u jajilkunsa'al le máako'ob yéetel talamil tu wíinkilal, yo'osal ma' u ta'akalo'ob, u p'áatalo'ob, ma' u yáanta'al wa u jatsóolta'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal.

II. U ts'áabal áantajil ti'al xook yéetel ka'ansajil ti'al le máaxo'ob jeets'a'an u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, kuuch kanáan paal, kanáan yéetel kanáanil p'áat tu k'ab ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal, yo'osal u béeytal u yila'al ma'alob tumen le kaajo.

III. U ts'áabal k'ajóoltbil meyajo'ob yéetel xak'alkaxano'ob yo'osal u táanilbe'enkunta'al le ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal.

IV. U ka'ansal chiímpoolal ti' tuláakalo'ob ich kaaj beyxan ti' ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal.

V. U meyajta'al ba'alo'ob uti'al le kaajo', beyxan ichil le baatsilo'ob, yo'osal u ts'áabal ma'alob chiímpoolal ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal.

VI. U beeta'al ma'alob kúuchilo'ob ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal ichil le najilxooko'obo', k'iíwik, kúuchil konolo'ob, kúuchil miatsilil beyxan ti' tuláakal kúuchilo'ob ichil le kaajo', yo'osal u yookol ichil u tooj meyajilo'ob kaaj.

VII. U ts'áabal k'ajóoltbil tsolmeyajilo'ob ti'al u béeytal u múuch'ik baatsil, kaambal yéetel u kaaj ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal.

VIII. U ts'áabal *rehabilitación* yéetel u ka'analkunta'al xook ichil u meyaj ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal.

IX. U ts'áabal k'ajóoltbil tsolmeyajilo'ob ti'al náaysajóolal yéetel u táakpajalo'ob ichil u Báaxilil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel talamil tu wíinkilal.

X. Le uláak' máako'obo' k'a'anan u súukbesiko'ob le chiímpoolo' yéetel le ba'alo'ob ku meyajo'ob ti'al u ma'alobtalo'ob; yéetel

Jaats ts'iib 44. Le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yéetel talamil tu wíinkilal yaan u Páajtalil ti'al u ts'áabal ti'untuul suutt'aan wa uláak' ba'al yéetel teknolojyaa ti'al u béeytal u na'atik tuláakal le taak u yeejetiko'.

wáalal 18 ti' 66

**BULUKP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil Kaambal Máak**

Jaats ts'iib 45. Le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u Páajtalil jump'éeel ma'alob xook ti'al u kaanko'ob yo'osal u

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

páajtalilo'ob, jets'a'an ichil u páajtalil wiiniko'ob yéetel u Keetil Nonoj A'almajil, ku jajilkunsik u chiimpoolal je'el juntúul wiinik; u múuk'ankunsa'al le ba'alo'ob uts u beetiko'ob yéetel u máakilil, yéetel u múuk'a'ankunsa'al u chiimpoolal u páajtalil wiinik beyxan le Noj Jalk'abilo', je'elbix jets'a'an ichil jaats ts'iib 3 ti' le Noj A'almajt'aan Noj Lu'umilo', le jaats ts'iib 32 ti' le Noj A'almajt'aan Péetlu'umilo', U Noj A'almajt'aan Ka'ansajil, le A'almajt'aan Ka'ansajil tu Péetlu'umil Quintana Roo yéetel uláak' A'almajt'aano'ob yaan u bíilal te'ela'.

Ti' le máaxo'ob jeets'a'an u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, kuuch kanáan paal, kanáan yéetel kanáanil p'aat tu k'ab, yaan u yaantal u yiliko'ob yo'osal le ka'ansajilo' ku ts'áabal ti ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' je'elbix le a'almajt'aano'ob ku ya'aliko'ob.

Jaats ts'iib 46. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, unaj u jajilkunsiko'ob jump'éeel ma'alob kaambal yéetel u Keetil Nonoj A'almajt'aan ti'al u béeytal u yookolo'ob yéetel u p'aatalo'ob, yo'osal k'a'anan:

I. U ts'áabal u yáantajil kaambal ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti'al ma'alob nojochtalo'ob, yo'osal u béeytale', ichil le tsolmeyajilo'obo' k'a'anan tu yiiko'ob u ja'abo'ob, u na'atpajalil kuxtal je'elbix anik yéetel u súukilo'ob ichil miatsil;

II. Yaan u kaxtiko'ob p'isilo'ob ti'al u jajilkunsa'al u páajtalilo'ob ti'al kaambal;

III. Yaan u jets'a'al p'isilo'ob ti'al u jajilkunsa'al u ma' bo'olil ti' le kaambal ich kaajo' yéetel le nu'ukulo'ob ku meyajta'alo', u tukulta'al yo'osal u ayik'alil kaaj, tu'ux ku yúuchil le kaambalo', yéetel u ma' péech' óolta'al máak.

IV. U je'ets'el k'áatalkil ba'alo'ob yo'osal u múuk'ankunsa'al ma'alob kaambal;

V. K'a'anan u túuxta'al wiiniko'ob, nu'ukulo'ob yéetel le chuka'an taak'ino' ti'al u jajilkunsa'al ma'alob kaambal ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

VI. K'a'anan u jelbesiko'ob le nu'ukbesajil kaambalo' yo'osal u bixilo'ob, u taakilo'ob yéetel u kaajtalilo'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti'al u jajilkunsiko'ob u p'aatalo'ob ichil le nu'ukbesajil kaambalo';

VII. U jets'a'al ma'alob meyajto'ob ti'al u jajilkunsa'al páajtalil kaambal ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ichil meyen kaajtalilo'ob yéetel méek'tankaajilo'ob tu'ux ma' u k'uchúuli' le ka'ansajilo', k'iitbesajano'ob wa táan u yiliko'ob péech'óolal yo'osal tu'ux anik talamilo'ob ichil ayik'al kaaj wiinkilal, tuukulo'ob, yo'osal u miatsil, u ch'i'ibalil wa u noj lu'umil u taalbal máak, bix anik yo'osal u táambal kaaj, beyxan, yo'osal u keetilo'ob, u u'yajba'il séeksual, oksajtuukulo'ob k'uj wa ba'alo'ob ku beeta'al ichil miatsil;

wáalal 19 ti' 66

VIII. Yaan u bisa'al xook je'eltu'ux k'a'anan, le je'ela' jump'éeel ba'al u beeta'al ichil le najilxooko' ti'al u ma'alob beeta'al u meyajil ka'ansajo'ob yéetel u béeytal u ma'alob ka'anbalo'ob le xooknalobo'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

IX. Yaan u meyajko'ob nu'ukbest'aano'ob ti'al áantajil, u ch'a'abal yéetel u meyajta'al le súutukilo'ob tu'ux ku ma' u chíimpolta'al u páajtalil kaambal ti' le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo';

X. Yaan u beeta'al le muul meyajko'ob ichil le najilxooko' yéetel u beeta'al nu'ukbest'aano'ob ti'al múuch' tsikbal, t'aan yéetel u kaxta'al ts'ook t'aanil ti' le talamilobo'.

XI. U táanilbe'enkunta'al, meyajta'al yéetel u ch'a'abal le súutukilo'ob tu'ux ku péech'óolta'al, u to'opal, jats'a'al, táats'máansajila'al wa uláak' súutukil péech'óolalil tu wiinkilal ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ku yúuchul ichil le najilxooko', je'ebix jets'a'an ichil le A'almajt'aan ti'al Kanáanta'al, Yáanta'al yéetel Xu'ulsa'al le Péech'óolalo' ichil Xooknáalo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XII. U jajilkunsa'al u chíimpoolal ti' u páajtalil kaambal yéetel u múul yáanta'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel talamil tu wiinkilalo'ob ichil tuláakal le jaats'iilo'ob Nu'ukbasajil Kaambal Noj Lu'umil, jo'olinta'al yéetel u ts'áabal belbest'aano'ob yéetel múuch' belbest'aano'ob yo'osal u xu'ulsa'al u péech'óolalo'ob yéetel ma'alob súutukilo'ob ti'al u yookolo'ob tu kúuchil kaambal, beyxan yaan u ts'a'bal áantajil ti'al nu'ukulo'ob yéetel ka'anal meyajil yéetel ka'ansajo'ob yaan u ka'anal xooko'ob ti'al u kansajilo'ob;

VIII. Yaan u je'etsiko'ob p'isilo'ob ti'al u béeytal k'a'abetsajilo'ob ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ka'anal u tuukulo'ob, ti'al beyo', u béeytal u bin yéetel u yutsil nojochtal, yo'osal u tuukulo'ob yéetel le ba'alo'ob ku beetiko'ob;

XIV. Yaan u je'etsa'al nu'ukbest'aano'ob uti'al u *expresión* yéetel táakpajal ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, yo'osal u ja'ab, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal ti'al u béeytal u ch'a'aoóltalo'ob yéetel u yu'uba'al u taakilo'ob yéetel u tuukulo'ob yo'osal le kaambalo';

XV. Yaan u múul meyaj ti'al u jajilkunsik u p'áata'al yéetel ts'o'oksa'al le kaambal k'a'anano' yo'osal le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo', beyxan u meyajta'al u *ausentismo*, u xúump'ajta'al yéetel u p'aatal kaambal;

XVI. U tsolmeyajta'al le jets' óolal kaambalo' ichil u tsikbenta'al wiiniko'ob, ti'al u táanibelkunsa'al u ts'áabal jets' óolal p'isilo'ob ma' jets'a'ano'obi', mina'an ichil u bilak tsikbenta'al wiiniko'ob wa u taakil loobilta'alo'ob wa u chuka'an u yóol wa tuukulil ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo';

XVII. U xulsa'al tuláakal le meyajilo'ob ts'áa xook ku táasik péech'óolal wa u jáal óolta'al máak, ku loobiltik u tsikbe'enta'al wiiniko'ob wa u wiinkilal, beyxan yo'osal le k'aast'aano'ob yéetel le ku loobilajo';

XVIII. U ka'ansa'al ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo u kanáanil siijnáal kúuchil;

wáalal 20 ti' 66

XIX. Yaan u je'etsa'al nu'ukbest'aano'ob ti'al u ma'alob meyajta'al yéetel u kanáanta'al u báaxta'al TICs;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XX. Yaan u jets'a'al uts meyajilo'ob ti'al u jajilkunsik u yookbal yéetel u p'áata'al ch'úupalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob yo'omtako'ob wa ichil *lactancia*, u cha'abal u suut yéetel u ts'áabal ichil nu'uksabajil kaambal péetlu'umil, yéetel

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

XXI. Yaan u jajilkunsa'al, yéetel le almejeno'obo' beyxan tsolmeyajilo'ob, u k'u'ubul nook'il xook, nu'ukulil xook yéetel u sabukan ti' tuláakal le xooknalo'obo ichil chúunsil kaambal ti' najilxooko'ob ti' kaaj, yéetel

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 07-06-2023

XXII. Le uláak' ku ya'alik le A'almajt'aan ti' Kaambal tu Péetlu'umil Quintana Roo, yéetel uláak' A'almajt'aano'ob yaan u biilal te'ela'.

Xoot' ts'iib oka'ab POE 07-06-2023

U jala'achilo'ob najilxooko'ob, ichil u jaatsil meyaj ku beetiko'ob, k'a'anan u kaxtiko'ob p'isilo'ob ti'al u jajilkunsiko'ob u kanáanta'al u páajtalil ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

Jaats ts'iib 47. Yo'osal le kaambalo', kex yaan le A'almajt'aan ti' Kaambal tu Péetlu'umil Quintana Roo, yéetel uláak' A'almajt'aano'ob yaan u biilal ichilo', ku yóok'sal uláak' bíilajilo'ob te'ela':

I. U ka'ansal ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob le tsikbe'enilo'ob yéetel u chiímpoolal ti' le ch'i'ibalo', beyxan yo'osal u chiímpolta'al miatsilil yéetel jejeláas tuukulo'ob;

II. U meyajil yo'osal u máaxilil, u na'at yéetel le ba'alo'ob u béeytal u beeta'al tumen ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

III. Ka'ansik ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal máaxil yéetel tu táambal ichil u najilxook, u kaajtalil yéetel noj lu'umil, beyxan u táakapajal ichil u beejil xook yéetel meyajlo'ob ti'al kaaj yéetel uláak' ba'alo'ob yaan u biilal te'ela', beyxan u chiímpoolalil ti' baatsilo'ob yéetel u tuukulil áantajil, jáalk'abil máakil yéetel u p'is óolal kaaj;

IV. U tsolt'aanta'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal le noj ka'ansajilo', u páajtalo'ob meyaj yéetel le jejeláas nojxookilo'obo';

V. U yáantajil ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yano'ob yóok'ol péech' óolal yéetel u yáantajil ti' le máaxo'ob táan u máano'ob tu súutukil péek óolal;

VI. U táaniilbe'enkunta'al le si'ipilo'obo' yéetel adysioono'ob, beyxan u beeta'al yéetel u jets'a'al tsolmeyajilo'ob;

VII. U jóok'ol táaniil, yéetel le máaxo'ob yaan u páajtalil u ch'iijsa'al paalal, kuuch kanáan paal, kanáan yéetel kanáanil p'áat tu k'ab, beyxan yéetel le máaxo'ob yaano'ob ich kaaj, u tsolmeyajta'al, u múuch'kabilta'al yéetel u beeta'al uláak' meyajilo'ob yaan yo'osal ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

wáalal 21 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VIII. U ts'áabal k'ajóoltbil le chuka'an ka'ansajil séeksual keeta'an ti' yo'osal u ja'abo'ob, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ku p'áatalo'ob u jetsa'al u páajtalilo'ob yéetel chuka'an nu'ukbesajilo'ob beyxan táan óolal;

IX. U ts'áabal k'ajóoltbil le p'is óolalo', u beeta'al tu beel yéetel u keetil ti' le máako'ob táan u p'isalo'obo', miatsil ka'ansajil tu beel, ti' jeets' óol yéetel le ma' péech'óolal ichil ti' tuláakal u ye'esajilo'ob, beyxan u k'aj óolta'al tuláakal le páajtalil wiiniko'obo' yéetel u chíimpoolalil, yéetel

X. U ts'áabal k'ajóoltbil tuláakal u páajtalil wiiniko'ob ti'al ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yéetel u kanáantsil yaan ti'ob ti'al u jets'iko'ob.

Jaats ts'iib 48. Le jala'achilo'ob ti'al kaambalo' ti' péetlu'umil yéetel méek'tankaajil, ichil u jaatsil meyaj ku beetiko'ob yaan u kaxtiko'ob le meyajob k'a'anano'obo', ti'al u jajilkunsiko'ob jump'éeel ma'alob kúuchil xook tu'ux mina'an péech'óolal, ti'al u béeytal jump'éeel ma'alob kuxtal yéetel u yutsil nojochtal ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, beyxan u yoksa'al túumben tsolmeyajilo'ob tu'ux ku p'isa'al le máaxo'ob yaan u páajtalil u ch'iijisa'al paalal yéetel u kuuch kanáan paal.

Ti'al u béeytal u jets'a'al le noj ts'iiba', je'elbix jets'a'an ichil le A'almajt'aan ti'al Kanáanta'al, Yáanta'al yéetel Xu'ulsa'al le Péech'óolalo' ichil Xooknáalo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo le jala'achilo'ob péetlu'umil yéetel méektaankajil, ichil u jaatsil meyaj ku beetiko'ob, yaan u múul meyajob ti'al:

I. U meyajta'al túumben ba'alo'ob yéetel tsolmeyajilo'ob ti'al u táanilkunsa'al le kaxano', u je'elsa'al, táanilbe'enkunta'al yéetel u xu'ulsa'al le yaaj óolalo' yéetel péech'óolal ti' najil xooko'ob ichil ti' tuláakal u ye'esajilo'ob, tu'ux yaan u yil le kúuchilo'ob kaaj yéetel le kúuchil ma' ti'al kaaji' yéetel ti'al kaajtalil, beyxan p'isilo'ob yéetel tsolmeyajilo'ob ti'al yila'al, u p'isa'al yéetel kanáanta'al;

II. U meyajta'al túumben xookilo'ob ti'al Aj meyajnáal kaaj, Aj meyajnáal Belankil yéetel Aj ka'ansajo'ob;

III. U jets'a'al túumben tsolmeyajilo'ob mina'an u bo'olil ti'al úuyaj, ka'ansa'al, tsolxíikinta'al yéetel kanáantsil ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaano'ob ichil jump'éeel súutukil yaaj óolalo' yéetel péech'óolal ti' najilxooko'ob péech'óolal, yéetel

IV. U jets'a'al yéetel meyajta'al le bo'olsi'ip'ilo'ob ti' le máaxo'ob ku meyajob ichil jump'éeel kúuchil áantajil, Ajka'ansajo'ob wa Aj meyajnáal kaaj ku beetiko'ob, u ts'áaiko'ob k'ajóoltbil, káajsiko'ob, éejenil wa ma' u taakpooli' ti' jump'éeel súutukil yaaj óolalo' yéetel péech'óolal ti' najilxooko'ob péech'óolal, je'elbix jets'a'an ichil le A'almajt'aano yéetel uláak' yaan u biilal te'ela'.

**KA'ALAJUMP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil Je'elsikubáaj Máak yéetel u Náaysikubáaj**

Jaats ts'iib 49. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalilo'ob ti'al u je'elelo'ob, u náaysikunsik u yóolo'ob, u baxalo'ob yéetel uláak' ba'alo'ob ku beeta'al tu ja'abo'ob, beyxan u béeytal u táakpajalo'ob ichil je'elba'axak miatsil meyajilo'ob, báaxalilo'ob yéetel líts'atilo'ob, bey le ba'alo'ob k'a'anan ti'al u mu'uk'a'ankuxtalob yéetel u nojochtalob.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

wáalal 22 ti' 66

Ti' le máaxo'ob yaan u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, kuuch kanáan paal, kanáan yéetel kanáanil p'áat tu k'ab k'a'anan u chíimpoolko'ob le páajtalilo'ob je'ela', le óolal, ma' béeytali' u xche' tusbelta'al kuxtal, xookil, meyaj wa k'aas belbest'aano'ob keta'an yo'osal u ja'abo'ob, u múuk'a'ankúunsil kuxtal, koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal, ku beetik u p'aatiko'ob wa u p'ekta'alo'ob.

Jaats ts'iib 50. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, k'a'anan u jajilkunsiko'ob u páajtalil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal je'elel yéetel u náaysikunsik u yóolo'ob yéetel u jets'iko'ob ma'alob súutukilo'ob, ichil éetbisbail, ti'al u béeytal u taakpajal ichil ba'axak miatsil meyajilo'ob, báaxalilo'ob yéetel iits'atilo'ob tu kaajo'ob.

ÓOXLAJUMP'ÉEL JAATSIL

U Páajtalil Beeta'al Ba'al tu Beel wa ma' tu Beel, Tuukulil yéetel Miatsil

Jaats ts'iib 51. Ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalil ka yaanak jáalk'abil nojbe'en tuukul, tuukulil, jets' tuukulilo'ob, óoksajk'ujil yéetel miatsil. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jaatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, k'a'anan u jajilkunsiko'ob le páajtalil je'ela' yéetel jump'éel péetlu'umil xma' oksajk'ujili'.

Jáalk'abil ti'al u ts'áa k'ajóoltbil u yoksajk'ujil yéetel tuukulilo'ob chéen yóok'ol le jets'a'an tumen le a'almajt'aano', le k'a'anano' ti'al u kanáanta'al le páajtalilo'obo' yéetel le Noj jáalk'abilo'obo'.

Ma' u béeytal péech'óolta'al ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal u jajilkunsik u páajtalil ka yaanak jáalk'abil nojbe'en tuukul, tuukulil, jeets' tuukulilo'ob, óoksajk'ujil yéetel miatsil.

Jaats ts'iib 52. Le ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalilo'ob u ch'a'ik yutsil u t'aan, miatsil, u suukililo'ob, suukbenilo'ob, u meyajil miatsil, óoksajk'uujil, yo'osal taak'in yéetel u múul meyajil kaaj yéetel uláak' jaatsilo'ob ku yookol ichil u ch'i'ibalil miatsil.

KANLAJUMP'ÉEL JAATSIL

**U Páajtalil Jáalk'abil T'aan Máak yéetel U Táakbesikubáaj Máak ich
Nu'ukbest'aano'ob**

Jaats ts'iib 53. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob, k'a'anan u jajilkunsiko'ob u páajtalil ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ti'al u jáalk'abil Jeets' T'aano'ob, beyxan u kaxtiko'ob, k'amiko'ob yéetel ts'áa k'ajóoltbil nu'ukbest'aano'ob yo'osal je'elba'axake' yéetel je'eltu'uxile', chéen u béeytal u xu'ulsale' tumen le jaats' ts'iib 6 jets'a'an ichil le Noj A'almajt'aan Péetlu'umilo'.

Le jáalk'abil jeets' t'aan ti' ch'úpalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ku taasik u páajtalil t'aanóolta'al u t'aano'ob yo'osal le ba'alo'ob yaan u

wáalal 23 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

yiliko'ob, wa u baatsilo'ob wa kaajtalil. Beyxan yaan u jets'a'al meyajilo'ob yo'osal u béeytal u mo'olal tuukulta'ano'ob yéetel u beeta'al tsikbalo'ob ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal ba'alo'ob k'a'anan ti'al u kuxtalo'ob.

Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob yaan u ts'áaik k'ajóoltbil u nu'ukbest'aano'ob mola'ayilo'ob yéetel u k'a'ayta'al le máasewal maaya t'aano'.

Beyxan, le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jaatsil meyajtsil ku beetiko'ob yaan jajilkunsiko'ob u jets'a'al áantajil nu'ukbesajo'ob, ti'al u béeytal u meyajta'al u páajtalil jáalk'abil jeets' t'aan, u k'aj óolta'al nu'ukbest'aano'ob yéetel áantajil meyajto'ob ti'al u t'aano'ob ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

Jaats ts'iib 54. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalil u k'aj óolko'ob le nu'ukbest'aano'. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsilil ku beetiko'ob yaan u ts'áaik k'ajóoltbil nu'ukbest'aano'ob yéetel nu'ukulo'ob ti'al u jajilkunsiko'ob u toj óolal kaaj yéetel *ético*, beyxan u mu'uk'a'ankunsik u miatsil, u toj óolal wíinkilal yéetel tuukulo'ob.

Jaats ts'iib 55. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsil ku beetiko'ob, yaan u ts'áaik k'ajóoltbil nu'ukbest'aano'ob ti'al u kanáanta'al le ba'alo'ob uts tu yich ti' ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yo'osal péek óolalo'ob ku taal ti' nu'ukulo'ob ti'al nu'ukbesajil yéetel nu'ubesajo'ob t'aan, u béeytal u topik wa u je'elsik u nojochtal mejen paalalo'ob.

**JO'OLAJUMP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil U Táakbesikubáaj Máak**

Jaats ts'iib 56. Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalilo'ob ti'al u yu'ubalo'ob yéetel u ch'a' óotalo'ob ichil le ba'alo'ob tak u yéjetiko'ob, keta'an yo'osal u ja'abo'ob, u múuk'a'ankúnsil kuxtal, koknóosytiboo yéetel u na'atpajalil kuxtal.

Jaats ts'iib 57. Le jala'achilo'ob péetlu'umilo'obo' yéetel méek'tankaajilo'obo', ichil u jáatsil meyajtsil ku beetiko'ob, k'a'anan u beetiko'ob yéetel u meyajko'ob nu'ukbest'aano'ob ti'al u jajilkunsiko'ob ti' le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' jump'éeel jáalk'abil t'aan yéetel yéjetiko'ob ba'alo'ob yo'osal u kuxtal u baatsilil, u najilxook, múuch' kuxtal, kaajtalil, miatsil, náaysikunsik u yóolo'ob, báaxalilo'ob wa uláak' ba'al k'a'anan ti'al u nojochtalo'ob.

Jaats ts'iib 58. Le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan u páajtalil u taakpajalo'ob, u yúubalo'ob yéetel u ch'aaóotalo'ob ichil tuláakal beejil kanáan kaajilil yéetel p'is óolal tu'ux ku t'aanal yo'osal ba'alo'ob yaan u yíilo'ob, je'elbix jets'a'ano' tu jaats'il waxaklajun ti' le jaats ts'iiba' yéetel uláak' páajtalilo'ob ku t'aan yo'osal le je'ela'.

Jaats ts'iib 59. Le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obo' yaan xan u páajtalil, u yu'ubalo'ob tumen tuláakal mola'ayil jala'achil, tu yóoxp'éeel yáalmanyáal [wa kuuchil] jo'olpóopilil yéetel u beeta'al u yéjetiko'ob bix u bin u p'isil yéetel u meyajta'al u k'aatalkil ju'un.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

wáalal 24 ti' 66

**WAKLAJUMP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil u Múuch'kubáaj Meyaj Máak yéetel u Much'táambal Máak**

Jaats ts'iib 60. Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, yaan u páajtalil ti'ob u yéet meyo'ob beyxan u múuch'talo'ob, bey cha'abanik ti'ob te Noj A'almajt'aan Noj Lu'umilo'.

Jaats ts'iib 61. Le máaxo'ob u yaantal ti'ob u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'obe', yaan u jo'olpóopilko'ob ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob uti'al u ch'a'anukta'al le páajtalil múuch'il kéen k'a'abetchajak ti'al u nu'ukbesa'al le nu'ukbesajo'ob ku jets'kúuntik u jeets' t'aano'ob ku máak'anta'al.

**UKLAJUMP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil a Yaantal Máak tu Juunal.**

Jaats ts'iib 62. Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob yaan u páajtalil ti'ob u yaantalilo'ob tu juunalo'ob beyxan ich u láak'tsilil, beyxane' u kanáantsil chiikulilo'ob wiinik.

Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ma' yaan u yaantalo'obi' ti' ba'alo'ob ichil u k'áatbesajilo'ob wa ma' u chiimpol'ta'al a'almajt'aani' ich u kuxtal tu juunal, ich u láak'tsilo'ob, tu'ux kaajakbal wa tu'ux ku k'uchul u k'ubent'aano'ob; mix ti' ts'áabal k'ajóoltbil wa ts'áa u yojéelta'al yo'osal nu'ukbesaj wa chiikulilo'ob wiinik ma' u chiimpoltik a'almajt'aani', je'ex bix le ku meyo'ob ti'al u ts'áaiko'ob nu'ukbesajo'ob ti' u tuukulil kaaj wa ka u ch'a' k'ajóoltbilo'ob yéetel ku loobkins u tojmeyaj, máaxech wa tojkuxtal.

Le máaxo'ob u yaantal ti'ob u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'obe', k'a'abet u tsolik u nu'ukti'ob, il bix u bin ti'ob, wa k'a'abete', ma' u cha'ik tuláakal ti'ob, u bimbál máak yéetel suukilo'ob ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, chéen wa ku yaant le ba'ax jach k'a'abet ti' mejen paalal.

Jaats t'iib 63. Yaan u ch'a'abal bey ma' u chiimpoltik a'almajt'aani' yo'osal u yaantalilo'ob tu juunalo'ob ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob le ba'ax jets'a'an ich le jaats t'iib 77 ti' A'almajt'aan kaaj.

Le nu'ukulo'ob ku payt'aano'obo' (*medios ti' comunicación*) yaan u meyo'ob je'elbix a'ala'ak ti'ob yéetel bix k'a'anan u beetiko'ob, yo'osal ts'áa u yojéelta'al ti' k'aatchi'ob beeta'an ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, beyxan u ch'a'anukta'al le páajtalil u yaantal tu juunalo'ob, jeets'a'an te A'almajt'aan kaaje'.

Jaats ts'iib 64. Wa ma' u chiimpol'ta'al a'almajt'aani' yo'osal u yaantalil tu juunal ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob u toj a'almajil jo'olpóopilo'ob wa le Mola'ayil Kanáantsilo', ku meyajil je'elbix *oficio*, wa ka k'áatak tumen wa ich jeelbes jo'olpóopilil, u paajtal u ka'ankúunsik u meyajil kaaj ti'al u yutskinta'al le loobo' yéetel ka kaajak u meyajil wa ka yanchajak u kuuch tsolmeyajil; beyxan ka xiimbálnak u meyajil, tak kéen ts'o'okok.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob loobchaja'ano'ob, wa ka ila'ak u ja'abilo'ob, u buka'aj u nojochtal u kaambal yéetel u too'ol u na'at, yaan u k'áata'al u táakpajal le Mola'ayil Kanáantsilo'.

Ichil u meyajil kaaj wa tsolmeyajil káajsa'an wa ka'ankúunsa'an tumen máax meyajtik u páajtalil u ch'iijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'obe', le Mola'ayil Kanáantsilo' yaan u beetik u yáantajil ti' jo'olpóopilil.

wáalal 25 ti' 66

Jaats ts'iib 65. Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'ob, ti' u jaatsil nu'ukbesa'an tu k'abo'ob, ku kanáan u kanáantsil máaxo'ob yéetel u yaantalilo'ob tu juunallo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' wa loobchaja'ano'ob, pooch'a'ano'ob, bey aj ts'áa jaajilo'ob wa kex táakpajano'ob je'el ti' ba'alak ma' u chiimpoltik a'almajt'aanilo'obi', ti'al u biilal ma' u ye'esa'al ti' kaaj. Láayli' yaan u ts'áabal u kanáan ti' le xlo'bayano'obe', beyxan le táankelemo'obe' ts'áaba'an u beetmo'ob wa táakpajano'ob ichil jump'éeel ma' chiimpoolil a'almajt'aanilo'obi', je'elbix jets'a'an ti'al u meyaj tu'ux biilalta'an.

Jaats ts'iib 66. Le na'at kanáan ku ts'áaikubáajo'ob tu yóok'ol chéen ti'al ma' u cha'abal le ts'áa u yojéelta'al yo'osal nu'ukbesajil, óochelo'ob, ta'absaj juumo'ob wa chiikulilo'ob ka suutchajak tu yóok'ol le noj k'a'anani ti' paalalo'ob yaan u táak'muk'ta'al je'elbix jets'a'an te A'almajt'aan kaaje' yéetel le lejisláasyoon yaan u k'a'abetta'al u meyajta'al.

**WAXAKLAJUMP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil ti' Kanáanta'al P'is óolal yéetel u K'a'anani Beelmeyajil**

Jaats ts'iib 67. Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' ku ki'óoltiko'ob le páajtalilo'ob yéetel ti' kanáantsil p'is óol páajtalil yéetel ti' u ka'ana'an meyajil jets'a'an ti' le Noj a'almajt'aanil noj lu'uma', yóok'olkaabil yóok'olkaabil k'aaxt'aanilo'obo', noj a'almajt'aanilo'ob péetlu'umil, a'almajt'aan kaaj, le a'almajt'aal je'ela yéetel le uláak'o'ob u meeyajo'obe'.

Jaats ts'iib 68: Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'obe' ku ch'a'iko'ob meeyajilo'ob ts'áan tu k'ab wa tsolmeyajil wa ka u beeto'ob je'elba'axak meyajil jala'achil tu'ux ku táakpajal ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe', je'exbix jets'a'an u ja'abil, u bin u nojochtal, u na'at yéetel u buka'aj u too'ol u na'at k'a'anani u yiliko'ob kex u:

I. Kanáantik u kanáantsil yéetel u máants'ta'al le jach k'a'anani ti' le paalalo'obo';

II. Kanáantik u meeyajta'al le páajtalilo'ob ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob;

III. U ts'áaiko'ob ma'alob nu'ukbesaj, ch'a'abil yéetel na'atbil ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob yo'osal bix u meyajil p'is óol wa je'elba'axak tsolmeyaje' yéetel xan u k'a'anani u táakpajalo'ob ichili', je'exbix, yo'osal ti'ob, jump'éeel k'áataalkil ju'un ku na'atpajal ti' u ma'alobta'al u na'ata'al beyxan u xo'okol tumen ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob ma' u páajtal u beetiko'ob tuláakali';

IV. U meyajta'al nu'ukbest'aan ti' áantajil ti' u je'etse'el jump'éeel takpool, táakpajal ich jump'éeel xak'al xook wa ti' jump'éeel meyajil p'is óol;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

V. Kanáan u páajtalil ti' ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob yaan ti'ob u páajtalil u taal wa máax tu k'aaba', le jo'olpópiltano'obo' ich jeets'o'ob yaan ts'ibta'an ich le jo'op'éel jaats ts'iibo' ti' u ka'ap'éel jaatsilo' ti' le táan a'almajt'aanila', bey je'el le nu'ukbesaj yo'osal u bix táan u p'isil le kanáano';

VI. U ts'áaba'al áantajil tumen máako'ob jach u yoojelo'ob chéen kéen le ba'ax jets'a'ano' ku k'áatiki';

VII. U ts'áaba'al u yáantajil tumen juntúul suutts'iib wa suutt'aan.

wáalal 26 ti' 66

VIII. U Tuukulta'al, táanil a k'axt'aantik ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob ti'al u múuch'ikubajo'ob tsikbal, wa ma'alobi', ch'aóoltik u ja'abil, bix uchik u too'ol u na'at, bix anik u pool, beyxan je'elba'axak ba'al ka yanak ti'ob;

IX. Kanáan máax ku yéet anta'al ti' u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob chéen tak táan u je'ets'el tuláakal le meyajil, chéen wa ti' p'is óolali' wa ma'e';

X. P'áatak le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob náach ti' nojoch máako'ob u páajtal u k'ebanchajiko'ob bixo'ob wa u jets'a'al u tuukul, le kéen a'alak tumen le jala'achil yaan u páajtalil ti'e', yáaxil yéetel táan u beeta'al le múuch' tsikbal wa u ts'áaba'l k'ajóoltbile';

XI. Ts'áabak kúuchilo'ob tu'ux u je'eel yéetel tu'ux u yíich'akilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'ob ich le mola'ayil tu'ux kéen anak le meyajil tu'ux yaan u táakpajalo'ob;

XII. Ch'a'iko'ob le suutkil jets'a'ano' ti' tak tu'ux náakal le táakpajalo'obe' ti' ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' chéen táan u ts'áabal k'ajóoltbil le meyajil ti' je'ebix jets'a'an yéetel le chúunt'aanilo'ob ti' u binil juunalil yéetel séebanil u meyajta'al;

XIII. U máak'anta'al ba'ax k'a'anan ti'al u kanáantsil ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' ti' yaaj óol tak chéen táan u táakpajal yéetel kanáan u kanáantsil ma' u ye'esalo'obi' yéetel kanáan u chíikulilo'ob yo'osalob.

Jaats ts'iib 69. Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'obe' yaan u yilo'ob yaan u kanáantiko'ob le ch'úupalo'ob yéetel le xiibpalalo'obe' máax ts'áabak junkuuch wa ka t'a'anak táakpajal ti' jump'éel ba'al ts'o'ok u ch'a'abal beey ma' u chiimpooltmaj a'almajt'aani' yaan u lu'ubsa'al ti'ob tuláakal bo'olsi'ip'il yéetel yaan u kanáanta'al ma'táan u lúuk'sa'al ti'ob jáalk'abil mix ti' mix ba'al, chéen yaan t'a'analob ti'al le áantajil kéen u meento'obe' ti'al u su'utlo'ob tu ts'o'ok, je'elbix jets'a'ane', tu meyajil u páajtalilo'ob.

Le máaniko', ma' yéetel loob le kuuchil wiiniki' ts'áaba'an ti' máax yaan u páajtalil u ch'ijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob, je'elbix jets'a'an u beeta'al.

Jaats ts'iib 70. Ti' tu'ux uchik le Mola'ayil takpoolo' kaaj wa kex uláak' jala'achil u yoojel yaan u ts'áabal u kuuch wa u táakpajal juntúul ch'uupal yéetel juntúul xiibpal ti' wa ba'al ts'o'ok u ch'a'abal béey ma' u chiimpooltmaj a'almajt'aani', séebil kéen a'ala'ak te' Mola'ayil Kanáantsilo'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Ch'upalalo'ob wa xiibpalalo'ob, ti' mix u puli' u béeytal u je'elsalo'obe', u je'elsa'alo'ob wa ma' táan u lúuk'sa'al ti'ob jáalk'abil chéen yo'osal le kuuch ts'áaba'an ti'ob wa u táakpajal ti' ba'al ts'o'ok u ch'a'abal beey ma' u chiimpoltmaj a'almajt'aani'

Le Mola'ayil Kanáantsilo', tak tu'ux yaan u páajtalil ti', k'a'anan, wa yaan u yile', u k'áatik séebanil ti' le jala'achilo'ob yaan u yil te'elo' bix kéen k'a'anan tuláakal kanáantsil, u yáantajil máak yéetel wa xane', u jeel ts'áaba'al u páajtalilo'ob yéetel u kanáantsil le ch'upalalo'ob yéetel le xiibpalalo'ob ma' u ch'a'abalo'ob u péech' óota'alo'obi'.

wáalal 27 ti' 66

Tuláakal ba'al ku beeta'ale' k'a'anan u yila'al tumen jump'éeel mola'ayil p'is óol, wa lela' mixtáan u chiimpoolta'al le ba'ax taak u jajilkunsa'alo', lela' yaan u páajtalil ti' máak u yu'ubal u t'aan yéetel u yaantal ti' máax áantik ich a'almajil.

Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'obe', ichil u jaatsil tu'ux nu'ukbesa'an, yaan u kanáantsil ti' ichil u meyajil ts'áaba'an tu k'ab ti' tu'ux oksa'an ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' je'elbix u béeytal u loobiltalo'ob bey je'elbix le ma' chiimpoolil a'almajt'aani' wa no'ox't'aano'ob (testigo), je'ebix jets'a'an u ja'abil, u kaambal yéetel u toop'ol u na'at, u yaantal ti' le páajtalil je'elo'oba':

I. Ka a'alakti'ob yo'osal bix kéen anik u meyajil yéetel le bix kéen táakpajko'ob ichili', ti' tu'ux mix ba'al yaan u yaantal je'ebix le ma' u chiimpooltmaj a'almajt'aani' wa tu tuukulta'al leti' beetmij;

II. U táakpajil ti' jump'éeel meyajil u beeta'al u jach bix jets'a'an, áantajilo'ob tumen juntúul a'almajmeyajnaal;

III. U Jajilkunsik u láak'inta'al máak, ti' máax u yaantal ti'ob u páajtalil u ch'iijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob chéen táan u je'ets'el ti' tuláakal u meyajil, chéen wa ti' p'is óolali' wa ma'e', yéetel le ba'ax jach k'a'abet ti' mejen paalal.

IV. Ka p'áatak u páajtalilo'ob u yaantalo'ob tu juunalilo'ob, ma' táan u ts'áabal k'ajóoltbil u chiikulilo'ob yo'osal máaxo'obi' ich u ts'íibil jets'a'ano'ob te A'almajt'aanila' yéetel le uláak'o'ob u meyaj'o'obe';

V. U yaantal u páajtalil xma' bo'olil yo'osal áantajil p'is óolal, tu tojil u tuukul máak yéetel je'elba'alak k'a'anan tu beel u kanáantsil bix anik le ba'ax úucho', uti'al u kanáantsil u páajtalilo'ob, jeets'ano'ob te tu'ux ku meyaj'o'obe', yéetel

VI. U ch'a'abal u kanáan k'a'abet uti'al ma' u ka'a loobilta'al ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' ku tuukulta'al loobilta'an ti' yo'osal u beeta'al ma' u chiimpoolta'al a'almajt'aani' wa ma' u chiimpoolta'al u páajtalilo'ob wiinik.

Jaats ts'iib 71. Máantats' kéen anak ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan le táankelemo'obe' tu'ux ma' chiimpolta'al a'almajt'aani', le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'ob yaan ba'al u yilo'ob te'elo', yaan u túuxtiko'ob k'ubent'aan ti' máaxo'ob ku yaantiko'ob u páajtalil u ch'iijsa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'obe', beyxan te Mola'ayil Kanáantsilo'.

BOLONLAJUMP'ÉEL JAATSIL

**Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob Táanxelil
u Taalo'ob**

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Jaats ts'iib 72. Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'ob yaan u yilo'ob te'elo', k'a'anan u ch'a'iko'ob ma'alob kanáano'ob ti'al u yila'al u kanáantsil u páajtalil ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob, ku taalo'ob tu juunalo'ob wa ma', lu'ubsa'ano'ob, noj lu'umilo'ob, táanxelil u taalo'ob yéetel suuta'ano'ob tu noj lu'umilo'ob ichil biilalil u péeksa'al wíinik bix jets'a'an yéetel le A'almajt'aan kaaj yéetel le A'almajt'aan je'ela'.

Jaats ts'iib 73. U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' wa u Nu'ukbesajo'ob DIFil le Méek'tankaajo'obo' yaan u ts'áaiko'ob u yáantajil ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob

wáalal 28 ti' 66

táanxelil u taalo'ob ti'al u kanáanta'alo'ob je'elbix páajtalil u yaantalo'ob chéen u yutskiinta'al bix aniko'ob yo'osal táaxelil u taalo'ob tumen le U Mola'ayil Noj Lu'umil ti'al *Migración*.

Kéen anak ba'alo'ob ma' u p'atiko'ob u biilalta'al le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob te U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' wa u Nu'ukbesajo'ob DIFil le Méek'tankaajo'obo' ti'al u yaantalo'ob, le je'elo'oba yaan u páajtal u p'atalo'ob ich uláak' kúuchilo'ob áantajil ti'al kaaj wa ti' bo'olil.

Tu yo'osal le yáaxilo', le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' yaan u ts'áaik t' le U Mola'ayil Noj Lu'umil ti' *Migración* u nu'ukbesaj k'a'anan yo'osal le kúuchilo'ob áantajil ti'al kaaj wa ti' bo'olil te tu'ux y béeytal u ts'áabal ti'ob jumpéel ma'alob antajil je'elbix k'a'anan.

Le u Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' yaan u kuuch ti'al u yilik máantats' bix aniko'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob biilalta'ano'ob ti' kúuchilo'ob áantajil ti'al kaaj wa ti' bo'olil uti'al u kanáantsil u yaantal ma'alob yéetel u chuka'an óol.

Jaats ts'iib 74. Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tankaaj jala'achilo'obo' yaan u yilo'ob te'elo' chéen u béeytal u t'aano'ob yéetel le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob k'a'abet u ch'a'iko'ob kanáanil k'a'anan uti'al u kanáantsil u páajtalilo'ob. Tu yo'osale', yaan u ts'áabal jump'éel ustkint u tuláakal ba'ax k'a'anan u kanáantsil, ba'ax ku ya'aliko'ob yéetel u jeel suuto'ob yéetel u láak'tsilo'ob, chéen wa ma' k'a'abet ti'ob wa ma' u k'áato'obi'.

Jaats ts'iib 75. Ichil le meyajil tsolts'iib táanxelil tal u béeytal u p'áatal u yaantal ichil láak'tsilil wa ich u páajtalile' u yilikubáajo'ob yéetel u láak'tsilo'ob ich le jets'a'ano'ob te A'almajt'aanilo'ob kaaj, le A'almajt'aan je'ela' yéetel le uláak'o'ob ts'áaba'an u meyajob, chéen wa máantats' le je'ela' ma' táan u kuulpaachtal yo'osal ba'ax u jach k'áato'ob tu biilal paalal.

Uti'al u yutskintal u ka'a yaantal ichil baatsile' yaan u yu'uba'al u t'aan ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob, beyxan tuláakal ba'ax k'a'abet uti'al le je'el táan u yúuchulo'.

Jaats ts'iib 76. Uti'al u kanáanta'al tuláakal kanáantsil ti' le páajtalilo'obe', u Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' yéetel u Nu'ukbesajo'ob DIFil Méek'tankaajo'obo', yaan u ts'áabal u kúuchilo'ob je'el wa tu'ux u k'a'amal ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Beyxane', yaan u kaxta'al u je'ets'el u ma'alobil uti'al le kúuchilo'ob je'eel wa tu'ux u k'a'amal u ts'áaiko'ob u ma'alobil áantajil ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob.

wáalal 29 ti' 66

Jaats ts'iib 77. Le kúuchilo'ob je'eel uti'al ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxelil u taalo'ob, yaan u tsikbe'entiko'ob bix u jatsa'alo'ob yéetel u páajtalil u yaantal ichil u láak'tsilo'ob, wa kex ti' yo'osal ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob chéen tu juunalo'obe' wa lu'ubsa'ano'obi', k'a'anan u p'áatalo'ob ti' u jeel kúuchilo'ob tu'ux mina'an nojoch máako'ob. Wa kex ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan máak yéetelo'ob, u béeytal u yaantalo'ob yéetel u láak'tsilo'ob, chéen wa u jach ma'alobile' u jatsa'alo'ob xane' ichil u meyajil le ch'úunt'aanilo'ob ti' le u jach k'áato'ob tu biilal paalal.

Jaats ts'iib 78. Wa le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' u yil, yéetel jump'éeel yáax p'is, ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxel noj lu'umil u béeytal u chiikpajal bey k'a'anan ti' u kúuchil je'eel wa u yaantal ti' jump'éeel kúuchil je'eel, yaan u ya'ala'al ti' le *Instituto Nacional de Migración* chéen ti'al u ch'a'abal jach ma'alobil kanáantsil.

U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' u yéetmeyaj yéetel u Mola'ayil Noj Lu'umil ti'al *Migración*, k'a'abet u yila'al máax ichil ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob táanxel noj lu'umililo'ob k'a'anan u yóok'olkaabil kanáantsil, wa kex bey k'a'anan ti' u kúuchil je'eel wa je'elba'axak áantajile', ichil jump'éeel yáax p'is yéetel u kanáanta'alo'ob u yaantalo'ob ma'alob yéetel u yaantalo'ob tu juunalo'ob. U biilal u ts'áabal le áantajil k'a'abet ti'obe' yéetel ti' junjuntúulil.

Jaats ts'iib 79. Le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' yaan u túuxtik ti' U Nu'ukbesaj DIFil le Noj Lu'umo' le nu'ukbesajo' tu súutukil chéen ts'o'okok u jóok'sa'al u chiikulo'ob yo'osal ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob chéen tu juunalo'obe', beyxan, ichil u jeel ba'alo'ob, u ba'axtenil u bin táanxelil, bix anik u táan u máano'ob, máax u láak'tsilo'ob, ba'ax loobil ti' tu'ux u taalo'ob yéetel tu'ux ku máano'ob, nu'ukbesaj yo'osal le máax p'áat tu k'ab u jo'olpóop, chiikulo'ob yo'osal tu'ux ku je'eelolo'ob yéetel bix anik u p'is óol, yéetel uláak'o'ob ka u ts'áa le u Nu'ukbesaj DIFil le Noj Lu'umo'.

JUNK'AALP'ÉEL JAATSIL

**U Páajtalil Yo'osal Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob
beyxan Táankelemo'ob Mina'an u Naajilo'ob**

Jaats ts'iib 80. U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' yéetel u Nu'ukbesajo'ob DIFil le Méek'tankaajo'obo' yaan u kuuch ti'ob u jets'iko'ob jump'éeel tsolmeyajil chéen ti'al u yáanta'al ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob mina'an u naajilo'ob, u kanáan jump'éeel *defensa jurídica* ti' *provisión*, u táanilbe'enkunta'al, kanáantsil yéetel áantajil.

Jaats ts'iib 81. U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' yéetel u Nu'ukbesajo'ob DIFil le Méek'tankaajo'obo' yaan u múuk'ankúunsiko'ob yéetel u meyajtiko'ob nonoj kanáanilo'ob ti'al ma' u kaxankubáajo'ob wa u múukyajo'ob le yáantaj ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ilbil xan u yoksa'alo'ob ti' tsolmeyajilo'ob chuka'ankúunsiko'ob, je'elbix áantajil, uk'ulo'ob ich xook, ch'aiko'ob chu'uch, *despensa*,

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

nu'ukulil xook, ichil uláak'o'ob; u beeta'al ba'ax k'a'abet ti'al u kanáanta'alo'ob yéetel u yila'al ma' máansa'al u kuuch ti'ob.

Jaats túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

Beyxane', yaan u je'ets'el éetmeyajilo'ob yéetel u máak'anil yéetel nu'ukbesajilo'ob, mola'ayilo'ob yéetel kúuchilo'ob yaan u páajtalil ti'obe' ti'al u beetiko'ob u ma'alob táakpajal le kaajo' ichil le nu'ukbesajo'ob ti'al u yáantajil ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob mina'an u naajilo'ob.

**JUN TI' KA'AK'AALP'ÉEL JAATSIL
U Páajtalil u Kanáantsil le xLo'bayano'ob yéetel Táankelemo'ob ku Meyajo'ob**

Jaats ts'íib 82. Le Péetlu'umile' yaan u k'amik u páajtalilo'ob ti'al xlo'bayano'ob yéetel táankelemo'ob yaan ka'anal ti' jo'olajun ja'abo'ob táan u meyajo'ob, ti'al u yaantal ti'ob u kanáantsil ichil u meyajo'ob yéetel u chíimpoolalil ti' u páajtalilo'ob ku ts'áabal tumen le A'almajt'aan Noj Lu'umil ti'al Meyajtsilo'.

wáalal 30 ti' 66

Jaats ts'íib 83. Le jala'achilo'ob u yéetmeyajo'ob yéetel le múuch' máak ti' kaaj yéetel bo'olilil, yaan a múuk'ankúunsiko'ob tsoltuukul meyaj, ka'ansajil yéetel jejeláas meyajo'ob ti'al xlo'bayano'ob yéetel táankelemo'ob, k'a'abet u meyajo'ob.

Beyxane', yaan u beetik meyajo'ob yéetel u paklan meyaj yéetel jejeláas mola'ayo'ob uti'al u jajilkunsik u táakpajal almejen meyajo'ob ku taasik ma'alob kuxtal ti' ch'úupalal, xiibpalal, xlo'bayano'ob yéetel táankelemo'ob na'an u yotocho'ob.

**KA'A TI' KA'AK'AALP'ÉEL JAATSIL
Páajtalilo'ob ti' Kanáantsil ti' Ch'úupalo'ob yéetel Xiibpalalo'ob Chichano'ob**

Jaats ts'íib 84. Ch'úupalo'ob yéetel xiibpalalo'ob chichano'ob (tak 8 ja'ab ti'ob) yaan u ki' óoltiko'ob le páajtalilo'ob ku je'ets'el te A'almajt'aanilo'oba' yéetel uláak'o'ob a'almajt'aanilo'ob u béeytal u meyajo'obe'.

U ts'áabal chu'uche' jump'éeel k'a'ambe'en páajtalil, ti'al je'etu'uxake', ma' u béeytal u xulsa'ali' yéetel jach u ti'al ch'úupalo'ob yéetel xiibpalalo'ob. Yaan bix u beeta'ale', le Péetlu'umile' yéetel le múuch' máako'ob ti' kaaj, bo'olilil yéetel áantajil yaan u kuuch ti'ob u ts'áaiko'ob kanáantsil, áantajil yéetel ka'ankúuntsil, tu biilal u kanáanta'al u ma'alob tséenta'alo'ob, u toj óolal, u nojochkiinsa'al yéetel ma'alob nojochtal ti' le ku ts'áaiko'ob chu'uche' yéetel le mejen paalalo.

Jaats oksa'ab POE 20-04-2022

Uti'al u biilal yaan ti' le chuka'an t'aan yáaxilo', le Péetlu'umile' yaan u jets'ik uts meyajo'ob uti'al u kanáanta'al, u yáanta'al yéetel u ka'ankúunsa'al le ts'áabal chu'uch.

Jaats oksa'ab POE 20-04-2022

Jaats ts'íib 85. Le yuumsilo'obe' yéetel le na'tsilo'obe', láak'tsilo'ob, le kaaje', tuláakal wiinik yéetel le jala'achilo'ob yaan u yil te'elo' yaan u kanáantik u k'a'amal tumen le ch'úupalo'ob yéetel xiibpalalo'ob ich u chaampaalil jump'éeel áantajil ti'al u ma'alob nojochtal, biilata'an u múuk'ankúunsal u páajtalil kaambalil, wiinkilil, tooj tuukulil, éetbisbail, yaabiltmajil yéetel t'aanil, beyxan le u yaantal jump'éeel ma'alob tséentajil yéetel chu'uch.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Jaats ts'iib túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

Jaats ts'iib 86. U kuuch le yuumtsilo'obe' yéetel le na'tsilo'obe', láak'tsilo'ob, le kaa'je', tuláakal wiinik yéetel le jala'achilo'ob yaan u yil te'elo'; u chiimpoltiko'ob yéetel kanáantiko'ob u beeta'al je'elbix jets'a'an le páajtalil ti' ch'úpalo'ob yéetel xiibpalalo'ob ich u chaampaalil, u yaantalo'ob ichil toj óolal, kanáantbe'en, yaabiltmajil yéetel ma' u yaantal loobil wa k'eban tuukul a chinik a pool tu yo'olal le a'almajt'aano'ob túumbentako'ob te Péetlu'umila'.

Jaats ts'iib 87. Le péetlu'umil jala'achilo'ob yéetel méek'tan kaaj jala'achilo'ob, ti' u jaatsil nu'ukbesa'an tu k'abo'ob, yaan u jets'iko'ob táankaaj meyajob, meyajil yéetel nu'ukbet'aan tu yo'olal le yaan kuxtalilo'.

ÓOXP'ÉEL PÉETS'EL

**Yo'osal u Kuuch Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan
Táankelemo'ob**

Jaats ts'iib 88. U kuuch ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ich le Péetlu'umila':

wáalal 31 ti' 66

I. U meyajitiko'ob jach ma'alob tuláakal xook ku táakpajalo'o tu beelo'ob yéetel le ka'ansajil kéen ts'áabak ti'ob uti'al u bin ma'alobkúunsiko'ob u kuxtalob;

II. U kanáantiko'ob u toj óolal, tu beelil u beetiko'ob ba'alo'ob uts ti'al u wíinkilal yéetel u tuukul;

III. U beeta'al tojbe'en tuukul yéetel ka'ansajil, u biilaltik u ma'alob kuxtal je'el ti' máaxake';

IV. U tsikbe'enta'al tuláakal u láak'tsilo'ob yéetel xan tuláakal u yéet xooko'ob, tséelkúunsbil le loobilo' yéetel le k'aas suukilo'ob;

V. U tsikbe'enta'al tuláakal u yéet kaajo'obo', ch'aik óotsil yéetel u beeto'ob ba'alo'ob u p'áatiko'ob uts ti' kaaj;

VI. U tsikbe'enta'al tuláakal jala'achil xook, ti' kanáan kaaj, ti' toj óolal, ti' áantajil kaaj, p'is óol, ichi u jeel jala'achilo'ob, yéetel

VII. Áantaj yéetel u ma'alobkúunsal le síijnal kúuchil ich k Péetlu'umil yéetel u méek'tankaaj yéetel kaaj.

ÓOXP'ÉEL JO'OLTS'IIB

Yo'osal Kuucho'ob

YÁAX PÉETS'EL

**Máaxo'ob u yaantal ti'ob u Páajtalil u ch'iisiko'ob Paalal, u Kuuch Kanáantsilil
Paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel
xLo'bayano'obe' beyxan Táankelemo'ob**

Jaats ts'iib 89. U kuuch ti' máaxo'ob u yaantal ti'ob u páajtalil u ch'iisja'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'obe', je'elbix ti' u jeel máako'ob chéen tu yo'olal u meyajob'obe' wa kuucho'ob yaan tu k'abo'ob ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, u kuuch kanáantsil, wa mola'ayil kaajo'ob, je'elbix anik u jaatsil yaan u yil ti', le je'elo'oba':

I. U kanáantik u páajtalilo'ob ti' jaanal, u cha'abalo'ob u nojochkinsubáajo'ob yéetel u meyajil y páajtalilo'ob, je'elbix jets'a'an way te a'almajt'aanila' yéetel u jeelo'ob ts'áaba'an meyajil. Ti'al u meyaj le jaatsila', le páajtalilo'ob ti' janal tuláakal le ku chúukbesik le k'a'anan ti' u jaanal yéetel ma'alob tséenta'al, bey le ts'áa chu'uche', aantal naajil, xook, nook', ts'aak yaaj yéetel kanáan u tojil u tuukul máak, u yila'al tumen Aj-ts'aak yaaj yéetel báaxal;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 20-04-2022

II. U je'ets'el u k'aaba' ichil le yáax óoxk'aal k'iino'ob úuchik u síijil;

III. U kanáanta'al u ch'a'iko'ob le xook k'a'abeto', táakpajal ich u beel u xookil yéetel u ts'áaba'al ti'ob ma'alob áantajil ti'al p'áatalo'ob ichil le nu'ukbesaj xooko';

wáalal 32 ti' 66

IV. U ts'áabal yéetel u yáantajil ichil u kanáanta'al bix u tuukul máak, tu'uxil yéetel u bix anik, k'a'ambe'en ti' ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, bey ma' u núuka'al ti'al u lu'ubsa'al, loobilta'al wa ch'éenel mix jump'éeel meyajil ti' u páajtalilo'ob;

V. U kanáantik jump'éeel kúuchil ich yaabilaj, na'atbe'en yéetel xma' loobil ti'al tuláakalo'ob, ki'imakbisbail yéetel ma'alob nojochtal u tuukul, je'elbix u ka'ankúunsa'al ti'al u beetiko'ob u meyaj miatsil, báaxal, báaxalil yéetel náaysaj óolal, u yaanto'ob ti' u ma'alob nojochtalo'ob;

VI. U ka'ansa'al ti ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob u tsikbe'entiko'ob tuláakal máak, beyxan u kanáantik ba'ax u ti'alo'ob, ti'al u láak'tsilo'ob yéetel ti'al kaaj, beyxane' u láaj ch'a'iko'ob le áantajil ku ts'áabal ti'ob ti'al jump'éeel ma'alob nojochta'al;

VII. Ma' u yaantal mix jump'éeel jejeláas loobil ti' máak, u to'opol, óolajil, k'aas, loox, piitmáans k'ab ti' wa máax, ko'onol, wa náajalt taak'in yéetel u máansa'al kuuch;

VIII. U kanáanta'al ma' u beeta'al je'elba'axak ba'al tu yóok'ol u yaantal ma'alobi', u tojil u tuukul máak wa ba'alo'ob ku jaabkiins u nojochtal. U meyajil ti' le páajtalil u ch'iijisa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'obe ti ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ma' ba'al ti'al a jechik le kuuch ts'áaba'an way jets'a'an te'ela';

IX. Ma' u beetiko'ob mix ba'al chichankúunsik le tsikbe'enil tu'ux yaano'ob yéetel ku beeto'ob loob wa ma' u ch'aiko'ob u bisikubáajo'ob ichil ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, beyxan le je'elo'oba' yéetel máax yaan páajtalil u ch'iijisa'al paalal, u kuuch u kanáantik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob, beyxan le uláak' láak'tsilo'ob;

X. Ch'a' ba'ax ku ya'alik yéetel ba'ax u k'áat le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob kéen u yéey ba'alo'ob chéen wa u béeytal ichil u ja'abil, u bin u nojochtal, u na'at yéetel u buka'aj u tóop'ol u na'at;

XI. Ka'ansa'al bix u chaambelil u meyajta'al le teknolojyaa ti' nu'ukbesaj yéetel t'aan, yéetel

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XII. U jeelo'ob ku ts'áaik chúuka'an kuxtalil ti' máak;

Ichil k'aas biilalil, le mola'ayil méek'tanpáajtalil yaan u yil te'elo' yaan u ya'alik buka'aj u kuuch ka u yaantal ti' máax anik u kuuch yéetel kanáantsil ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ch'a'aba'an le yáax jets'o'ob te A'almajt'aanila'.

Jaats ts'iib 90. Le máax yaan páajtalil u ch'ijsa'al paalal, u kuuch u kanántik paal yéetel u p'áatal tu k'abo'ob, kex wa ku kaajtalo'ob ti' jeel naajilo'ob, yaan u beetiko'ob tu beel u kuuch ts'áaba'an yéetel tsikbe'enil

Jaats ts'iib 91. Wa mina'an tu yiknalo'ob máax yaantal u jo'olpóopilil ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, wa kex je'elba'alak u ya'ala'al tumen le mola'ayil méekt'anpáajtalil wa ja'ala'achil tsolmeyaj yaan u yilo'ob te'elo', tu yóok'ol u asab ma'alobil ti' paalal, le jo'olpóopilo' ku jelik le jets'a'an te Mola'ayil Kanáantsilo'.

wáalal 33 ti' 66

Le Mola'ayil Kanáantsilo' yaan u meyajtik u jo'olpóopilta'an u biilal u yáantajil ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' je'elba'axak nu'ukbesaj méek'tanpáajtalil wa tsolmeyajil, je'elbix jets'a'an te A'almajt'aan kaaj, le a'almajt'aan je'ela' yéetel le uláak'o'ob u meyajto'obe'.

Beyxane', le kéen ch'ikpajake' yaan ba'atelil ichil ba'ax u k'áat tumen ti' yaan le yáax jo'olpóopiltisilo' wa le je'elo'oba' yéetel le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob wa tumen jump'éele k'aas wa yaaj jo'olpóopilta'al, ichil u k'áata'al tumen le Mola'ayil takjo'ol kaaj, ti' le Mola'ayil Kanáantsilo' wa ti' *oficio*, le mola'ayil méek'tanpáajtalil wa tsolmeyajil u k'ajóol le j-úcho', k'a'abet u múuk'ankúunsiko'ob ma' j-taalil ti'ob, jump'éele meyajil ma' táan u jach cha'ik, ch'éensbil wa lu'ubsbil ti' le yáax jo'olpóopilil, je'elbix anik le j-úcho', ti'al u biilal le Mola'ayil Kanáantsilo' u p'áatal le jo'olpóopilo' tu jeel le yáaxilo'.

Ti' je'elba'axak nu'ukbesajil *jurisdiccional* wa tsolmeyajil ma táan u ya'alik u ts'o'ok mix ts'o'ok u je'ets'a'al ku loobiltik le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob.

**KA'AP'ÉEL PÉETS'EL
Yo'osal Kúuchilo'ob Áantajil Kaaj**

Jaats ts'iib 92. Le jo'olpóopilo'ob ti' le peetlu'um yéetel méek'tankaajo'ob, ti' le t'aano'ob yaan te a'almajt'aana', tuláakal a'almajt'aanil, tuláakal a'almaj t'aanil le toj óolalo', u a'almajt'aanil le meyajil máako'obo', u a'almajt'aanil le toj óolal le peetlu'umil Quintana Roo, u a'almajt'aanil le meyajil máako'ob tu peetlu'umil Quintana Roo yéetel jeel p'is óolalo'ob u páajtal u ts'áabale', yaan u ts'a'aiko'ob, tu beejil le ba'alo'ob ku beetiko'obo', le ba'alo'ob k'a'abet yo'olal u ts'áabalo', u ts'iibil, u jala'acht'aanil yéetel u yilo'ob u chúunil le meyajil máako'obo', yo'olal u yila'al u beetiko'ob u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel táankelemo'ob ku yiliko'ob le chúun je'elo'oba'.

Jaats ts'iib 93. Le kúuchilo'ob le chúun meyajil máako'obo', yaan u yiliko'ob le ba'alo'ob k'a'abet ti'ob yaan ti' le a'almajt'aanil le toj óolalo' yéetel u jeel ba'alo'ob u páajtale' je'elbix:

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

I. Ka ilk'aja'ak tumen le mola'ayil meyajil máak wa keex ti' wa jaytúule', wa ti' máaxo'ob ku ts'áaiko'ob u kanáanil meyajil u jeelo'ob wa tu'ux u p'áatalo'ob le mejen ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel táankelemo'ob mina'an uláak'o'ob;

II. Le ba'alo'ob yaan ti'ob k'a'abet u yaantal ti' u nojochilil a'ala'an te meyajilo'ob ku ts'ábalo' yéetel u p'is kanáanil yéetel u kanáanta'alil le máako'ob yaan tu t'aanil a'almaja'ano';

III. U beeto'ob je'elbix a'almaja'an tuláakal tu'uxo'ob yéetel le tsoolkúunsilo'ob yano'obo'

IV. K'a'abet yaan ti'ob u kanáanta'alil, yéetel u ch'úuktilil k'a'abetil yo'olal u ts'áaik u tooj yaantal, pu'upu'uski, u yaantalil k'a'abet ti u ja'ab yaan ti'ob, wa xiibo'ob wa ch'úupalalo'ob wa yaan ba'ax yaan tu wíinkilil wa tu poolo'ob te ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel táankelemo'ob yaano'obi', tu'ux u páajtal u yaantal ti'ob utsil kuxtal yéetel mina'an loobil ti'ob, ti' u tsoolkúunilo'ob le ba'alo'ob yaan u ts'ábalo';

wáalal 34 ti' 66

V. U bisiko'ob yéetel yaankunsiko'ob ti jump'éelil le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel táankelemo'ob je'elbix yaan ti'ob u ja'abob, wa xi'ipal wa ch'úupal tu'ux ku weenelo'ob, yéetel k'a'abet mina'an miix juntúul nojoch máak yéetelo'ob, chéen wa k'a'abet u yilalo'ob tumen le je'elo'oba;

VI. K'a'abet yaan ti'ob u jejeláas tu'uxo'ob tu'ux u páajtal u péeko'ob tu'ux yaanchajalo'ob ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob, yano'ob ichil xan le máaxo'ob ku ts'áaiko'ob chu'uch.

Jaats ts'iib tuunbenkúunsa'an POE 20-04-2022

VII. U meyajko'ob le ba'alo'ob k'áata'an yaan te máax taanóoltik le kanáantil le máako'obo', máaxo'ob ku yiliko'ob le pu'upu'uskilo' yéetel le áantaj máako'obo';

VIII. U beetiko'ob u yaantal tu xuulo'ob le ba'axo'ob ku ts'áaik áantajil k'a'abet ti le ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel taankelemo'ob yaan ti'ob k'oja'anil tu wíinkililo'ob u páajtal u kuxtalob utsil yéetel u jeelobo', yéetel

IX. U beetiko'ob le belbest'aanilo'ob Mexico yaan u páajtal u ts'áabal.

Ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob yaan k'oja'anil tu wíinkilil chéen wa jayp'éel k'iino'ob wa mina'an u t'i'ilil, yéetel mina'an u jeel wa jach k'a'abetil, ma' u páajtal u loobilta'alo'ob yéetel u t'aano'obi' yo'olal u páajtal u k'amiko'obi' wa u yaantalob tu chúun le meyajil máako'obo'.

Jaats ts'iib 94. U chúunilo'ob le meyajil máako'ob, leti'ob u poolil yo'olal u ts'áaiko'ob u kaáantbilil le mejen ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob yano'ob u ju'unil yo'olal u kanáantiko'ob, k'a'abet tun ka'akajo'ob u chíimpoltiko'ob yéetel u ts'áabal ti'ob u páajtalilo'ob ti' le ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob.

Le meyajilo'ob ku ts'áaiko'ob le chúunil meyajil máako'obo' k'a'abet u yojéeltmo'ob le ba'alo'ob yo'olal u beetiko'ob yéetel u ts'áaiko'ob u páajtalilo'ob:

I. K'a'abet yaan ti'ob múuk'a'an, yakunaj yéetel mina'an loobil ti'ob;

II. U kanáantbil yéetel u kaláant yéetel k'aak'as péeksilo'ob u béeytal u beetik k'aas tu wíinkilo'ob wa beyxan tu tuukulo'ob wa tu poolo'ob;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

III. U jaanalil u ts'áaik ti'ob múuk'a'an tu wiinkilo'ob, ku bin ichil xan le ts'áa chu'ucho', yéetel yaan ti'ob u jala'acht'anta'alil tumen u jo'olpóopil le o'ochobo';

Jaats ts'iib tuunbenkúunsa'an POE 20-04- 2022

IV. U yaantal ti'ob u jejeláas ba'alo'ob u ts'áaik ti'ob ts'aak, u meyajil wa yaan ba'ax ku yúuchul ti'obe', u meyajil xan le aj-ts'aak ti' le poolo', le p'is óolo', yéetel u jeelo'ob;

V. U bisiko'ob tu tooj beejil le xooko' bey le ja'ab yaan ti'ob, u bisiko'ob tu beejil u yutsil nojochtalo'ob, u kaanbalo'ob, u k'áato'ob máak yéetel u t'aano'ob utsil yéetel le máako'obo' je'elbix u páajtale', beyxan ti' u na'atalo'ob yéetel u péeksil u páajtalilo'ob;

wáalal 35 ti' 66

VI. U ki'imakóoltalo'ob tu kuxtalo'ob, u je'elel, u beetikko'ob túumben ba'alo'ob, báaxalo'ob, u nojochtalo'ob yéetel ma'alob péeksilo'ob yo'olal u ma'alob kuxtalo'ob;

VII. Jach ma'alob meyajilil yéetel yaakuns, tumen máako'ob u yoojlo'ob bix le meyajo', p'isa'an, u béeytale', yéetel xookil ku meyaj yéetel u páajtalil le mejen paalalo'obo';

VIII. Le máaxo'ob yaan tu k'ab le mejen paalalo'obo' ma' u beetiko'ob péeksilo'ob u páajtal u beetik k'aas te mejen ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob, yéetel xan le máaxo'ob yaan tu k'ab u kanáantik le mejen ch'úupalalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob ma' u beetik xan le k'aak'as péeksilo'obo';

IX. U kúuchil tu'ux u páajtal u ya'aliko'ob le ba'alo'ob ku tukliko'obo' yéetel u t'aano'ob yo'olal le ba'alo'ob ma' uts tu yiicho'obi' yéetel le je'elo'oba' ka u'uyk'ajalo'ob yéetel ka meyajtajak;

X. U ts'áabal ti'ob u páajtalil u beetiko'ob péeksilo'ob taanka' tu'ux u páajtal u meyajo'ob yéetel le kaajo', yéetel

XI. U meyajtiko'ob ma' u p'atiko'ob paachil le mejen palalo'ob yaan k'oja'anil ti'ob yaan ichil le t'aanilo'ob ku ts'áabalo'.

Beyxan k'a'abet u bisiko'ob u yila'al wa jayp'éel k'iino'ob bix yaaniko'ob, ti' uláak'o'ob yéetel xan ba'axten ook te chúunil meyajil máako'ob, tu'ux ku ts'áabal ti'ob u páajtal u yiliko'ob uláak'o'ob yéetel máaxo'ob u k'áato'ob leti'ob chéen le k'iino'ob u páajtale', meyajta'an le ba'alo'ob u k'áato'obo'.

Ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob k'a'abet u yaantal ti'ob u chuka'an ju'unil yo'olal bix yaniko'ob yo'olal u yila'al bixo'ob yéetel u ts'áaik'o'ob u k'a'abetil, yéetel xan u yila'al bajux ku xupko'ob yéetel ku yaantal ti'ob yéetel u yáantajil le jo'olpóopilo'ob ku séebankunsiko'ob u yaantalo'ob yéetel uláak'o'ob.

Beyxan, k'a'abet u kanáanta'al u ts'íibilo'ob yo'olal leti'ob bey a'almajt'aanil beeta'ano' yéetel ts'áan yéetel ku ts'áabal u yojéelto'ob, tuláakal k'iin, bix u chíimpol'ta'al.

Jaats ts'iib 95. U kúuchil chúun u ti'al meyajil máako'ob k'a'abet u yaantal ti'ob le máako'ob je'elo'oba':

I. U jo'olil máax ku yilik u tooj bejil wa tooj tu'uxil;

II. U jach ojéeltmaj bix u meyajtik le áantajilo', bix u bino'ob, u k'a'ayta'al yéetel bix u páajtal u kanáantik jujuntúul máak u toj óolalil; u ts'áabal ti' kanáantbil tumen aj-ts'aako'ob

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

yéetel u tooj bejil péeksilo'ob máako'ob yéetel u k'a'ayta'al le ma'alob miatsil le kanáant máako'obo', bey u páajtal u beetiko'obe';

III. U buka'ajil le máako'ob ku meyajo'ob tu jejeláas kúuchil chúun le meyajil máako'obo' yaan ya'ala'al je'elbix yaan u taak'ino'ob le je'elo'oba', bey buka'ajo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob u kanáanto'ob ti' leti'ob wa ma', tu'ux k'a'abet u yaantal ti'ob, wa kex juntúul máak ti' kaantúul xi'ipalalo'ob wa ch'úpalo'ob mina'an le ja'ab ti'obo', yéetel juntúul máak ti' waxaktúulo'ob yaan ti'ob yaan ti'ob máas ti' jump'éeel ja'ab ti'ob, yéetel

wáalal 36 ti' 66

IV. Kex bis yéetel le máako'ob ts'o'ok u ya'ala'al te jaats ts'íiba', le kúuchil chúun le meyajil máako'obo' u páajtal u k'áatiko'ob u meyajil xan le kúuchil ku jo'olintik, múuch' meyajil wa meyajilo'ob ku ts'áaiko'ob áantaj yo'olal le mayajil tuukulo', meyajil máako'ob, páajtalilo'ob, xookil yéetel u jeelo'ob yo'olal u kanáantbilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob.

Jaats ts'íib 96. U k'a'abetil máaxo'ob ku poolilko'ob a'almaja'an te kúuchil chúun meyajil máako'ob:

I. U jach ts'áaiko'ob u beetiko'ob le k'a'anani' yano'ob tumen le a'almajt'aanilo'ob, le a'almajt'anilo' yéetel u jeel páajtalilo'ob ku ts'áabal yo'olal u yaantalo'ob te ts'íibil noj lu'umil ti' kúuchil chúun meyajil máako'ob;

II. U beetiko'ob u ts'íibil jaytúul ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan u poolilte' yéetel le ts'íibo'ob biix aanik le p'is óol tu'ux yano'ob, yéetel u ts'áaiko'ob jajay wakp'éeel wináalil te noj kúuchil le kanáant máako';

III. U jach yiliko'ob le kúuchilo'ob yaan ti'ob le tu'uxo'ob u páajtal u yila'ale', u ts'íibilil tu'ux ts'íibta'an u yookolo'ob te ts'ool ts'íibil noj lu'um le kúuchil chúun meyajil máako';

IV. U jach ts'áaiko'ob le chúun meyajil máako' yaantil u noj ts'ool ts'íibil ichil ti'ob, a'almaja'an yéetel utsil yéetel u páajtalo'obe';

V. U yaantal ti'ob u ts'íibilo'ob ichilo'ob u kanáantil máako'ob tu t'aanil le u páajtale';

VI. U ts'áabal u páajtalil ti' le noj kúuchil kanáanta'alo' yéetel u noj kúuchil le noj kúuchil noj lu'umil ti'al u kanáant máako'ob yo'olal u jach yiliko'ob wa jajayp'éeel k'iine' u ts'ool ts'íibilo'ob le u páajtale'; yéetel, wa bey le je'ela', u yiliko'ob le ba'ax ku ya'ala'al ti'ob.

Le je'ela' k'a'abet u yilik bix u bin le p'is óolo' beyxan yéetel maako'ob, bey u yiliko'ob le j-ts'akilo'ob yéetel j-ts'aakil k'oja'anil pool le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel bix u bin u ka'akaj bin yéetel uláak'o'ob wa yéetel máako'ob;

VII. U ya'ala'al ti' le jo'olpópilo', le kéen ooko'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob wa bix u jeel u kuxtalo'ob je'elbix ku ya'alik juntúul jo'olpópilo' wa u yojéeltmaj u yáantaj ti' loobil tu wíinkilil le kéen yanchajak u ju'unil u kanáantiko', yo'olal u káajsik u xímbalil u kaxtik u kanáantbilil k'a'abeti', u kaxtik u ma'alobil ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob wa, je'elbixe', ma' u p'atik te kúuchil chúun meyajil máako', tumen bey u ts'o'ok u páajtal u beeta'ale';

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VIII. U ts'áabal ti' le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob tu jo'olilte, ichil le máako'ob u yojéeltmo'ob bix u meyajta'al, u meyajil ts'aako'ob;

wáalal 37 ti' 66

IX. Wa bey wa ichil u meyajil máako'obe', u ts'áaiko'ob ojéeltbil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob u páajtalilo'ob yéetel le kúuchilo'ob tu'ux u páajtal u bin wa k'a'abet u ti'al u taakpooltik le ba'alo'ob ma' u beetik, loobil wa u jejeláas k'aasil ku beeta'al ti'ob;

X. U jach ts'áabal ti'ob u páajtalil le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yaan u poolilte;

XI. U ts'áaik meyaj le ba'alo'ob a'ala'an ti' tumen le jo'olpóopilobo';

XII. U beetiko'ob péeksilo'ob yo'olal u múuk'a'ankúunsiko'ob u meyaj máako'ob yaan tu kúuchil chúun meyajil máako'obo';

XIII. U ts'áaiko'ob yéetel u p'atiko'ob bey tuláakal k'iine', u múuk'ilkúunsik na'at yéetel bix u bino'ob ti' u meyajilo'ob;

XIV. U yiliko'ob yéetel u p'iso'ob wa jejeláas k'iino'ob u meyaj máako'ob, yéetel

XV. U jelo'ob ka'aka'ajilo'ob yaan te a'almajt'aano' yéetel u jeel paajtalilo'ob yano'ob.

**KAMP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB
Ti' le Jo'olpóopilo'obo'**

**YÁAX PÉETS'EL
Tu jo'olil le Poder Ejecutivo ti' le Péetlu'umo'**

Jaats ts'íib 97. U jo'olil le *Poder Ejecutivo* yaan u yaantal ti' le je'eloba':

I. U ts'áabal ichil le t'aanil peetlu'umil le bix u bino'ob yéetel ti' le t'aanilo'ob, le tu'ux u k'áat u k'uchlo'ob, ba'ax k'áat a beetej, bix le kéen a beetej yéetel ba'axo'ob kéen a beet yaan u ts'áaik yéetel u kanáant u páajtalilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan te peetlu'umo';

II. U taasa'al u t'aanil le peetlu'um ti' kanáant, a'almaja'an tumen U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' ti'al Kanáantsil;

III. U yoksiko'ob tu meyajlo'ob buka'aj taak'in ku yookol le u ts'áabal ti' u páajtal u ts'áaik u beeta'al le péeksilo'obo' yaan te a'almajt'aanila';

IV. K ts'áaik taanil le U Nu'ukbesaj DIFil le Péetlu'umo' ti'al Kanáantsil;

V. U yiliko'ob u yaantal utsil t'aanil yéetel meyajil tooj beejil yéetel le peetlu'um. Múuch' meyajil le peetlu'umo', méek'tankaajo'ob, wa múuch' meyajil máako'ob wa u máakil, u ti'al u kanáantbil ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

wáalal 38 ti' 66

VI. U ts'áabal ti'ob u tooj t'aanil ti'ob yo'olal suktalo'ob u tsikbe'entiko'ob máak, u ts'ako'ob ojéeltbil tu jeel tu'uxo'ob yéetel u kanáantiko'ob u páajtalil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yaan tu ju'unil t'ana'an yéetel le a'almajt'aana'; tu'ux beeta'an ti tuláakal máak yéetel uti'al le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel k'oja'anil tu wíinkililo'ob, yéetel u jeelo'ob a'ala'an tu kanáantbil u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo';

VII. U jach ts'áabal u kanáantbil u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

VIII. U beeta'al jump'éel ts'iib ja'abilak yo'olal bix u bin le t'aanil peetlu'um le kanáant yéetel u jeel ts'iib t'aanilo'ob ti' leU Nu'ukbesaj DIFil le Noj Lu'umo' ti'al Kanáantsil;

IX. U yila'al yéetel u ts'áabal ti' u k'a'anani le péeksilo'ob yéetel le a'almaja'an ti' tuláakal yéetel u chiikpajalilo'ob le p'iso'ob ku beeta'al yo'olalo';

X. U k'a'amal uti'al le múuch' meyajo', u t'aanil yéetel ba'ax u páajtalil yo'olal le tsikbe'enilo' yéetel u kanáantil u páajtalil le wíinkililo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo', yo'olal u jach utsil beetiko'ob le péeksilo'obo';

XI. U tsool beetiko'ob le péeksilo'ob yéetel u meyajto'ob le u páajtal le taak'iino' yo'olal le beeta'alo'ob yéetel u meyajil le naajil p'is óol yéetel u meyajil yo'olal u ts'áabal ti' u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo';

XII. U k'a'aytal, u beeta'al, u bisa'al yéetel a bo'oybesa'al u péeksilo'ob u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo', bey u ka'akajilo'ob u poolil le je'elo'oba';

XIII. U ts'áabal yéetel u tooj meyaj yéetel máako'ob u yóojelo'ob, bix u kanáankubaj máak yéetel u maak paachil tuláakal máako'ob te tu naajil xooko', miatsilo'obil yéetel ku jeel beeta'al; bey le t'aano'ob yo'olal le xooko' yéetel péeksilo'ob u ch'a'abal yéetel u péekil le kaajo', yéetel

XIV. U jeelo'ob ku ts'áaik le a'almajt'aana' yéetel u jeel a'ala'ano'ob tumen le p'is óol u ts'áabalo'.

**KA'AP'ÉEL PÉETS'EL
Yíich'aktsil Xook yéetel Miatsil**

Jaats ts'iib 98. Le yiich'aktsil le xook yéetel miatsilo' yaan u yaantal ti' le je'elo'oba':

I. U ya'ala'al le meyajilo'ob kéen u ts'áaik u páajtalil le ch'úpalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob ti' u bino'ob tu utsil naajil xook, tu'ux ku bisa'alob tu'ux u páajtal le beetiko'ob le ba'alo'ob u yóojelo'obo' yo'olal u múuk'ankisiko'ob u kuxtalo'ob le kéen nojochlako'ob, yéetel u ma'alob óolalo'ob, ti' áantaj, yaakunaj, na'atil yéetel páajtalilo'ob ti' le jeelo'obo';

II. U yaantal ti'ob u xookil tu'ux ku ts'áaikob le tsikbe'enil ti' uláak'o'ob, te péetlu'umo', ti' le noj lu'umo' yéetel ka áanta'ak, ka meyajnako'ob tu junalo'ob yéetel utsil p'is óolal;

III. U beeto'ob péeksilo'ob tu'ux ku ts'áabal le ch'úpalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob, páajchajak u ts'iibtalo'ob yéetel u bino'ob tu naajil xook;

wáalal 39 ti' 66

IV. U k'a'ayto'ob u k'a'anani u bino'ob xook tuláakal tu'uxo'ob;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

V. U t'íinche'kob u páajtal le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo' ti' kúuchil xook wa kúuchil áanalte'ob xook yo'olal u kaambalo'ob yéetel u yojéeltiko'ob u jeel ba'alo'ob;

VI. U ts'áabal ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo' yéetel k'oja'anil tu wíinkilo'ob, le xookil k'a'abet ti' u nojochtalo'ob yéetel u ja'abo'ob k'a'anan ti'ob;

VII. Ma' u cha'abal u k'aak'ast'aanalo'ob tu naajil xooko';

VIII. U jajilkúunta'al le tuukulo'ob yéetel t'aanilo'ob xookil ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo' maasewalo'ob, yo'olal u bisa'al le tsikbe'enilo' yéetel u kanáantbil u suukbe'enilo'ob, u t'aano'ob yéetel u páajtal u yookolo'ob te na'atilo'ob yaano'ob tu kaajalo'obo';

IX. U ts'áaiko'ob péeksilo'ob te mola'ayilo'ob wa le kúuchil xooko' k'a'abet ma' k'aas ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'obo';

X. U t'íinche'kob le ka'ansaj yéetel u chiimpolta'al u páajtalil yaan te wíiniko'obo';

XI. U jajilkúunsiko'ob u yutsil bin xooko'ob yéetel yanchajako'ob bey u jeelo'ob ti' u páajtalil yéetel u p'áatalo'ob ti' le je'ela';

XII. U ts'áaiko'ob péeksilo'ob yo'olal ma' u p'átiko'ob le xooko', yéetel

XIII. U jeelo'ob ku ts'áaik le a'almajt'aana' yéetel u jeelo'ob t'aanilo'ob le p'is óolalo'.

**ÓOXPE'ÉEL PÉETS'EL
Yíich'aktsil Toj Óolal**

Jaats ts'iib 99. Le yíich'akil le toj óolalo' yaan u yaantal ti' le je'elo'oba';

I. Ka p'íitchajak u k'oja'anil yéetel u kiimilil;

II. U jajilkúunsa'al u ch'abil u meyajil aj-ts'aak yéetel pu'uspu'usbil k'a'abet ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel k'a'alik le jach k'a'abeto';

III. K bisik tuláakal tu'ux yéetel ti' máax yaan ti' u ju'umil u kanáantik le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, le ba'alo'ob jach k'a'abet ti' le toj óolalo' yéetel u yutsil janalo'ob, u yutsil le ts'áa chu'ucho', u pu'uspu'uskil yéetel u yutsil tu'ux yaano'ob yéetel le ba'alo'ob k'a'abet ti'ob yo'olal loobil ti'ob;

IV. U ch'aiko'ob péeksilo'ob yo'olal u sa'atal le miatsilo yéetel suukbenilo'ob jach k'aas ti' u toj óolal le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

wáalal 40 ti' 66

V. U meyajtiko'ob le meyajil yo'olal ma' u yuuchul ba'al, u tooj beejil ti' máaxo'ob p'áato'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel xookil yéetel u meyajil ichil le xooko'ob yo'olal bix u páajtal u toop yéetel u yaantal u palalo'ob;

VI. U ts'áabal ti'ob u tsikbe'enil yo'olal ma' u yo'omtal le ch'úpalo'ob wa xlo'bayano'obe';

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VII. U jajilkúunsiko'ob u meyajil le j-ts'aako'obo', yéetel yaakunaj ti' le yo'omtalo', le kéen yanchajak u paalalo'ob yéetel le kéen utslajak, beyxan ti' u paalalo'ob, yeetel u kuumbinaj u ts'áaiko'ob chu'uch tu yáax wakp'éel wináal yéetel u yutsil yo'och tak tu yáax ka'ap'éel ja'abob, beyxan u páajtal u yaantal ti'ob bix ma' u yo'omtalo'ob;

VIII. U looxo'ob yéetel le ma' chuka'an utsil janal k'aas yéetel ma' táaj k'aasi', u polokilo'ob yéetel jach máan máanja'an u polokilo'ob, beey u jeel u k'oja'anil le janalo' ichil u tsikbalilo'ob le utsil janalo', u yuk'o'ob ja', u péeksiko'ob u wíinkilo'ob yéetel u ts'áaiko'ob ojéeltbil u jeel ba'alo'ob yo'olal le je'elo'oba';

IX. U t'aano'ob yéetel u beetiko'ob le tsolmeyajil yo'olal le juup'o'obo' yéetel bix u bisa'al wa le ch'úupal wa xlo'bayano'ob uts yanik yo'olal u yila'al bix u nojochtal yéetel u kuxtal ti' le k'iino'obo';

X. U meyajitiko'ob chéen le k'oja'anilo'ob ti' u ch'aik u yik'o'ob, tu nak'o'ob, tu tsukel, *epidémicas, cáncer*, VIH/SIDA yéetel u jeel k'oojanil u páajtal u ts'áaik ti'ob ichil le loobo' wa u t'iinche'kob le meyajilo'ob yo'olal ma' u k'oja'antalo'ob ichil le je'elo'oba';

XI. U ts'áabal tsikbalo'ob yo'olal bix u páajtal u yutsil bisiko'ob u toj óolal yéetel u yaantal u paalalo'ob;

XII. U yaantal ti'ob u k'a'abetil yo'olal le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel k'ojaanil tu wíinkilo'ob, yaanchakti'ob u meyajil k'a'abeti'ob, ka utstalako'ob, yanchajak utsil kuxtal ti'ob, ka chéen ch'a'abilak u yaantal yéetel u jeel máako'ob yéetel ka' yanchajak cheen jump'éelil u páajtalilo'ob;

XIII. Ma' u ch'a'abal, ka p'is óoltako'ob yéetel u lúuk'sa'al u ma' u páajtal u yaantal u paalalo'ob le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel u jeel loobil ti' u wíinkilo'ob ku ts'áaik kuxtal;

XIV. U jajilkúunsa'al le p'iso'ob yo'olal tu kúuchil ts'aako' u páajtal u yila'al wa yanchati' loobil tu páajtalilo'ob, wa loobil tu wíinkililo'ob tu'ux ku ts'áaiko'ob kuxtal yéetel tak uláak'o'ob, yéetel u t'aanil yéetel u páajtal le je'ela';

XV. U ya'ala'al u payben, u meyajtal, u looxil, yéetel u ka'akaj utsil kuxtal le máaxo'ob yaan k'oja'anil ichil wa jeen ba'ax ma' u páajtal u p'atiko'ob;

XVI. U ya'ala'al ti' le meyajil ts'aako' u páajtal u yila'al yéetel u meyajta'al chéen leti' le ba'alo'ob le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob k'oja'anil tu tuukulo'ob;

wáalal 41 ti' 66

XVII. U ts'áabal p'isilo'ob yo'olal u yila'al tu k'iinil le k'oja'anil tu wíinkilo'ob yo'olal ma' u tsa'ayal yéetel u chichankúunsa'al u chikpajal le túumben k'oja'anilo'ob yéetel u jajilkúunsa'al le jach ustsil meyajil ti'ob yéetel ka áantako'ob ka tooj óolako'ob;

XVIII. U ts'áabal u yookolil ti' u leti'ob, meyajilo'ob, áantajil yéetel áantaj ti' u ka'akaj tooj óoltal k'a'abet ti' le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan ti'ob k'oja'anil tu wíinkilo'ob;

XIV. U ts'áaiko'ob ojéeltbil u k'a'abetil u tsikbe'enta'al máak, u bisiko'ob yéetel u kanántiko'ob u páajtalil le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ti' yaan te t'aanilo'ob beeta'an te a'almajt'aana';

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XV. U jajilkúunsa'al u beeta'al le páajtalilo'ob ti' le ts'aako' tu'ux meyajtiko'ob ti' le jach k'a'abeto', ti' máax u k'áat bey chan paalalo'obe', le tak láaklilo'on beyo'one yéetel ma' loobiltik máak, beyxan k beetik u jeel péeksilo'ob ku beetik utsil ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob. Ti' tuláakal le je'elo'oba' yaan u chíimpolta'al u páajtalilo'ob ti' le chéen u ti'alo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel

XVI. U jeel péeksilo'ob ku jajilkúunsik u páajtalilo'ob utsil ti' le ts'aako'.

**KAMP'ÉEL PÉETS'EL
Yíich'ankil yo'olal u Ma'alo Ch'íijil Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana
Roo (DIF)**

Jaats ts'íib 100. Yéetel mina'an k'aas t'aanil le ba'alo'ob yaan ti'ob ku ts'áaiko'ob u jeel páajtalilo'ob u béeytale', uti'al le yíich'akil DIF le peetlu'uma';

I. U kanántiko'ob u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ts'áan te a'almajt'aanila' yéetel u jeel páajtalil u béeytale' u beeta'ale', jach bey le kéen jach k'a'anan ti'ob;

II. U jach yiliko'ob yéetel jajilkúunsiko'ob le mola'ayilo'obil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan u meyajta'al cheen wa u ts'ookile' yéetel u jach kóomil k'iinil u páajtale', ka ts'áabak táanail u kanántbil le jaal láak'o'obo';

III. U yántik yéetel u tooj bisiko'ob, tu meyajil le ba'al u kanmaj u beto', yéetel le jo'olpóopiltik u kanántik yéetel ku jeel ts'áaik le páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

IV. U k'imbesa'al u ju'unil ku yéet meyajto'ob yéetel le yíich'a'kil le DIF le meek'taan kaajo', beyxan yéetel le múuch' meyajil máako'ob yéetel le mola'ayilo'ob ku meyajto'ob yéetel tuláakal máak, yéetel chéen jump'éel múuch' máako'ob yéetel tu jejeláas máako'ob, ti' le kanántbilo' yéetel u jeel ts'áaiko'ob u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

V. U bisiko'ob u tooj nojoch lo'ob, u ka'ansajilo'ob yéetel u xookilo'ob yaan ti'ob le meyajil máako'ob le mola'ayil tuláakal máako'ob yéetel chéen jump'éel múuch' máako'ob yaano'ob tu kanántiko'ob yéetel u jeel ts'áaiko'ob u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

wáalal 42 ti' 66

VI. Ka múuch' meyajnako'ob ti' le kaaxano', tu yila'al tu'ux yéetel u ch'a'abal le ba'alo'ob k'a'abet yo'olal u jach ya'ala'al wa u ka'a ts'áabal máaxo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

VII. U ts'áabal ojéeltbilo'ob ba'alo'ob, xokilo'ob, yéetel tooj t'aano'ob mina'an u bo'olil, bey u meyajil yo'olal u tooj óoltalo'ob ichil u t'aanil le maachk'aabilo', uti'al na'atsilo'ob yéetel yuumsilo'ob, yéetel u jeelo'ob, ichil xan yaan le bis t'aanil le ts'áa chu'ucho';

Xoot' ts'íib tuunbenkúunsa'an POE 20-04-2022

VIII. U ts'áabal meyajilo'ob ti' le máako'obo', bey u t'aniko'ob yéetel u bisiko'ob le jeets' óolalo' yéetel u tooj óolil u láak'tsililo'ob;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

IX. U bisa'al ts'iibtbil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti'al u yila'al máaxo'obi';

X. U ts'áabal ti' le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob u naajil k'a'abet a'almaja'an te ka' jo'ol ts'ibbil le óox péets'el le a'almajt'aanila' yéetel u jeel páajtalilo'ob u ts'áabal, le kéen u kaxto'ob yéetel u ka'akaj bino'ob yéetel u láak'tsililo'ob;

XI. U ts'áabal u kanáantbilil ti' le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob lúuk'sa'ano'ob ti' u láak'tsililo'ob tumen le p'is óolalo'ob. Yaan u jajilkúunsa'al u yaantal ti'ob tuláakal le kanáanta'alo'ob u páajtal yo'olal tumen mina'an u láak'tsilo'ob yéetel yaan u ts'áabal;

a) U bisa'alo'ob yéetel u láak'tsilo'ob yo'olal u kanáanta'alo'ob, chéen wa u béeytale' yéetel ma' bey leti' u k'áate';

b) Ka k'amiko'ob tumen jump'éeel baatsil u páajtal u kanáantiko'obe', chéen wa jayp'éeel k'iino'obe', ti' wa mix u na'atsil wa u yuumtsil, yéetel mix u jeel láak'tsilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob u páajtal u kanáantiko'obe';

c) Wa máako'ob yaan u k'amiko'ob bey uti'alo'ob bey jump'éeel le ba'alo'ob k'a'abet u beeta'al yo'olal u yaantal bey u ti'alobe', yaan ichil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, tu'ux ts'o'ok u ya'ala'al ba'ax k'a'abet ti' u páajtal le je'ela', tu túumben kaajtal yéetel u yila'al wa utsil le túumben baatsil u ti'al u yaantalo'ob bey u túumben láak'tsililo'ob; wa

d) U ts'áabal le bixo'ob tu jejeláas bixo'obe', te tu naajil kanáantbil ku ts'áabal tumen le meyajil máako'ob chéen wa jayp'éeel k'iino'obe'.

Ti' le je'ela', u yíich'akil DIF le peetlu'uma' yéetel u yíich'akil DIF méek'tankaajo'ob, ti' u meyajil u kanmajo'ob u beeto'ob, k'a'abet u ts'iibtiko'ob, ka'ansiko'ob, p'isiko'ob yéetel u ts'áaiko'ob u ju'unil ti' le láak'tsililo'ob u páajtalo'obe', tu'ux k'a'abet le ba'alo'ob ku k'áata'al yo'olal u béeytal le je'ela'.

Le p'is je'ela' jach k'a'abet, tu'ux u yáax k'a'abete' u yutsilil tu'ux kun kaajtal.

wáalal 43 ti' 66

Le jo'olpóolpilo' k'a'abet u yaantal ti' u k'áatil ichil le mejen paalalo'obo' yo'olal u yiliko'ob le jach k'a'abet ti' leti'ob yéetel, wa beye' u ka'akaj ts'áabal ti' u páajtalil u yaantal yéetel u láak'tsilo'ob.

U yíich'akil DIF le peetlu'uma' tuláakal k'iine' leti'ob u poolil u yilo'ob bix yaniko'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob le kéen ts'o'okok le kanáanta'alo'.

XII. U ts'áabal u meyajil le ka'ansaj yéetel meyajil le p'is óolo' ti' le máako'ob u k'áat u kanáant bey u láak'tsilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, bey u ka'ansaj ti'ob;

XIII. U p'i'isil u páajtalil bix yaniko'ob le máako'ob u k'áat u kanáantiko'ob, yéetel u beetiko'ob le ba'alo'ob k'a'abetilo', bey u beetiko'ob le ba'alo'ob a'ala'an ti'ob ti' u múuch'il meyaj le p'is óolalo';

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XIV. U yaantal ti'ob jump'éeel yíich'akil le ba'alo'ob yo'olal u páajtal u ts'iibtiko'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, tu'ux bix yaniko'ob yéetel u láak'tsilo'ob wa u p'is óolalil u ch'aik u páajtal u kaajtalo'ob yéetel u jeel láak'tsilo'obi', bey u tsool ts'iibil le máako'ob u k'áato'ob u ch'aiko'ob bey uti'lo'ob le palalo'obo', le ts'o'ok u beetiko'obo' yéetel u ya'alo'ob tu yóoxp'éeel wináalil ti' le *procuraduría* le kanáant te péetlu'umo';

XV. U yáantajil ti' u yoksa'al le yíich'akil le tsool ts'iibo'ob le péetlu'umo' yo'olal le tsikbe'enilo', kanáantbil, u ya'ala'al yéetel u beeta'al u tsikbe'enilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

XVI. U ts'áabal yéetel mina'an u bo'olil le meyajilo'ob le p'is óolalo' yéetel u yustil beejil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ti' máax yaan ti'ob u ju'unil u poolil ti'ob;

XVII. U ts'áaiko'ob ichil le *procuraduría* ti' kanáant le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' le múuch' meyajil p'is óolalo' wa tsolmeyajil ti' le ba'alo'ob k'a'abet u beetiko'obo' ichil le je'elo'oba', tu'ux u yutsil t'aniko'ob yéetel le a'almajt'aana' yéetel u jeel ba'alo'ob le p'is óolal u páajtale';

XVIII. U ti'inche'ko'ob yéetel u bisiko'ob u k'ajóolta'al yéetel u péeksilo'ob u páajtalilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel u ts'áaiko'ob u páajtalil le tsolts'iibo'ob yéetel taakpoolo'ob ku cha'ik u múuch'kintiko'ob yéetel u k'áatiko'ob le meyajil le je'elo'oba';

XIX. U k'amiko'ob le t'aanobo' yéetel taakpolo'ob ti' máax ti' ku meyajtik wa ku pooliltik le kanáant ichil le loobil u páajtalil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel ka ts'áaiko'ob k'ajóoltbil ti' le *procuraduría* le kanáanta'al yéetel ti' le *ministerio público*, ti' u beeta'al le péeksilo'ob le a'almajt'aano';

XX. U taakpoolta'al ti' le p'is óolalo', je'en máakalmak loobile', yaajil, loobil tu wíinkilo'ob wa loobil yéetel k'aak'as t'aano'ob, loobil tu'ux u páajtal u ts'áaiko'ob kuxtal, u p'áatalo'ob wa ma' u ts'áaik ti'ob mixba'al, u seen ts'áabalo'ob meyaj yéetel, ti' tuláakal, jejeláas péeksilo'ob ku beetik k'aas ti' le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

wáalal 44 ti' 66

XXI. U múuch'kiinsik le tsool t'aan yéetel tsolts'iibo'ob k'a'abet ti' u beeta'al le k'a'abeto' yéetel u k'áata'al u yáantajil ti' u jeel jo'olpópilo'ob ichil le ba'alo'ob u páajtal u beetike', yéetel

XXII. U jeelo'ob ku ts'áaiko'ob le a'almajt'aana', u jeel k'a'abet u ya'almaj le p'is óolalo', bey u jeelo'ob ku taalo'ob ti' le t'aano'ob, ti' le éet t'aano'ob yéetel le tuláakal a'almajt'aano'ob u yaantalo'ob te yíich'akil noj lu'umil DIFo'.

JO'OP'ÉEL PÉETS'EL

**Ti' le *Procuraduría* ku Kanáantik Ch'úupalalo'ob, Xiipalalo'ob yéetel
Táankelemo'ob yéetel Baatsilo'ob ti' u Péetlu'umil Quintana Roo**

Jaats ts'iib 101. Le *procuraduría* ti' u kanáanta'al le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob u peetlu'umil Quintana Roo jump'éeel múuk'il ti' le yíich'akil le DIFil le peetlu'umo', tu'ux yaan ti' jach utsil meyajil yéetel u beeta'al, tu'ux

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

yaan ti' u yutsil meyajta'al le kanáant paalalo'ob yéetel u ka'akaj ts'áabal ti'ob u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, beyxan u yu'uba'al ba'ax ku yúuchul yéetel u yutsil yaantal yéetel u láak'tsilo'ob.

Le *Procuraduría* u kanáanta'al yaan u yaantal u kúuchil ti' u junjump'éelil u kúuchil meyaj u poolil le méek'tankaajo'ob le peetlu'uma' yéetel u poolilo'ob u páajtal u ki'imaktaal u yoolo'on yéetel le tsool t'aanil le a'almajt'aana'.

U meyajil le *procuraduría* ti' le kanáanta'alo' leti' u páajtalil tuláakal máako'ob, beytúun tu meyajilo'obe' u páajtal u k'áatiko'ob u ka'ansa'al yéetel u yáantajil le jo'olpópilo'ob le noj lu'umil, péetlu'umil yéetel méek'tankaaj, máaxo'ob yaan u ts'áiko'ob bey a'ala'an ti' le u páajtale'.

Ti' le ts'áaba'ano', u yutsil tsolmeyajil le yaan u beeta'alo' yéetel u bisa'al le k'a'abet yo'olal u kanáanta'alo'ob yéetel u ka'akaj ts'áabal u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, le *procuraduría* ti' kanáanta'alo' k'a'abet u yaantalo'ob yéetel u meyajlo'ob yéetel le jo'olpópilo'ob ku yiliko'ob le meyajil máako'obo', ti' meyajil j-ts'aak, ka'ansajo'ob, ti kanáantbil, ti' miatsil, báaxalo'ob, yéetel tuláakal ti' le ba'alo'ob u páajtal u beeta'al tu beel tu páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob.

Jaats ts'iib 102. Le *procuraduría* ti' kanáantbil yaan ti':

I. Ti' juntúul j- *procurador* wa *x-procuradora*;

II. Juntúul ka' *procurador* wa *x-procuradora*;

III. Juntúul poolil ti' le kaaj ti' junjump'éelil le méek'tankaajo'ob le péetlu'uma'; yéetel

IV. Le máaxo'ob kun tsolmeyajo'ob

Le máako'ob ku meyajlo'ob te *procuraduría* k'a'abet u ka'akaj u ta'ako'ob le ba'alo'ob ku t'aniko'ob ichil le je'elo'.

wáalal 45 ti' 66

Jaats ts'iib 103. Máax u jo'olil le *procuraduría* ti' le kanáanta'alo' yaan u ka'akaj péeksa'al tumen u múuch' t'aanil u poolilo'ob u yíich'akil DIFil le peetlu'umo', tu t'aanil u jo'oilil tuláakal u yíich'akil DIFil le péetlu'umo', yéetel k'a'abet u beetil le k'a'abetilo'ob je'elo'oba':

I. K'a'abet káajnalil ti' Quintana Ro wa kaajnalil ti' máas ti' 5 ja'abob yéetel u yutsil bisik u páajtalilo'ob k'a'abeto';

II. K'a'abet yaan ti' ka'anal ti' 35 ja'abo'ob;

III. K'a'abet yaan ti' ka'anal ti' jo'p'éel ja'abo'ob ti' u yustil meyajtiko'ob u p'is óolalil wa u kanáantik le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob.

IV. K'a'abet yaan ti' u ju'unil tu'ux u ts'o'oksmaj tuláakal u xookil ti' páajtalilo'ob a'ala'an;

V. Ma' ts'áaba'an ti' u p'is óolal tumen wa jump'éel loobil tu beetaje' wa lúuk'sa'an ti' bey meyajil tuláakal máake'; yéetel

VI. U yaantal ti' u yutsil kuxtal ti'.

Jaats ts'iib 104. U ts'áabal le *procuraduría* le kanáanta'alo':

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

I. U yiliko'ob u kanáantbil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ku ya'alik le noj a'almajt'aanilo'ob le noj lu'umo', le t'aano'ob tuláakal tu'uxo'ob, u tsolmeyajil le péetlu'umo', le noj a'almajt'aano, le a'almajt'aana' yéetel u jeel ba'alo'ob u páajtale'. Le je'ela' k'a'abet u yaantal ti', wa bey:

- a)** U meyajil j- ts'aak yéetel j- ts'aakil u k'oja'anil le tuukulo'obo' yéetel pool;
- b)** Ma' u páatikob le péeksilo'ob tu xooko'ob yéetel le máako'ob yaan tu jaalo'ob yéetel miatsilil, yéetel.
- c)** U yoksa'alo'ob, bey ti' máax yaan ti'ob u jo'olil u kanáanta'al le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' le meyajil u ka'akaj utsikinta'alo'ob yéetel meyajil.

II. U majanta'al yéetel u ka'a poolil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yano'ob ichil u tsolmeyajil p'is óolilalil wa ti' tsolmeyajil, mix loob t'aanil ti' le ts'ábail ku ts'áaik le p'is oolal tuláakal máako'obo', bey ti' u meyajtikob yéetel ka'akaj, yéetel u jo'olil ku ts'áabal, ti' tuláakal u tsolmeyajil p'is óolal yéetel tsolmeyajil tu'ux yaano'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, le a'ala'an te a'almajt'aana' yéetel u jeel ba'alo'ob u páajtal u beeta'ale', mina'an u bo'olil;

III. U bisiko'ob u tsolmeyajil yéetel u ts'áabal u beejil ti' le p'isilo'ob le kanáanta'alo'ob yo'olal u jeel ts'áabal u páajtalilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yo'olal le mola'ayilo'ob ku páajtalo'ob ka u péeksikuba'ob utsil yéetel toojil;

IV. U meyajob bey u t'aanil yéetel u meyajil wa yanchajak ba'atelo'ob tu láak'tsilo'ob, le kéen u páajtalilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ts'o'ok u lúuk'sa'al ti'ob wa loobilnajo'ob, bey u páajtalil ku ts'áabalo'. Le t'analo'obo' ma' u ch'aik bejil wa loobilta'an;

wáalal 46 ti' 66

V. U takpoolto'ob te mola'ay xak'alkaxáansi'ipil máako'ob, le ba'alo'ob u ya'ala'al bey k'aak'as loobil ti' le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

VI. U k'áata'al te mola'ay xak'ankaxáan si'ipil u kanáantbil k'a'abet yéetel u páajtal k'a'abet ti' le t'aan beeta'an te a'almajt'aanilo';

VII. U tsoolkúunsal, a'ala'an yéetel ki'imakúunsa'al, tu jach tooj k'a'abetil, u ts'áabal u p'is le kanáanta'al jach k'a'abet a'ala'an te jaats ka'achilo', le kéen yanchajak ma' utsil tu kuxtalo'ob, kanáanta'alo'ob wa cha'akajanil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, tu'ux ku ts'áaikob ojeeltbil ti' le mola'ay xak'ankaxalsi'ipil máako'ob yéetel ti' le jo'olpóopil p'is óolalo'. Le jo'olpóopil p'is óolalo' yaan u meyaj bey le a'ala'an te a'almajt'aano';

Ti' u ts'áabal u jach k'a'abetil kanáant, u jo'oilil le *procuraduría* ti' le kanáanta'alo' u páajtal u k'áatik u yáantajil le mola'ayilo'ob le p'is óolal u páajtalo'ob.

Wa ma' tu beto'ob u p'is le kanáant jach ka'a'betob, u jo'oilil le *procuraduría* ti' kanáanto' u páajtal u k'áatik u ts'áabal u p'isil k'a'abet u meyajtikob le jo'olpóopilo'ob k'a'abeto'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VIII. U beetiko'ob u meyajo'ob tuláakal máako'ob, yéetel chéen wa míuch' máako'ob ti' u tsikbe'enil wa beeta'alil le péeksilo'ob tu utsil le meyajilo', ma' u cha'iko'ob u loobilta'alo'ob yéetel u kanáantiko'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

IX. U ka'ansal le jo'olpópilo'ob, yéetel le xoot' meyajil máako'ob, tuláakal máako'ob yéetel cheen jump'éeel múuch'il máako'ob ti' u jaajil beetiko'ob le noj a'ala'anil ti' u kanáantiko'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ti' le k'a'abet u beeta'alo';

X. U meyajta'al le tsool t'aanil yéetel tsolmeyajil tu'ux le kéen u ch'a'aua'ob yo'olal u jeel ts'áabal u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

XI. U yutsil yila'al u beeta'al le p'iso'ob k'a'abet ti' u kanáantbil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob lúuk'sa'ano'ob ti' u láak'tsilo'ob tumen le p'is óolalo';

XII. U beeta'al yéetel u bisa'al xookilo'ob yéetel kaxa'an xooko'ob yo'olal u múuk'ankúunsiko'ob le péeksilo'ob ti' u yutsil le meyajilo', ma' u cha'abal loobil ti'ob yéetel u kanáanta'al le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' u k'a'abetil le mejen palalo'obo', bey ti u múuk'ankúunsiko'ob u k'a'abetil le láak'tsilo'obo', yéetel u ts'o'okil u bisa'al ichil le jo'olpópilo'obo' yéetel le xoot' meyajil máako'obo', tuláakal máako'ob, yéetel chéen jump'éeel múuch'il meyajil máako'ob yo'olal u yoksiko'ob tu meyajil k'a'abeto';

XIII. U k'a'amal u ts'iibil tu'ux u k'áat u k'amik bey u ti'alo'ob le máaxo'ob u k'áato'ob u k'amiko'ob bey u ti'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yano'ob tu jo'olilo'ob le *procuraduría* ti' kanáanta'alo', le kéen bisa'ak te tu'ux k'a'abeto';

wáalal 47 ti' 66

XIV. U yila'al bix yaniko'ob tu poolo'ob, ti' taak'in, meyajil máak yéetel tuláakal k'a'abet yo'olal u yila'al wa u páajtal ti' máaxo'ob ku k'áatiko'ob u k'amiko'ob bey ti'al leti'ob, ti' u t'aanil le a'ala'an te a'almajt'aanilo'ob u ts'áabale'; yéetel ti' beyo'obe' u ts'áabal u ju'unil tu'ux u páajtalo'obe'.

U ts'áabal le Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob chéen u páajtal u ts'áabal ti' jump'éeel baatsil ku kanáantiko'ob, chéen wa yaan ti'ob u ju'unil tu'ux ku ya'alik u páajtalo'obe'. Ti' le je'ela' yaan u yila'al le je'elo'oba':

a) Ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, cheen wa u páajtal ti'ob wa yaan ti'ob u ja'abe', bix aaniko'ob tu kaambalo'ob yéetel bix u tuukulo'ob, yaan u yu'ubalo'ob yéetel u t'aanobe' yaan u ch'a'abal bey u k'a'abetil ti ba'ax kun a'alik u kúuchil p'is óolalo' k'a'abeto';

b) Yaan u ch'a'abal ichil bix yanik le baatsil u k'áat u k'amiko'ob bey u ti'alobe' wa utsil ti'ob yo'olal u yutsil nojochtalo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ti' le t'aan ch'a'abano' yéetel le u k'áato'ob ti' le mejen palalo'obo';

c) Yaan u ch'a'abal ichil wa yaan u láak'tsilo'ob ichil; wa yaan utsil yéetel wa yajkunaj; u kajbail, u kaajnalil yéetel bix anik u miatsilil tu'ux ku nojochtalo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

d) Yaan u yila'al ma' u náachkúunsiko'ob ti' u kiiko'ob wa suku'uno'ob, chéen ba'ale' wa jach k'a'abet le je'ela', yaan u ya'ala'al p'iso'ob yo'olal u p'áatal u páajtal yilikuba'ob, u yaantalo'ob yeetel u t'anikuba'ob.

Wa ch'a'ab u ts'áabal le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' jump'éel kanáant baatsil, k'a'abet u chaiko'ob u páajtal u yilikuba'ob ichilo'ob yéetel bix u bin u yaantalo'ob ichil u túumben láak'tsilo'ob yéetel kuxtalo'ob, yo'olal ma' cha'iko'ob wa u máansiko'ob le ma' u páajtalo'ob u páajtal u yaantale'.

Wa ma' béeychaj u yaantalo'ob tu túumben kuxtalo'ob le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel le túumben baatsil ku kanáantiko'obe', yaan u kaajsiko'ob u meyajil yo'olal u ka'akaj oksiko'ob tu yíich'akil k'a'abet yéetel yaan u beeta'al, wa beye', u jeel ts'áabalo'ob tu láak' tu'ux.

Le kéen u yilo'ob wa jejeláas loobil ti' u páajtalilo'ob le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ts'áaba'ano', u yíich'akil DIFil le péetlu'uma' yaan u lúuk'sik u ts'áabal ti'ob yéetel yaan u ts'áaik u páajtalil ba'alo'ob ts'áaba'an ti' tumen le a'almajt'aana' yéetel u jeel ba'alo'ob u páajtal u ts'áabale'.

XV. U ts'áabal yéetel u yíich'akil noj lu'umil DIF yéetel u jeel yíich'akilo'ob le u jeelo'ob u beeta'al u tsoolts'íib yéetel u tsool beeta'al yo'olal u ts'íibtalo'ob, ka'ansiko'ob, p'isiko'ob yéetel u ts'áabal u ju'unil le pamilyaso'ob u páajtalobe', tu'ux ku yilal'al le ba'alo'ob k'a'abet yo'olal u k'amiko'ob bey u ti'lobe', beyxan yo'olal u ts'áaiko'ob ojéeltbil u ju'unilil tu'ux u páajtalobe';

XVI. U bisiko'ob u ju'unil wa u k'áatbil máaxo'ob u k'áatiko'ob, ti' le jo'olpoopilo'ob ku yiliko'ob u ts'áabal p'is óolal ti' le máaxo'ob ku jo'osiko'ob le ba'ax tu t'aano'ob, ti' le a'alna u páajtalilo'ob u ts'áabal. Beyxan yaan u páajtal u beetik péeksilo'ob ichil ya'abob ti' le p'is óolalo', yo'olal lela' u je'elsiko'ob le máako'ob ku t'aanobo' yéetel ba'alo'ob ku ya'aliko'ob ku beti k'aasil ti' junjuntúulilo'ob wa ti' tuláakal leti'ob, u kuxtal, u béeytal, u yutsil ti'ob yéetel u jeel páajtalilo'ob le ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel, wa beye', u lúuk'sik u loobil tu beeto'obo', yéetel le ba'alo'ob u páajtal u ts'áaik le jo'olpoópilo'ob ti' tuláakal le je'ela';

wáalal 48 ti' 66

Le je'ela', yéetel mina'an u k'aak'ast'aanil tu jeel k'a'abetil ti' yaan tu'uxil u t'aanmajo'ob yéetel le páajtal u ts'áabale'

XVII. U cha'abal, u ts'íibta'al, u ts'áabal u ju'unil yéetel u yila'al u kúuchilo'ob le meyajil máako'ob yéetel u tsoolmeyajil le procuradurial le Knáantaj máako'ob le noj lu'uma';

XVIII. U beeta'al u yila'al u kúuchilo'ob le meyajil máako'ob yéetel, wa beye', u meyajtiko'ob u péeksilo'ob ichil le tooj belilo'ob k'a'abet yo'olal le ma' beeta'ano' ti' le ba'axo'ob k'áata'ano' ku ya'alik le noj a'alman t'aano' yéetel u jeel páajtalil u ts'áabale';

XIX. Yéetel mix k'aak'as t'aanil le ba'alo'ob ku ts'áaik le u páajtal u ts'áabal ts'áan ti' le jo'olpoopilo'ob, leti' kéen u ts'áa ti' le *procuradurial* le kanáantil le noj lu'umo' ti' le xímbal tu'ux ku yila'al ku beeta'al te tu'uxo'ob yaan le kúuchilo'ob le mayajil máako'ob;

XX. U ya'alik ti' wakp'éel wináalil ti' le *procuraduría* kanáant le noj lu'umo', u tuumbenkúunsaj u ts'íibilo'ob u kúuchil le meyajil máako'ob yéetel le ba'alo'ob ku ya'alik le a'almajt'aano', beey u ts'áabal u xímbalil yo'osal u yiliko'ob biix jóok'iko'ob, yo'olal u yoksa'al u ts'íibil noj lu'um tu kúuchil meyajil máako'ob;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XXI. U xiimbal iliko'ob yéetel u jach iliko'ob, te kúuchil meyajil máako'ob u bisiko'ob u ju'unilo'ob ti' u junjump'éelil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, tu'ux u p'áatal tuláakal, bixo'ob, wa yaan k'oja'anil ti' yéetel wa ba'ax yéetel u láak'tsililo'ob, yéetel u jeel ba'alo'ob ti' le je'ela';

XXII. U bino'ob bey u yutsil máak ti' le máako'ob, tu'ux ku yiliko'ob u yutsilkúunsiko'ob u k'áato'obo' yéetel ti' u ma'alobkúunsiko'ob bix u bisikuba'ob yéetel u láak'tsililo'ob, yéetel u k'áato'ob u beto'ob u bisikuba'ob utsil ichil u kaajalo', yéetel

XXIII. U jeelo'ob ku ts'áaik le a'almajt'aana' wa u jeelo'ob ku ya'alik le p'is óolalo'.

Jaats ts'iib 105. U kanáantil yéetel u ka'akaj ts'áabal u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yaan u beeta'al ichil u t'aanil u k'áatil ka'anal le mejen palalo'ob yéetel u jeel t'aano'ob yaan te a'almajt'aana'.

Yo'olal u k'áatiko'ob u kanáantil yéetel u jeel ts'áabal u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, le *procuraduria* ti' kanáanto' k'a'abet u beetiko'ob le k'a'abeto':

I. U yiliko'ob wa u k'amiko'ob wa ba'ax ku xo'ot'oltiob yéetel ku yóotsilkúunsiko'ob u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

wáalal 49 ti' 66

II. U nats'kubaob ti' le láak'tsililo'ob wa kúuchilo'ob tu'ux yaan le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yo'olal u yila'al bix aanik u páajtalil le kéen yanchajak wa ba'ax yo'olal wa xoot'ok wa utsilkúunsa'ak le je'elo'oba';

III. U yila'al ti' junjump'éelil le ba'alo'ob kaxta'an u páajtalilo'ob yano'ob xoot'aan wa otsilkúunsa'an;

IV. U beeta'al, tu táanil le ba'alo'ob u k'áato'ob le mejen paalalo'obo', jump'éel kaxa'an yo'olal bix aanik yéetel jump'éel tsool t'aan u ka'akaj ts'áabal u páajtalilo'ob, tu'ux yaan ichil u t'aanil yo'olal u p'isil le kanáanta'alo';

V. U t'aaniko'ob yéetel u tsolmeyajo'ob yéetel le jo'olpópilo'ob le peetlu'umo' yéetel te méek'tankaajo' tu'ux yaan ti' u jajilkúunsa'al u t'aanil u jeel ts'áabal u páajtalilo'ob, yéetel

VI. U tsaabal u meyajil ti' junjump'éelil le péeksilo'ob le t'aanil u jeel ts'áabal le páajtalilo'ob, yéetel u jach iliko'ob le páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob tan u jajilkúunsa'al.

Jaats ts'iib 106. U t'aanilo'ob u p'is kanáanta'al le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, le kéen u páajaal u beetik le *procuraduria* kanáantajo' tu'ux kun jajilkúunsa'al yéetel mix tan u xo'ot'oltiob, leti' le je'ela':

I. U yutsil ka'ansajil, áantaj yéetel u bisiko'ob wa jayp'éel k'iin u láak'tsililo'ob;

II. U ta'akalo'ob tu kúuchil le meyajil máako'ob te mola'ayil ti' tuláakal máak yéetel chéen ti' jump'éel múuch' máako'ob uti'lob;

III. U yooksalo'ob ti' tsool ts'iibo'ob tu'ux ku yáanta'al u láak'tsililo'ob yéetel ti' le máako'ob ku ya'alik le a'almajt'aana';

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

IV. U múuch' yaantalo'ob te mola'ayil máako'ob wa chéen ti le múuch' máako'ob u ti'lobo' u ti'al u ts'áabal ti'ob ts'aakil, ts'aakil le utsil tuukulo'ob wa k'aak'as loobil k'oja'anil tu poolo'ob wa bey k'a'anantiob;

V. U yoksa'alo'ob ti' noj ts'bo'ob tu'ux ku ka'ansalo'ob yéetel ku ts'akalo'ob ti' k'aak'as k'ojanilo'ob ma' u béeytal u p'atiko'ob, yéetel

VI. U jeelo'ob ku meyajo'ob tu utsil nojochtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel yano'ob ichil le mayaj u jach kanmo'ob.

**WAKP'ÉEL PÉETS'EL
Uti'al le Méek'tankaajob**

**YÁAX JAATSIL
Uti'al le Méek'tankaajobo' Mola'ayilo'ob**

Jaats ts'iib 107. Ti' yaan ichil le mola'ayilo'ob, tu'ux u t'aanmo'ob le a'almajt'aana' yéetel u jeel p'is ólal u páajtal u ts'áabale', le je'elo'oba':

wáalal 50 ti' 66

I. U beetiko'ob u ts'iibil ti' u kanáanta'al méek'tankaaj yéetel u yaantalo'ob tu beeta'al u ts'iibil le kanáanta'al peetlu'umo';

II. U beetiko'ob péeksilo'ob yo'olal u bisiko'ob tuláakal tu'ux u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob te méek'tankaajo', yo'olal u k'ajólta'al yéetel ka beeta'ak;

III. U bisa'al u cha'ak'aja'anil a'alal le ba'ax ku tukliko'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' le ba'axob yaan tu méek'tankaajobo';

IV. Ka meyajnako'ob yéetel le máaxo'ob ku meyajtiko'ob le tsolmeyaj máak te méek'tankaajo' yéetel le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob u k'áat u ya'alo'ob wa ba'axe';

V. U k'amiko'ob tatak'taano'ob yéetel u takpoolo'ob ti' u loobil le páajtalilo'ob yano'ob te a'almajt'aana' yéetel u jeel ba'alo'ob u páajtal u ts'áabale', beey u túuxtiko'ob tu k'iinil ti' le *procuradurial* le kanáantaj yaano', yéetel lúuk'saj le je'ela' u páajtal u k'uchul ti' leti'ob;

VI. U bisiko'ob yéetel u beetiko'ob le ba'alo'ob yaano'ob yo'olal le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ku ch'aiko'ob u kúuchil le noj lu'umo' yéetel le mejen kaajobo';

VII. Ka tsolmeyajnako'ob yéetel le jo'olpópilo'ob u t'aanil le noj jo'olpópilo'ob yo'olal ts'áabal yéetel u beeta'al le péeksilo'ob yéetel noj a'almaja'anil yano'ob te a'almajt'aana';

VIII. U ts'áabal ti' u yoksa'al te yíich'akil le ts'iibo'ob te yook'ol noj lu'uma' te le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

IX. U t'iinche'ko'ob u meyajil le múuch' meyajil máako'ob u ti'lob ku meyajo'ob ti' u bisiko'ob yéetel u táakpajalo'ob te páajtalilo'ob tuláakal máako'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, ti' u beeta'al u ts'iibilo'ob le méek'tankaajo';

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

X. U ts'áaiko'ob ichil u xuupo'ob u ts'áabal u taak'in yo'olal u páajtal u jajilkúunsa'al le péeksilo'ob yano'ob te a'almajt'aana', yéetel

XI. U jeelo'ob yaan u ts'áaik u jeel p'is óolalo'ob.

**KA'AP'ÉEL JAATSIL
Yíich'aktsilo'ob Méek'tankaajo'ob yo'olal u Yutsil Kuxtal le Baatsilo'ob tu
Péetluumil Quintana Roo**

Jaats ts'iib 108. Yaan ti' u k'a'abetil ti' u yíich'akil le DIFil le méek'tankaajo', le je'elo'oba':

I. U meyajo'ob ichil u beeta'al u ts'iibil u kanáanta'al yaan te méek'tankaajo';

II. U beetiko'ok péeksilo'ob tu'ux ku bisiko'ob ojéeltbil u páajtalilo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob le méek'tankaajo';

wáalal 51 ti' 66

III. U ts'áaiko'ob u yutsil beejiil, xook yéetel u ka'ansiko'ob yéetel mina'an u bo'olil, beyxan meyajil tu utsil biin ti' le maachk'aobo', ti' na'il yéetel taatail, yéetel u jelo'ob, tu'ux ku yila'al ichil le k'a'aytalo' yéetel u meyajtal le ts'áa chu'ucho';

Xoot' ts'iib tunbenkúunsa'an POE 20-04-2022

IV. U yáantal le *procuraduria*il le kanáanta'alo' ti' u ts'áabal u p'isil jach k'a'abet ti' le kanáan ku ya'aliko', yéetel u meyajtal le péeksilo'ob k'a'abet tu meyajil le ba'alo'ob yaan ti'o';

V. U meyajta'al u ki'imakóolalil le tsool utsil meyaj yéetel le jo'olpópilo'ob, beyxan yéetel u jeel mola'ayilo'ob ti' tuláakal máako'ob wa chéen ti' wa ti' le múuch' meyajilo'ob, ti' u yila'al yéetel u kanáanta'al le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

VI. U múuch' meyajo'ob yéetel u kaxta'al, u yila'al yéetel u ch'aiko'ob tuláakal le ba'alo'ob k'a'abet-ti'ob yo'olal u jajilkúunsaál máaxo'ob le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

VII. U ts'áaiko'ob ti' u yooklo'ob te yíich'akil tuláakal t'aanil le peetlu'umo' yéetel tsikbe'enil, kanáant, k'a'aytal yéetel péeksilo'ob u páajtalil le ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yéetel

VIII. U jeelo'ob ku ts'áaik ti' le aálmaj t'aana', u jeel t'aano'ob le p'is óolalo', beyxan u jeelo'ob ku bino'ob ti' le ch'a' t'aano'ob ku, ch'aiko'ob t'aan te a'almajt'aana' ku bisa'al tu yíich'akil DIFil le noj lu'um yéetel tu yíich'akil DIF le péetlu'uma'.

**UKP'ÉEL PÉETS'EL
Ti' u Yíich'aktsilo'ob u Kanáanta'al u Páajtalilo'ob Ch'úupalo'ob, Xiibpalalo'ob
yéetel xLo'bayano'obe' beyxan Táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo**

**YÁAX JAATSIL
Ti' u Yíich'aktsilo'ob Péetlu'umil u Kanáanta'al u Páajtalilo'ob Ch'úupalo'ob,
Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'obe' beyxan Táankelemo'ob**

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Jaats ts'iib 109. U yíich'akil kanáant ti' le peetlu'umo' leti' le kúuchil ku beetik jajilkúunsa'al le tsikbe'enilo'', utsil kanáantil yéetel u k'a'aytal u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo.

U yíich'akil kanáat ti' le péetlu'umila' leti' u kúuchil ku meyaj ti' u meyajta'al, u beeta'al, u p'iisa'al yéetel u bisa'al le tsool t'aano'ob le máako'ob yéetel meyajto'ob ku jajilkúunsiko'ob u ma'alob meyajil u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xi'ipalalo'ob yéetel táankelemo'ob.

Jaats ts'iib 110. Le yíich'akil kanáanta'al le péetlu'uma' yaan ti' le je'el jo'oliloba':

I. Ti' u muuk'il p'is óolal le peetlu'uma', máax kuun iilik yéetel yaan u yaantal ti' utsilil;

II. Ti' le je'elo'ob meyajil yéetel tu'uxob le péetlu'uma';

a) Noj poopil le meyajil noj lu'umo';

wáalal 52 ti' 66

b) Noj póopil u yutsil yaantal le péetlu'umil Quintana Roo;

Jaats túumbenkinta'ab POE 18-03-2023

c) U Yíich'aktsil Toj Óolal;

d) U Yíich'aktsil Xook yéetel Miatsil;

e) *Procuraduriail* le p'is óolal le péetlu'uma';

f) U Yíich'aktsil Kanáanbail Kaaj;

g) U Yíich'aktsil Meyaj yéetel Áantajil Kaaj

h) U Yíich'aktsil Taak'in yéetel Tuukulmeyaj

i) U Yíich'akil Péetlu'umil U Kanáanta'al Baatsil (DIF)

j) *Procuraduriail* Kanáantsilil

III. U K'amik'ubenkúuchil Ti'u Páajtalil Wíinik ti' le Péetlu'umila'

IV. Ti' u K'amik'ubenkúuchil uti'al u Chíijil Baatsilo'ob, múuch' máako'ob u béeytal u k'amiko'ob loobil, Páajtalil Wíiniko'ob yéetel u Jóok'ol Táanil xLo'bayan yéetel Táankelemo'ob uti'al u yaantal ti'ob keetil ti' le Noj Mola'ayil le Péetlu'uma';

V. Chúun Kúuchil P'is Óolal Péetlu'um yéetel

VI. U Jo'olil le Máako'ob te lu'uma' máax kéen u ya'ala'al je'elbixe' tumen u yíich'akil, ti' le t'aano'ob le belbest'aano'ob yaan te a'almajt'aana'.

Yo'olal le ba'alo'ob tak ilaj te xoot' ts'iib VI te jaats ts'iiba', le belbest'aana' k'a'abet u yilik le t'aano'ob yo'olal u bisa'al ti' jump'éeel k'áatbilil, tu'ux k'a'abet u yaantal ti' u jejeláas tsolmeyajil, u xu'ulul k'iinil yéetel ba'alo'ob ku ts'áabal ti'.

Le máaxo'ob yano'ob tu Yíich'akil u Kanáantsilil le Péetlu'uma' yaan u yaantal ti' u páajtal u t'aan yéetel u ts'áaik bix u yilik, yéetel yaan u ts'aaiko'ob tu jo'olil juntúul yo'olal u meyajtej, yo'olal le je'elo'oba' u páajtal u yaantalo'ob je'elbixobe wa bey u yila'al.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Yaan u béeytal u táakpajalo'ob je'elba'ax k'iin u yóoto'obe' ich u meyajil le yíich'akil kanáantsilil le Péetlu'uma' Máaxo'ob Jo'olintik Yíich'akilo'ob ku biilalo'ob ti' kanáanta'alil ich le Méek'tankaaja'.

Beyxan, u Yíich'akil Kanáantsil le Péetlu'uma' u páajtal u t'aniko'ob te much'táambalo'ob máaxo'ob u jo'olilob le kúuchilo'ob noj lu'umil wa péetlu'umil, tu jaatsil *empresarial*, *medios* ti' *comunicación*, muuk'il kúuchilo'ob mola'ayil ma' ti' kaaji', beyxan wa u je'elmáaxake', je'ek'a'an ti' tuláakal máax wa chéen ti' u múuch'il máaxo'ob ma' ti' kaaji'; máaxo'ob u páajtal u t'aano'ob,ba'ale' mixtáan u béeytal u yéeybail.

wáalal 53 ti' 66

Much'táambalo'ob ti' le Yíich'akil Kanáantsilil le péetlu'umo' yaan u p'áatalo'ob meyaj, cheen yéetel t'aan, ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, máaxo'ob kéen u xak'al t'aano'ob tumen le yíich'akilo'. Beyxan, yaan u páajtal u t'aanal máako'ob wa mola'ayilo'ob, weey noj lu'uma' wa tu jeelo'ob noj lu'umo'ob, u yojelo'ob yo'olal le je'ela'.

Jaats ts'iib 111. U Yíich'akil Kanáanta'alil le Péetlu'umo' yaan u kaxtik yéetel tsoolil u t'anil ti' laláaj óoxp'éel wináalilo'ob yéetel kex je'el buka'ajobe', ti' u belbest'aanil le a'almajt'aana' yéetel u tsool t'aanil le yíich'akil kanáanta'al le Péetlu'um ku ya'aliko', le je'elo'oba' k'a'abet u ts'áaiko'ob ojéeltbil tu ts'áalajil ju'un jalaachil le Péetlu'uma'.

Jaats ts'iib 112. Yíich'akil kanáanta'alil le Péetlu'umo' yaan ti' le je'elo'oba':

I. U ya'alob yéetel u biso'ob le noj t'anilo'ob máako'ob yéetel bey u bisiko'ob yéetel le noj t'anilo'ob le noj lu'uma';

II. U Muk'a'ankunsik u je'ets'el u meyajta'al u Nu'ukbesajil Noj Lu'umil paklan kanáanil.

III. U jajilkúunsiko'ob u bixil u yiliko'obu páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' u beeta'al u meyajilo'ob mumúuch' yaano'ob, wa beyo', le mola'ayilo'ob ts'áano', bey tu almejen yéetel péeksilo'ob le mola'ayilo'ob yéetel mejen kaajo'ob le meyajilo'ob le je'elo'oba';

IV. U bisa'al le p'is óolal te kaajo', te noj lu'umo' yéetel tu jeel noj lu'umo'ob ti' kanáanta'al le páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

V. U táakbesa'al jaats máako'ob, tuláakal le máako'ob yéetel u meyajilo'ob almejen yo'olal u kanáantil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

VI. U beetiko'ob le ba'alo'ob k'a'abet yo'olal u jajilkúunsa'al u yu'ubal u t'aano'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob ti' biix u beeta'al le mayajo'ob yéetel le almejen yaan te kaajo'obo' yo'olal u kanáanta'al u páajtalilo'ob;

VII. U ts'áabal bajux ku xupko'ob, buka'aj taak'in ku ts'áaiko'ob ti' le kanáantail u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, tu'ux yaan meyajil;

VIII. U jajilkúunsa'al u jejeláas bix u yiliko'ob u páajtalilo'ob le mejen palalo'ob yéetel le táankelemo'ob tu'ux bix u bin u meyajil, beyxan tu almejeno'ob yéetel péeksilo'ob yo'olal u kanáanta'al u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

IX. U táakbesikubáajo'ob ich u meyajil nu'ukbesaj noj lu'umo';

X. U yéejentiko'ob yéetel u jeets' beetiko'ob u meyajil Péetlu'um, beyxan u táakbesiko'ob múuch' máako'ob, ti' tuláakal máako'ob yéetel ma' chéen ti' jump'éeel múuch' máako'ob, beyxan ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

XI. U p'is ilmajtiko'ob le bix úuchik u meyaj Kanáantbail Péetlu'um;

wáalal 54 ti' 66

XII. Amal ja'abe' unaj u tsool a'aliko'ob ba'ax tu beetajo'ob yo'olal u yila'al bix u bin le meyajil kanáanta'al máak ti' le péetlu'uma' yéetel u ya'alik ti' yíich'akil kanáanta'al te noj lu'uma';

XIII. U pa'ajo'oltiko'ob tsol meyajjo'ob, jets' u beetiko'ob yéetel u ts'áaiko'ob ba'axob ti' le meyajjo'ob, utsil tuukulo'ob yéetel péeksilo'ob tu'ux u páajtal kanáanta'al yéetel u meyajta'al u páajtalilo'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob yéetel, tuláakal máako'ob yéetel ma' chéen jump'éeel múuch' máako'ob, beyxan ti' le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

XIV. U jajilkúunsiko'ob u táakbesikubáaj ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob tu péeksil u páajtalilo'ob, tu'ux ku ch'aiko'ob u p'isil k'a'abet;

XV. U muk'ankúunsa'al le péeksilo'ob k'a'abet yéetel u naatsil ichil le kúuchilo'ob máako'ob yéetel ma' chéen ti' jump'éeel múuch' máako'ob yéetel le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob;

XVI. U yutsil meyajko'ob u yíich'akil péetlu'um le ts'íibobo' yéetel u meyajjo'ob tu'ux ku yoksiko'ob le je'ela' chéen ba'ale' te noj lu'uma'. U yíich'akil péetlu'um le ts'íibobo' k'a'abet u yaantal ti' le ba'alo'ob mina'ano' yo'olal u páajtal u yiko'ob ba'ax ts'o'ok u yaantal ti'ob tu beetiko'ob u páajtalil le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob tu noj lu'uma', ku bin ichil xan le ba'alo'ob u páajtal u xo'ok le' yéetel xan le bixo'obo';

Le jo'olpópilo'ob le Péetlu'umo' yéetel le méek'tankaaj, k'a'abet u ts'áaik ti' le yíich'akil le kanáanta'alo' te Péetlu'umo' bix anik tuláakal.

XVII. U beetiko'ob péeksilo'ob tu'ux ku yutsil nojochtalo'ob yéetel u ka'ansalo'ob jujump'iitil yéetel ma' p'atiko'ob yo'olal le tukulo'ob yéetel u chíimpolta'al u páajtalilo'ob le máako'ob le ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob, yáax yéetel le máako'ob ku meyajjo'ob ichil u jajilkúunsa'al le je'el páajtalilo'ob;

XVIII. U jo'olintik u túumbenkunsa'al le a'almajt'aano'obo', ich ba'alo'ob ti'an tu k'ab, yo'olal u jajilkúunsa'al le a'almajt'aana';

XIX. U k'imbesiko'ob paklank'axmeyajo'ob yo'osal le je'ela';

XX. U beetiko'ob yéetel u muuk'ankúunsiko'ob u meyajil, u múuch' paklan meyaj, tsolmeyajo'ob yéetel u táakpajal mola'ayilo'ob ku taalbalo'ob kaaj yéetel ma' ti' kaaji' yéetel u beetiko'ob jejeláas ba'alo'ob uti'al u jajilkúunsiko'ob u jets'ik u páajtalilo'ob ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob te Péetlu'uma';

XXI. U pa'ajo'oltiko'ob bix u béeytal u ma'alo'obkúunsa'al u yáanta'al ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'obe' beyxan táankelemo'ob uti'al u ya'alik ti' le mola'ayo'ob tu'ux u meyajjo'obe' u ts'áaik kanáantsilil.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XXII. U yáantik le *procuraduria*ill le kanáantsilo' ba'ax jach unaj u séeb beeta'al uti'al u je'ets'el kanáantsilil yéetel u paklan meyaj ich ba'alo'ob ti'an tu k'ab;

XXIII. U jeelo'ob ku beetik u páajchaal.

wáalal 55 ti' 66

Jaats ts'iib 113. U Yíich'akil Kanáantsilil Péetlu'umo' yaan u paklan meyaj yéetel jump'éeel kúuchil tu'ux ku yilko'ob le meyajo', lela' tu'ux mina'an ich le yíich'akil le noj jo'olpóopilo' u k'aabae' Yíich'akil Jala'achil.

Jaats túumbenkúunsa'an POE 29-12- 2017

U jo'olil le Yíich'akil Jala'achil yaan u ts'áabal yéetel xan u tse'elel tumen u jo'olil le Nojpáajtalil Jala'achil, ich wa máakalmáak noj mola'ayil wa kúuchil meyajo'ob Péetlu'umil ku taalbalob'ob kaaj tu'ux unaj u yaantal ti'ob:

I. Je'elbix u kaajnáalil Quintana Rooe' wa úuch kaajlak maanal 5 ja'ab, yéetel chuka'an u yóol uti'al u jets'ik u páajtalilo'ob;

II. U yaantal maanal 30 ja'abo'ob ti';

III. U yaantal ti' u ju'unil tu'ux ku ye'esik ts'o'ok u xokik u *Licenciatura*;

IV. U yaantal ti' maanal jo'op'éeel ja'abob ti' tu'ux ku meyaj ichil le ba'al k'a'anano';

V. Ma' k'a'abet taaka'an u pooli' wa táan u bo'oltik je'elba'axak si'ipilil, mixtáan u béeytal xan wa tsela'an meyaj ti' je'elbix meyajnáal ti' táan kaaj.

Jaats ts'iib 114. Le Yíich'ak Nojpáajtal Jala'achile', k'a'abet u yaantal ti' le je'elo'oba':

I. U jo'olintik u yilik u ka paklan meyajnako'ob jejeláas Péetlu'um mola'ayo'ob ku meyajo'ob ich Tsolmeyajo'ob tak xan Méek'tankaaj mola'ayo'ob ku bin u jóok'ol ti' le a'almajt'aana';

II. U beetik jump'éeel tuukul meyaj ti' le Péetlu'um Tsolmeyajo' uti'al u yila'al tumen máaxo'ob ku meyaj ich le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsil, uti'al u yéejenta'al;

III. U jets' meyajtik yéetel u ch'úuktik u meyajta'al tu beel le Péetlu'um Nu'ukbesajo';

IV. U beetik yéetel u yilik wa u je'ets'el meyajta'al tumen le Péetlu'um Nu'ukbesajo', u belbest'aano'ob;

V. U láaj much' ts'iibtik tuláakal éejenilo'ob ku yúuchul ich le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsilo', u bin u tsoolik ju'uno'ob tu'ux ku ts'iibtik yéetel tuláakal a'almajil nu'ukulo'ob ku biilal ti'ob yéetel u ts'áaik ju'uno'ob uti'al u jajilkúunsik;

VI. U táakmuk'tik le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsil uti'al u jeets' meyaj yéetel u yilik u ts'ookbesa'al le éejenilo'ob ch'a'antako' yéetel le ts'ook t'aano'obo';

VII. U k'imbesik paklank'axt'aano'ob uti'al u múul meyaj yéetel jejeláas mola'ayilo'ob ku taalbalob'ob táan kaaj yéetel ku taalbalob'ob ma' ti' kaaji', beyxan yéetel mola'ayilo'ob ku taalbalob'ob way noj lu'ume' yéetel ku taalbalob'ob táanxel lu'umo'o;

VIII. U meyajtik yéetel u kanáantik tuláakal chíikulo'ob ku yúuchul ichil je'elbix u ya'alil u xoot' ts'iibil XVI tu jaats ts'iibil 112, lela' uti'al u ma'alob meyaj yéetel uti'al u yaantal ti'

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

ba'alo'ob uti'al u ch'úuktik u yilik u meyajta'al tu beel wa táan u jajilkúunsa'al u jets'ik u páajtalil ch'úupalal, xiibpalal, xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

wáalal 56 ti' 66

IX. U beetik yéetel u jo'olintik u beeta'al xookilo'ob wa xak'alkaxano'ob uti'al u yila'al u muk'a'ankúunsa'al le áantajil yéetel le kanáantsilil ku ts'áabal ti' ch'úupalal, xiibpalal, xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, lela' uti'al u ts'áabal k'ajóoltbil ti' le jala'acho'obo' yéetel ti' jaats' kúuchil meyajto'ob uti'al u ma'alobkúunsa'al tuláakal tsolmeyajo'ob;

X. U t'i'it'besa'al wa u ts'áabal k'ajóoltbil ti' le jala'acho'obo' yéetel xan ti' le kaajo'bix úuchik u ts'o'okol tuláakal meyaj beeta'an tumen leeti'ob, beyxane' u ts'áabal k'ajóoltbil ch'íikulo'ob bix úuchik u káajal, bix úuchik u meyajta'al yéetel bix úuchik u ts'o'okol ba'axo'ob yaan u yil yéetel buka'aj u ja'abil máak, u sexo, máakalmáak u péetlu'umil ku taalbal, u ka'ananiil u xook yéetel wa yaan ti' je'elba'axak talamil tu wiinkilal;

XI. U tsool a'alik laláaj kamp'éel wináal ti' le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsil yéetel xan ti' máax jo'olintik;

XII. U beetikubáaj je'elbix u mola'ayil tu'ux ku k'amik tuláakal t'aano'ob yo'osal ba'ax ku yúuchul yéetel kaaj, mola'ayo'ob ku taalbalo'ob ti' táan kaaj yéetel ku taalbalo'ob ma' ti' kaaji'; yéetel

XIII. U jeelo'ob ku k'ubentik le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsil yéetel xan ti' máax jo'olintik;

KA'AP'ÉEL JAATSIL

**U Nu'ukbesaj Méektankaaj uti'al u Kanáanta'al u Páajtalilo'ob Ch'úupalalo'ob,
Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob**

Jaats ts'iib 115. U Nu'ukbesaj Méektankaaj uti'al u Kanáantsil u mola'ayil ku beetik nu'ukulo'ob, almejen meyajilo'ob, tsolmeyajo'ob yéetel jejeláas ba'alo'ob uti'al u kanáantik ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, ich ba'alo'ob ti'an tu k'ab. Lela' yaan u jo'olinta'al tumen u jala'achil le méektankaajo', lelo'oba' yaan u táakapajalo'ob jejeláas mola'ayo'ob tu'ux u meyajto'obe' u kanáantik ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob, beyxane' yaan u yaantal ti' jump'éel Beelankúuchil tu'ux u meyajje' u jajilkúunsik u táakpajal jaats máako'ob ku taalbalo'ob ti' táan kaaj yéetel jaats máako'ob ma' ti' kaaj u taalbalo'ob, beyxane' yaan u múul meyaj yéetel ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob tu'ux mantats' u paklan meyajto'ob yéetel le Nu'ukbesaj Péetlu'um Kanáantsil yéetel u Nu'ukbesaj Noj Lu'um Kanáantsil.

Mola'ay Méektankaajo'obe' yaan u ts'áaiko'ob moka'aano'ob uti'al u jeets' meyaj le Nu'ukbesaj Méektankaaj Kanáantsil tu'ux unaj u yaantal ti' tsolmeyajo'ob tu'ux u ku yáantaj yéetel xan u yaantal ti' meyajnáalo'ob tu'ux u meyajto'obe' u jo'olintiko'ob tu beel ch'úupalalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob

WAXAKP'ÉEL PÉETS'EL

**Tsolmeyajo'ob Péetlu'um yéetel Tsolmeyaj Méektankaaj uti'al u Kanáantik u
Páajtalilo'ob Ch'úupalalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan
Táankelemo'ob**

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Jaats ts'iib 116. Péetlu'um jala'ach meyajnáalo'ob Nu'ukbesaj Péetlu'um Kanáantsil beyxane' jaats máako'ob ku taalbalob'ob táan kaaj yéetel ma' ti' kaaji', yaan u táakpajalo'ob uti'al u máak'antiko'ob yéetel yaan u jeets' meyajtiko'ob u Tsolmeyajo'ob Péetlu'um Kanáantsil.

wáalal 57 ti' 66

Méek'tankaaj jala'ach meyajnáalo'ob Nu'ukbesaj Méek'tankaaj Kanáantsil, beyxan jaats máako'ob ku taalbalob'ob táan kaaj yéetel ma' ti' kaaji', yaan u táakpajalo'ob uti'al u máak'antiko'ob yéetel yaan u jeets' meyajtiko'ob u Tsolmeyajo'ob Méek'tankaaj Kanáantsil.

Tsolmeyajo'ob Péetlu'um yéetel Tsolmeyaj Méek'tankaaj Kanáantsil mix k'a'abet u ketlan yéetel Tuukulmeyaj Noj Lu'um uti'al u Jóok'ol Táanil Máak, yéetel Tuukulmeyaj Péetlu'um uti'al u Jóok'ol Táanil Máak yéetel xan u Nu'ukbesaj Noj Lu'um Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob.

Jaats ts'iib 117. Tsolmeyajo'ob Péetlu'um yéetel Tsolmeyaj Méek'tankaaj Kanáantsil unaj u yaantal ti':

I. Almejen meyajjo'ob, tuukul meyajjo'ob yéetel ba'ax jach k'a'anan u beetik ichil u meyaj, ich tsikbe'enil, táakmuuk'il yéetel kanáantsil ti' ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob;

II. Péeksil meyajjo'ob séeba'antak yéetel ma' séeba'antak u ts'o'okbesa'al, lela' unaj u ya'alik ba'axu k'áat wa tak tu'ux u k'áat k'uchul wa ba'ax u k'áat u beet;

III. U beetik sáasil meyajjo'ob tu beel ka béeychajak u p'is ilmajta'al wa táan tu beel wa ba'ax u béeytal u beeta'al uti'al u ma'alobkúunsa'al yéetel u yáantajil kaajnáalo'ob.

Tsolmeyajo'ob Péetlu'um yéetel Tsolmeyaj Méek'tankaaj Kanáantsile' yaan u ts'áabal k'ajóoltbil tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach le Péetlu'umo'.

**BOLOMP'ÉEL PÉETS'EL
U K'amk'ubenkúuchil Páajtalil Máako'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo**

Jaats ts'iib 118. U K'amk'ubenkúuchil páajtalilo'ob máako'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo k'a'abet u beetik ka'anal meyaj kúuchilo'ob uti'al u ts'áaik ma'alob kanáantsil, beyxan kúuchilo'ob uti'al u ch'úukta'al u meyajta'al tu beel, uti'al xan u ts'áabal k'ajóoltbil yéetel u t'i'it'besa'al u páajtalil ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

**JO'OP'ÉEL JO'OLTS'ÍIB
Si'ipilo'ob yéetel Bo'ol Si'ipilo'ob**

**JUNAB PÉETS'EL
Si'ipilo'ob yéetel Tsolmeyaj Bo'ol Si'ipilo'ob**

Jaats ts'iib 119. Láaj si'ipilo'ob ku ya'alik le a'almajt'aana':

I. Ma' u je'ets meyajta'al tu beel ba'alo'ob ti'an tu k'ab máak ku ya'alik le a'almajt'aana':

a) Ma' u meyaj tu beel péetlu'um meyajnáalo'ob wa méek'tankaaj meyajnáalo'ob, yéetel

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

b) Ma' u meyaj tu beel áantaj mola'ayo'ob ma' ti' táan kaaj ku taalbalobi':

II. Le kéen wa máax, meyajnáal u yoojel táan u yúuchul loob wa ts'o'ok u yúuchul loob ti'

wáalal 58 ti' 66

ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ts'o'okole' ma' u ya'alik ti' le jala'acho'obo';

III. Le kéen wa máax wa meyajnáal ku beetik loob, wa u ch'a'ik u beeta'al loob, beyxan ma' u táakbesikubáaj uti'al ma' yúuchul loob, wa u péeh' óolta'al, wa u ya'alal ba'alo'ob k'aastak ti' ch'úupalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob ts'o'okole' ma' u ya'alik;

IV. Jala'acho'ob ich táan meyajé' ma' u cha'ik u jets'ik u páajtalil máak wa xan ma' u ts'áaik áantajil ti' wa máax tu'ux unaj u ts'áaik

V. Ka'anal meyajnáalo'ob ku yáantiko'ob kaajnáalo'ob wa ka'anal meyajnáalo'ob ich *psicología* ma' u yaantal ti'ob u éejenil tumen Nu'ukbesaj Péetlu'um DIF ku ya'alik u jaats ts'iibil 24 ti' le a'almajt'aana', yéetel

VI. Uláak' ba'alo'ob ma' u chímpoltik le a'almajt'aana'.

Mixtáan u yila'al je'elbix u tse'elel u páajtalil máak wa lelo'oba' ku taalo'ob tumen táan u bo'ol si'ipil máak ich a'almajil wa tumen ku ts'áaik ts'ook t'aan jala'achil ich a'almajt'aan.

Jaats ts'iibil 120. Ti' máaxo'ob ku lúubulo'ob wa ku si'ipilkunsikubáajo'ob ich le ba'alo'ob ts'o'ok u ya'alalo', yaan u bo'ol si'ipilta'alo'ob yéetel:

I. U táaj t'aanta'al uti'al u tojbeeltikubáaj.

II. U ts'áabal jump'éel ju'un ti' tu'ux ku k'áata'al ti' u jets'ikubáaj.

III. U beetik bo'oltik 100 tak 1000 u p'éelal k'iino'ob salario mínimo kéen u ya'al le Péetlu'umo', lela' wa ku ka'a luúubul wa u ka'a beet le si'ipilo' je'el u béeytal u beeta'al u bo'oltik tak ka'atéene'.

Le xoot' ts'iib máaniko' mixtáan u ts'elik bo'olsi'ipilo'ob ku ya'alik le a'almajt'aano'ob yaan u yil yéetel u Ka'akajil Péetlu'um Meyajnáalo'ob, wa u a'almajil táan kaaj wa a'almajil bo'ol si'ipil le Péetlu'umo', wa u jeel belbest'aano'ob yaan u yóolo'ob meyaj.

Jaats ts'iibil 121. Bo'ol si'ipilo'ob ts'o'ok u ya'alal ti' le jaats ts'iib máaniko' yaan u je'ets'el tumen le jo'olpóopilo'oba':

I. Wa ti' táan kaaj meyajnáalo'obe', tumen u jo'olpóopil éejenta'an ich u A'almajta'aanil ti' u Ka'akajil Péetlu'um Meyajnáalo'ob Quintana Roo.

II. Wa ti' mola'ayo'ob ku yáantiko'ob kaajnáalo'ob wa mola'ayo'ob ma' ti' táan kaaj u taalbalobi', tumen u *Procuraduría* Kanáantsil.

III. Wa ti' ka'anal meyajnáalo'ob ku ya'alik u xoot' ts'iib V tu jaats ts'iibil 119 ti' le A'almajt'aana', tumen u Nu'ukbesaj Péetlu'um DIF.

Jaats ts'iibil 122. Uti'al u yila'al wa u yéeya'ay le bo'ol si'ipil kéen ts'ábale', jala'acho'obe' unaj u yiliko'ob:

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

wáalal 59 ti' 66

- I. U nojochil le si'ipilo';
- II. Wa tu yóol yaan máak wa ma' le ka tu beet le si'ipilo';
- III. Loobilo'ob u béeytal u yúuchul wa ts'o'ok u yúuchul ku taasik le si'ipilo';
- IV. Bix anik u *economía* le máax beet le si'ipilo';
- V. Wa yáaxil u beeta'al le si'ipil tumen le máaxo' wa yaab u téenak.

Jaats ts'íib 123. Wa taak u ketlan máak yéetel le bo'ol si'ipil ts'o'ok u ts'ook t'aanta'al tumen le jala'acho'obo', táan kaaj meyajnáalo'obe' yaan ti'ob u páajtalil u ketlamo'ob je'elbix u ya'alik u A'almajt'aanil u Ka'akajil Péetlu'um Meyajnáalo'ob, beyxane' áantajil mola'ayo'ob ku taalbalo'ob ti' táan kaaj yéetel ma' ti' kaaji', beyxane' ka'anal meyajnáalo'obe' u béeytal u páajtalil u ketlamo'ob je'elbix u ya'alik u xoot' ts'íibil V tu jaatsil 119 ti' le A'almajt'aan ich Tsolmeyajo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo.

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX. Le Jets' noj t'aana' yaan u káajal u biilal le k'iin kéen ts'áabak k'ajóoltbil ich u Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al u A'almajt'aan uti'al u Kanáantsil Páajtalilo'ob Ch'úupalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo, na'aksa'an ka'ach tu Ts'aalajil Ju'un jala'achil Péetlu'um tu k'iinil 4 ti' mayo ti' 2004.

ÓOXP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al u A'almajt'aanil tu beet le *Procuraduría* u Kanáanta'al Chanpaalo'ob yéetel Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo na'aksa'an ka'ach tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'um tu k'iinil 30 ti' septiembre ti' 1978.

KAMP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al a'almajilo'ob mixtáan u chiimpoltiko'ob wa ku ketlamilo'ob yéetel le a'almajt'aana';

JO'OP'ÉEL. Meyajnáalo'ob ti' le *Procuraduría* u Kanáanta'al Chanpaalo'ob yéetel Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Rooe' láayli' u meyajnáalo'ob *Procuraduría* Kanáantsil Ch'úupalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob yéetel Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo, tu'ux mixtáan u tse'elel ti'ob u yúuchbenil, u páajtalilo'ob, mixtáan u k'e'exel u bixi u meyajo'ob tu beel, lelo'oba' yaan u máansa'al ti'ob tuláakal unaj ti'ob je'elbix ka'achile'.

WAKP'ÉEL. U jeel ba'alo'ob yaan tu jeel belbest'aano'ob ku beeta'al yo'osal e *Procuraduría* u Kanáanta'al Chanpaalo'ob yéetel Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Rooe' yaan u na'atpajal ku beeta'al ti' le *Procuraduría* Kanáantsil Ch'úupalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob yéetel Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo.

UKP'ÉEL. Máax jo'olintik le Nojpáajtalil Jala'achil unaj u jóok'sik u Belbest'aanil le A'almajt'aana' tu'ux mixtáan u béeytal u máan 90 k'iino'ob, lela' u káajal u xo'okol le k'iino'obo' le kéen káajak u biilal le A'almajt'aana'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

WAXAK P'ÉEL. Le kéen máanak 90 k'iino'ob le ts'o'ok u káajal u biilal le A'almajt'aana' le Nu'ukbesaj Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob yéetel Baatsilo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo unaj u máak'anchajal tu'ux máax jo'olintike' k'a'anan u ya'alik máax kéen u ts'áa je'elbix u Nojochil Beelankúuchil Jala'achil.

wáalal 60 ti' 66

BOLOMP'ÉEL. U Nojochil Beelankúuchil Jala'achil ich le 30 k'iino'ob le ts'o'ok u ts'áabale', k'a'abet u beetik yéetel u éejenil ti' máaxo'ob táakpaja'ano'ob ich le Nu'ukbesaj Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo jump'éeel tuukul meyaj yo'osal le belbest'aano'ob ku ya'alik u jaats ts'iibil 111 ti' le A'almajt'aana ku tsolik xan le Jets' noj t'aana'. Beyxane u Nojochil Beelankúuchil Jala'achile' ich 80 k'iino'ob le ts'o'ok u ts'áabale' unaj u beetik meyaj'o'ob uti'al u éejenta'al u Tsolmeyajil Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo.

LAJUMP'ÉEL. Ich 90 k'iino'ob le ts'o'ok u káajal u bilal le a'almajt'aana' Méek'tankaaj Mola'ayo'obe' k'a'abet ts'áaik mokt'aano'ob uti'al u meyaj tu beel u Méek'tankaaj Nu'ukbesajil Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob tu'ux unaj u táakpajal ichil jump'éeel tsolmeyaj áantajil yéetel u ya'alik máaxo'ob yaan u beetikubáajo'ob je'elbix jo'olpóopil uti'al u yáax t'a'anal tumen ch'úpalo'ob, xiibpalalo'ob yéetel xlo'bayano'ob beyxan táankelemo'ob.

JUNLAJUMP'ÉEL. Ich 90 k'iino'ob le ts'o'ok u káajal u bilal le a'almajt'aana' unaj u jeets'el le Méek'tankaaj Nu'ukbesajil Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob uti'al u yila'al u beeta'al tuláakal meyaj'o'ob k'a'anantak uti'al u éejenta'al le Méek'tankaaj Tsolmeyaj Kanáantsil Ch'úpalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob.

KA'ALAJUMP'ÉEL. Ich 90 k'iino'ob le ts'o'ok u káajal u bilal le a'almajt'aana' u u Nu'ukbesaj Péetlu'um DIF k'a'abet u beetiko'ob yéetel u ts'áaiko'ob k'ajóoltil u Tsolmeyajil uti'al u táakbesik tuláakal a'almajilo'ob jets'a'an ich le A'almajt'aana'.

OOXLAJUMP'ÉEL. Máax jo'olintik u Nojpáajtalil Jala'achil yéetel máax jo'olintik le méek'tankaaj mola'ayo'obo', ich ba'alo'ob ti'an tu k'abo'obe', unaj u yiliko'ob u chukpajal taak'in uti'al u je'ets'el tu beel tuláakal ba'ax ku ya'alik le A'almajt'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu bolon ti' ka'ak'aal p'éeel k'iino'ob tu wináalil abril tu ja'abil 2015.

U xJala'achil Pat A'almajt'aano'ob

jNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:

Lic. Susana Hurtado Vallejo.

jKa'ansaj. Emilio Jimenéz Ancona.

wáalal 61 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

TÉEK JAATS TS'ÍBO'OB JETS' NOJ T'AAN TÚUMBENKINSA'ABO'OB

**JETS' NOJ T'AANIL 115 TI' U XV ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 29 TU
WINÁALIL DICIEMBRE TU JA'ABIL 2017.**

TÉEK JAATS TS'ÍBO'OB

YÁAX. Le Jets' noj t'aana' yaan u káajal u biilal le kéen na'aksa'ak tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Máax jo'olintik u Beelankúuchil Jala'achil yéetel le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsil Páajtalilo'ob Ch'úupalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob ti'ano'ob táan meyajé' le táan u káajal u biilal le Jets' noj t'aana' yaan u ts'okbesik u meyajó'ob, lela' uti'al ma' u sa'atal ba'ax u beetmajo'ob.

ÓOX'P'ÉEL. Máax jo'olintik u Nojpáajtalil Jala'achil le Péetlu'umo' yaan u yaantal ti' 40 k'iino'ob, lo'oba' ku káajal u xo'okol le kéen ts'áabak k'ajóoltbil le Jets' noj t'aana' uti'al u ts'áabal u Belbest'aano'ob, u Pikilju'unil tu'ux ku tsolik bix u meyaj ich ba'alo'ob ts'o'ok u ya'alalo'.

KAMP'ÉEL. Máax jo'olintik u Nojpáajtalil Jala'achil le Péetlu'umo' yaan u yaantal ti' 40 k'iino'ob, lo'oba' ku káajal u xo'okol le kéen ts'áabak k'ajóoltbil le Jets' noj t'aana', lela' uti'al u yila'al u ts'áabal meyajnáalo'ob yéetel u chúuka'an taak'inil uti'al ka le Beelankúuchil Jala'achil ti' le Péetlu'um Nu'ukbesaj Kanáantsil Páajtalilo'ob Ch'úupalo'ob, Xiibpalalo'ob yéetel xLo'bayano'ob beyxan Táankelemo'ob u jeets' tu beel tuláakal ba'alo'ob ti'an tu k'ab.

JO'OP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al a'almajilo'ob mixtáan u chiimpoltiko'ob wa ku ketlamilo'ob yéetel le Jets' noj t'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu waxakp'éel k'iino'ob tu wináalil noviembre tu ja'abil 2017.

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:

Lic. Fernando Levin Zelaya Espinoza.

C. Eugenia Guadalupe Solís Salazar.

wáalal 62 ti' 66

**JETS' NOJ T'AANIL 215 TI' U XVI ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN TU
TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 20 TU
WINÁALIL ABRIL TU JA'ABIL 2022.**

TÉEK JAATS TS'ÍBO'OB

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

YÁAX JAATS TS'ÍIB. Le Jets' noj t'aana' yaan u káajal u biilal le kéen na'aksa'ak tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ku lúuk'sa'al a'almajilo'ob mixtáan u chíimpoltiko'ob wa ku ketlamilo'ob yéetel le Jets' noj t'aana'.

ÓOX JAATS TS'ÍIB. Ku ts'áabal 90 k'iino'ob, lelo'oba' ku káajal u xo'okol le kéen ts'áabak k'ajóoltbil le Jets' noj t'aana' uti'al ka le táan kaaj mola'ayo'obo' ku meyajo'ob yo'osal toj óolal ti' áantajilo'ob ti' yo'om na'tsil u beetik tuláakal k'a'anantak ich u kúuchilo'ob beyxan ti' u belbest'aano'ob uti'al u ts'áaik áantajil tu beel.

KAMP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. U beeta'al tuláakal ba'alo'ob k'a'anantak, ku bin u jóok'ol le kéen káajak u biilal le Jets' noj t'aana', unaj u ts'ookbesa'al tumen le mola'ayo'ob ti'an tu k'abo'obo', tu'ux yaan u cha'iko'ob taak'in le ts'áabja'an ti'obo', ich u xup taak'inil, je'elbix u ya'alik u belbest'aano'ob, ba'ale' mixtáa u béeytal u táats' máano'ob tu k'ab, wa beyinao'.

U jeets' beeta'al ba'alo'ob ku ya'alik le Jets' noj t'aana', unaj u je'ets'el tuláakal tu beel, jach tu xaanile' ich u meyaj taak'inil tu ja'ab 2022.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu óox ti' ka'ak'aalp'éel k'iino'ob tu wináalil febrero tu ja'abil 2022.

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:

C. Roberto Erales Jiménez.

Lic. Kira Iris San.

**JETS' NOJ T'AANIL 049 TI' U XVII ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN
TU TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 18 TU
WINÁALIL MARZO TU JA'ABIL 2023.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX. Le Jets' noj t'aana' yaan u káajal u biilal le kéen na'aksa'ak tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Máax jo'olintik u Nojpáajtalil Jala'achil le Péetlu'umo' yaan u yaantal ti' 80 k'iino'ob, lelo'oba' ku káajal u xo'okol le kéen káajak u biilal le Jets' noj t'aana',

wáalal 63 ti' 66

uti'al u beeta'al tuláakal k'a'anantak ich le mokt'aano'obo' beyxan ich le belbest'aano'obo' uti'al u meyaj tu beel.

Le táan beetalo'obe' , láayli' yaan u biilalo'ob le mokt'aano'ob yéetel belbest'aano'ob mixtáan u ketlamo'ob yéetel le Jets' noj t'aana'.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

ÓOXP'ÉEL. Meyajnáalo'ob yéetel taak'in ti'an ich u Yíich'akil Áantajil Kaaj (*Secretaría de Desarrollo Social*) yaan u máan ti' u Yíich'akil Ma'alob Kuxtal (*Secretaría del Bienestar*) tu Péetlu'umil Quintana Roo ku ya'alik le Jets' noj t'aana'.

KAMP'ÉEL. U je'ets'el le Jets' noj t'aana', máax jo'olintik u Nojpáajtalil Jala'achil le Péetlu'umo' ichil u meyaj le mola'ayo'obo' yaan ti'ob u páajtalil u bin u k'exik bix tsola'an u meyajnáalo'ob wa u tsolmeyajo'ob yéetel le péetlu'um mola'ayo'obo', beyxane' u beetiko'ob, wa u múuch'kubáajo'ob, wa u jaatskubáajo'ob, wa u tu'upsa'al múuch' meyaj'ob, uti'al lela' yaan u yila'al u chukpajal u taak'inil je'elbix éejenta'an tumen u Xup Taak'inil u Jala'achil u Péetlu'umil Quintana Roo uti'al u meyaj taak'inil 2023, beyxane' k'a'abet u tukulta'al bix kéen u beeto'ob uti'al u meyaj taak'inil ku taalo'obo'.

JO'OP'ÉEL. U Yíich'akil Taak'in yéetel Tuukulmeyajo'obe' beyxan u Yíich'akil Xoktaak'ine', ti'an tu k'abo'ob u sásilkúunsiko'ob tuláakal taak'in ku jóok'ol wa ku xu'upul ku ya'alik u óox téek jaats ts'íibo', uti'al lela' k'a'anan u beetiko'ob tuláakal k'a'abet yéetel xan u éejentiko'ob tuláakal yaan u yil uti'al u je'ets'el tu beel le Jets' noj t'aana'.

WAKP'ÉEL. Ba'alo'ob yaan u yil ti' u Yíich'akil Áantajil Kaaj mix ts'o'okbesa'ano'obi' le ts'o'ok u káajal u biilal le Jets' noj t'aana', yaan u ch'a'abal yéetel yaan u ts'o'okbesa'al tumen u Yíich'akil Ma'alo'ob Kuxtal tu Péetlu'umil Quintana Roo, je'elbix u ya'alik le a'almajila'.

UKP'ÉEL. Tuláakal a'almajilo'ob, belbest'aano'ob, jets' noj t'aano'ob, éejenilo'ob, makt'aano'ob yéetel tuláakal ku ya'alal ich u Yíich'akil Áantajil Kaaje' yaan u na'atpajal ti' u Yíich'akil Ma'alob Kuxtal ku ya'alik le Jets' noj t'aana'.

WAXAKP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al a'almajilo'ob mixtáan u chíimpoltiko'ob wa ku ketlamilo'ob yéetel le Jets' noj t'aana' kex wa chichantak wa nojochtak.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu waklajump'él k'iino'ob tu wináalil marzo tu ja'abil 2023.

U xJala'achil Pat A'almajt'aano'ob

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:

xKa'ansaj Mildred Concepción Avila Vera. L.C.P Cristina del Carmen Alcérreca Manzanero

wáalal 64 ti' 66

**JETS' NOJ T'AANIL 081 TI' U XVII ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN
TU TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 07 TU
WINÁALIL JUNIO TU JA'ABIL 2023.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX. Le Jets' noj t'aana' yaan u káajal u biilal le kéen na'aksa'ak tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'umil Quintana Roo.

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

KA'AP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al u A'almajt'aanil uti'al u Ts'áabal ich xMa' Bo'olalil u Nook'il Xook, *Mochilas* yéetel Nu'ukulilo'ob Xook ti' Xooknáalo'ob Ts'íibta'ano'ob ich Naajil Xooko'ob ti' Táan Kaaj ich *Educación Básica* tu Péetlu'umil Quintana Roo na'aksa'an tu k'iinil 16 ti' junio ti' 2022 ich u Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'um Quintana Roo, ich u Jets' noj t'aanil 241 jóok'sa'an tumen u XVI Almejen Noj A'almajt'aanil tu Péetlu'umil Quintana Roo.

ÓOX'P'ÉEL. U káajbal u ja'abil xook 2023-2024, xook jo'olpóopilo'ob Péetlu'um yéetel Méek'tankaajo'obe' ich ba'alo'ob ti'an tu k'abo'obe' unaj u beetiko'ob tuláakal uti'al u je'ets'el tu beel ba'ax ku ya'alik le Jets' noj t'aana'.

KAMP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al a'almajilo'ob mixtáan u chiimpoltiko'ob wa ku ketlamilo'ob yéetel le Jets' noj t'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu jo'op'éel k'iino'ob tu wináalil junio tu ja'abil 2023.

U xJala'achil Pat A'almajt'aano'ob

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:

xKa'ansaj. Mildred Concepción Avila Vera.

Dra. Yohanet Teodula Torres Muñoz.

**JETS' NOJ T'AANIL 199 TI' U XVII ALMEJEN NOJ A'ALMAJT'AANIL JÓOK'SA'AN
TU TS'AALAJIL NOJ JU'UNIL JALA'ACHIL PÉETLU'UM QUINTANA ROO TU 22 TU
WINÁALIL JUNIO TU JA'ABIL 2023.**

TÉEK JAATS TS'ÍIBO'OB

YÁAX. Le Jets' noj t'aana' yaan u káajal u biilal le kéen na'aksa'ak tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al a'almajilo'ob mixtáan u chiimpoltiko'ob wa ku ketlamilo'ob yéetel le Jets' noj t'aana'.

U Kúuchil Múuch'tambalo'ob u Nojpáajtalil A'almajt'aan (*Honorable Poder Legislativo*) ti' tu noj kaajil Chetumal, u tuuchil u Péetlu'umil Quintana Roo, tu ka'a ti' ka'ak'aalp'éel k'iino'ob tu wináalil diciembre tu ja'abil 2023.

U Jala'achil Pat A'almajt'aano'ob

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aano'ob:

C. Issac Janix Alanis.

Dra. Yohanet Teodula Torres Muñoz.

wáalal 65 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

U K'AJLAY JETS' NOJ T'AANO'OB TÚUMBENKINSA'ABO'OB:

**A'almajt'aan Ti'u Páajtalilo'ob Ch'úupalal, Xiibpalal yéetel xLo'bayano'ob beyxan
Táankelemo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo**

(A'almajt'aanil Jóok'sa'ab POE 30-04-2015. Noj A'almajt'aanil 261)

K'iinil na'aksa'ab tu Ts'aalajil Ju'un Jala'ach le Péetlu'uma'	Jets' Noj T'aan yéetel Nojpáajtal A'almajt'aanil	Jaats ts'iibo'ob Túumbenkinsa'ab:
29 ti' diciembre ti' 2017	Jets' Noj T'aanil No.116 Ti' u XV Nojpáajtal A'almajt'aanil	JUNAB: Túumbenkinsa'ab u yáax xoot' ts'iibil le jaats ts'iib 113.
20 ti' abril ti' 2022	Jets' Noj T'aanil No.216 Ti' u XVI Nojpáajtal A'almajt'aanil	KA'AP'ÉEL. Túumbenkinsa'ab: u xoot' ts'iibil II tu jaats ts'iib 27; u yáax xoot' ts'iib tu jaats ts'iib 34; u jaats ts'iib 41; u xoot' ts'iibil XX tu jaats ts'iib 46; u yáax xoot' ts'iibil tu jaats ts'iib 81; u jaats ts'iib 85; u xoot' ts'iib I tu jaats ts'iib 89; xoot' ts'iib VI tu jaats ts'iib 93; xoot' ts'iib III tu jaats ts'iib 94; xoot' ts'iib VII tu jaats ts'iib VII tu jaats ts'iib 100 yéetel u xoot' ts'iibil III tu jaats ts'iib 108, chukbesa'ab: u ka'a xoot' ts'iibil taak tu xoot' ts'iibil I tu jaats ts'iibil 22, u ka'a xoot' ts'iibil yéetel o yóox xoot' ts'iibil tu jaats ts'iibil 84
18 ti' marzo ti' 2023	Jets' Noj T'aanil No.049 Ti' u XVII Nojpáajtal A'almajt'aanil	JO'O P'ÉEL. Túumbenkinsa'ab u xoot' ts'iib b) tu xoot' ts'iib II tu jaats ts'iib 110
07 ti' junio ti' 2023	Jets' Noj T'aanil No.081 Ti' u XVII Nojpáajtal A'almajt'aanil	KA'AP'ÉEL. Túumbenkinsa'ab: xoot' ts'iib XXI tu jaats ts'iib 46 yéetelchukbesa'ab: u xoot' ts'iibil XXIII tu jaats ts'iib 46.
22 ti' diciembre ti' 2023	Jets' Noj T'aanil No.199 Ti' u XVII Nojpáajtal A'almajt'aanil	JUNAB: Túumbenkinsa'ab: u xoot' ts'iibil XXX tu jaats ts'iib 4 yéetel u jaats ts'iib 39.

wáalal 66 ti' 66

**A'ALMAJT'AAN TI' U PÁAJTALILO'OB CH'ÚUPALAL, XIIBPALAL YÉETEL
XLO'BAYANO'OB BEYXAN TÁANKELEMO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Traducción por:

- Hugo René Ballado Poot
- Luis Reyes Caamal Caamal
- Eliazar Rigoberto Nah Ucan
- José Eduardo Montalvo Pool
-

**LEY PARA LA IGUALDAD ENTRE MUJERES Y HOMBRES
DEL ESTADO DE QUINTANA ROO**

Traducido a la lengua Maya

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB
YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Ser en el mundo, ser nosotros
Wíiniki lyóok'ol kaab, jée bixo'one'
To be in the world, to be ourselves

A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YEEI XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

Ts'ook túumbenkunajil ts'áab k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'ob u Péetlu'umil Quintana Roo tu k'iinil 03 ti' noviembre tu ja'abil 2023

YÁAX JO'OLTS'ÍIB JEJELÁAS BELBEST'AANO'OB

PÉETS'EL I BA'AX KU KAXTIK YÉETEL BIX U MÁAK'ANTA'AL

JAATS TS'ÍIB 1. U belbest'aano'ob le a'almajt'aana', u ti'al kaaj yéetel ti'al u chiimpoolta'al tu Jáalk'ab Péetlu'umil ti' Quintana Roo, ku kaxtik u jets'ik yéetel u jajkuntik u páajtalil ti'al éetbisbail ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob yéetel u tsolmeyajil mola'ayo'ob yéetel u séebkunta'al u máak'anil ti'al keetilil, beyxane' yéetel u tsolmeyajil u jala'achtal kaaj ku béeykuntiko'ob, ichil le Péetlu'umo', u yaanchajal u jaajil páajtalil keetilil ichil le kaajo' yéetel ichil le baatsilo'obo', ikil u k'a'aytal u múuk'anta'al ch'úupo'ob beyxan ko'olelo'ob.

JAATS TS'ÍIB 2. U máak'anta'al yéetel u chiimpoolta'al le A'almajt'aana', yaan u beeta'al ichil kaaj yéetel ichil le baatsilo'obo', u meyaj *Poder Éejekutiboo*, *Lejisláatiboo* yéetel *Judisyaa*, le Méek'tankaajo'obo' yéetel le Jáalk'abta'an Mola'ayo'obo', je'exbix p'áat tu k'abo'ob, u yeyiko'ob buka'aj taak'in ku ts'áaiko'ob ti' lela', u p'isóoltiko'ob, u jets'iko'ob yéetel u tsolmeyajitiko'ob le k'a'abeto' yo'olal u béeytal u jajkuntal u páajtalil keetilil yéetel éetbisbail, yéetel ma' ka yanak péech' óolali' tu jejeláasil.

Jaats ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 3. Le máaxo'ob ku k'amiko'ob le páajtalilo'ob yaano'ob te A'almajt'aana', leti' le ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob kajakbalo'ob tu Jáalk'abil Péetlu'umil Quintana Roo, yéetel je'elbix u máakil, kex je'elmáakalmáak u ja'abo'obe', wa ts'o'oka'an u beel wa ma', u *género*, u ka'anal xookil, u miatsil, u ch'i'ibalil, u ayik'al, tu'ux ku kajtalo'ob, u tojil u yóol, u *religión*, u tuukul, wa ma' u páajtal u beetik wa ba'ax, wa uláak' ba'axile', ku yaantalo'ob ichil jump'éeel ma' keetili' wa táan u loobilta'al u páajtalil keetilil ku kanáanta'al te A'almajt'aana'.

Jaats ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 4. Lelo'oba' le chúuntuukulo'ob ku yaantiko'ob u yaantal u jaajil páajtalil keetilil jets'a'an te a'almajt'aana':

- I. U yanchajal le a'almajt'aano'obo';
- II. Ma' u péech' óolta'al máak;
- III. U chiimpoolta'al a'almajt'aan;
- IV. U xaak'alkanáanil yéetel u jajkunta'al a'almajt'aan;

Wáalal 1 ti' 31

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

V. U láat múuk'ankuntal múuch' kuxtal;

VI. Demokrasyya ti'al *género*;

VII. U pech'a'alkunsa'al *género*; yéetel;

VIII. Le yaano'obo' ichil u Noj A'almajt'aanil u Jáalk'abil Péetlu'umil Quintana Roo, beyxan le jets'a'antak te belbest'aano'ob yóok'olkaabil yaan u yilo'ob yéetel lela';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

IX. U ma'alob yéetel u séebil máak'anta'al u meyajil ti'al u yáantal Ko'olelo'ob Táan u Kuxtiko'ob Loobil, beyxane'

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

X. Keetili ichil Ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob.

Le ma' u chiímpoolta'al u chúuntuukulo'ob yéetel u tsolmeyajilo'ob le A'almajt'aana' yaan u bo'olsi'ipilta'al je'exbix jets'a'an ichila', yéetel ichil uláak' belbest'aano'ob yaan u yilo'ob.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 5. Ichil u máak'anil le a'almajt'aana', yaan u na'atk'ajal bey:

I. U yanchajil páajtalil: Lela' junmúuch' ba'alo'ob béeykuntik u chéench'a'abil máak'anta'al páajtalilo'ob u ti'al máako'ob, yéetel sa'asil na'atil beyxan tu jáalk'abil.

II. Jaajil áantajil: Meyajil ku yutskintik yéetel ku bo'olsi'ipiltik péech' óolalo'ob yéetel ma' keetili' ku beetchajal ichil le mola'ayo'obo' u ti'al kaaj yéetel le ma' u ti'al kaaj;

III. Péech' óolal: Tuláakal jáal óolal, jaats óol wa xuul óolal, yo'olal u ch'i'ibalil u taalbal máak, u máakil, u ja'abo'ob, wa ma' táan u tsa'ayal máak u beetik wa ba'ax, u ayik'al, u tojil u yóol, u yo'omil, u t'aan u religión, u tuukul máak, u yu'ubajba'il séeksual, wa ts'o'oka'an u beel wa ma', u tusbelilo'ob máak ti'al u paalal wa uláak'e', ku beetik u xu'ulul wa u ts'o'okol u k'ajóolalil wa u máak'anil u páajtalilo'ob máak yéetel jaajil keetili' ichil le máako'obo';

IV. U múuk'a'ankunsa'al: Jump'éeel k'iintsil tu'ux juntúul máak ku béeytal u kuxtal yéetel jáalk'abil, u kuxtal yéetel u páajtalilo'ob yéetel u yeyik ba'axo'ob yéetel jáalk'abil, beyxan ma' táan u kuxtik loobil yéetel xuul óolalil tu jejeláasil;

V. Keetil *género*: Tuukul tu'ux le ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ku yaantal ti'ob p'is óolal beyxan keetili', ti'al u bílal, u kanáanta'al yéetel u lúubul uts ichil le kaajo', beyxan ikil u yeya'al ba'axo'ob tu jejeláas meyajil u jala'achtal kaaj, u belankil u ayik'al kaaj, u miatsil, baatsilo'ob, meyajtsil yéetel ts'áa xook;

Wáalal 2 ti' 31

VI. *Estereotipo*: Jump'éeel múul tuukul yaan ichil junmúuch' máako'ob, jump'éeel kaaj u jump'éeel nojlu'um, ku na'atpajaltik le máako'obo', ma tu beeli' yéetel ma' tu jaajil u yóol, yo'olal suukilo'ob wa nu'ukbesajo'ob ma' jajtako'obi' ma' táan u chukpachtiko'ob u jaajil bixilo'ob, ba'ax ku tsa'ayal u beetiko'ob wa bix u yu'ubikuba'ob;

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VII. Género: Junmúuch' tuukulo'ob, oksaj óolilo'ob yéetel bixilo'ob ts'áan tumen kaaj, ku yaantal ichil junjump'éel miatsil yéetel junjump'éel súutuk ichil k'ajlay, tu'ux ku chúuntukulta'al u jejeláasil u séeksualidad máak, yéetel jets'ik bix u kuxtal, u meyajil, u páajtalilo'ob, u u tsiikilo'ob yéetel bix u bisikuba'ob ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

VIII. Keetil: U páajtalil tuláakal máak ti'al ka yanak yéetel u yéetel kuxtik páajtalilo'ob yéetel tusbeelilo'ob, yéetel u xulsik le jejeláas bix u yúuchul péech' óolalo';

IX. Mola'ay: U Mola'ayil Ch'úup yéetel Ko'olel tu Péetlu'umil Quintana Roo;

X. A'almajt'aan: U A'almajt'aan ti'al Keetil ichil Ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XI. Uláak' belbest'aano'ob: Lelo'oba' u meyajilo'ob le Péetlu'umo' ti'al u yéensik ba'ax táasik le péech' óolalo', le ma' keetilo' wa uláak' bix u yúuchul loobil, jets'a'an tu A'almajt'aan ti'al u Páajtalil u Kuxtal Ch'úup yéetel ko'olel Ma' Loobili' tu Péetlu'umil Quintana Roo;

XII. Belbest'aano'ob ti'al Kanáanil: Junmúuch' meyajilo'ob ma' u yaantal maantats'i' kaxtik u yaantal u jaajil páajtalil ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, yaan u ts'o'okolo'ob kéen k'uchuk keetilil;

XIII. Maatats' belbest'aano'ob: Junmúuch' túumbenkunajilo'ob te jejeláas belbest'aano'ob le Péetlu'umo' beyxan ba'axo'ob ti'al éetbisbail suka'an u beetik kaajo'ob wa miatsilo'ob, yo'olal u yanchajal u jaajil páajtalil keetilil;

XIV. U Meyajnáal ti' Género: U Meyajnáal ti' Género le Mola'ayil ti'a Ch'úup yéetel ko'olel tu Péetlu'umil Quintana Rooe' unaj u jaajil áantik máak;

XV. Paralegales: Máako'ob ka'anal xoknaja'ano'ob yo'olal p'is óolal ku ts'áaiko'ob séeba'an áantaj ti' asesoryaa legal ti' uláak' máako'ob k'a'abet ti'ob yo'olal u bo'olil;

XVI. Na'at ilmaj género: Lela' junjaats syeentifika, taamkach na'atil yéetel ti' jala'achtal kaaj ku xak'alkanáantik bix u bisikubáaj, u máak'anta'al yéetel bix u na'atikuba'ob ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, yo'olal u jejeláasil u wiinkilalil, yéetel ikil u xulsa'al pets' óolal ichil género, ku sijil yo'olal jáal óolal yéetel péech' óolal;

XVII. Jala'ach Meyaj ti'al Keetil ichil le Péetlu'umo': Junmúuch' meyajo'ob kaxtik u ma'alobkunta'al bix anil ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob ichil le kaajo', ka jaajil yanchaja'ak keetil;

XVIII. Tsolmeyajil le Péetlu'umo': U Tsolmeyajil le Péetlu'umo' ka Yanak Keetil ichil Ch'úupo'ob, Ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob;

Wáalal 3 ti' 31

XIX. U chíimpoolta'al a'almajt'aan: Junmúuch' ba'axtenilo'ob k'a'abet u yanchajal keetil, u máak'anta'al páajtalilo'ob yéetel u yeyik ba'alo'ob máak;

XX. Séekso: Jumúuch' jela'anilo'ob byolojikaas yéetel tu wiinkilal wiiniko'ob ku na'atbesiko'ob je'ex xiibo'ob wa ko'olelo'ob;

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

XXI. Séeksikmo: U péech' óolta'al máako'ob yo'olal u máakil tumen ku yila'al mejenil ket uláak';

XXII. U Nu'ukbesaj Péetlu'umil: U Nu'ukbesajil Péetlu'umil ti'al u Yaantal Keetik ichil Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XXIII. *Transversalidad:* Jump'éel meyaj béeykuntik u jajkunta'al u táakbesa'al u na'atil ilmaj *género* yo'olal u p'isóolta'al ba'ax je'el u táasik ti' ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, tuláakal ba'ax ku páatukulta'al, ichil le belbest'aano'ob, tu jala'achil kaaj, tu tsolmeyajil kaaj, u ayik'al kaaj yéetel u miatsil te mola'ayo'ob u ti'al kaaj yéetel le ma' u ti'al kaajo'obo', beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XXIV. Máako'ob ma' u tsa'ayal tu juunalo'ob: Máako'ob, ichil junmúuch' k'iin wa maantats', yo'olal u ja'abilo'ob, u k'oja'anilo'ob wa tumen ma' tu tsa'ayal u xíimbalo'ob wa u paakato'ob, yaan ti'ob talamo'ob tu wiinkilalo'ob, tu tojil u tuukul wa tu yóolo'ob; le beetike' k'a'abet ti'ob u yáantaj uláak' máak wa uláak' máako'ob ti'al u janalo'ob, u yichkíilo'ob wa u bino'ob táankab wa, je'elbix le máako'ob yaan ti'ob talam tu tojil u tuukulo'ob wa tu tojil u yóol, k'a'abet ti'ob uláak' áantaj ti'al u kuxtalo'ob.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 6. U jo'olpóopilta'al yéetel u máak'anta'al u yanchajal u jaajil páajtalil keetilil te Péetlu'umo', yaan u p'áatal tu k'ab u *Poder Ejecutyboo* le Péetlu'umo', le máax yaan u meyajtik yéetel le Mola'ayo' je'elbix jets'a'an tu belbest'aano'ob le a'almajt'aana'.

Je'elbix jets'a'an te Noj Belbest'aano'ob Yóok'olkaabil yaan u yilo'ob yéetel éejenta'ano'ob tumen u Nojlu'umil Mexico, te a'almajt'aano'ob nojlu'um yaan u yilo'obo' beyxan te Noj Belbest'aano'ob u ti'al México ts'áan k'ajóoltbile', le ba'ax ma' jets'a'an te a'almajt'aana', yaan u chuka'an máak'anta'al, je'elbix k'a'abet, u belbest'aano'ob u A'almat'aan Nojlu'um ti'al u Kanáanta'al yéetel u Xulsa'al Péech' Óolal, u A'almajt'aan ti' u Mola'ay Ch'úup yéetel ko'olel ti' u Péetlu'umil Quintana Roo, U A'almajt'aan ti'al u Kuxtal Ch'úup yéetel ko'olel Ma' Loobili' tu Péetlu'umil Quintana Roo, yéetel uláak' belbest'aano'ob ts'o'ok u je'ets'el ichil u jeel a'almajt'aano'ob yaan u yilo'ob yéetel lela'.

Jaats túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

PÉETS'EL II YO'OLAL U JAAJIL PÁAJTALIL KEETILIL

JAATS TS'ÍIB 7. U jaajil páajtalil keetilil, ku síijil yo'olal u k'a'abetil u ts'áabal páajtalilo'ob yéetel u múuch' tsoláanta'al jala'achil meyajob tu jaajil u yóol yéetel séeba'an ti'al le máaxo'ob mina'an ti'ob beyxan ku jáal óolta'al wa ma' keetil u yaantalo'ob keet uláak'o'ob, le beetike' k'a'abet ti'ob le páajtalilo'ob yéetel le meyajilo'oba' ka je'ets'ek jaajil keetilil, tu'ux ku táakpajal:

Wáalal 4 ti' 31

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

- I. Keetil ichil a'almajt'aan;
- II. Keetil ichil u páajtalilo'ob;
- III. U keetil náajalo'ob taak'in; beyxan
- IV. U keetil *género*.

JAATS TS'ÍIB 8. Ichil le keetil ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'obe' k'a'abet u xulsa'al le jejeláas bix u yúuchul péech' óolal, je'eltu'uxak ku kuxtal máak, ku síijil yo'olal u séekso, kex je'elmáakalmáak u *género*, u ch'i'ibal u taalbalil, u ayik'al, wa táanxel u taal, u yo'omil, u t'aan, u *religión*, u tuukul wa uláak' beetik u xu'ulul wa u ts'o'oksik u k'ajóolalil wa máak'anil u páatalilo'ob yéetel jaajil keetilil.

JAATS TS'ÍIB 9. Le péech' óolalo' je'el u béeytal u yaantal direkta wa indirekta:

- I. Péech' óolal direkta. Lela' ku yúuchul kéen yanak je'elba'alak *estereotipo* wa uláak' ba'axil tsoláanta'an te jaats ts'íib máanika', yéetel ku k'atikubáaj ti'al u ma'alob máak'anta'al u páajtalilo'ob máak.
- II. Péech' óolal indirekta. Lela' béey óole' ma' tu táakpajal máak tu ka'aj ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, ba'ale' ku xulsik wa ku p'atik ma' ilbili' le yáaxilo'obo'.

**JO'OLTS'ÍIB KA'AP'ÉEL
YO'OLAL LE TU'UX U MÁAK'ANHAJAL U JAAJIL PÁAJTALIL KEETILIL**

**PÉETS'EL I
JEJELÁAS BELBEST'AANO'OB**

JAATS TS'ÍIB 10. Le tu'ux u máak'anchajal u jaajil páajtalil keetilil leti' lelo'oba': tu a'almajt'aan, tu belankunta'al u ayik'al kaaj, ichil u jala'achtal kaaj, ichil múuch' kuxtal, ichil miatsil, ichil u yanchajal p'is óolal, ichil chiimpoolta'al u páajtalilo'ob máak, tu kanáanil kaaj yéetel ichil baatsilo'ob.

Jaats túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

Le jejeláas meyajilo'ob le jo'olts'iiba' k'a'abéet u chiimpoolta'al tumen le jala'acho'oba' leti' lelo'oba':

- I. U múuk'a'ankunta'al u múul meyaj yéetel u tsolmeyajil ichil le Péetlu'umo' yéetel le Méek'tankaajo'obo', yo'olal u máak'anta'al le meyajilo'ob ku jets'ik le jo'olts'iiba';
- II. U ts'áabal k'ajóoltbil ichil le kaajo' ba'ax yaan ichil le A'almajt'aaa' yéetel ichil U Páajtalilo'ob Máak, beyxane'

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

Wáalal 5 ti' 31

- III. U ch'a'ajóoltik yéetel u p'isóoltik u máak'anta'al le belbest'aan yaano'obo' ichil junjump'éel u báak'paachil le A'almajt'aana'.

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

PÉETS'EL II

**YO'OLAL KEETIL TU A'ALMAJ T'AAN ICHIL CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB**

JAATS TS'ÍIB 11. U Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetile' tu a'almajt'aan k'a'abet u kaxtik:

I. U xulsik le ma' keetil u yáanta'al máak ichil le belbest'aano'obo' yéetel tu meyajilo'ob p'is óolal, yo'olal u séekso' le kaajnáalo'obo' [xiib wa ch'úup/ko'olel];

II. U yanchajal p'is óolal yéetel u k'iitbesa'al ich kaaj le páajtalilo' yéetel u na'atil ilmaj *género*;

III. U múuch'besa'al u belbest'aano'ob le péetlu'umo' yéetel le méek'tankaajo'obo' yéetel u belbest'aano'ob yóok'olkaabil ku yáantiko'ob u páajtalilo'ob ch'úupo'ob beyxan ko'olelo'ob, yéetel ku xulsiko'ob péech' óolal;

IV. U múuch'kinsa'al p'is o'olal ti'al u beetik le u jeets't'aano'ob ti' u *Poder* Judisyaal le Péetlu'umo' u síijilo'ob yéetel u tumenkuntikuba'ob iknal u belbest'aano'ob yóok'olkaabil ts'íibta'ano'ob te xoot's'íib máanika'; beyxane'

V. U yáaxil áanta'al u yutskinta'al k'aas jeets't'aano'ob ti'al le ko'olelo'obo' kéen k'a'abetchaja'ake', yo'olal u yanchajal keetilil.

PÉETS'EL III

**YO'OLAL KEETIL PÁAJTALILO'OB TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB BEYXAN
XIIBO'OB**

JAATS TS'ÍIB 12. Ichil le keetil yaantal páajtalilo'ob, ku beetchajal u ma'alob kuxtal ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil kaaj yéetel ichil u baatsilo'ob yéetel keetilil, beyxane' ku tukulta'al u k'a'ananiil u múul tsoláanta'al meyajo'ob ku jajkuntiko'ob lela', ma' tu béeyta'al u tukulta'al bey wa péech' óolali'.

PÉETS'EL IV

**YO'OLAL KEETIL ÉEKONOMYKÓO TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB BEYXAN
XIIBO'OB**

JAATS TS'ÍIB 13. U Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetil yo'olal éekonomyaa:

I. U k'a'aytik yéetel u xak'alkanáantik u bo'ota'al máak keetilil ichil xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob, ichil u *Administración Pública* le Péetlu'umo' yéetel le Méek'tankaajo'obo', *Poderes* Lejislátiboo yéetel Judisyaal, te jáalk'ab mola'ayo'obo', beyxan uláak' tu'uxo'ob ichil kaaj yéetel ichil baatsilo'ob;

Xoot ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017
Wáalal 6 ti' 31

II. U jets'ik le k'a'ananiil meyajo'obo' ti'al u yaanchajal keetil ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob tu meyajil kool;

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

III. U líik'sik taak'in ti'al u ts'áaik k'ajóoltbil keetil ichil le meyajó'obo';

IV. U jets'ik meyajó'ob ti'al u múuk'a'ankunsa'al u yanchajal meyaj te ko'olelo'obo', yéetel u kanáantik bix le meyajó' yo'olal ma' u yaantal péech' ólal ichil ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob yo'olal u meyajó'ob ichil u yotocho'ob;

Xoot ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017, 18-12-2020

V. U s'ijsik u chúuntuukulil u pech'a'alkunsa'al género ichil u meyajnáalo'ob u *Administración Pública* le Péetlu'umo' yéetel le Méek'tankaajo'obo';

Xoot ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017, 18-12-2020

VI. U k'a'aytik meyajtsil tu'ux ku toj kuxtal le meyajnáalo'obo' ku cho'obolp'o'ik otocho'ob, beyxan

Xoot ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017. Túumbenkinta'ab 18-12-2020

VII. U k'a'aytik u yaantal keetil páajtalilo'ob ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil u meyajta'al u jaajil páajtalilo'ob le lu'umkaabilo', beyxane' u meyajta'al yéetel u lúubul uts ti'ob le lu'umo', u táakajal ichil u ma'alobtal u kaajlo'ob yéetel ichil le uts ba'axo' ku táasik.

Xoot ts'iib oksa'ab POE 18-12-2020

JAATS TS'ÍIB 14. Ti'al u máak'anta'al le jets'a'an te jaats ts'íib máanika', le jala'acho'ob yaan tu k'abo'ob [le meyajá] k'a'abet u beetiko'ob:

I. U tsoltukultik yéetel máak'antik chúuntuukulo'ob ku jajkuntiko'ob keetilil ichil u yookbal, u yeya'al, u p'áata'al yéetel u ka'analkunta'al u xook u meyajnáalo'ob Poderó'ob Éejekutiboo, Judisyaal yéetel Lejisláatiboo beyxan le Méek'tankaajo'obo';

II. U jets'ik meyajilo'ob ti'al u ka'anal ka'ansa'al yéetel u ts'áabal xook ti'al u meyajó'ob le máako'obo' jáal óolta'ano'ob yo'olal u ja'abilo'ob wa u séekso;

III. U múuk'a'ankunsa'al u páajtalil keetil le máako'ob jáal óolta'ano'ob yo'olal u ja'abilo'ob wa u séekso' ichil noj kuucho'ob tu meyajtsil kaaj wa ma' ich kaaji', beyxane' u ts'áaik u tojol ti'al u k'a'ayta'al u k'áaxalt'a'analo'ob meyaj;

IV. U yáantik u u ts'áabal k'ajóoltbil u pech'a'alkunsa'al género ichil kuucho'ob meyaj ku tukulta'al ti'al u beeta'al ichil u belbest'aano'obo'bo', te ka'anal meyajilo'ob ku ts'áabal ichil le ka'anal xook te Péetlu'umo' yéetel te Méek'tankaajo'obo';

Xoot ts'iib túumbenkinta'ab POE 16-06-2023

V. U xaak'alxookol u nu'ukbesajil fiscales ti'al yéenk'ajal le ba'axo'ob s'ijsik u jáal óolta'al máako'ob ka u táakpajalo'ob ichil le meyajtsilo', chéen yo'olal u séekso;

Wáalal 7 ti' 31

VI. U yáantik u tiibilkunsa'al yéetel u múul meyajta'al le nu'ukbesajo'ob estadystikoos le péetlu'umo', yo'olal u ma'alob óojelta'al ba'axo'ob yaan u yil yéetel keetil ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil u áantajil ti'al meyajó'ob yéetel tu belankil u ayik'al kaaj;

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

VII. U ts'áaik u tojol u meyajilo'ob u nu'ukbeskunta'al, u ts'áabal tukultbil yéetel u ts'áabal u'uybil u k'a'abetil keetilil éekonomykoo ichil ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 16-06-2023

VIII. U múuk'a'ankuntik u múul meyajil le óoxp'éel noj kuucho'ob le jo'olpópilo' ti'al u xak'alkanáanta'al u máak'anta'al le meyajo'ob jets'ik le jaats ts'iiba';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 16-06-2023

IX. U nupik tuláakal le meyajo'ob ts'áan u tojol meyajtibil u yanchajal keetil ti'al le ch'úupo'ob wa le ko'olelo'obo';

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

X. U tsoltukultik jala'ach meyajo'ob yéetel tsolmeyajilo'ob ti'al u múuk'a'ankunsa'al kaaj yéetel u xulsa'al óotsilil, yéetel u na'atil ilmaj *género*;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XI. U tsoltukultik jala'ach meyajo'ob yéetel tsolmeyajilo'ob ti'al u múuk'a'ankunsa'al *empresas*, industriaas yéetel koonol ka áantaja'ak u tak'múuk'ta'al keetilil ichil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XII. U k'a'aytik u bixilta'al meyajtsil tu'ux mina'an *acoso* séeksual yéetel u kanáanta'al beyxan u máak'anta'al yéetel u ts'áabal k'ajóoltbil a'almajt'aano'ob ti' ma'alob meyajilo'ob, meyajo'ob ti'al u ts'áabal óojeltbil, wa uláak' meyajo'ob ti'al u ka'ansa'al, beyxane'

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XIII. U k'a'aytik u jach táakpajal le ko'olelo'ob ichil u ma'alobtal u ayik'al le Péetlu'umo';

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

PÉETS'EL V YO'OLAL KEETIL JO'OLPÓOPIL ICHIL KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB

JAATS TS'ÍIB 15. Le ba'ax kun kaxáantik u Tsolmeyajille Péetlu'um yo'olal Keetile' yo'olal u táakpajal kaaj ichil *politykaa'* u jajkuntik ka yanak keetil páajtalil ikil u táakpajal ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil u yeya'al jala'ach wa jo'olpópil.

JAATS TS'ÍIB 16. Ti'al u beetchajal le jets'a'an te jaats ts'iib máanika', le jala'acho'ob yaan tu k'abo'ob le meyajo' yaan u máak'antiko'ob lelo'oba':

I. U beetik u túumbenkinta'al le a'almajt'aano'obo' yéetel u meyajil u jala'achtal kaaj yéetel u na'atil ilmaj *género*;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

II. U jajkuntik u keetil táakpajal ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ti' noj kuucho'ob te jo'olpópilo', ichil u *Podero'ob* le Péetlu'umo', u jala'achil méek'tankaajo'ob yéetel uláak' múuch'táambalo'ob ma' u ti'al kaaj;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

Wáalal 8 ti' 31

III. U patjo'oltik yéetel u túumbenkintik *estadísticas desagregadas* yo'olal u séekso, u meyajil tu jala'achil kaaj yéetel uláak' noj kuucho'ob ti'al kaaj, ma' u ti'al kaaj wa ti'al múuch' meyajo'ob;

IV. U xak'alkanáantik u keetil táakpajal yéetel u keetil táakbesa'al ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil kuucho'ob meyajil tu jala'achil kaaj te péetlu'umo' yéetel te méek'tankaajo'obo';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

V. U k'a'aytik u keetil táakpajal yéetel u aktáankunta'al máak tumen ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil u meyajil le sydikaato'ob yéetel múul meyaj jo'olpóopil le péetlu'umo', beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VI. U jets'ik chúunmeyajilo'ob ti'al u p'isa'al le meyajo'oba'.

PÉETS'EL VI YO'OLAL KEETIL ICHIL KAAJ YÉETEL ICHIL MIATSIL TI'AL CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB

JAATS TS'ÍIB 17. Le ba'ax kaxtik u Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetil yo'olal u páajtalil ichil kaaj, ichil miatsil yéetel ichil ts'áa xooke' leti'ob:

Jaats túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

I. U xak'alkanáantik u táakbesa'al u na'atil ilmaj *género* ikil u s'ijsa'al, u máak'anta'al yéetel u p'isa'al u meyajil jala'ach yéetel meyajo'ob ti'al kaaj, ma' u ti'al kaaji' yéetel ti'al múuch' meyajo'ob ku beetiko'ob utsil tu kuxtal kaaj yéetel ku yáantiko'ob tu'ux yaan talamo'ob;

II. U xak'altik maatats' u jala'ach tsolmeyajil u kanáanta'al, u yáanta'al, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u xulsa'al u loobilta'al máak yo'olal u *género* tu jejeláasilo'ob;

III. U yáantik u k'eexpajal ba'ax ku béeytal u beetik máak [ko'olel yéetel xiib] ichil kaajo'ob, yo'olal u máasilkunta'al bix u yaantal keetil;

IV. U k'a'aytik meyajilo'ob ku jajkuntik u yanchajal u páajtalil ch'úup/ko'olel yéetel xiib ti'al u janal, u xook, u miatsil, u báaxal, u kanáanta'al ich kaaj yéetel u toj óolal;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017, 03-11-2023

V. U kanáantik ma' ka yanak *feminización* ichil ka'ansajilo'ob yéetel uláak' ka'anal meyaj ichil le ts'áa xooko';

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

VI. U táakbesik tsolmeyajilo'ob ti'al u kanáanta'al u toj óolal, u páajtalilo'ob séeksualo'ob yéetel ti'al u yaantal u paal máak, beyxane' ti'al u ts'áabal xook ti' séeksulidad *integral*, kaambajilo'ob ti'al keetil, tiibilkunta'ano'ob ti' jejel eebenexil xook;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VII. U xulsik ma' u xook ch'úupo'ob yéetel xiibo'ob ichil mejen wa noj kaajo'ob, beyxane';

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 9 ti' 31

VIII. U k'a'aytik meyajo'ob ti'al u keetil táakpajal xiibo'ob ichil meyajilo'ob tu'ux ku yaanta'al yéetel ku kanáanta'al paalal wa máako'ob, ichil le baatsilo'obo'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 18. Ti'al u beetchajal le ba'a jets'a'an te jaats ts'íib máanika', le jala'acho'ob yaan tu k'abo'ob le meyajo', yaan u máak'antiko'ob lelo'oba':

I. U táakbesik u chúuntuukulil keetil ichil u kanáanta'al kaajo'ob;

II. U beetik meyajo'ob ichil kaaj ti'al u máansa'al tukultbil u k'a'ananiil u keetil táakpajal xiib yéetel ko'olelo'ob ichil u kanáanta'al máako'ob ma' u béeytal tu juunalo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

III. U k'a'aytik u túumbenkinta'al a'almajt'aano'ob yéetel u tsolmeyajilo'ob jo'olpópole' ti'al u kanáanta'al, u yaantal, u bo'olsi'ipilta'al yéetel u xulsa'al loobil ti' ch'úupo'ob ichil kaaj wa ichil u baatsilo'ob;

IV. U ts'áaik k'ajóoltbil noj xaak'alxooko'ob yo'olal u kanáanta'al, u yaantal, u bo'olsi'ipilta'al u loobilta'al máak;

V. U ts'áaik k'ajóoltbil u jach táakpajal ko'olelo'ob (máas le máasewalo'obo') ichil u s'ijsa'al yéetel meyajta'al yits'atil, ts'iib wa xook yeéetel meyajil syeentifikoo le Péelu'umo';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VI. U jajkuntik u ts'áabal xook te jejeláas eebenexilo'obo' yéetel u chúuntuukulil keetil ichil ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, ka s'ijsa'ak taamkach tuukulo'ob yo'olal u xulsa'al tuláakal péech' óolal;

VII. U jajkuntik u keetil u páajtalil ti'al áantaj tsolmeyajilo'ob ich kaaj, ti'al toj óolal, miatsil, báaxal, syeentifikoo yéetel ti'al xaak'alxook ts'áan tumen le Péetlu'umo' yéetel le Nojlu'umo' te péetlu'uma';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VIII. U ts'áaik k'ajóoltbil u jóok'besik múuk' yéetel u báaxal ch'úupo'ob, xlo'bayeno'ob yéetel ko'olelo'ob, u k'a'aytik yéetel u jajkuntik u keetil béeytal u báaxalo'ob *amateur* beyxan *profesional*;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 03-11-2023

IX. U k'a'aytik u pech'a'alkunsa'al *género* ichil u múul meyajta'al le jo'olpópilo', tu mola'ayo'ob ka'anal xook le Péetlu'umo', Múuch' Meyajo'ob yéetel Múul Meyajo'ob *Deportivas*, beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 03-11-2023

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

X. U máak'antik xaak'alxooko'ob yo'olal óotsilil, jáal óolal, péech' óolal yéetel loobil, yéetel chíikbesajilo'ob jatsa'ano'ob yéetel séekso, ti'al ka paattukulta'al tsolmeyajilo'ob ti'al kaaj xulsik lelo'.

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

Wáalal 10 ti' 31

**PÉETS'EL VII
YO'OLAL U KEETIL PÁAJTALIL TI'AL P'IS ÓOLAL YÉETEL ICHIL U KANÁANTA'AL
KAAJ**

JAATS TS'ÍIB 19. Le ba'ax kaxtik u Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetil yo'olal u yaantal p'is óolal yéetel u kanáanta'l kaaj leti'ob:

I. U tsoltukultik u chúumeyajilo'ob ti'al u yanchajal keetil páajtalilo'ob p'is óolal;

II. U jakuntik u yaantal yéetel p'is óolal le máaxo'ob ma' keet u páajtalil yo'olal u ja'abo'ob wa u séekso, wa ts'o'ok u kuxtaltiko'ob péech' óolal;

III. U yilik u beeta'al a'almajt'aano'ob ti'al keetil yéetel ma' u loobilta'al máak yo'olal u *género*;

IV. U xulsik péech' óolal ichil u nu'ukbesajilo'ob u kanáanta'al yéetel u tsolmeyajta'al p'is óolal ti'al *estereotipos*;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

V. U jakuntik u tojil kuxtal ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob ich kaaj;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VI. U jakuntik u yutskilkunta'al le loobilo' ti' ko'olelo'ob wa xiibo'ob óolajta'abo'ob, loobilta'abo'ob wa ma' chíimpoolta'ab u páajtalilo'ob je'ex wíiniko'ob;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

VII. U ts'áaik k'ajóoltbil u kanáanta'al ich kaaj le loobil yóok'lal ko'olelo'ob, xiibo'ob, ch'úupo'ob, xi'ipalalo'o, táankelemo'ob wa xlo'bayeno'ob, beyxane'

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

VIII. U yilik u chíimpoolta'al u Páajtalilo'ob Wíinikil le ko'olelo'ob, xiibo'ob, ch'úupo'ob, xi'ipalalo'o, táankelemo'ob wa le xlo'bayeno'obo'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 20. U yaantal le a'almajt'aana' k'a'abet u kaxtik ichil u nu'ukbesajilo'ob u kanáanta'al yéetel tsolmeyajta'al p'is óolal;

I. U k'eexel u tuukul le máaxo'ob ku meyajo'ob ichile', yéetel u ka'ansa'alo'ob yéetel u na'atil ilmaj *género*;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

II. U séebkunta'al le meyajilo'obo', ka xulsa'ak formalismo ku xankuntiko'ob le p'is óolalo', yéetel talamkuntik u jaajil páajtalil p'is óolal, beyxane'

III. U je'ets'el nu'ukbesajilo'ob yéetel chíikbesajo'ob jatsa'ano'ob tumen u séekso máak.

JAATS TS'ÍIB 21. Ti'al u beetchajal le ba'ax jets'a'an te jaats ts'íib máanika', le jala'acho'obo' yaan tu k'abo'ob le meyajo', yaan u máak'antiko'ob lelo'oba':

Wáalal 11 ti' 31

I. U jajkuntik u yaantal *abogados* [yéetel *abogadas*] áantik ko'olelo'ob ti'al u xulsa'al ma' keetili' tu páajtalil p'is óolal;

II. U k'a'aytik u ka'ansa'al yéetel u máansa'al tukultbil ichil u meyajnáalo'ob kaaj u kanáanta'al yéetel u tsolmeyajta'al p'is óolal ichil keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

III. U jets'ik tsolmeyajilo'ob ti'al u yaantal u yutskinta'al le loobilo' yéetel u kanáanta'al u tojil u tuukul le máax loobilta'ano'ono' tu jejeláasil bix u yúuchul loob;

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

IV. U táakbesik u suut t'aano'ob ti'al maayat'aan ichil u kanáanta'al yéetel u tsolmeyajta'al p'is óolal tu'ux k'a'abet;

V. U kanáanta'al kaaj yéetel u tukulta'al ba'axo'ob k'a'abet ti' le ko'olelo'obo' yéetel le xiibo'obo';

VI. U ts'áaik k'ajóoltbil ichil kaaj u páajtalilo'ob yéetel le tsolmeyajilo'ob yaano'obo' ka u jeets' k'áato'ob u beeta'al; beyxan

VII. U jajkuntik u jaajil yanchajal keetil ichil u kanáanta'al le máaxo'ob meyajtiko'ob u páajtalilo'ob wíinikil, yéetel le ix péeksil t'aano'ob yéetel aj péeksil t'aano'obo';

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

**PÉETS'EL VIII
YO'OLAL KEETIL ICHIL BAATSILO'OB YÉETEL ICHIL KAAJ TI' CH'ÚUPO'OB,
KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB**

JAATS TS'ÍIB 22. Le ba'ax kaxtik Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetile' ichil kaaj yéetel ichil baatsilo'ob leti'ob:

I. U ts'áaik k'ajóoltbil u páajtalilo'ob wíinikil le ch'úupo'ob wa ko'olelo'obo' ichil le kaajo';

Xoot' ts'íib túumbenkinta'aba POE 04-07-2017

II. U ts'áaik k'ajóoltbil keetilil ichil le baatsilo'obo', beyxan u tsikbe'enta'al u jáak'abil yéetel u páajtalil u yeyajil le máax yaano'obo' ichil;

III. U múuk'a'ankuntik ch'úupalalo'ob yéetel ko'olelo'ob ichil le kaajo';

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

IV. U kanáantik máax táan u kuxtaltiko'ob jump'éel loobil ichil u kaajal wa u baatsil, beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

V. U k'a'aytik ichil baatsilo'ob yéetel ichil kaaj, u páajtalil u jéets' kuxtal wíinikil, beyxane' u kaxta'al k'aaxt'aano'ob ichil jump'éel ba'atelil.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

Wáalal 12 ti' 31

JAATS TS'ÍIB 23. Ti'al u beetchajal le ba'ax jets'a'an te jaats ts'iib máanika', le jala'acho'obo' yaan tu k'abo'ob le meyajo', yaan u máak'antiko'ob lelo'oba':

I. U k'a'aytik u xulsa'al bix u yúuchul u mejenkuntikubáaj máak wa u péets' óolta'alo'ob ichil baatsilo'ob, ka yanak keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

II. U yáantik meyajilo'ob ti'al u tsikbaltik kaaj le a'almajt'aano'obo' yo'olal keetilil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

III. U jets'ik tsolmeyajilo'ob ti'al u yáanta'al máako'ob ts'o'ok u loobilta'alo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

IV. U máak'antik ka'ansajilo'ob yo'olal u páajtalilo'ob wíinikil yéetel yo'olal u na'atil ilmaj *género* yéetel le túumben bixilo'ob u kuxtal xiib;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

V. U máak'antik ka'ansajilo'ob ti'al máansa'al tukultbil u táakpajal máasewal ko'olelo'ob;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

VI. U máak'antik tsolmeyajilo'ob yéetel u na'atil ilmaj *género* yéetel u na'atsil u múuch' kuxtal miatsilo'ob, beyxane'

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

VII. U k'a'aytik ma'alobil bix le ko'olelo'ob máasewalo'obo' tu'ux mina'an *estereotipos*.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

**PÉETS'EL IX
YO'OLAL U XULSA'AL PÉECH' ÓOLAL J-SÍIJ TUMEN ESTEREOTIPOS YO'OLAL U
SÉEKSO MÁAK**

JAATS TS'ÍIB 24. Le Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetil unaj u xulsik *estereotipos* táasik péech' óolal yéetel loobilta'al máak yo'osal u *género*.

JAATS TS'ÍIB 25. Ti'al u beetchajal le ba'ax jets'a'an te jaats ts'iib máanika', le jala'acho'ob yaan tu k'abo'ob le meyajo' yaan u méentiko'ob lelo'oba':

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

I. U máak'antiko'ob meyajilo'ob áantik u xu'ulul tuláakal péech' óolal j-síij yo'olal u *género* máak ichil baatsilo'ob, tu kúuchil meyaj, mola'ayo'ob, yéetel uláak' tu'ux u múuch' aantal xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob;

II. U máak'antik meyajilo'ob ti'al u taamkach tukulta'al u k'a'ananil keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

III. U k'a'aytik ichil le jejeláas tu'ux u yóoyta'al péeksilo'ob, bey ichil ju'uno'ob wa elekronyko'obe', u xulsa'al *estereotipos* yo'olal *género* ku ya'abkuntik ma' keetili' ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob; beyxane'

Wáalal 13 ti' 31

IV. U ts'áaik k'ajóoltbil, te jejeláas tu'ux u yóoyta'al péeksilo'ob, u takpoolil máak yéetel keetil, yéetel k'aayil ts'iibo'ob tu kúuchilo'ob kaaj, lela' u meyaj u *Administración* le péetlu'umo' yéetel le méek'tankaajo'obo', beyxan ikil u jóok'sa'al u ju'uno'ob u k'amikubáaj máak tu xook.

JO'OLTS'ÍIB ÓOXP'ÉEL YO'OLAL JALA'ACHO'OB

PÉETS'EL I YO'OLAL U T'ÓOXOL U BELBEST'AANO'OB YÉETEL U MÚUL MEYAJ MOLA'AYO'OB

JAATS TS'ÍIB 26. Le Péetlu'umo' yéetel le Méek'tankaajo'obo' yaan u máak'antiko'ob le meyaj'o'ob ts'áan tu k'abo'ob tumen le a'almajt'aana', je'ebxix jets'a'an ichila' yéetel ichil uláak' belbest'aano'ob yaan u yilo'ob.

PÉETS'EL II YO'OLAL U ÉEJEKUTIBOO LE PÉETLU'UMO'

JAATS TS'ÍIB 27. U meyaj u Jala'achil u Éejekutiboo le Péetlu'umo':

I. U máak'antik yéetel u jo'olintik u Jala'ach Meyajil le Péetlu'um yo'olal Keetil, ku meyajta'al je'elbix anik u Belbest'aano'ob Yóok'olkaabil yéetel u a'almajt'aan nojlu'um, yo'olal ka beeta'ak le jets'a'an te a'almajt'aana';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

II. U máak'antik k'aaxt'aano'ob yaan u yil yéetel keetil *género* way tu yóok'ol kaabe', te nojlu'umo', le péetlu'umo' yéetel te méek'tankaajo'obo', ti'al u múul meyajta'al yéetel u máak'anta'al;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

III. U yéejentik u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' yo'olal Keetil;

IV. U jajkuntik u páajtalil keetilil yéetel u chúuntuukulo'ob, yéetel jala'ach tsolmeyajilo'ob yéetel noj meyaj'o'ob ka t'ibil máak'anta'ak le belbest'aano'ob jets'a'an te a'almajt'aana';

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

V. U beetik yéetel u múuk'a'ankuntik mola'ayo'ob ku meyajo'ob yo'olal u yaantal keetil ti'al le ch'úupo'ob wa le ko'olelo'obo' te Péetlu'umo' wa te Méek'tankaajo'obo';

VI. U tsoltukultik yéetel u yáax kanáanti u táakbesa'al ichil le *Presupuestos* ti' *Egresos* le Péetlu'umo' wajayp'éel xuupilo'ob yo'olal u máak'anta'al u Jala'ach Tsolmeyajil Keetil;

VII. U múul meyajtik, yéetel u mola'ayo'ob *Administración Pública* le Péetlu'umo' yéetel le Méek'tankaajo'obo', u beeta'al yéetel u ts'áabal óojeltbil le a'almajt'aana';

Wáalal 14 ti' 31

VIII. U k'a'aytik u táakpajal kaaj yéetel múuch' meyajo'ob ikil u tsoltukulta'al, u beetchajal yéetel u p'isa'al le tsolmeyajilo'ob yéetel le belbest'aano'obo' ti' u Jala'ach Tsolmeyajil Keetil te Péetlu'umo' ti' xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob;

IX. U p'isik yaan k'iine' bix táan u beetchajal le a'almajt'aana';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

X. U múul meyajtik yéetel u jala'acho'ob u Nu'ukbesajil le Péetlu'umo', jump'éel tsolts'iib ja'abanja'ab yo'olal le bix p'áatik u máak'anil u Tsolmeyajil le Péetlu'umo', meyajilo'ob beeta'ab tumen le Jala'acha', kaxtik u yanchajal keetik ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob je'elbix jets'a'an te A'almajt'aana' yéetel u Belbest'aan, beyxan u ts'áabal ichile' bix p'áatik le *presupuesto* meyajta'abo'. Le Mola'ayo' yaan u táakbesik le chíikbesajo'obo' ti' junjuntúul u jala'acho'ob u Nu'ukbesajil le Péetlu'umo', beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XI. Uláak' meyajo'ob le a'almajt'aana' yéetel uláak' belbest'aano'ob yaan u yilo'ob. U Éejekutiboo le Péetlu'umo' yaan u máak'antik le meyajo'oba' ichil u *Administración Pública* le Péetlu'umo'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 28. U Mola'ayil Ch'úup yéetel ko'olel tu Péetlu'umil Quintana Roo unaj:

I. U jo'olintik meyajilo'ob ti'al u yaantal je'eltu'uxak u na'atil ilmaj *género*, beyxan u siisik yéetel u máak'antik le Tsolmeyajilo', je'elbix anik tu chúuntuukulo'ob le a'almajt'ana';

II. U máak'antik u chúunmeyajilo'ob ti'al u je'ets'el u jaajil páajtalil keetil, yéetel u ts'áaik éejentbil tumen u Jala'ach u Éejekutiboo le Péetlu'umo';

III. U máak'antik u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' yo'olal Keetil;

IV. U jo'olintik u tsolmeyajilo'ob keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil le mola'ayo'ob yéetel u múul meyajo'ob u *Administración Pública* le Péetlu'umo';

V. U ts'áaik éejentbil, te mola'ayo'ob yaan u yilo'obo', tsolmeyajilo'ob ti'al u ts'áabal u tojol u tsolmeyajilo'ob keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

VI. U máak'antik u meyaj ti'al u jaajil yáanta'al máak;

VII. U ya'alik máax u Meyajnáal ti' *Género* te mola'ayo'ob tu'ux k'a'abeto'obo' je'exbix u ya'alik le a'almajt'aana';

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VIII. U meyajtik u Secretaria Ejeekutibaa ti' u Nu'ukbesajil le Péetlu'umo';

IX. U yáantik u mola'aykunta'al ma'alob meyajob ti'al keetil ichil u *Administración Pública* le Péetlu'umo';

Wáalal 15 ti' 31

X. U k'amik u t'aan máak péech' óolta'ab wa jáal óolta'ab, yo'olal u yila'al je'exbix jets'a'an te a'almajt'aana';

XI. U yilik u bo'ota'al si'ipil je'elbix jets'a'an te a'almajt'aana', kex je'el u táasik talamo'ob ichil kaaj, meyajil wa ichil p'is óolal;

XII. U jets'ik chúunmeyajilo'ob ti'al u tsoltukulta'al jala'ach tsolmeyajilo'ob tu yóok'lal;

XIII. U beetik mok't'aano'ob yéetel k'aaxt'aano'ob yéetel múuch' meyajob, kaaj, jala'acho'ob yéetel mola'ayo'ob ka u mola'aykunta'al tsolmeyajob yéetel taak'in yo'olal keetilil ichil le Péetlu'umo';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XIV. U máak'antik meyajob ti'al u jala'achkunta'al ma'alob meyajilo'ob ichil keetil;

XV. U k'a'aytik, u jo'olintik yéetel u xak'alkanáantik tsolmeyajob yéetel áantajo'ob ti' keetil;

XVI. U k'a'aytik u táakpajal múuch' meyajob ikil u ts'áabal k'ajóoltbil keetil ti' xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XVII. Le Mola'ayo', je'ex u Secretaría Ejeekutibaa ti' u Nu'ukbesajil le Péetlu'umo', yaan u táakbesik chíikbesajo'ob ti' junjuntúul u jala'ach u Nu'ukbesajil le Péetlu'umo', yo'olal u tsolts'iibil ja'abanja'ab, yo'olal bix p'áatik u meyajta'al u Tsolmeyajil le Péetlu'umo', ba'ax meyaj méenta'ab tumen le jala'acha', ti'al u yanchaja keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, je'exbix jets'a'an te A'almajt'aana' yéetel u Belbest'aano'ob, yéetel u ts'áaik ichile' jump'éel xaak'alxook ti' bix p'áatik le *presupuesto* meyajta'abo', beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XVIII. Uláak'o'ob k'a'abet ka beechaja'ak le ba'ax kaxtik le a'almajt'aana'.

Xoot' ts'iib oksa'ab - POE 04-07-2017

**PÉETS'EL III
YO'OLAL U KONGRESOIL YÉETEL U NOJ KÚUCHIL P'IS ÓOLAL U PÉETLU'UMIL
QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 29. U Poder Lejisláatiboo le Péetlu'umo', je'exbix jets'a'an tu Noj A'almajt'aan u Nojlu'umil México, tu Belbest'aano'ob Yóok'olkaabail tu'ux ku táakpajal México, u A'almajt'aano'ob le Nojlu'umo', u Noj A'almajt'aan u Jáalk'ab Péetlu'umil Quintana Roo, u A'almajt'aan *Órganica* yéetel le uláak' belbest'aano'obo', yaan u k'a'aytik

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

u meyajta'al lelo'oba' yo'olal u jaajil yaantal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, ikil u chiimpoolta'al le jeets' t'aano'obo' ilik ma' u loobilta'al yéetel ma' u péech' óolta'al máak, yéetel u p'isa'al ja'abanja'ab bix máak'anta'ab le belbest'aano'obo' éejenta'ab.

Jaats ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

Wáalal 16 ti' 31

JAATS TS'ÍIB 30. U *Poder* Judisyaal u Péetlu'umil Quintana Roo, je'exbix jets'a'an tu Noj A'almajt'aan u Nojlu'umil México, tu Belbest'aano'ob Yóok'olkaabil tu'ux ku táakpajal México, u A'almajt'aano'ob le Nojlu'umo', u Noj A'almajt'aan u Jáalk'ab Péetlu'umil Quintana Roo, u A'almajt'aan *Órganica* yéeteldel u le Jejeláas Chúuntuukulo'ob Déerechoo' yéetel u Belbest'aano'ob le A'almajt'aana', yaan u yilik:

Jaats túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

I. U beeta'al le jeets' t'aano' u machikuba'ob yéetel u belbest'aanoob yóok'olkaabil, ti'al u yáantik u yaantal jaajil keetili; beyxane'

II. U mola'aykunta'al u na'atil ilmaj *género* ichil *Poder* Judisyaal, yéetel ka'ansajil tsolmeyajilo'ob tu maatats'il yo'olal u yáantik u yaantal keetil ichil meyajto'ob.

JAATS TS'ÍIB 30 Ka'atéen. U Poder'oob Lejisláatiboo yéetel Judisyaal, k'a'abet u k'ubiko'ob jump'éeel tsolts'iib te Mola'ayo', tu'ux ku chiikbesa'al le ku taalo'oba':

I. Le meyajto'ob beeta'ab yaan tu k'abo'obo' yo'olal u yaantal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, tak tu'ux ku béeytal u meyajtik;

II. Bix p'áatik u máak'anil u Tsolmeyajil le Péetlu'umo', yéetel

III. Bix p'áatik u xak'alta'al le *presupuestoo'*.

Jaats ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

PÉETS'EL IV YO'OLAL MÉEK'TANKAAJO'OBO'

JAATS TS'ÍIB 31. Je'elbix jets'a'an te A'almajt'aana' yéetel u chiimpoolta'al ba'ax jets'a'an yo'olal u A'almajt'aan Méek'tankaajo'ob tu Péetlu'umil Quintana Rooe', le Méek'tankaajo'ob unaj:

I. U tsoltukultik yéetel u máak'antik u Tsolmeyajil Méek'tankaaj yo'ola keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, u machikubáaj yéetel u Belbest'aano'ob Yóok'olkaabil tu'ux ku táakpajal México, u A'almajt'aano'ob le Nojlu'umo', u Noj A'almajt'aan u Jáalk'ab Péetlu'umil Quintana Roo, u tsolmeyajilo'ob le nojlu'umo' yéetel le péetlu'umo', ikil u múul áanta'al yéetel múuch'kaabilo'ob le jo'olpópilo' ka ma'alob máak'anta'ak le a'almajt'aana';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

II. U paattukultik, u tsoláantik yéetel u máak'antik, tak tu'ux ku k'uchul u lu'umil, Nu'ukbesajilo'ob ti'al Méek'tankaajo'ob yo'olal Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Xiibo'ob, yéetel u kanáantik u Mola'aykunta'al u na'atil ilmaj *género* ichil tuláakal u meyajo'ob yéetel u táakapajal u Nu'ukbesajil le Péetlu'umo';

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

Wáalal 17 ti' 31

III. U jets'ik tsolmeyajo'ob ti'al mejen kaaj yéetel kaajo'ob yo'olal u yaantal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, te noj kaajo'obo' beyxan te mejen kaajo'obo';

IV. U máansik tukultbil u tojol k'a'abet ti'al yaanal meyajo'ob ichil u tsolmeyajilo'ob keetil;

V. U jajkuntik u jaajil yanchajal keetil ku oksaj óoltik le a'almajt'aana';

VI. U xak'alkanáantik ma'alob meyajo'ob ti'al keetil yéetel ma' u péech' óolta'al máak ichil u *Administración Pública* le Méek'tankaajo', ikil u yila'al u chúuntuukulo'ob le a'almajt'aana; beyxan

VII. Uláak'o'ob k'a'abet yo'olal u méentchajal le ba'ax kaxtik le a'almajt'aana'.

JAATS TS'ÍIB 32. Le Méek'tankaajo' ichil le u mola'ayo'ob ku kanáantiko'ob u yaantal keetil ti' ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'obe', je'el u béeytal u máak'antiko'ob mok't'aano'ob wa k'aaxt'aano'ob yéetel le Mola'ayo', yo'olal:

I. U jajkuntik u yanchal jaajil keetil;

II. U jets'ik le jo'olintnajo' yo'olal u yaantal uláak' tu'ux u táakpajal u múuch'kaabil jo'olpópil yo'olal u k'i'itbesa'al u na'atil ilmaj *género* ichil u jo'olpóopta'al le méek'tankaajo';

III. U máak'anta'an uláak' tsolmeyajilo'ob ti'al u jach táakpajal ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil u éekonomyaa, u yeyiko'ob ba'axo'ob yéetel ichil múuch' kuxtal ichil kaaj, ichil miatsil, yéetel baatsilo'ob;

IV. U k'aata'al je'ex múul meyaje', u jaajil yáanta'al máak tumen le Mola'ayo', kéen k'a'ananchaja'ak te méek'tankaajo';

V. U ts'áaik u Meyajnáal ti' *Género* ichil le méek'tankaajo';

VI. U k'amik u takpoolilo'ob ti' máax péech' óolta'ab wa ma' tu kuxtaltajo'ob keetili';

VII. U jets'ik le meyajil kun beetbil ti'al le máax tu bisaj u t'aan yéetel, wa k'a'abete', le si'ipil ken u bo'oto'obo'; beyxane'

VIII. Uláak'o'ob k'a'abet ti'al u beetchajal le ba'ax kaxtik le a'almajt'aana'.

JO'OLTS'ÍIB KAMP'ÉEL

PÉETS'EL I

YO'OLAL U MOLA'AYKUNTA'AL U JAAJIL PÁAJTALIL KEETIL

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 33. U mola'aykunta'al u jaajil páajtalil keetil, yaan u máak'anta'al je'eltu'uxake, ka u yáax ila'al:

Wáalal 18 ti' 31

I. U máak'anta'al diagnostykoos *focales* wa *temático* yaan k'iine';

II. U je'ets'el múuch' meyajo'ob ti'al *género* wa u ts'áabal k'uben meyajáalo'ob ichil u mola'ayo'ob yéetel múul meyajo'ob u *Administración Pública* le Péetlu'umo';

III. U yaanta'al ka'anal páajtalil meyajo'ob ichil u meyajo'ob u jala'achtal kaaj, éekonomyko yéetel ichil kaaj, beyxane'

IV. U máak'anta'al jala'ach tsolmeyajilo'ob ti'al kaaj.

JAATS TS'ÍIB 34. Yo'osal u jajkuntik u mola'aykunta'al le chúuntuukulo'ob yéetel le páajtalil meyajo'ob ti'al jaajil keetil yéetel u ma'alob k'i'itbesa'alo'obe', le jala'ach tsolmeyajo'ob kun je'ets'el te Péetlu'umo' k'a'abet:

I. U táakbesiko'ob u na'atil ilmaj *género*;

II. U tsoltukultik meyajo'ob yo'olal u jaajil páajtalil ch'úupo'ob/ko'olelo'ob ti'al u ch'iijilo'ob te jejeláas tu'uxo'obo', je'elbix jets'a'an te belbest'aano'oba'

III. U k'a'aytik tsolts'iibo'ob estadyistikoos jatsa'ano'ob yéetel u séekso máak;

IV. U jóok'sik taanil meyajilo'ob yéetel keetil;

V. Ka yanak ti' tsikbal máako'ob ichil le kaajo'; beyxane'

VI. U jets'ik u ch'a'ajóolalil yéetel u p'iisil le meyajo'ob jets'a'antak te a'almajt'aana'.

**PÉETS'EL II
YO'OLAL U TSOLMEYAJIL LE PÉETLU'UMO' YO'OLAL KEETILIL**

JAATS TS'ÍIB 35. U Tsolmeyajil le Péetlu'umo' yo'olal Keetilile' k'a'abet u jets'ik tuláakal le meyajo'ob ka yanak jaajil keetilil ti' ch'úupo'ob/ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil: p'is óolal, éekonomyaa, u jala'achil kaaj, múuch' kuxtal, u miatsil, báaxalo'ob; u yaantal ti'ob u páajtalil p'is óolal, u kanáanta'alo'ob ichil kaaj yéetel ichil u baatsilo'ob.

Jaats ts'íib túumbenkinta'ab POE 03-11-2023

JAATS TS'ÍIB 36. U Tsolmeyajil le Péetlu'umo' yo'olal Keetilile' ku máak'anta'al tumen u Poder Éejekutiboo le Péetlu'umo' k'a'abet u chiimpoltik le belbest'aano'oba':

Jaats túumbenkinta'ab POE 03-11-2023

I. U jajkuntik ichil u tsoltukulta'al u taak'in jala'achile' ku táakbesa'al u na'atil ilmaj géneroe' yéetel u yaantal je'eltu'uxake', beyxane' ka u yilik u chiimpolta'al u máak'anta'al le tsolmeyajilo'ob, meyajilo'ob yéetel k'aaxt'aano'ob ti'al u jaajil páajtalil keetilil ti' ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

II. U jalkuntik u páajtalil p'is óolal yéetel u páajtalil ch'úupo'ob wa ko'olelo'ob;

Wáalal 19 ti' 31

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 16-06-2023

III. U k'a'aytik u múuk'a'ankunsa'al ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob;

IV. U ts'áaik óojeltbil u chúuntuukulil keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ti' le jejeláas tu'ux u kuxtal máak: éekonomykoo, tu jala'achil kaaj, toj óolal, múuch' kuxtal, misil yéetel báaxalo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 16-06-2023, 03-11-2023

V. U jalkuntik u xulsa'al péech' óolal síijik yo'olal *estereotipos* yo'olal u séekso máak;

VI. U k'a'aytik u ts'áabal áantaj ti'al keetil yéetel u yaantal u jala'achju'un ti' le mola'ayo'obo';

VII. U jalkuntik u táakbesa'al u chúuntuukulil keetil ichil u páajtalil wíinikil ichil tsolmeyajo'ob ti'al éekonomyaa, meyajtsil yéetel múuch' kuxtal, yo'osal ma' u yaantal jaal óolal ichil meyajil beyxan yo'osal u xulsa'al u ma' keetil bo'ota'al meyaji', yéetel u múuk'a'ankunta'al u ma'alobkunta'al u meyaj ko'olelo'ob te empresaso'obo' yéetel u tsikbe'enta'al u meyajo'ob, beyxan ichil u yotocho'ob;

VIII. U chúunsik u xulsa'al péech' óolal ichil u meyajil u jala'achil kaaj yo'olal keetil;

IX. U jets'ik tsolmeyajilo'ob ti'al u xak'alkanáanta'al ichil u *Administración Pública* le Péetlu'umo' yo'olal u chiimpolta'al u na'atil ilmaj género ichil tuláakal yéetel junjump'eel meyaj yéetel jala'ach meyajil, je'exbix p'áat meyaj tu k'ab jets'a'an te A'almajt'aana';

X. U k'a'aytik u táakpajal múuch' meyajo'ob ichil u ts'áabal k'ajóoltbil yéetel u xak'alkanáanta'al le A'almajt'aana':

XI. U jalkuntik u yanchajal keetil ichil le mola'ayo'obo';

XII. U p'isik yaan k'iine' u máak'anil le belbest'aano'obo' yo'olal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 16-06-2023

XIII. U xulsik le jejeláas bix u yúuchul loobil wíinik yo'olal u máakil.

XIV. U k'a'aytik u keetil táakpajal yéetel u keetil jo'olpóoptik kaaj ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XV. U meyajtik t'aan ma' séeksista ichil u tsomeyajil yéetel u k'a'aytik ti' le jejeláas tu'ux ku tsikbal máake';

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XVI. Ichil u noj nu'ukbesaj ts'áa xooke', u táakbesa'al u tsikbe'enil páajtalilo'ob yéetel u jáalk'abil máak beyxan keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ti' le ts'áa xooko', yéete ichil u

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

Wáalal 20 ti' 31

u yaantal na'ataj óolal yéetel jáalk'abil ichil u yeyajil ba'axo'ob ichil múuch' kuxtal; beyxanee' u táakbesa'al u ch'úuntuukulil u ma'alob xulsa'al ba'axo'ob talamkuntik u jaajil páajtalil keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

Xoot ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XVII. U táakbesa'al tsolmeyajo'ob ti'al u yáanta'al ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ti' u toj óolal, ichil u pattukulta'al, u máak'anta'al yéetel u p'isa'al le tsolmeyajo'ob jala'achile', u áantaj meyajil yéetel tsolmeyajo'ob ti'al toj óolal;

Xoot ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XVIII. U k'a'aytik u xulsa'al t'aan yéetel estereotipo'ob séeksista'ob yéetel ti' péech' óolil, ka u táakbesa'al t'aan yéetel keetil, ichil u meyajilo'ob u péeksilt'aan *Administración Pública* le Péetlu'umo' beyxan ti' uláak' nojoch kúuchilo'ob péeksilt'aan elektrykoos wa ichil ju'un,

Xoot ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

XIX. U k'a'aytik u jóok'besa'al múuk yéetel u báaxal Ch'úupo'ob, Táankelemo'ob, Xlo'bayeno'ob yéetel ko'olelo'ob, ti'al u ma'alob ch'iijilo'ob, u táakpajalo'ob yéetel u u k'ajóolta'alob te jejeláas báaxalilo'obo', beyxan

Xoot ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023. Túumbenkinta'ab POE 03-11-2023

XX. U k'a'aytik u ch'iijil, u táakpajal yéetel u k'ajóolta'al ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob ichil syeensya yéetel teknolojyaa, beyxan u múuk'a'ankunsa'al ix noj kaxáano'ob.

Xoot ts'iib oksa'ab POE 16-06-2023

PÉETS'EL III YO'OLAL U TSOLMEYAJIL LE PÉETLU'UMO' TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB

JAATS TS'ÍIB 37. U Tsolmeyajil le Péetlu'umo' ti'al Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéete Xiibo'ob jump'éeel belbest'aan ti' u Tsolmeyajil Petlu'umil yo'olal Keetil, yéetel yaan u ts'áabal u'uybil tumen le Mola'ayo' yéetel ka u tukulta'al le jejeláas tu'uxo'ob k'a'abet u yaantal jaajil keetile'.

Ichil u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' k'a'abet u ts'áabal:

I. Ba'ax unaj u kaxtik;

II. Áantaj meyajo'ob;

III. Ba'ax kéen u meyajtej; beyxan

IV. Tsolmeyajo'ob ti'al u p'isa'al. .

Le Mola'ayo' k'a'abet u xak'altik u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' ja'abanja'ab, yéetel u p'isik ba'ax utsil tu táasaj.

U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

Wáalal 21 ti' 31

JAATS TS'ÍIB 38. Ichil tsolts'íibo'ob ja'abanja'abil u Éejekutiboo le Péetlu'umo' k'a'abet u ts'áabal bix p'áatik u máak'anil le Tsolmeyajo', beyxan le uláak' meyajob yaan u yil ichil u beetchajal le ba'ax jets'a'an te A'almajt'aana'.

PÉETS'EL IV YO'OLAL U NU'UKBESAJIL LE PÉETLU'UMO'

JAATS TS'ÍIB 39. U Nu'ukbesajil le Péetlu'umo' yo'olal Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel Xiibo'obe' jump'éeel múuch' belbest'aano'ob ti'al u baakelil, u meyajilo'ob, páajtalilo'ob yéetel beejilo'ob meyaj ku je'ets'el tumen le mola'ayo'obo' yéetel múuch' meyajob ti' u *Administración Pública* le Péetlu'umo', le Méek'tankaajo'obo' yéetel múuch' meyajob ichil kaaj wa ma' ichil kaaj, yo'olal u máak'anta'al múul meyajob ti'al u k'a'ayta'al yéetel u kanáanta'al u páajtalil keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob.

U Mola'ay ti' Ch'úup yéetel ko'olel tu Péetlu'umil Quintana Roo yaan u jo'olintik, yéetel u Koonsejo Direktiboo, le chúuntuukulo'ob yéetel meyajilo'ob ts'áan tu Nu'ukbesajil le Péetlu'umo', u kanáantik le p'áat tu k'ab ichil le belbest'aano', yéetel yaan u jóok'sik a'almajt'aano'ob ti'al u tsolmeyajtej, beyxane' k'a'anan meyajilo'ob ti'al u nupik yéetel uláak'o'ob ti'al méek'tankaajo'ob yéetel le nojlu'umo'.

JAATS TS'ÍIB 40. Ichil le Nu'ukbesajil le Péetlu'umo' yaan u táakpajal u jo'olpópilo'ob (xiib wa ko'olel) le mola'ayo'oba':

I. U *Secretaría* u Jo'olpópil le Péetlu'umo', lela' yaan u jo'olinte;

II. U *Secretaría de Desarrollo Económico*;

III. U *Secretaría* ti' *Trabajo* yéetel *Previsión Social*;

IV. U *Secretaría* ti' Ts'áa Xook;

V. U *Secretaría* ti' *Finanzas* yéetel *Planeación*;

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VI. U *Secretaría* ti'al Kanáan Kaaj;

VII. U Mola'ayil Miatsil yéetel Yits'atilo'ob ti' Quintana Roo;

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

VIII. U *Secretaría* ti' Toj Óolal;

IX. U *Fiscalía* P'is Óolal le Péetlu'umo':

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

X. U Mola'ay ti' Ch'úup yéetel ko'olel tu Péetlu'umil Quintana Roo, lela' u *Secretaría* Éejekutibaa;

Wáalal 22 ti' 31

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

XI. Xoot' ts'íib lúuk'sa'an.

Xoot' ts'íib lúuk'sa'an POE 04-07-2017

XII. U Kúuchil ti'al Keetil *Género* ti' u *Poder* Lejislátiboo le Péetlu'umo';

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XIII. U Noj Kúuchil P'is Óolal le Péetlu'umo'; beyxane'

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

XIV. U Kúuchil ti' u Páajtalilo'ob Wíinik tu Péetlu'umil Quintana Roo.

Xoot' ts'íib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

Le máax yaan tu k'ab (xiib wa ko'olel) u *Secretaría* le Jo'olpópilo' je'el u béeytal u payt'antik ichil u much'táambalo'ob u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo' uláak' jo'olpópilo'ob ti' le nojlu'umo', le péetlu'umo' yéetel le méek'tankaajo'obo' ku ya'alik k'a'abet, le ka'anal xoknajo'ob tu yo'olale', yéetel múuch' meyajo'ob u ti'al kaaj wa ma' u ti'al kaaji'.

Ti'al le much'táambalo'ob tu k'iinil meyajil wa yaanal te k'iino'oba' ti' u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo' k'a'abet u bino'ob le máax p'áat tu k'ab (xiib wa ko'olel) le mola'ayo'obo'. Chéen le k'iin ma' u béeytal yéetel ba'axtenilkuno'ob le máax p'áat tu k'aaba' le mola'ayo' Poder Éejekutiboo yéetel u Kúuchil u Páajtalil Wíinik u Péetlu'umil Quintana Rooe', je'el u béeytal u túuxtik juntúul k'uben meyajnáal naats'il yanik ti' u kuuch. Tu yo'osal Poder Lejislátibooe' le máax k'ubenta'ano' k'a'abet u ts'áabal ti' juntúul xPat A'almajt'aan wa j-Pat A'almajt'aan yaan ichil le Kúuchilo' táakpaja'an ichil u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo'. Tu yo'osal *Poder* Judisyaale', le máax k'ubenta'ano' k'a'abet juntúul *Magistrado* ts'áan yo'olale' tumen u Jo'olpópil le Noj Kúuchilo'. Je'elbixake' le máax k'ubenta'ano' k'a'abet u maantats' bin ti' tuláakal u much'táambal u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo' ichil le ja'abilo' yéetel k'a'abet u tsa'ayal u yeyiko'ob ba'axo'ob tu yo'olal le Máax P'áat tu K'abo'.

Jaats túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

JAATS TS'ÍIB 41. U meyajilo'ob u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo' leti' lelo'oba':

I. U jo'olintik u ch'a'ajóolil, u p'isil yéetel múuk'a'ankunsa'al u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' yo'olal Keetil;

II. U tsolik yéetel u jajkuntik u chíimpol'ta'al jaajil keetilil je'exbix jets'a'an te a'almajt'aana';

III. U xak'alkanáantik u meyajta'al le ba'ax jets'a'an te A'almajt'aana' yo'olal jaajil keetil;

IV. U k'ubik noj tsolts'íibo'ob yaan u yil, jets'a'an te a'almajt'aana';

V. U xak'alkanáantik u chíimpol'ta'al le a'almajt'aana';

VI. U ts'áaik tsolxikino'ob ti' le Mola'ayo' ti'al u máak'anta'al le tsolmeyajo'obo' k'áata'an te A'almajt'aana';

VII. U k'ajóoltik le beelal tsolmeyajilo'obo' ku síijilo'ob yo'olal le ba'ax jets'a'an te A'almajt'aana' beyxane'

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Wáalal 23 ti' 31

VIII. U beetik jump'éeel tsolts'iib ja'abanja'ab yo'osal bix p'áatik u máak'anil u Tsolmeyajil le Péetlu'umo', ba'ax máak'anta'ab tumen le Jo'olpópila', yo'osal u yanchajal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, je'exbix jets'a'an te A'almajt'aan yéetel u Belbest'aano'ob, beyxa u xak'altik bix p'áatik le taak'in xupo', beyxane'

Xoot' ts'iib túumbenkinta'ab POE 04-07-2017

IX. Uláak'o'ob k'a'anantako'ob ti'al u máak'anta'al le ba'ax kaxtik le A'almajt'aana'.

Xoot' ts'iib oksa'ab POE 04-07-2017

**JO'OLTS'IIB JO'OP'ÉEL
YO'OLAL U BEELAL TSOLMEYAJILO'OB TI'AL JAAJIL ÁANTAJIL YÉETEL TI'AL
TSOLMEYAJO'OB**

**PÉETS'EL I
JEJELÁAS BELBEST'AANO'OB**

JAATS TS'IIB 42. U bilal le tsolmeyajo'obo' ti'al u yutskinta'al wa u bo'olsi'ipilta'al péech' ólal yéetel jáal ólal:

I. Jaajil áantajil; beyxane'

II. U beelal tsolmeyajil.

JAATS TS'IIB 43. U beelal tsolmeyajil ti'al jaajil áantaje' yaan u káajal kéen k'a'amak u takpoolil máak tu yóok'ol jump'éeel mola'ay u ti'al kaaj wa ma' u ti'al kaaji', le o'osale' yaan u yáantik tuláakal le k'áatalkilo' beeta'an yóok'ol u meyajnáalo'ob kaaj wa ma' ti'al kaaji'.

**PÉETS'EL II
YO'OLAL JAAJIL ÁANTAJIL**

JAATS TS'IIB 44. Yaan ts'áabal jaajil áantaj:

I. Kéen yanak jump'éeel takpoolil tu yóok'olal le mola'ayo'ob u ti'al kaaje' wa ma' u ti'al kaaji';

II. Kéen yanak tumen u ch'a'ajóolalil yéetel u p'isil mola'aytsil ku beeta'al tumen u *Administración Pública* le Péetlu'umo' ichil u Éjekutiboo;

III. Kéen k'áata'ak tumen u méek'tankaajo'ob le Péetlu'umo';

IV. Kéen je'ets'ek u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo'; beyxane'

V. Tu yo'osal le jeets' t'aan ku yaantal ichil u beelal le tsolmeyajilo', kex tu yo'osal le bo'olsi'ipilo' je'el u ts'ábale'.

Wáalal 24 ti' 31

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

JAATS TS'ÍIB 45. Le jaajil áantajil yo'olal keetile', k'a'abet u ts'áabal ti'al:

I. U xulsa'al péech' óolal;

II. U je'ets'el t'aano'ob yo'olal le takpoolilo'obo' k'ubenta'ab tu yóok'ol u meyajnáalo'ob kaaj; beyxane'

III. U ts'áabal tsolxikino'ob tumen u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo' k'ubenta'an tumen múuch' meyaj'ob wa múul meyaj'ob, tu yóok'ol péech' óolalo'ob wa jáal óolalilo'ob,

JAATS TS'ÍIB 46. Yo'olal u jaajil áantaj máake', ichil le ba'ax jets'a'an te A'almajt'aana', le Mola'ayo' k'a'abet:

I. U k'áatik te mola'ayo' u tsolmeyajil ti'al utskinajil;

II. U jóok'sik tsolxikino'ob tu'ux yaan belbest'aano'ob ti'al u xulsa'al le jáal óolalo';

III. U xak'alkanáantik u chíimpolta'al yéetel u ch'a'ajóolta'al le máax loobilta'abo'; beyxane'

IV. U ts'áaik máax u Meyajnáal ti' *Género* (xiib wa ko'olel) wa u k'áatik jump'éeel tsolts'íib te Meyajnáalo' wa le máax k'ubenta'an ti' le mola'ayo'.

**PÉETS'EL III
YO'OLAL U BEELAL U TSOLMEYAJIL**

JAATS TS'ÍIB 47. K'a'abet u meyajta'al u beelal tsolmeyajil tu yóok'ol le máaxo'ob u meyajnáalo'ob kaaj wa ma' ti'al kaaji' ku péech' óoltik wa ku jáal óoltik máako'ob.

JAATS TS'ÍIB 48. Le beelalilo' yaan u káajal yo'osal le takpoolilo' yéetel unaj u kaxtik u ts'áabal ti'ob "*garantía* ti' *audiencia* yéete *legalidad*" ti' le máax tu beetaj le si'ipilo', yo'osal u ya'alik le ba'ax ku páajtal ti' yéetel le Mola'ayo' yaan u jets'ik ba'ax kun yúuchul tu ts'ook le beelalila'.

JAATS TS'ÍIB 49. Le beelal a'alik le péets'ela' yaan u beeta'al je'exbix jets'a'an te a'almajt'aana'.

**JO'OLTS'ÍIB WAKP'ÉEL
YO'OLAL SI'IPILO'OB YÉETEL BO'OLSI'IPILO'OB
PÉETS'EL JUNALBA'IL**

Wáalal 25 ti' 31

JAATS TS'ÍIB 50. Ku tukulta'al bey si'ipilo'ob te a'almajt'aana':

I. U péech' óolta'al máak je'eba'ax u ba'axtenil a'alik u jaats ts'íib 9 le a'almajt'aana';

II. Ma' u cha'abal ma' na'atbili' u máak'anta'al le a'almajt'aana' yéetel uláak' belbest'aano'ob; beyxane'

III. Uláak' bix u yúuchul péech' óolal wa jáal óolal.

JAATS TS'ÍIB 51. Yaan bo'ota'al u si'ipilo'ob le a'almajt'aana':

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

I. Jump'éeel bo'olil ti' 20 tak 100 u tojol u bo'olil máak ichil jump'éeel k'iin ichil le Péetlu'umo', le kéen ila'ak le si'ipilo', je'exbix jets'a'an tu jaatsil I yéetel II u jaats ts'íibil 50 le a'almajt'aana';

II. Jump'éeel bo'olil ti' 30 tak 200 u tojol u bo'olil máak ichil jump'éeel k'iin ichil le Péetlu'umo', kéen ila'ak le si'ipilo' ti'al le bix jets'a'an tu jaatsil III u jaats ts'íibil 50 le a'almajt'aana'.

JAATS TS'ÍIB 52. Le Mola'ayo' yaan jets'ik ti'al u ts'áabal le si'ipil junjuntúule':

I. U toopil le péech' óolal tu yóok'olal le ko'olelo' wa le xiibo';

II. U ayik'al le tu beetaj le si'ipilo'; beyxane'

III. Wa táan u beeta'al tu ka'atéen.

JAATS TS'ÍIB 53. Tu yóok'ol le ba'ax jets'a'antak te a'almajt'aana' yéetel le belbest'aano'ob ku si'ijilo'ob yóok'olale', je'el u béeytal u k'uxtik máak iknal le jala'achilo' tu meyajtaj le si'ipilo'. Je'el u béeytal u k'u'uxtale' ichil jo'olajump'éeel k'iinilo'ob meyaj kéen ts'áabak k'ajóoltbil le jeets' t'aano' yo'olal le k'uuxilo'.

**JO'OLTS'ÍIB UKP'ÉEL
PÉETS'EL I
YO'OLAL U CHIIMPOOLIL KEETIL**

JAATS TS'ÍIB 54. Chiimpoolalile' jump'éeel belbest'aan jajkuntik keetil yéetel kaxtik u meyajta'al jump'éeel nu'ukbesaj ti' chiikbesajilo'ob tu'ux ku béeytal u k'ajóolta'al ba'ax yaan u yil keetil ti' ch'úupo'ob yéetel ko'olelo'ob iknal xiibo'ob, yéetel xane' u máak'anil u tsolmeyajilo'ob jo'olpópil yo'osal lela'. K'a'abet u meyajta'al tumen ka'anal xoknaja'ano'ob yéetel keetil yéetel ya'abkach meyaj u beetmajo'ob, ka u páayt'anta'alo'ob tumen máax jo'olintik u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo'.

Wáalal 26 ti' 31

JAATS TS'ÍIB 55. U chiimpoolil keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob u k'áat u ya'alej:

I. U k'a'amal chiikbesajilo'ob yo'olal kanáalilo'ob yéetel meyajilo'ob ku ts'áabal meyajtbl tumen u *Administración Pública* le Péetlu'umo' yo'osal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob;

II. U ts'áabal u'uybil u máak'anta'al xaak'alxooko'ob yéetel noj tsolts'íibo'ob ti'al diagnostikoo yo'osal bix anik ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob ichil keetile';

III. U p'isa'al ba'ax tu táasaj ichil kaaj le tsolmeyajilo'obo' yo'osal keetil;

IV. U je'ets'el chúuntuukulo'ob ti'al u páatukulta'al yéetel u máak'anta'al u tsolmeyajo'ob jo'olpópil ti'al keetil;

V. U ts'áabal óojeltbil chiikbesajilo'ob yo'osal xaak'alxooko'ob, diagnostikoos, tsolts'íibo'ob yéetel uláak' ba'axo'ob yaan u yil yéetel keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob; beyxane'

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

VI. Uláak' k'a'anantako'ob ka máak'anta'ak le ba'ax kaxtik le A'almajt'aana'.

**PÉETS'EL II
YO'OSAL U PÁAJTALIL MÁAK TI' CHÍIKBESAJILO'OB YO'OLAL KEETIL**

JAATS TS'ÍIB 56. Tuláakal máake' yaan ti' u páajtalil ti'al u ts'áabal ti'ob chíikbesajilo'ob yo'osal tsolmeyajilo'ob, belbest'aano'ob yéetel a'almajt'aano'ob yo'osal keetil ti' ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel xiibo'ob, tumen le jala'acho'obo'.

JAATS TS'ÍIB 57. U meyajil ti' le Péetlu'umo' yéetel mola'ayo'ob ma' ti'al kaaje', yaan u beeta'al yéetel k'aaxt'aano'ob yéetel paklamk'axts'íibo'ob k'a'abet u kanáantiko'ob lelo'oba':

I. U ts'áabal u kuuch le múuch' meyajlo'obo' yéetel mola'ayo'ob ma' u ti'al kaaji', yéetel u k'amiko'ob; beyxane'

II. U je'ets'el meyajilo'ob ti'al u na'ata'al, takilkunta'al yéetel u yáanta'al yaan u máak'antik le múuch' meyajlo'obo' iknal le mola'ayo'ob yaan u yilo'obo'.

JAATS TS'ÍIB 58. Le k'aaxt'aano'ob yéetel le mok't'aano'obo' ku beetchajal tumen le Éejekutiboo' yéetel u mola'ayo'ob ti'al kaaj yéetel ma' u ti'al kaaji', je'el u béeytal u machikuba'ob yéetel tuláakal le ba'ax ts'áan ichil le ba'ax kaxtik yéetel u ch'úuntuukulo'ob u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' yo'osal Keetil, beyxane' u múul áantikuba'ob tu meyajil xaak'alkanáanil yéetel uláak'o'ob jets'a'an te A'almajt'aana.

T É E K I L J A A T S T S ' Í I B O ' O B :

YÁAX JAATS TS'ÍIB. Le a'almajt'aana' yaan káaj u meyajta'al jump'éel k'iin taanil kéen ts'áabak k'ajóoltbil tu Ju'unil Péektsilt'aano'ob u Péetlu'umil Quintana Roo.

Wáalal 27 ti' 31

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ichil lajun ti' ka'ak'aal k'iinilo'ob kéen káajak u meyajta'al le a'almajt'aana', yaan u je'ets'el u Nu'ukbesaj le Péetlu'umo' ti'al Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo.

ÓOX'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ichil lajun ti' kank'aal kéen káajak u meyajta'al le A'almajt'aano', yaan u ts'áabal k'ajóoltbil u Belbest'aano'ob u A'almajt'aan ti'al Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob tu Péetlu'umil Quintana Roo.

KAMP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. Ichil lajunti' ka'ak'aal k'iinilo'ob kéen káajak u meyajta'al le a'almajt'aana', yaan u ts'áabal k'ajóoltbil u Tsolmeyajil le Péetlu'umo' ti'al Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob yéetel Xiibo'ob.

JO'OP'ÉEL JAATS TS'ÍIB. U Éejekutiboo le Péetlu'umo' k'a'abet u tiibilkuntik u tojolil yaan u yil, yo'osal u ts'áabal uláak' taak'in ti' u Mola'ayil Ch'úupo yéetel ko'olel tu Péetlu'umil Quintana Roo yo'olal u meyajtik le ba'ax unaj ti'o' jets'a'an te a'almajt'aana'.

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

U Kúuchul u much'táambal u Noj Poder Legislatiboo, tu noj kaajil Chetumal, u chúumukil u péetlu'umil Quintana Roo, tu k'iinil 26 ti' u wináalil octubre ti' u ja'abil *dos mil nueve*.

U Jala'achil Pat A'almajt'aan:

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aan:

M.V.Z. Froylan Sosa Flota.

Lic. María Hadad Castillo

Wáalal 28 ti' 31

**TÉEKIL JAATS TS'ÍIBO'OB TI'AL U JE'ETS'EL U TÚUMBKUNTA'AL
A'ALMAJT'AAN**

JEETS' T'AAN 072 TI'AL U XV LEJISLATURA NOJ LU'UMIL TS'ÁAB K'AJÓOLTBIIL TU JU'UNIL PÉEKSILT'AANO'OB U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO, TU K'IINIL 4 TI' JUNIO TI' 2017

T É E K I L J A A T S T S ' Í I B O ' O B :

YÁAX JAATS TS'ÍIB.- Le Jeets' T'aana' yaan u káajal u meyajta'al jump'éeel k'iin taanil kéen ts'áabak k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'on u Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL JAATS TS'ÍIB.- Ku lúuk'sa'al tuláakal le jeets' t'aano'ob paklam wa máas kaabal u múuk'il ku k'uxtiko'ob le Jeets' T'aana'.

U Kúuchul u much'táambal u Noj Poder Legislatiboo, tu noj kaajil Chetumal, u chúumukil u péetlu'umil Quintana Roo, tu k'iinil 31 ti' u wináalil mayo tu ja'abil *dos mil diecisiete*.

U Jala'achil xPat A'almajt'aan:

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aan:

Lic. Mayuli Latifa Martínez Simón

C. Eugenia Guadalupe Solís Salazar.

JEETS' T'AAN 060 TI' U XVI LEJISLATURA NOJ LU'UMIL TS'ÁAB K'AJÓOLTBIIL TU JU'UNIL PÉEKSILT'AANO'OB U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO, TU K'IINIL 18 TI' DICIEMBRE TI' 2020.

TÉEKILO'OB

YÁAXIL. Le Jeets' T'aana' yaan u káajal u meyajta'al jump'éeel k'iin taanil kéen ts'áabak k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'on u Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al tuláakal le jeets' t'aano'ob ku k'uxtiko'ob le Jeets' T'aana'.

U Kúuchul u much'táambal u Noj Poder Legislatiboo, tu noj kaajil Chetumal, u chúumukil u péetlu'umil Quintana Roo, tu k'iinil 3 ti' u wináalil noviembre tu ja'abil *dos mil veinte*.

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

U Jala'achil Pat A'almajt'aan:

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aan:

Lic. Eduardo Lorenzo Martínez Arcila

Lic. Iris Adriana Mora Vallejo

Wáalal 29 ti' 31

**JEETS' T'AAN 056 TI' U XVII LEJISLATURA NOJ LU'UMIL TS'ÁAB K'AJÓOLTBI TU
JU'UNIL PÉEKSIIT'AANO'OB U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO, TU K'IINIL 16 TI'
JUNIO TI' 2023.**

T É E K I L J A A T S T S ' Í I B O ' O B :

YÁAXIL. Le Jeets' T'aana' yaan u káajal u meyajta'al jump'éeel k'iin taanil kéen ts'áabak k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'on u Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al tuláakal le jeets' t'aano'ob ku k'uxtiko'ob le Jeets' T'aana'.

U Kúuchul u much'táambal u Noj Poder Legislatiboo, tu noj kaajil Chetumal, u chúumukil u péetlu'umil Quintana Roo, tu k'iinil 13 ti' u wináalil abril tu ja'abil *dos mil veintitrés*.

U Jala'achil xPat A'almajt'aan:

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aan:

Profra. Mildred Concepción Avila Vera.
Manzanero.

L.C.P. Cristina Del Carmen Alcérreca

**JEETS' T'AAN 121 TI' U XVII LEJISLATURA NOJ LU'UMIL TS'ÁAB K'AJÓOLTBI TU
JU'UNIL PÉEKSIIT'AANO'OB U PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO, TU K'IINIL 3 TI'
NOVIEMBRE TI' 2023.**

T É E K I L J A A T S T S ' Í I B O ' O B :

YÁAXIL. Le Jeets' T'aana' yaan u káajal u meyajta'al jump'éeel k'iin taanil kéen ts'áabak k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'on u Péetlu'umil Quintana Roo.

KA'AP'ÉEL. Ku lúuk'sa'al tuláakal le jeets' t'aano'ob paklam wa máas kaabal u múuk'il ku k'uxtiko'ob le Jeets' T'aana'.

U Kúuchul u much'táambal u Noj Poder Legislatiboo, tu noj kaajil Chetumal, u chúumukil u péetlu'umil Quintana Roo, tu k'iinil 1 ti' noviembre tu ja'abil *dos mil veintitrés*.

U Jala'achil Pat A'almajt'aan:

xNo'ojk'abil Pat A'almajt'aan:

Lic. Renán Eduardo Sánchez Tajonar.

Profra. Mildred Concepción Avila Vera.

Wáalal 30 ti' 31

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

U K'AYLAYIL U TÚUMBENKUNTA'AL JEETS' T'AANO'OB:

A'almajt'aan ti'al Keetil ti' Ch'úupo'ob, ko'olelo'ob

yéetel Xiibo'ob tu Péetlu'umil Quintana Rooo

[A'almajt'aan ts'áab k'ajóoltbil POE 6-11-2009 Jeets' T'aan 177](#)

K'iin, wináal yéetel ja'ab ts'áab k'ajóoltbil tu Ju'unil Péeksilt'aano'ob le Péetlu'umo'	Jeets' T'aan yéetel Legislatura	Jaats ts'iibo'ob túumbenkunta'abo'ob
04 ti' julio tu ja'abil 2017	Jeets' T'aan No. 72 XV Legislatura	<i>Artículo Único.-</i> Ku túumbenkinta'al: u Jaats ts'iibil 2, Jaats ts'iib 3, u Xoot' ts'iib VIII ti' u Jaats ts'iib 4, Jaats ts'iib 5 tu Xoot' ts'iibo'ob XXII yéetel XXIII, u Ka'ap'éeel Jaats ti' u Jaats ts'iibil 6, Jaats ts'iib 8, u Yáaxil Jaats yéetel u Xoot' ts'iib II ti' u Jaats ts'iibil 10, u Jaats ts'iib 13 tu Xoot' ts'iibo'ob I, IV yéetel V, beyxan u Xoot' ts'iibo'ob I, II, IV yéetel X tu Jaats ts'iib 16, u Yáax Jaats yéetel u Xoot' ts'iibo'ob III yéetel IV tu Jaats ts'iib 17, u Xoot' ts'iibo'ob II, III, V, VII yéetel X ti' u Jaats ts'iibil 18, u Xoot' ts'iib IV ti' u Jaats ts'iib 19, u Xoot' ts'iib I ti' u Jaats ts'iibil 20, u Xoot' ts'iibo'ob III yéetel VII ti' u Jaats ts'iib 21, u Xoot' ts'iibo'ob I, III yéetel IV ti' Jaats' ts'iib 22, u Xoot' ts'iibo'ob I yéetel IV ti' u Jaats ts'iib 23, u Xoot' ts'iibo'ob I, II yéetel X ti' u Jaats ts'iib 27, u Xoot' ts'iibo'ob XIII, XVI yéetel XVII ti' u Jaats ts'iib 28, u Jaats ts'iib 29, u Yáax Jaats u Jaats ts'iibil 30, u Xoot' ts'iibo'obo'ob I yéetel II ti' u Jaats ts'iib 31, u Xoot' ts'iibo'ob V, VII, IX, XII, XIII yéetel XIV yéetel u ts'ook jaats u Jaats ts'iibil 40, yéetel u Xoot' ts'iib VIII ti' u Jaats ts'iib 41; ku yoksa'al: u Xoot' ts'iibo'ob IX yéetel X ti' u Jaats ts'iib 4, u Xoot' ts'iib XXIV ti' u Jaats ts'iib 5, u Xoot' ts'iib VI ti' u Jaats ts'iibil 13, u Xoot' ts'iibo'ob V, VI, VII yéetel VIII ti' u Jaats ts'iib 17, u Xoot' ts'iibo'ob VI, VII yéetel VIII ti' u Jaats ts'iib 19, u Xoot' ts'iib V ti' u Jaats ts'iib 22, u Xoot' ts'iibo'ob V, VI yéetel VII ti' u Jaats ts'iib 23, u Xoot' ts'iib XI ti' u Jaats ts'iib 27, u Xoot' ts'iib XVIII ti' u Jaats ts'iib 28, u Jaats ts'iibil 30 Ka'atéen, beyxan u Xoot' ts'iib IX ti' u Jaats ts'iib 41; ku lúuk'sa'al u Xoot' ts'iib XI ti' u Jaats ts'iibil 40.
18 ti' diciembre tu ja'abil 2020	Jeets' T'aan No. 60 XVI Legislatura	YÁAXIL. Ku túumbenkinta'al u xoot' ts'iibo'ob IV, V yéetel VI yéetel ku yoksa'al u xoot' ts'iib VII ti' u jaats ts'iib 13.
16 ti' junio tu ja'abil 2023	Jeets' T'aan No. 56 XVII Legislatura	JUNALBA'IL. Ku túumbenkinta'al u xoot' ts'iibo'ob IV, VII yéetel VIII ti' u jaats ts'iib 14 yéetel u xoot' ts'iibo'ob II, IV yéetel XII ti' u jaats ts'iib 36; beyxane' ku yoksa'al u xoot' ts'iibo'ob IX, X, XI, XII yéetel XIII ti' u jaats ts'iib 14; yéetel xane' u xoot' ts'iibo'ob XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX yéetel XX ti' u jaats ts'iib 36.
03 ti' noviembre tu ja'abil 2023	Jeets' T'aan No. 121 XVII Legislatura	KA'AP'ÉEL. Ku túumbenkinta'al: u xoot' ts'iib IV ti' u jaats ts'iib 17, u xoot' ts'iibo'ob VIII yéetel IX ti' u jaats ts'iib 18, u jaats ts'iib 35, beyxan u yáax jaats yéetel u xoot' ts'iibo'ob IV yéetel XIX ti' u jaats ts'iib 36.

**U A'ALMAJT'AAN TI'AL KEETIL TI' CH'ÚUPO'OB, KO'OLELO'OB YÉETEL
XIIBO'OB TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO**

Traducción por:

- Hugo René Ballado Poot
- Luis Reyes Caamal Caamal
- Eliazar Rigoberto Nah Ucan
- José Eduardo Montalvo Pool

Secretaría de Gobierno

Dirección del Periódico Oficial

Directorio

Lcda. María Elena H. Lezama Espinosa
Gobernadora Constitucional del Estado

Lcda. María Cristina Torres Gómez
Secretaria de Gobierno

Lcdo. Carlos Rafael Hernández Blanco
Director del Periódico Oficial

Lorena Salazar Canul
Encargada de Edición

Dirección: Av. Insurgentes esquina Corozal 202,
entre David Gustavo Ruíz, Chetumal, Quintana Roo.
C.P.-77013
Tel: 83-2.65.68
E-mail: periodicooficialqr@hotmail.com

Publicado en la Dirección del Periódico Oficial